3 ßl

[illegible]

HIERONYMI OSORII LVSITANI, EPISCOPI ALGARBIENSIS, DE VERA SAPIENTIA, LIBRI QVINQVE.

AD SANCTISSIMVM D. N. GREGORIVM XIII. PONTIFICEM MAXIMVM.

¶ Cum facultate Inquisitorum, & Ordinarij.

OLYSIPONE.
¶Excudebat Franciscus Correa.
1578.

EGO Frater Bartholomæus Ferreira, perlegi hos quinque libros de Sapientia, iussu amplißimi principis Henrici, sanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalis, supremi Inquisitoris: quos composuit Reuerendißimus Episcopus Hieronymus Osorius. Qui nō ecclesiæ modo Siluensi cui præfectus est, sed vniuersæ reipublicæ Christianæ ornamento est: eamque sapientißimis, piißimis, & eloquentißimis scriptis illustrat. Demonstrat vero in his elucubrationibus, in quo verißima sapientia consistat. Non est autem alia grauior inter mortales disceptatio, & totus mundus in hac bilance constituitur. Tractata est enim hæc quæstio ab omnibus philosophis, & Augustinus citat Varronē qui asserebat ducētas octuoginta octo Philosophorum de hac rē opiniones fuisse. Est autem adeo pulchra sapientiæ veræ (quam hic noster auctor describit) cognitio, adeo in omnes vitæ partes præstans, adeo denique Christiano pioque homine digna, vt mirarer valde qui fieri posset, vt qui ab huiusmodi contemplatione atq; exercitatione alieni sunt, alicuius ingenii ac iudicii homines quicquam in vita habere iucundi vel grati poßint, quod tanti talisque boni vel solari, vel leuare inopiam valeat: sine quo neque vitam ipsam, vitam appellandam putem. Multa ergo animi iucunditate legendi & inspiciendi sunt hi libri, & id eruditorum consensus, reor, iudicabit. Nihil enim nisi pium, nihil nisi salutare in eis inest, neque quidquam quod catholicæ Romanæ ecclesiæ, fideique sinceritati repugnet. Quare dignum opus esse existimo quod prælo mandetur. In cuius rei fidem in fronte libri sua scripsi, iuxta decimam regulam sacri concilii Tridentini. 15. Iunij, 1578.

F. Bartholomæus Ferreira.

Podense imprimir vista a informação, & hum dos nouamēte impressos torne à esta Mesa com o original pera se verse concorda antes de correrem. E este despacho se imprimirá no principio com a dita informaçam. Em Lixboa, xviij. de Iunho. Manuel Antunez secretario do Conselho geral o fez. De M.D.Lxxviij. Manoel de Coadros. Paulo Afonso.
Dom Miguel de Castro. Antonio Tellez.

Contuli hos quinque libros impressos cum manu scriptis, & concordant in omnibus. Frater Bartholomæus Ferreira.

S. D. N. GREGORIO XIII. P. M. HIERONYmus Oſorius Epiſcopus Algarbienſis.

S. P. D.

CVM natura inſitum in mentibus humanis ſit, eſſe vim diuinam atq. ſempiternam, qua omnia moueantur, & conſeruentur: in ipſius diuinę naturæ notitia comparanda, fuit olim à multis hominibus ſine vllo fructu omne ſtudium vitę conſumptum. Atq. in principio in eum errorē inciderũt, vt ſoli, lunæ, & ſyderibus, nēpe quib⁹ neq. pulchrius quidquã, neq. ſalutarius cogitare poterant, diuinitatē tribuerent. Deinde à cælo delapſi (neq. enim poterant animi vitiorũ pondere, quod augebatur in dies, miſere depreſsi, in cæli regione diu peregrinari) Deum in terrenis ſordibus, in impuris voluptatibus, in mõſtris horrificis inquirere, & inueſtigare cæperunt: atque tandem impuriſsima religione conſtituta finem vlterius progrediendi ſibi ſtatuendum eſſe decreuerunt, quaſi iam fuiſſent id, quod ardentiſsime concupierant, feliciſsime conſecuti. Itaque vero Deo furenter & impie neglecto, tanta dementia vexati

ſunt, vt etiam flagitijs, & horrificis monſtris, & quadrupedum,&ſerpentium ſimulacris immolarent: & furias etiam, atq. adeo feritatis ſempiternæ truculentiam honoribus diuinis afficerent. Similiter eſt de ſapientiæ ſtudio iudicandum. Omnes enim illius cupiditate tenētur, nec quidquam vel pulchrius, vel admirabilius eſſe iudicant rerum cognitione: pauci tamen in ea comparanda propter deſidiam & imbecillitatem animi neruos intendunt. Qui tamen ingenio valent, & ad claritatem nominis aſpirant, omnemque ſibi ætatem in ſtudio ſapientiæ conterendam eſſe decernunt, ſæpenumero fit, vt multo maiora ſigna temeritatis & amentiæ dent, quam illi qui ſtudium ſapientię prorſus abijciunt. Vt enim qui Dei numen præcellentiſsimum ignorabant, & Deum ſibi in terris turbulentiſsimi erroris opinione fingebant, quo maiore cū ſuperſtitione diriſsimis illis ſacris aſtricti erant, eo grauius in ſe iram diuinam incendebant: ita qui ſapientiæ ſtudent, quo maiore conatu ad eam enituntur, eo plerumque grauioribus amentiæ ſtimulis agitantur: eo quod ſe longiſsimè à veriſsima ſapientiæ ratione diuellūt. Si enim ſapientia eſt ſummæ atque ſempiternæ cauſæ cognitio, quam aliam cauſam poſſumus aſsignare rerum omnium, quam ſummum illū dominum qui omnia deſignauit, effecit, & conſtituit: per quē

omnia

omnia conſeruantur, & ad vltimum naturæ ſuæ finem referuntur? Conſequens igitur eſt, vt qui in Deo defixam mentem non habēt, ſapientes eſſe non poſsint: imo quo maiorem operam in ſapientię ſtudio collocant, eo tetrioribus amentiæ tenebris obruātur. Vt enim qui nocturna caligine iter magnum ſuſcipit, cum primum viam rectam deſerit, quo magis accelerat, eo longius à loco, quem petit aberrat: ita qui ſine diuina luce ſapiētię operam nauat, quo mentem in naturam acrius intenderit, & ingenium ſuum argutius in omnes partes verſauerit, eo furentius in peſtē ruet. Vera namque ſapientia in vigenti & incēſa fide qua Deū, quoad licet, mente complectimur, tota conſiſtit. Ea nāq. nobis iuſtitię donum conciliat: ea mentem claritate diuini ſplendoris illuſtrat: ea poſtremo animos noſtros ſummis atq. ſempiternis bonis egregie locupletat. Si ergo verum inuenire volumus, ſtatuendum nobis eſt, ſemper fore à lumine veritatis auerſum, qui minimé ſempiternam veritatē intuetur: . Sapiētiæ fructum vehementer exquirimus, fructus illius eſt vita beata, qua ſoli frui poterunt animi, qui domino beatiſsimo coniuncti fœdere ſempiterno ſunt. Qui autē ſe ab hoc ſummo bonorum omnium fonte remouerint, quo lōgius abſcedent, eo grauioribus miſerijs & ęrumnis opprimentur: & maioribus ſupplicijs æuo ſempiterno

piterno cruciabuntur. Vt igitur qui naturam sibi diuinam placare conabãtur, dum falsos sibi Deos adciscebant, ipsum numen quod propitium habere cupiebant, fœdissimis sacris irritabant: ita multi qui sapientię cupiditate flagrant, dum sapientiam amplexari student, in pestiferos errores delabuntur. Sunt enim quidam, qui cæli spatia immensa metiri nituntur: cum seipsos penitus ignorent: sunt qui argutijs insolescant, cum literis & argutijs inanissimis sibi ipsi pestem machinentur: sunt qui sibi peracuti videntur, eo quod homines apertos & simplices callide circumueniant, & non vident se multo miserius illis ipsis fraudibus implicari. Denique ne plura consecter, multis rationibus dum multi summę sibi sapientiæ nomine placent, summa furoris & amentiæ documenta constituunt. Illa namque summa dementia est, quæ falsò in sapientiæ nomen arroganter inuadit. Præterea nihil est rebus publicis calamitosius. Quid enim est ad euertendam rempub. efficacius instructæ, & armatæ temeritatis audacia? Audacia porro summa falsum sapientiæ nomen, si vt plerunque fit, popularis insania fautrix extiterit, necessario consequetur. Vnde cõcludi potest omnes fere rerum publicarum, quæ opibus & imperio floruerunt, euersiones à falsa sapientię opinione ortũ habuisse. Si igitur in euellenda

lenda falsa multarum nationum religione cruce proposita à diuinis hominibus laboratū fuit, ęque propemodum pugnandum censeo, vt falsa sapientia funditus euertatur, vt facilius veræ claritas elucescat. Magnum quidem opus est, persuadere hominibus elatis, & confidētibus, & terrenis opibus nimium affixis, summum & altissimum sapientiæ gradum in cruce Christi, & in humilitatis disciplina, quam Philosophi despiciunt esse constitutum. Sit, quantum velint homines, arduum atque difficile, quid tamen in eo efficere possim mihi certum est experiri: ita tamen, vt ingenio meo minime nitar, sed omnem spem in auctore sapientiæ reponam. His igitur quinque libris statui omnem verissimæ sapientiæ rationem complecti, quos tibi dicare constitui: partim, vt nomine S. T. me contra improborum calumnias & conuicia præmunirem: partim, vt meam erga te obseruantiā & pietatem testimonio, si fieri posset, sempiterno declararē. Accedit quod vix quidquā mihi conuenientius occurrebat, quā libros de sapientia inscriptos pontifici sapientissimo consecrare. Quid enim tibi ad sapientiam summam deesse posit, non facile quisquam dixerit. Summū enim ingenium summis artibus excoluisti: longo rerum vsu prudētiam insignem assecutus fuisti: in omni genere virtutū quibus reip.

salus

ſalus, & ſalutaris moderatio continetur excellis: quanta ſolicitudine Chriſti eccleſiæ proſpicias apparet: quanto ſtudio pacem & otium tuearis omnibus explorate cognitum eſt. Quantam operam ſimiliter in eo ponas, vt omnes & humanitatẽ tuã diligant, & ſeueritatem vereantur, nemo ignorat. Sed de laudibus tuis plura dicere temerarium fortaſſe multis videbitur, cum eæ ſint omnibus notæ, & operibus clariſsimis illuſtres. Tuã vero ſanctitatem oro, & obſecro, vt hos noſtros conatus boni cõſulat, ſtudiaque noſtra in ſanctam eccleſiam benignitate ſua ſingulari complectatur. Quod ſi fecerit, animũ mihi certe dabit ad alia multa quæ apud me compreſſa ſunt, ad eccleſię vſum & vtilitatem in lucem proferenda. Feliciſsime valeat S. T. ad totius Chriſtianæ reip. ſalutem & incolumitatem.

(.?.)

DE SAPIENTIA
LIBER PRIMVS.

CVM multis argumentis immortalitas animorum hominibus diuinæ legis ignaris ostēdi possit, haud scio, an sit aliquod firmius, & vehementius, eo quod insita cupiditate sapientiæ continetur. Cum enim ea sit rerum altissimarum, & diuinarum cognitio, is qui sapientiæ cupiditate flagrat, indicat se ad diuinum statum aspirare: quod facere non posset, nisi cælitum agnatione teneretur. Animorum nanq; beatorum atq; cælestium Pabulum sempiternum est Deum videre, illiusq; speciem & pulchritudinem clara & illustri mentis acie contemplari: & ita quodã modo in naturam illius conuerti. Qui igitur sapientiæ desiderio tenetur, se Dei similem fieri concupiscit: quod certè non appeteret, si id omnino fuisset humanæ naturæ denegatũ. Id enim quælibet res insito naturæ sensu desiderat, ad quod nata & apta est, & cuius fructu naturæ ipsius perfectio cõtinetur. Quantum verò intelligendi desiderium natura nobis inseuerit, in pueris cernere licet, qui cum primum loqui incipiunt, multa quærunt: multa curiosè & diligenter inuestigant: ita vt etiam quæ in cælo fiant, quæ natura Solis atq; Lunæ sit, & quantum summi vertices montium à cælo distent, inquirant. Fabulis autem mirabiliter oblectantur, adeo vt earum dulcedine vehementer allecti ciborum interdum memoriam deponant. Quo autem cla-

rior eorum indoles est, eo plura nosse desiderant: & acrius & attentius mentem in ea quæ narrantur intendunt. Non possunt illi quidem quid verum, quid falsum, quid cohærens & verisimile, quid disiunctum & incredibile sit, ratione discernere. Quanta tamen multa cognoscendi cupiditate teneantur, curiositas inquirendi, & voluptas audiendi facilè declarat. Cum verò ætate progrediuntur, vbi veritas lateat, curiosius examinãt: labi, decipi, errare turpissimum iudicant: neq; mediocrem voluptatem si valent ingenio ex artibus quibus ætas illa institui potest, accipiunt. Quod si libido, & ambitio, & auaritia, & reliquæ vitæ pestes tantas vires non habuissent, studium sapientiæ multo ardentius extitisset. Sed cum adolescentium animi his morbis agitati, in diuersas partes distrahuntur, nullum tantum malum est, quod non in eorum vitam incurrat. Nullum tamen grauius & pestilentius est ipsius mentis errore, in quo inest malorum omnium seminarium. Ex eo nanq; omnes calamitates, omnes rerum publicarum & priuatarum euersiones, omnia bonorum omnium detrimenta nascuntur. In quo tamen errore qui sunt, sapientiæ studium vt existimant, non intermittunt. Sapientiæ nanq; fructus est vita beata. Beata porrò vita bonorum affluentia continetur. Bona autem sunt opes, honores, voluptates non futiles & inanes, sed stabiles atque sempiternæ. At qui se libidini constringendos dediderunt, dum diuitias immanes appetunt, dum vmbras falsæ gloriæ consectantur, dum flagitiosas voluptates exquirunt, dum versute & callide in rebus inanissimis comparandis omne studium vitæ consumunt, se sapientiæ officio fungi putant: eo quod opinentur omnia illa valde

ad

ad bene, beatéque viuendi rationem pertinere. Itaque dum calliditati sapientiæ nomen imponunt, nimiumq. malitiæ suæ confidunt, illisque bonis inhiãt, quibus humana sitis expleri & satiari non potest, sero intelligunt se sine vllo fructu vitã in beatitudinis studio contriuisse. Qui licet in summa inanitate versentur, nunquã sic sensibus orbati sunt, vt non eos interdum qui in aliã ingressi viam se sapientiæ dicauerunt, admirentur, & dignos honoribus amplissimis existimẽt. Cur igitur tã multi reperiuntur, qui de sapientiæ disciplina detrahunt? Quia languore desidiáque fracti, & flagitiorum morbis oppressi, sapientiæ luce se frui posse desperant: & ideo quod assequi studio nequeunt, oratione vituperant. Non enim æquo animo ferre possunt, aliquem tantum vera dignitate præcellere, vt ipsi ad illum collati homines existimari minimè debeant. Quid enim est quo homines brutis animantibus antecellant, nisi mente, consilio, ratione? His autem rebus tantum sapientes insipientibus antecedunt, vt insipientes eorum comparatione brutorum animantium instar obtineant. Hoc igitur inuidia ferre non potest: & ideo quantum potest, in sapientiæ studium quod extinctum cupit, inuehitur. Ad hoc malum accessit sophistarum loquacitas, quæ cum se sapientiæ nomine in animos imperitorum insinuare vellet, ostentatione quadam vanissima multis mortalibus illusit: occultasque libidines fronte & supercilio, quasi inducta veste contexit: quæ cum se tandem profudissent, euersionem optimis artibus, & communibus rebus intulerunt: sapientiæque nomen odiosum & inuisum reddiderunt. Non enim cuiusuis est saltem in principio veram sapientiã à malitiosa

calliditate distinguere: euentu tamen quantum inter vtraq; interſit intelligitur. Calliditas enim malitia & oſtentatione ſubnixa emolumenti ſui gratia turbas efficit: ſeditiones concitat: religionem violat: pudorem exterminat: caſtitatem oppugnat: mendacio gaudet: & eſt deniq; decoris, & honeſtatis, & tranquillitatis inimica. Contra vero ſapientia pacem firmat: religionem tuetur: pudorem ſancit: veritatē vnicè colit: eſt officii magiſtra, & omnia deniq; veriſſimæ virtutis ornamenta gremio ſuo complectitur. Quid igitur illa clarius, amplius, & magnificentius cogitari poteſt? Quid vtilius & ſalutarius? Quid pulchrius & amabilius? Ea nanq; mentem quæ in homine principatum tenet, ſplendore diuini luminis illuſtrat: ea cupiditatem & libidinem coërcet: ea motus inanes comprimit: ea animis pacem conciliat: ea poſtremo humanas mentes cum diuina conglutinat. Quòd ſi beata vita honeſtatis tantum pulchritudine, & virtutis inuictæ præſidio continetur, ſapientia eſt, quæ vitæ modum, quæ decoris elegantiam, quæ iuſtitiæ ſplendorem, quæ virtutis ornamenta præbet: quæ animi ſtatum firmo atq; diuino præſidio cōfirmat. Si verò vt multi ſuſpicati ſunt, ad beatæ vitæ cumulum huius etiam vitæ commoda requiruntur, intelligendum eſt, eorum vtilitatem non eſſe in poſſeſſione, ſed in vſu rectiſſimo conſtitutam. Multis enim ſpecies & pulchritudo exitio fuit: multi viribus ad ſuam & ſuorum perniciem abuſi ſunt: multi opibus freti patrias ſuas euerterunt: multi poſtremo claris artibus ſunt in vniuerſam remp. peſtem nefarie machinati. Bonum vero non eſt appellandum, ex quo malum naſcitur. Ea igitur quæ vel ad naturam, vel ad fortunam referuntur, quæ bo

na cum vulgo nominantur, tum demum bona dici poterunt, cum ij qui ea possederint, illis rectè vsi fuerint. Eorũ autẽ rectus vsus sapientiæ moderatione continetur. Itaq. sapientia non est solum totius decoris & dignitatis efficiens, verum & felicitatis vniuersæ parens & altrix. Nec enim vbi sapientia dominatur, fortunæ temeritas locum habere potest. O diuinum sapientia lumen quis poterit laudes tuas enumerando percensere? Tu nanq. homines à libidine ad officium & continentiam traducis: tu artes salutares quibus hominum vita cõtinetur, instituis: tu ordinem rerum publicarum collocas: tu reges hoc nomine dignos splendore diuinæ lucis illuminas: tu placidissimam animorum pacem cõstituis: tu dignitatem & impunitam libertatem elargiris: à te laudes omnes virtutis & sempiternæ dignitatis emanant: tu denique mortales immortalitate donas, ipsique Deo amore sempiterno deuincis. Quæ igitur cæcitas eorum est, qui non vt te aliquãdo perfruantur, ingentes labores excipiunt, & pro te etiã mori cupiunt? Immortalitas enim est amore sapientiæ mortem libenter oppetere. Sed quo maius, & amplius, & illustrius est sapientiæ nomen, latiusque patens vtilitas, eo difficilius esse videtur illius studium. Si enim sapientia est veritatis inuentio, veritas autẽ vt homines eruditissimi olim confirmabãt, in profundo demersa latet: dubium non est, quin sit ad sapientiam peruenire difficillimum. Non igitur immerito Pythagoræ modestia laudari solet, qui se non sapientẽ, sed philosophum appellari voluit. Philosophi enim nomen sapiẽtiæ studiosum significat. Illius auctoritate factum est, vt sapientiæ nomine suppresso, Philosophiæ nomen in ore omniũ versaretur: nemoq. deinceps, qui non stulte

 arrogans

arrogans esset, inueniretur, qui nomen sapientis assumeret. Vt enim Socrates apud Platonē dicit, solus Deus est natura sapiēs. Humana autem sapientia vt ille dicebat, in animi moderatione perspicitur. Ille namq. inter homines sapientia præcellit, qui tenebras in quibus hominum vita versatur, nō ignorat: & se nihil sapere ingenue cōfitetur. Quid igitur impulit homines excellēte ingenio præditos, vt in rem tam difficilem tātum operæ & studij cōferre uellent? An perinde atq. ij qui fama tātū eximiæ formæ cōmouentur, sic illi ad cupiditatē sapientiæ cuius expressam formā intueri non poterāt, exarserunt? Quod si adumbrata sapiētiæ species atq. nomen tantum apud eos valuit, vt præ illius studio omnes voluptates aspernarentur, & cōmoda vitæ contemnerent: quid tandem nobis faciendum est, qui possumus ex vera sapientia fructus maximos atq. sempiternos excipere? Ipse enim Socrates nobis certam & directam sapientiæ viam monstrat. Nam solum Deum dicit esse natura sapientem. Ergo qui seipsi Deo in disciplinā tradiderit, disciplina sapiens esse poterit. Opus tamen nobis est ad Deum adeundum aliquo ductore, cuius opera facilius id quod volumus adipiscamur. Quem igitur potissimum deligemus? In tāta diuinorum hominū copia difficilis electio est. Attamen quod ad præsentem materiam attinet, in primis nobis noster Paulus occurrit. Is enim nō ab hominibus instructus, sed spiritu Christi eruditus, tantum in studio sapientiæ progressus est, vt mente etiā in cælum euectus ea diuinæ mentis arcana perspiceret, quæ hominibus explicari non possunt. Is tantum sapientia præstitit, vt orbem terrarum tenebris liberaret: & cunctis gentibus lumen clarissimum præferret, hominesq. amore, &

studio

ſtudio gloriæ immortalis incenderet. In illius mente Chriſti ſpiritus inſidebat, ita vt Paulus Chriſti ipſius ſacrariũ atq. dedicatum tẽplum poſſet exiſtimari. Quis nam igitur verius nobis ſapiẽtiæ diſciplinã tradiderit illo, in cuius mẽte ſapiẽtia ſibi domicilium collocauit? Quæ nã eſt autẽ huius viri ſanctiſsimi doctrina? Gorgias, Protagoras, Euenus, Hippias, Thraſymachus, & reliqui qui Socratis ætate ſibi variã & multiplicẽ ſapientiã arrogabant, nõ eloquentiæ tantum diſciplinã, ſed virtutis atq. ſapientiæ ſe facillimè tradituros aſſerebant. Nihil eſſe dicebãt tã abſtruſum atq. recõditum, quod non eruerent: nihil tãtis obſcuritatibus inuolutũ, quod nõ explicarent: nullã autẽ rem excipiebãt. Siue enim res quæ in quæſtionẽ vocabatur, in naturæ peruestigatione, ſiue in officiorũ moderatione, ſiue in reip. adminiſtratione, ſiue in imperatoria diſciplina, ſiue in quolibet alio artificio verſaretur, de ea ſe ex tẽpore diſputaturos eſſe iactabant: ita vt nemo poſſet, vt dicebãt, in re vlla ſapiẽtiæ rationẽ magis illuſtrẽ, & luculentius explicatã requirere. Hac tã inſigni oſtentatione & leuitate, & his tã magnificis promiſsis ad ſe iuuentutẽ ſapiẽtiæ cupidã alliciebant. Quis enim nõ valde cuperet omnium rerum cognitionem intra breue tẽpus (hoc enim magiſtri pollicebantur) non ita magna mercede cõplecti? At noſter Paulus quid diſcendum proponit? Ad cuius artis diſciplinam omnes mortales inuitat? Quid ſe ſcire profitetur? Nihil quidẽ prima ſpecie clarũ & amplitudinis oſtẽtatione magnificum: id tamen in quo omnes opes veriſsimæ ſapiẽtiæ cõſiſtunt. Quid igitur illud eſt? Ego inquit ad Corinthios ſcribẽs, nõ ſum arbitratus me ſcire aliquid inter vos, niſi Ieſum Chriſtũ, & hunc crucifixum. Quãto verborũ

 compen-

compendio sapiētiæ verissimæ summam complexus est? Pythagorici musices ignaros à schola repellebant: Platonici eos qui nō multam operam Arithmeticæ, & Geometriæ dederant, non admittebant. At Paulus omnes & eruditos & imperitos admisit: & neminē qui discēdi studio ad illū accederet, exclusit. Qua disciplinæ mercede? Eorum ipsorum quos instituēdos susceperat salute, pro qua sanguinem profundere paratus erat. Sic autem factum est, vt cum illi qui sapientiam ostentabant, discipulos erroribus infinitis imbuerent: Paulus qui mirā humilitatis speciem præseferebat, auditores cælestis sapientiæ disciplinis illustraret. Sed vim ipsius disciplinæ videamus. Iudæi, inquit ille, signa petunt: Græci sapientiā quærunt: Nos autē prædicamus Christū, crucifixum: Iudæis scandalum, Græcis stultitiā, vocatis autem Iudæis atq. Græcis Christum Dei virtutem, & Dei sapientiā. Ex his Pauli verbis intelligi potest, eos qui sapientiæ operā dabant, in duo genera distributos fuisse. Quidā enim fuere Iudæi, alteri autem Græci. Græcis autem reliquæ nationes annumerādæ sunt, quæ eadē via & ratione studia sapientiæ colebāt. Iudæi signis, Græci argumētis sapientiā sibi parare nitebātur. In quāto tamen errore vtriq. versarentur explicādum nobis est. Atque primum de Iudæis orationē habebimus: deinde ad Græcos veniemus. Iudæi vt Paulus inquit signa petunt, in quo nō ita vituperandi videntur. Intelligunt enim fortasse sapientiā non esse hominis inuētum, sed Dei munus atq. beneficium. Itaq. non humanis argutiis, sed diuinis testimoniis sibi nitendum existimāt. Nō enim pro vero habendum putāt, nisi quod diuinitus enunciatum fuerit. Vt autē aliquid à Deo enunciatum esse constaret, admi-

randa

randa signa requirebant. Quod vt facerẽt confidentius sanctissimorum hominum sibi exempla proponebant. Abraham enim quãuis iam fuisset iustitiã consecutus, vt clarius tamen cerneret hæreditatẽ sibi & posteritati suæ promissam esse fœdere sempiterno cõfirmandã, sibi signum dari postulauit. Hoc enim significauit cum dixit. Vnde scire possum, quod possessurus sim eã? Moses similiter sibi signum præsentis numinis ostendi concupiuit, vt facilius populo fidem faceret. Quod autem ardenti fide petiit, feliciter impetrauit. Itaque signis auctoritatem suam cõstituit: signis rebelles & contumaces euertit: signis Israëlem in libertatem vindicauit: signis summum sacerdotium sanxit: signis leges, mores, & instituta conseuit: omni deniq. illius disciplina signis admirandis tradita, recepta, confirmata, & stabilita fuit. Similiter Iesus filius Num signis populum in sui admirationem cõuertit, innumerabiles hostes absumpsit: & clarissimas victorias consequutus est. Eadem ratione Gedeon signa non semel efflagitauit: signa manue Sansonis pater eodẽ studio requisiuit. Quid de Heliæ signis admirandis edisseram? Quid de Helisæi miraculis verba faciam? Quid illud maximè admirandum signum Ezechiæ datum oratione commemorẽ? An parum liquet maximas olim sanctorum hominum admonitiones, sanctiones, actiones, signis constitutas fuisse? Non igitur immerito Iudæi videntur omnem veritatis explorandæ rationem in signis collocatã habuisse, eorumque studium magis videtur esse ad religionem, quam ad fidei inconstantiam referendum. Attamen qui secum reputauerit, quam multa flagitia in hac Iudæorum petitione sint, ab ea tanquam ab infandi sceleris contagione refugiet.

Illi namque sanctissimi viri cum tempus signa postulabat, erãt enim res eventuræ signis adumbrandæ, & cum id Dei gloria flagitabat, erant enim mentes hominum in fide nutantium confirmandæ, signa non tam sibi quam aliis requirebant. At qui se illorum vestigiis ingredi simulabant, rebus iam multo clarius expressis, & firmissimè constitutis, cum signa petebant de fide diuina dubitabant. Sic faciebant illi qui dicebant, est ne in nobis dominus? an non? Item illi qui cum viderent aquas perẽnes è silice diuino beneficio prorupisse, de cibis quos intemperanter efflagitabant, an possent à Deo in vastissima illa solitudine donari, ambigebant. Itaq. dicebãt, nunquid Deus panem poterit dare, aut parare mensam populo suo? Illa autem dubitatione non mediocre in Deum scelus ediderunt. Aut enim illius fidem tantis beneficiis atque tam sæpe confirmatã in dubium reuocabant. aut illius infinitam potentiam angustis admodum finibus circunscribebant. Quale aut quantum signum requiris homo? Nũ maius cæli totius conuersione? num illustrius solis splendore & claritate? num salutarius vniuersæ naturæ, ad humanæ vitæ præsidium consensione? At inquiunt, illa quotidie videmus, & idcirco minus admiranda ducimus. Quasi vero minus admirabile sit, quod est stabile, atque sempiternum, quam id quod momento tẽporis euanescit, aut clarius beneficium sit, quod est vni genti cõcessum, idque certo temporis spatio definitum, eo quod est quotidie cunctis gentibus immensa Dei benignitate & magnificentia tributum. Præterea si te non mouent vlla signa, nisi quæ raro videntur, cur in singulis pene rebus signa requiris? Si enim signa quæ postulas peruulgari senseris, illa contemnes.

Nam

Nam si propter oculorum consuetudinem opera diuina quæ sunt nimis admiranda pro nihilo putas, certè maiore cum fastidio minora signa despicies. Quod igitur remedium Iudæus malis suis inueniet? Fidem habere recusat, nisi signum prius aspexerit. Ergo si multa signa non viderit, fidem paucis rebus adiunget: si signa multiplicata conspexerit ea consuetudine fidem signis omnibus abrogabit. An non hoc olim vitio miseri homines periculosè laborabant? An non collata singulis diebus beneficia propter eorum frequentem vsum & consuetudinem fastidiosè respuebant? Cælesti Pabulo quod omnem suauitatem in se continebat, alebantur: è rupe quam Moses virga percusserat, aquæ dulcissimæ ingenti copia dimanabant: coturnices inuectæ eorum ingluuiem satiabant: solis ardorem nubes ab eorum capitibus arcebat: noctis tenebras admirabilis splendor discutiebat: hostes præforoces in eorum conspectu exanimati concidebant: & tamen eo quod nullus fere dies intercederet, quo non Deus signo aliquo se illis præsentem adesse significaret, signa contempserunt: & tamen libertatis beneficium ingratè & impie despexerunt: & tamen Ægyptiorum allia & cœpas dapibus diuina benignitate concessis antetulerunt. Non igitur signorum frequentia Iudæorum salutem constituet: sed miseriam multis modis amplificabit. Quo enim signa frequentiora sunt, eo scelestius qui fidem violat, Dei maiestatem offendit. Quid igitur signa petunt, quæ si rara sunt, obliuione conteruntur: si peruulgata, & vsitata contemnuntur? Præterea dignum non est Dei maiestate frequentibus signis fidem suæ probitatis quasi ea parum comperta sit,

facere

facere conari: & qui illa flagitant perfidia sua dedecus nomini illius inurunt. Contumeliam enim Deo inferunt, qui illi nisi signis quasi fidei parum exploratæ pignoribus credere nolunt. Præterea parum est amplitudini illius consentaneum corporeis signis frequenter ostensis diuinitatis fidẽ confirmare. Alia enim sunt signa multo clariora, magis illius numini cõgruentia, quæ valde frequentia sunt, ita tamen vt frequentia contemptionem non afferat: sed gloriã illius indies magis illustret, de quibus postea dicemus. Hæc vero quæ homines humi stratos si non in sceleribus nimis obstinati fuerint, ad credendum impellunt, cum primum lex diuina sancitur, aut aliquod noui operis exordiũ nascitur, dari à Deo solent. Postquã vero lex & sanctio promulgata & moribus comprobata est, & opus aliquod diuinum ad salutẽ totius vniuersitatis absolutum, omittuntur. Aliter enim si frequẽtius darentur, & fidei splendor posset attenuari: & signi ipsius claritas vsu frequentiore contemni. Deinde periculum esset, ne homines signis assuefacti res signis adumbratas consectari negligerent, & imaginis aßimulatæ pulchritudine cõtenti, pulcherrimam veritatis ipsius speciem intueri non appeterent. Postremo signi nomen, non veritatem, sed veritatis imaginem designat. Nec enim hominis simulachrũ homo verus est: neq. species animantis in aquis pellucidis, aut in speculis extersis animaduersa animans est: nec pictura aliquid solidum & expressum in oculis ponit. Sapientia vero non adumbrata veritatis similitudine, sed veritatis ipsius cognitione continetur. Tantum vero abest, vt in signis collocanda sapientia sit, vt is magnos in illa progressus habere putetur, qui quantum potest animum à signis abducit,

vt ipsam per se veritatem contueri possit. Si igitur signorum petitio est plerumq; perfidiæ signum, temeritatis argumentum, fidei grauius violandæ periculum, instituti sceleris amplificatio, sapientiæ ipsius, cuius gratia signa petuntur, impedimentū, nullo certè pacto Iudæi quandiu signa postulauerint, sapientiæ compotes esse poterunt. Verum Paulus illis egregiè satisfacit. Vnū enim signum illis conspiciendum proponit, quo nullum clarius & mirabilius, neque quod magis numinis diuini virtutem & potentiam confirmet, excogitari potest. Quod inquiunt signum narras? Iesum inquit, & hunc crucifixū. Quid est hoc? inquiūt. nos signum virtutis diuinæ flagitamus: vos autem nobis extremæ cuiusdam imbecillitatis exemplum proponitis. Hoc est igitur nobis aperiendum, id quod Iudæi infirmitatis & imbecillitatis argumentum opinantur, continere vim numinis admirandam, robur virtutis inuictum, claritatem victoriæ sempiternā. Sed prius necesse est, vt quid sit scandalum crucis explicemus. Scandali nomen est Græcis atq; Latinis, qui sacras literas minimè norunt, ignotum: nostris tamen valde frequenter vsitatum. Significat autem offensionem. Offensio autem de Christo sumpta, quæ Iudæis ruinæ causam attulit, hæc fuit. Erant Iudæi ab incunabulis in spe summæ cuiusdam felicitatis enutriti: quæ felicitas erat vt prophetæ prædixerant, per Christum afferenda. Itaq; fore sperabant, vt Rex potentissimus ex stirpe Dauidis oriretur, qui res Iudæorum afflictas in pristinum splendorē multis opibus amplificatum restitueret: tyrannidem hostium deleret: orbemq; terrarum sub imperium ditionemq; subiungeret: & suos bonorum omnium affluentia cumularet. Quo magis autem

tem eos Romanorum dominatus opprimebat, eo magis illã libertatem & diuitiarum affluentiam, quam animis finxerant, spe inanissima deuorabant. Legerãt, & audierant, quantas victorias Dauid adeptus fuisset: quantas opes Solomõ illius filius habuisset. Eas tã insignes victorias, ingẽtesque diuitias iam pro nihilo putabant. Nec enim dubitabant, quin Christus esset rebus etiã ab Alexandro Magno gestis, victoriarũ multitudine obscuritatẽ allaturus. Iã intra se Romanis atrociter minabãtur. Fore enim confidebant, vt Christus Romanorum imperium excinderet: & Romanos Imperatores cõfestim de amplissimo dignitatis gradu præcipites exturbaret: eorumq. opes vniuersas Ierosolymã trãsferret. Ad hanc autem spem confirmandã diuinorum hominum testimonia qui de summo Christi imperio, de victoriis atq; triũphis illius præclara cecinerant, in ore semper habebant. Accedebat, quod prophetarum prædictiones cum illius memoriæ signis conferentes, opinabãtur breui tempus illud affuturum, quo tãtis opibus potirentur. His cogitationibus inflati, iã ferocius & insolentius incedere meditabãtur, cum subito præter omnium opinionem ipsum Christum longe diuersa ratione ab ea quam finxerant exortum aspiciunt. Hominem enim cernunt ignotum, in vrbe ignobili, sub parentibus vt hominum opinio ferebat, obscuris educatum, nullis opibus instructum, nullis disciplinis eruditũ, nulla specie popularis famæ gloriosum, egentem præterea, & incõmodis multis exercitum, qui tamen se diceret illum Regẽ esse, quẽ exspectabãt. Videbãt in illo pro amplitudine maiestatis, humilitatem, pro summis opibus egestatem, pro bellicarum rerum studio mansuetudinem, pro imperio amplissimo voluntariæ ser-

uitutis

uitutis speciem. Pedibus iter faciebat: principum familiaritatē non appetebat: ad multitudinis fæcem se libentius aggregabat. Concitabat præterea grauissimam cunctis impuris hominibus offensionem illa oratio qua se Dei filium appellabat. Nā indignissimè patiebantur, illum quem infra quosuis homines esse ducebant, tantum efferri, vt sibi ipsi diuinitatem tribueret. Adde nunc vitæ dissimilitudinem, quæ animos abalienare solet: adde in scelere coërcendo libertatem & acrimoniā, quæ odium acerbum sæpe cōcitat: adde mirabilem vitæ sanctimoniā, quæ inuidiæ faces inflāmat. Cum igitur à spe decidissent, neque Christi species & habitus eorum optatis respondisset, & simul humilitatis indignitas, seueritatis odiū, virtutis inuidia, eorū animos exagitasset, admodū grauiter offensi sunt. Fuit igitur Christus vt Isaias futurū prædixerat, lapis offensionis in quē homines cæcis tenebris, & horrēda caligne demersi ruentes cōciderunt: fractiq. & vehemēter allisi in hostium manus puenerūt: vt tāti sceleris pœnas sempiternas exoluerēt. Nulla tamē offensa grauior extitit ea quā ignominia crucis excitauit. Habet enim hoc hominū furētium cæcitas execrāda, vt ex humanis casibus locum quē apud Deum quisq. teneat, iudiciū faciendum existimet. Cū enim huius vitæ cōmodis nimis addicti sint, & de futura vita parū cogitēt, quē opibus atq. deliciis circumfluentē animaduertunt, beatū iudicāt: quē vero multis incōmodis afflictari cōspiciūt, ærūnosum, & miserum, & Deo nimis inuisum arbitratur. Idcirco factū est, vt cum Christum in crucē sublatum aspicerent, quasi tunc illum impietatis conuicissent, in supplicio illius insultarent. Cum enim vulnera à frōte & à tergo, capiti, manibus, atq. pedibus, & aliis

corporis

corporis sanctissimi partibus inflicta conspicerẽt, cum illũ summis doloribus excruciatum animaduerterent, non solum oculos eo spectaculo satiarunt, & animos crudelitate furentes expleuerunt: verum etiam, eo quod litem se obtinuisse crederent, ingenti gaudio cumulati sunt. Nec enim credibile suspicabantur, si Christus non fuisset maximorum criminum reus, vt à Deo (vt opinabantur) destitutus tam acerbo supplicio mactaretur. Sic autem dicebant. Tu ne ille es qui tantum tibi assumpsisti, vt diceres te Dei templum euersurum, & tribus diebus illud instauraturum? Age nunc euerte templum: illudq́ rursus instaura. Si filius Dei es, descẽde nũc de cruce. Tum illud etiã adiungebãt. Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Si Rex ille est qui erat salutem Israëli daturus, suam ipsius salutem prius constituat: clauos euellat: vulnera sanet: è cruce desiliat, vt tum demum credamus, illum esse diuina virtute, vt præseferebat stabilitum. Atqui dicebat, se omne vitæ præsidium habere in Deo constitutum. Liberet eum nunc Deus si vult. Nec enim solum se Dei amicum, verum & Dei filium sane fidenter asserebat. Si amicus est, Deus amici res haud quaquam negliget: si filius est, illi patria charitate prospiciet. Si Deus igitur illi nec vt amico præsens adest, nec vt filio consulit, non ne liquido constat orationem illius fuisse vanissimam? Illud etiam cum motu capitis & irrisione petulantissima & multis cachinnis addebãt. En Christus ille cuius expectatione Iudæorum genus erectum volitabat: en princeps beneficus & salutaris qui suis firmam spem salutis ostendebat. Quorsum tandem magnifica illius promissa reciderunt? Male certè reliquos florentes & beatos efficiet, qui sibi

in tantis miseriis constituto opitulari non potest. Nunc igitur luat temeritatem, vanitatis pœnas det: & sic demum fiet, vt nemo tam audax & impius sit, vt auctoritatem diuini nominis atque virtutis vsurpet. His multa similia viri perditissimi dicebant, ex quibus intelligi potest, quanta eorum offensio fuisset. Hoc est autem scandalum illud, ex crucis specie & Christi supplicio sumptum, quod perditis hominibus euersionem intulit. Christum enim imperatoria virtute clarissimum expectabant: at illi contra opinionem Christum plagis contusum & vulneribus deformatum aspiciebant. Quare minimè consentaneum illis videbatur, vt aliquis ab eo salutem expectaret, quem esse summa miseria perditum statuebant. Hoc autem Iudæos impia fraude obligauit, & ita miserabiliter impediuit, vt cæci furore in tenebras sempiternas inciderent. Explicato crucis scandalo par est, vt quanta vis atque potẽtia numinis diuini in hoc Christi supplicio quo perditi homines illum abiectum putant, eluxerit, illis aperiamus. Prius tamen quam id faciamus, ab illis libenter audierim, quid opinentur de Christi regno à Deo promisso. Forene putant, vt quidquam cogitari posit in terris præstantius atque magnificentius, omnibusque verissimis bonis affluentius? negabunt. Quæram deinde, sit ne præstantius id quod animi statum constituit, ornamentisque diuinis afficit: an id potius quod ad corporis emolumentum & elegantiam vitæ confertur? Fatebuntur certè verbo saltem, licet inuiti, non esse bona corporis cum bonis animi conferenda. Rursus quærã sit ne amplius & vtilius id quod angusto admodum telluris

ſpatio definitur: an quod ad vniuerſitatem generis humani conſeruandam, & ornandam dirigitur? Id etiam valde perſpicuum eſt, bonum quo latius patet, eo præſtabilius eſſe. Poſtremo interrogabo, ſit ne melius & optabilius id quod vitæ breuis curriculo circunſcribitur: an quod nullo temporis ſpatio terminatur? Et hoc etiam nemo dubitat haud eſſe res fluxas & interituras cum ſempiternis aliqua ex parte comparādas. Ergo ſi nihil poteſt cogitari regno Chriſti præſtantius, & opes immortales animi, vniuerſitati generis humani tributæ, multis partibus corporis emolumentis vni tantum genti conceſſis, & interituris antecellunt, non ne conſtat regnum Chriſti opibus animi cunctis gentibus afferendis atq. ſempiternis contineri debuiſſe? Qui cōueniebat igitur pro diuitijs animi emolumenta corporis intueri, beneficentiæq. diuinæ magnitudinem in anguſtum contrahere, & pro bonis ſempiternis fluxas & interituras opes ſitienter appetere? At id neq. erat Dei magnificentiæ decorum: neque ſaluti noſtræ conſentaneum. Magnificentiæ namq. diuinæ cum magna bona promittit, congruens eſt, vt ſempiterna munera & dona largiatur: & ſalus hominum quæ morte extinguenda atque delenda eſt, ſalus appellari non poteſt. Hæc autem peruerſa Iudæorum opinio, quæ promiſſiones diuinas ad corporis emolumenta referebat, illis totius calamitatis cauſſa fuit. Cum enim animaduerterent à Chriſto opes contemni, quarum illi cupiditate flagrauerant: exteris gentibus ſpem ſalutis oſtendi, in quas ipſi odium infinitum conceperant, ſe deludi putauerunt: & tam immani odio exarſerunt, vt ipſi ſempiternæ

ſalutis

salutis auctori perniciem molirentur. Vt autem clarius cerni possit quanta Iudæos amentia vexarit, commodum arbitror scripturæ sanctæ testimoniis ostendere, primum quidem opes à Deo promissas, quas Christus erat terris allaturus, non ad corporis victum & luxum, sed ad animi statum & ornamentum pertinere: deinde eas non Iudæis tantum, sed omnibus gentibus pro ratione fidei atque pietatis conferēdas fuisse: Postremo eas nullis seculis interituras esse. Primum igitur à Iudæis qui regnum Christi in huius vitæ splendore & magnificentia collocant, interrogemus, an existiment, ipsum Christum tantæ felicitatis Architectum, ipsius felicitatis expertem fore? Negabunt. Et iure negabunt. Non enim fieri potest, vt qui miser est, alios beatos efficiat. Ergo necesse erit illis eum Christum fingere, quem nec inopia vlla solicitet, neque maledictum vexet vllum, neq. dolor vllus attingat. Consequens enim est, vt is qui reliquis omnibus qui illum sectati fuerint, est caussam felicitatis allaturus, tanto felicior omnibus sit, quanto gradus illius dignitatis est futurus altior & illustrior. Itaque opus est, vt equorum multitudine, auri & argenti copia, vestium nitore, gemmarum fulgore, seruorum numero, ministrorum sedulitate, exercitus ingentis robore, mulierum specie & pulchritudine, totiusq. vitæ iucunditate, omnes Persarum Reges, & Romanos Imperatores vincat & superet. Si ita est, vnde illa tanta equorum penuria, vt eum cogeret die celeberrima, qua erat Rex ab omnibus maxima voce salutandus, asino in vrbem vehi? Sic enim inquit Zacharias. Exulta satis filia Siō: iubila filia Ierusalē.

Filiam ſion aut filiam Ieruſalem Hebræorum more Ieroſolymitanam remp. aut vt rectius dicã, fidelium hominum cœtum appellat, quem ad lætitiam & voluptatem inuitat: & continuo cauſſam tantæ voluptatis exponit. Sequitur enim. Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus, & ſaluator. Rex inquit nõ tyrannus: tuus, non alienus: veniet tibi, non enim commodum ſuum quæret, ſed ſalutem tuam conſtituet. Iuſtitiæ enim ornamentis exultus incedet, & ſalutem tibi ſempiternam dabit. Hoc in loco ciuitas ipſa dicere potuiſſet. Summam mihi voluptatem nuntias. Illum enim exſpecto: deſiderio illius incendor: moram diutius ferre non poſſum. Sed narra quæſo, quanto exercitu ſtipatus, quali principum comitatu circumſeptus, quibus curribus & quam eleganter inſtratis inuehetur. Si Regiæ inquit maieſtatis ornamenta requiris, ea iam expoſui. Illum namque iuſtitiæ principem, & ſalutis auctorem fore dixi. His ornamentis ampliora & illuſtriora cogitari non poſſunt. Non id quæro inquit Iudæus, ſed quæ futura ſit pompa triumphi, quæ militum copia, quæ maieſtas imperii. Falleris inquit vir diuinus, ſi alia in Rege ſummo maieſtatis inſignia requiris, præter ea quæ iuſtitiæ ſplendore & benignitatis amplitudine cõtinentur. Reliqua omnia quæ ſunt mortalia, fluxa & fragilia, Rex hic noſter pro nihilo putabit, ſuoſque ad eorum contemptionem acriter incitabit. Quod vt commodius fiat, in die triũphi, non currus, non equites, non inſtrumenta bellica comparabit. Imo paupertatis & humilitatis inſignia documenta ſtatuet. Aſino enim vehetur. Aſino inquit, aſinæ pullo inſidẽs vrbẽ inibit. Quid ais Iudæe?

Opes expectas? iustitiæ tibi atque salutis opes exponimus. Si opes humanas in Regis huius maiestate desideras, Zacharias vir diuinus te isto errore liberat. Nam in Rege nostro tibi pro diuitiis inopiam, pro studio celebritatis humilitatem, pro curribus ostro, & auro fulgentibus asinæ pullum in oculis & aspectu proponit. Non igitur opibus oculum adijcias, quas à Rege summo contemni perspicis: sed eas tibi propone, quibus ille merito gloriatur, nempe quæ sint diuinæ atque sempiternæ. Ille namque cum cerneret superbia & auaritia fieri, vt homines à cæli conspectu deiecti terram intuerentur, exemplo humilitatis & paupertatis, superbiæ & auaritiæ securim inflixit, vt hominum rursus oculos ad cæli conspectum excitaret. Zachariæ testimonio iam satis constat Christi regnum, non opibus fluxis, sed immortalibus atque sempiternis contineri. At forsitan ita inopiam inquiet aliquis tolerabit, vt nulla vnquam contumelia violetur. Imo ijs probris erat afficiendus, quibus nemo post homines natos affectus vnquam fuit. Sic enim Isaias Deum de Christo loquentem inducit. Ecce seruus meus sapienter se geret, efferetur, & extolletur, & in summo dignitatis gradu locabitur. Deinde ad Christum conuersus ait. Sicut te intuentes obstupefacti sunt multi, ita deinde supra cunctos homines contumeliis & ignominia deformaberis: & omnium mortalium despicatissimus eris. Quem tamen fructum Christus erat, ex ea breui temporis ignominia percepturus, continuo demonstrat in eo loco propheta. Futurum namq. prædicit, vt humanas mentes expiet: vt multos

mortales ad suum nomen specie mirabili virtutis & probitatis alliciat: vt Reges & principes illum religione summa venerentur: vt qui nunquam de eo quidquam audierant, luce illius clarissima perfruantur. Sed inquient Iudæi, vt inopiam aliquando perferat, & ignominiam toleret, quæ sunt magis in opinione, quam in sensu posita, non enim acrem morsum doloris efficiunt, credibile tamen nõ est, vt is dolores acerbos aliquando sustineat. Hoc eorum commẽtum refellit Isaias. Sic enim paullo inferius ait. Contemptus, & infra cunctos mortales abiectus est, doloribusq. summis afflictus, inualetudine vehementer oppressus, & impeditus, adeo vt oculos ab illo tanquam ab horrendo spectaculo auerteremus. Sic autem despectus erat, vt ne hominem quidem duceremus. Verum morbos nostros ipse pertulit: & dolores nostros ipse sustinuit. At nos opinabamur illum à Deo propter maleficia percussum & abiectũ fuisse. Ipse vero vulneribus suis rebellionis nostræ pænã subiit: & ꝑpter iniquitates nostras afflictus est. Hoc enim suscepit, vt pacis nostræ disciplinã, qua nos erat in gratia cum Deo positurus, pænis suis sanciret: & plagis suis vulnera nostra sanaret. Omnes nos quasi oues errauimus, quilibet in viam suam deflexit, at dominus supplicia iniquitatibus nostris debita illi constituit. Hæc & alia multa persequitur Isaias, quibus Christi dolores intolerandos & acerbissimos cruciatus exponit. Hoc in loco misere torquentur Iudæi: in eoque frustra contendunt, vt Isaiæ testimonium à vero sensu detorqueant. Sed quo magis in eo laborant, vt lucem meridianam tenebris suis obscurent, eo magis eorum de-

testanda

testanda cæcitas apparet. Quidam enim hæc ad vniuersum Iudæorum genus referenda censent, quod dicunt diuturno exilio gentium pœnas luere, & Isaiam sub gentium persona multitudinis Iudaicæ sanctitatem admirari, nempe quæ pro alienis peccatis incommoda tam multa atque tam diu perferat. Hæc portenta qui dicunt, videant, quomodo sibi poßint accommodare illud, quod hoc in loco continetur, nempe peccatũ non fecit, nec est inuentus dolus in ore eius. Gens impia & scelerata, ex fraude & mendacio composita, sanctitatem & fidem sibi tam insolenter arrogabit, vt dicat se nullum vnquã in vita flagitium, aut fraudem suscepisse? Aut tantum meriti pondus in laboribus quos merito sustinet, inesse constituet, vt non solum ipsa pietatis insigne decus se tenere dicat, verum & gentium omnium scelus expiare? Deinde quomodo in eos quadrat illud, quod hoc in loco dicit Isaias, nempe & pro transgressoribus orauit, cum constet ab illis esse solemni ritu diras exsecrationes institutas, quibus omnia mala perpetuò capitibus nostris in conuentibus suis imprecantur? Alii rursus cum cernerent quam male cum aliqua saltem specie verisimili genus orationis ineptißimum & fallacißimum cohæreret, aliam eludendi rationẽ excogitarunt. Messiam enim alium venisse finxerunt, quem nescio vbi latere multis ab hinc seculis voluerunt, de quo Isaiam hoc in loco sermonem habere fatentur. Verum quidem illi loquuntur inuiti, sed veritatem rursus mendaciis ineptißime confictis obscurare nituntur. Vt tamen ineptias omittamus, Isaiæ certè testimonio confirmatur, quot erant ipsi Christo subeunda

supplicia, cum terras inuiseret. At Dauid præter dolores & gemitus, neq. fel & acetum, neque contumelias & maledicta silet: & illam eandem Christi querimoniam, qua se in cruce à Deo desertum esse conquestus est, totidem verbis exponit. Hinc Iudæi sibi aliquam auram afflari posse confidunt. Si à Deo inquiunt desertus fuit, iustus minimè fuit. Deus enim iustos nunquã deseruit. Ignorant homines amentißimi esse quasdam iustorum hominum tanquam amantium querelas, quæ non diffidentiæ significationem dãt, sed dolorem in quo sunt propter dilatum spei suæ fructum gemitibus crebris aperiunt. Præterea in sanctis literis non solum sanctorum hominum fides, verum & cogitationes quæ fidem oppugnant, sæpe numero describuntur. Sic Abrahã, sic Moses, sic Iesus filius Num, sic Dauid, sic Helias, Isaias, Ieremias & reliqui sancti viri cum Deo interdum expostulãt: & de statu suo illius ope & solatio destituto lugubri admodũ oratione conqueruntur. Qua tamen oratione non diffidentiam, sed doloris vehementiam in qua versantur explanant: seq. diutius mala quibus opprimuntur pati non posse, nisi mature subuentum fuerit, nimis dolenter edisserunt. Ad hunc autem modum Christus, vt humanæ naturæ statum, & conditionẽ exprimeret, & in omnibus rebus se fratrum suorum, sic enim iustos appellat, similẽ esse ostẽderet cum se desertum cõmemorat, non res suas à Deo negligi, sed se in acerbißimo cruciatu versari, auxiliumq. differri significat. An vero desertus fuerit, Iudæus animaduertat. Nã in eodem ipso carmine in quo Dauid Christum lamentantẽ inducit, de auxilio quo fuit ipse Christus pa-

tris

tris beneficio liberatus, de gloria qua fuit egregie cumulatus, de imperii illius amplitudine multa atq. præclara dicit. Ergo si fieri nequit, vt in Christi regno quisquã ipso florẽtior, omnibusq. bonis affluentior atq. beatior sit, & testimonio diuinorum hominum quod Iudæi negare nõ possunt, apertissimè constat, ita futurum fuisse, vt Christus extremã inopiã perferret, ludibria, maledicta, conuitia sustineret, cruciatus intolerãdos pateretur, restat, vt opes regni quas sanctissimi viri tãto ante prædixerãt, ad animi cultum, & diuinæ formæ similitudinem conferendæ sint. Vt autẽ id clarius animaduerti possit, non erit alienum quas opes huius florentissimi regni viri diuini fore prædixerant, explicare. Isaias cum ruinã qua Ierosolymitani ciues erant opprimendi, & hominum stragẽ exposuisset, Christi decus & imperium cõtinuò oratione persequitur. Ait enim, In die illa erit germen domini in magnificẽtiã, & gloriã, & fructus terræ sublimis ijs, qui saluati fuerint de Israel. Quẽ germen domini vocauerat, rursus fructum terræ nominauit, vt intelligi posset, eũ & Deũ & hominẽ esse, qui Iudæorum reliquiis salutẽ erat allaturus. Quãuis enim numerus filiorũ Israel esset cum arenæ multitudine cõferẽdus, reliquiæ tãtum erãt cõseruandæ per fidẽ. Ait deinde. Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Ierusalem, sanctus vocabitur, qui scriptus est in vita in Ierusalem. Nomen relicti, & nomen residui, cædem & stragem exaggerat: è qua pauci tantum erant, fidei beneficio conseruandi, & ciuibus cælestis Ierosolymæ qui soli verissima vita fruuntur, adscribendi. Id autem fieri non poterat, nisi vitæ puritate &

sanctimonia. Sed quæro, quæ ratio sanctitatis illa fuerit. Nũ ea quam legis antiquæ ritus & sacerdotium continebat? Minimè gentium: sed quam diuinus spiritus instituit. Sequitur enim, Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, & sanguinẽ Ierusalem lauerit de medio eius, in spiritu iudicii, & in spiritu ardoris. Cernis quæ sint opes regni? Non aurum, non argentum nominat: non corporis voluptates, non magnificentiã huius vitæ recenset: sed spiritus sancti munus atq beneficium, quod continet in communi strage salutem: in internecione securitatem: in scelerum colluuione sanctitatem non in lustralibus aquis, aut vitulæ rubræ cineribus, sed in spiritus diuini gratia constitutam. Spiritus enim iudicii innocentiam & puritatem, spiritus autem ardoris animum cupiditate diuinitatis inflammatum significat: vtrumque autem spiritus sancti munere continetur. Alibi vero inquit, Existet surculus è stirpe Iesse, & virga de radice illius pullulabit. Hoc in loco non est Iudæus, qui dubitare possit, quin oratio de Christo habeatur. Sed opes Regis huius aspiciamus. Num auri & argenti aut gemmarum mentio fit? Non profectò. Sed aliarum diuitiarum, quæ multum omnibus humanis opibus antecellunt. Sequitur enim, Et requiescet super eum spiritus Domini. Non dicit afflabit eum, aut impellet eum spiritus Domini: sed Requiescet super eum, vt demonstret spiritum sanctum sibi in illo sedem stabilem atque sempiternam constituisse. Opes autem ipsius diuini spiritus luculenter explicat. Spiritus inquit sapientiæ atque intelligentiæ, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus prudentiæ &

religionis.

religionis, spiritus qui religionis odorem longe lateque diffundet. Paullo autē inferius fore dicit, vt Christus iustitia atq. iudicio quasi baltheo præcingatur. Hæ sunt, hæ sunt Regis nostri diuitiæ, hæ sunt opes, hæc instrumenta bellica, quibus feritatem expulit: immanitatem profligauit: mores efferatos extinxit, atque perfecit, vt vituli cum leonibus simul habitarent, idest ne crudeles homines ijs qui minimum poterant perniciem vt antea faciebant, inferrent. Alio rursus in loco; Aperientur inquit oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt: tunc saliet vt ceruus claudus: & soluta erit lingua mutorum. Quia prorumpent aquæ in terra deserta: & in aridum solum torrentes emanabunt. Quæ nam est hæc rerum connexio? Num ob eam caussam quod in locis desertis aquæ sunt eliciendæ, verum est, vt cæci videant, surdi audiant, claudi saliant, muti Dei laudes enuncient? Si Iudæos sequutus fueris, exitum nullum reperies: si vero Prophetæ sententiam, nihil congruentius fieri aut dici posse iudicabis. Per aquas enim munera sancti spiritus intelligit: quæ perficiunt, vt qui antea res cælestes intueri non poterant, eas clarè cernant: qui legem diuinam minimè ad aures admittebant, eam cum iucunditate summa percipiant: qui propter animi imbecillitatem nullum opus iustitiæ & humanitatis edebant, opera sancta alacriter exequantur, qui linguam impeditam gerebant, ne Deo gratiarum vota persoluerent, vitam in diuina benignitate celebranda consumant. Quam sæpe autem Isaias per aquas dulces atque perennes

diuina

dona sancti spiritus intelligat, videre possunt, qui mediocre studium in illum contulere. Veluti cum dicit torrentes in vastitate prorupisse, Deumq. in horrida solitudine arbores perpetuo virentes manu sua conseuisse: sempiternumque hortum & viridarium instituisse: aut cum ostendit, quomodo loci irrigui & amæni erant æstu, & siccitate vastandi: & rursus inculti propter aquarum affluentiam in amænitatem conuertendi. Quibus in locis docet aquas quæ hanc viriditatem & amænitatem efficiunt, à Iudæis neglectas ad alienas gentes deriuandas fuisse. Alibi vero inquit, Omnes sitientes venite ad aquas: & qui non habetis argentum properate, emite & comedite. Emite absque argento & absque vlla commutatione vinum & lac. Per aquas spiritus sancti largitatem & beneficentiam intelligit, quæ sitim explet: quæ fæcunditatem inducit: quæ virtutum omnium plantis incrementum in dies affert. Idem per lactis dulcedinem quæ infantes nutrit, & per acriorem vini vim quæ robustiores incendit, atque iucunditate mira lætificat, apertè significatur. Spiritus enim diuinus disciplinæ mitioris suauitate rudes instituit: deindé instinctus vehementioris impetu, eos qui sunt magis ætate prouecti corroborat. Aquas autem vinum, & lac, & cibos præterea venales esse dicit, ad ea tamen coëmenda argento & auro opus non esse, quia non meritis antegressis, nec enim merita spiritus sancti gratiam antegredi possunt, ex illa namque omnia merita nascuntur, sed fidei non languidæ, sed incensæ & incitatæ tribuuntur.

Quod

Quod autem hæc sit Isaiæ sententia, ea quæ sequuntur ostendunt. De fide namque, de iustitia & æquitate, de pietate luculenter edisserit. Multa sunt apud hunc diuinum virum, & apud alios Prophetas testimonia, ex quibus colligitur huius nostri Regis opes in vitæ puritate & integritate, in rerum humanarum despicientia, in iustitiæ studio, in virtutis magnificentia, in caritatis ardore, in diuinarum rerum assidua commentatione, & in opulentia denique cælesti atq. diuina consistere. Quæ malùm igitur illa Iudæorum cæcitas fuit, quæ illos à studio diuinæ virtutis abstraxit, vt sibi opes instabiles & interituras in hac vita exigua pollicerentur, & nihil aut parum admodum de sempiternis cogitarent? Quomodo autem gentes vniuersæ erant in societatem tanti muneris euocandæ, quod Iudæi ferre non poterant, infinitis etiã propemodum testimoniis demonstrari solet, è quibus pauca colligam. Primum quidem Deus ad Abraham dicit omnes gentes per illius semen id est per Christum execratione liberandas esse. Idem Isaac illius filio, idem etiam Iacob illius nepoti totidem verbis pollicetur. Iacob vero moriens cum sub Iudæ nomine à quo Christus erat oriundus multa de Christo prædiceret, in illo spem gentium reponendam esse prænunciauit. Dauid autem ita Deum cum Christo loquentem inducit. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionẽ tuã fines vniuersæ terræ. Alibi vero idem Dauid ait, Et adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentium. Tum illud, Omnes gentes plaudite manibus. Et lætentur & exultent gẽtes, & apud eundem vatem Christus ipse.

Populus

Populus inquit quem non cognoui, seruiuit mihi. Infinitum esset, si vellē reliqua omnia huius diuini viri testimonia persequi, quæ hanc eandem sententiā confirmant. Isaias vero quā sæpe de hac gentium conuersione cōmemorat? Fluent inquit ad eum omnes gentes: & ipsum gētes deprecabuntur: & dedi te inquit apud illum Deus, in lucem gentium: & domus mea domus orationis vocabitur cūctis gētibus: & mittā ex eis qui euaserint in Ciliciam, in Lydiam, in gentes iaculandi peritissimas, in Hesperiam, in Græciam, in extremas insulas, quæ nominis mei famam minimè perceperant: & prædicabunt nomen meum inter gentes: Et offerent omnes fratres vestros ex omnibus gentibus in sacrificiū domino. Hoc in loco duo considerãda sunt. Primum quod gentes ad Iudæorum cœtum aggregandas Iudæorum fratres appellat. Hæc enim diuina cognatio non sanguinis communione, sed fidei consensione cōtinetur. Alterum est, quòd sacrificandi ratio erat prorsus immutanda. Non enim dicit, quadrupedes adducēt ad victimā; sed fratres vestros ex gentibus electos offerent, vt sint sacrificium Deo gratissimum. Non enim sanguinem pecudum, sed interitum nequitiæ requirit: neque carnium nidore, sed inflāmatæ fidei magnitudine delectatur. Et quēadmodum nouum sacrificādi genus inducit, ita & nouum sacerdotium instituit. Paucis enim interiectis inquit idem dominus, Et assumam ex eis sacerdotes & leuitas. Ergo sacerdotium Aaronis infirmatur & tollitur. Ex gentibus enim quæ nulla generis propinquitate Hebræos attingūt, leuitæ atq. sacerdotes eligūtur. Quā acceptū vero sacrificiū à nouis sacerdotibus oblatum

tum

tum Deo futurum esset, ille apud Malachiam demonstrat. Sic enim Iudæos repellit, vt alienas gentes adciscat. Nō est inquit mihi voluntas in vobis. Ab ortu enim solis, vsq. ad occasum magnum est nomen meum in gētibus: & in omni loco offertur & sacrificatur nomini meo oblatio munda. Hæc gētiū cōuersio cum olim ab omnibus fere diuinis hominibus testata sanctißimisq. monimētis cōsignata sit, Iudæi tamen eā ferre non poterāt. Itaq. cum Paulus multa apud Lysiā tribunum cum Iudæorum multitudine de Christi gloria disputauisset, illius orationē patienter audierunt, vsque eo dum diceret, Se à Christo missum fuisse, vt nationes lōginquas ad notitiā diuini nominis erudiret. Hoc autē audito exarserūt, & clamorem furibunde sustulerunt: vestibusq. in terrā proiectis nubē pulueris excitauerunt: & vociferati sunt altero quoq. verbo à Lysia cōtendentes, vt hominē nefarium qui tā immane facinus dicere ausus fuisset, in crucē tolleret. Iudæe quid furis? quid insanis? Dei ne caussa? An tua potius laboras? Si Dei caussā agis, stultißimus es. Quo enim illius notitia ad plures peruenerit, eo gloria illius erit in terris illustrior. Si dignitatē tuā imminui putas, inuidia vexaris. Non enim gentium salus tuam salutē, si fidem sanctā colueris, euertet. Interim velis nolis Deus gloriam suam in gentium conuersione vehementer illustrabit, quemadmodum Prophetæ prædixerunt. Non enim tantum Iudæorum Deus est, imo & gentium. Diues enim est in omnes qui inuocant illum. Non igitur gentium dignitas fontem immensæ benignitatis exhauriet. Ita igitur gentium vniuersitati prospexit, vt tibi aditum ad eandem

benignitatem non intercluderet. Odium istud immane repelle: inuidiam quæ te exagitat, detestare: fidem arcte cōplectere: & sic demum intelliges gentium conuersionem non tibi mæroris, & angoris, sed lætitiæ summæ materiam præbere. Quo enim plures ex gentibus fratres hæreditatis diuinæ participes animaduertis, eo magis amplificatam, si in te aliquod vestigium pietatis & humanitatis residet, voluptatem ex Dei gloria & ex hominum salute percipies. Sed vt Iudæorum inuidiam omittamus, restat, vt paucis aperiamus, quam apertè viri sanctißimi regnū Christi sempiternum fore prædixerāt. Quod si secus fuisset, non erat certè cur ille summus & sapientißimus Dominus tantam operam poneret in regno cōstituendo, quod erat exiguo temporis spatio circunscribendum. Ex illo namque non erat, vt Deus ipse promiserat, breuis salus, sed sempiterna postulanda. Bonum enim quo præstantius est, eo est finis illius acerbior. Itaque præstitisset, nunquam bonis frui, quam eisdem post voluptatis breuißimæ sensum, cum doloris acerbitate spoliari. Cum autem natura æternitatis appetentes simus, nullum bonum animos nostros explere potest, nisi quod fuerit constans & sempiternum. Bonorum igitur diuinorum promißio tam sacrati fœderis religione confirmata, nihil potest mortale & caducum, sed immortale atque diuinum continere. Regnum igitur Christi nō erat aliquo fine terminandum. Quod quidem non ratione tantùm, sed diuinis testimoniis apertißimè confirmatur. Regnum tuum inquit Dauid, regnum omnium seculorum. Et sedes tua Deus sempiterna est, & sceptrum æquitatis,

sceptrum

ſceptrum regni tui. Quod autem de Christo eo in carmine loquatur, ex eo quod ſequitur clarè perſpicitur. Amas, inquit, iuſtitiam, & odio perſequeris iniquitatem: eo quod vnxerit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. Cum vnctionis diuinæ meminit, eum ſane Christum appellat: nomen enim Christi vnctum ſignificat. Summus autem Christus eſt ille, quem vnxit Deus, vt Petrus ait, ſpiritu ſancto & virtute. Quem ſpiritum Dauid vnguentũ lætitiæ nominat. Quẽ tamen Christum Deum appellat, eumq. à patre ſpiritus ſancti muneribus perfuſum eſſe demonſtrat. Præ cõſortibus autem ſuis vnctum fuiſſe dicit, quia ex illo tanquam ex perẽni bonorum omnium fonte vnctio diuina in omnes, qui illum ſequuntur emanat: ita tamen vt nullius hominis diuini ſplẽdor & dignitas, ſit cum illius ſplendore comparanda. Alibi vero idem Dauid de regni huius æternitate loquens ait, Et permanebit cum ſole. Hebræorum vſitata loquendi conſuetudine æternitatem deſignat. Iſaias vero in eãdem ſententiam Super thronum, inquit, Dauidis, & ſuper regnum eius ſedebit, vt corroboret & cõfirmet illud in perpetuum. Daniel item ait. Temporibus regum iſtorum Deus cæli regnum fundabit, quod nullis vnquã ſeculis interibit. Huius autem regni æternitas multo magis confirmat illius opes minime cõmodis huius vitæ cõtineri. Nihil eſt enim eorum quæ cernimus oculis, quod non ſit interiturum. Sic enim Deus apud Iſaiam loquitur. Suſpicite cælum, & terrã, & cultores illius intuemini. Cælum enim inſtar fumi diſsipabitur: & terra ſicut veſtimẽtum atteretur: & omnia quæ cernitis interibunt: ſalus autẽ

mea perpetuo constabit: & iustitia mea nõ deficiet. Hæc ipse Deus apud Isaiã testatur. Si igitur omnia quæ cæli ambitu continentur, vt diuinum testimonium confirmat, finẽ sunt habitura, & salus atq. iustitia quã Christi regnum erat allaturum, sempiterna est, quẽadmodum & fides domini qui eã promisit, est sempiterna, quæ tandẽ amentia vexauit Iudæos, vt bona sempiterna ad opes fluxas transferẽda putarẽt? Quis illos delusit? Eorũ cupiditas, & mentis angustia, & animus terrennis rebus nimis addictus. Diuina namq. testimonia clarißima sunt: quibus probatur Christi regnum bonis animi contineri: illiusq. gentes vniuersas participes fore: illudq. finẽ nullis vnquam seculis habiturum. Itaque diuitiarum terrestrium immanis cupiditas, & detestabilis inuidia, animiq. abiecti atq. demißi flagitium, & spes fallaces, & cogitationes inanes illos ex patrimonio cælestis hæreditatis præcipites eiecerunt. Et tamen sunt qui dicant, nondum gentes vniuersas Christum sequi, quasi sit necesse per gentes vniuersas omnes homines intelligi, & non ex omnibus gentibus esse delectos, qui diuinã hæreditatẽ cernerent: aut parum constet vniuersitatis nomine nationẽ vnam voluntatis consensione conspirãtem cõtineri. Nunquã enim deerunt qui pietati furenter aduersentur: & tamen interim ex omnibus nationibus permulti alacritate mirabili ad Christum confluẽt. Nondum signa persequimur: ea tamen quæ adduximus, pro signis habenda sunt. Mirifice namque cum regno Christi consentiunt. Sed aliud est etiam considerandum, quã apte tempori, quod fuerat olim oraculis diuinis præfinitũ, cum Christi ipsius ætate

conueniat. In primis autem Iacob moriens cum singulis filijs fausta & felicia precaretur, & quæ erant vltimis tẽporibus euentura prædiceret, sic Iudã filium affatus est. Iuda te laudabunt fratres tui: manus tua in ceruice inimicorum tuorũ: adorabunt te filij patris tui. Tria fore cõmemorat, dum Iudã alloquitur: primum est, vt eum fratres eximie laudẽt: alterum, vt hostes viribus illius opprimantur: tertium, vt illũ fratres adorent. Laus insignis honestati, victoria præclara virtuti, adoratio autem numinis sanctitati tribuenda est. Hæc autem in Iudam conuenire non poterant. Quæ enim laus Iudæ tam illustris extitit, vt tanto interuallo fratrum laudes exuperaret? Quas de hoste victorias consecutus est, vt merito dici potuisset, illum manu sua hostium ceruices oppressurũ? Quo in loco fratres illum quasi numen in eo lateret, venerati sunt? Non igitur hæc oratio de Iuda, sed de Christo, qui erat Iudæ sanguine propagandus, habetur. Id autem Rabinorum sententia confirmat. Id enim decernunt, quoties in scriptura sancta reperitur aliquid vltimis temporibus futurum, toties illud quod scriptum est, esse ad Meßiæ tempora referendum. Quem admodum hoc in loco cum Iacob filios admonuit, vt attente audirent, se quæ vltimis temporibus futura essent nunciaturum asseruit. Ea deinde quæ sequuntur magis perspicuum faciunt hæc præcipuè ad Christum pertinere. Catulus, inquit, Leonis Iuda, à præda fili mi ascendisti, abiecit se & accubuit vt Leo, & quasi Leæna, ecquis suscitabit eum? Leo è præda rediens ita decumbit, vt iacens atq. adeo cõsopitus omnibus formidini sit, ita vt nemo illum

excitare audeat. Robore igitur suo nixus confidenter accumbit, atq. somnum etiam capit. Hæc autem quo pacto in Iudam quadrant? Nam quas prædas egit ille? qua sui ipsius fiducia sine vllo timore hostiũ placidissimo somno consopitus est? Quo vnquam terrore hostes suos exanimauit? An parum liquet hæc omnia de Christo sub Iudæ nomine prænunciata fuisse? Illius enim decus excellens omnes fratres admirantur: illius in bello virtutem sempiterni hostes extimescunt: illius numen ij quos pater summus filios adoptauit, sanctissime colunt. Hic rectores tenebrarum spoliauit: & morti necem intulit, clarissimumque triumphum duxit. Cum autem in sepulcro decumberet, quis illius dormientis impetum & virtutem sustinuit? Tunc enim inferorum manium claustra reuellebat: & eorum copias inuicta virtute dissipabat. Addit deinde. Non auferetur sceptrum de tribu Iuda, & legislator de femore eius, donec veniat qui mittendus est. Interpres ita vertit quasi שלח *apud Hebræos esset. Et ita fortasse scriptum aliquando fuit, & postea, vt alia similiter deprauatum. Nunc scriptum est* שילה *quod multi interpretantur, quod ei, vt sit sensus, donec veniat, id quod ei promissum est. Hanc autem sententiam confirmant septuaginta interpretes. Sic enim vertunt* ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. *Id est autem, donec veniant, quæ seruata sunt ei. Sunt qui verbum* שילה *filium eius interpretentur. Quocumq. tamen modo hoc nomen Hebræorum explicetur, omnes consentiunt per illud vel Christum, vel Christi opes designari. Chaldaicus vero interpres Messiæ nomine hanc vocem explicat. Hoc igitur*

est

est quod dicit Iacob. Nunquam ex stirpe Iudæ principem & reip. moderatorē defuturum, donec Christus aduenerit. Itaq. factum est, vt tribus illa multos viros principes, & duces, & reges ederet, & multos etiā qui remp. auctoritate & consilio iuuarēt, ex se procrearet. Quadraginta annis quibus Hebræi in solitudine versati sunt, Iudæ princeps semper fuit reliquis principibus antelatus. Itaq. primus castra mouebat: primus agmen ducebat: primus dona & victimas offerebat. Post Iesu filij Num mortē ad illā tribum auctoritas summa delata est, & maxima belli munera permissa. At postquā Dauid ex eadem tribu oriundus imperium, & nomen Regis obtinuit, regnum in eadem stirpe vsq. ad Sedeciam Regem continuata successione permansit. Quantum autem hæc tribus excelleret dignitate, vel ex hoc existimari potest, quod cum militum delectus ex omni Israële habebatur, copiarum Iudæ separatim mentio fiebat. Postquam vero Hebræi Babylonem abducti sunt, nec in illa quidē seruitute Iudæ nomen atq. dignitas obsoleuit. Ob eam igitur causam Hebræi reliqui gentis nobilitate ducti Iudæ nomen secuti sunt, ita vt Iudæi omnes appellarentur. Libertate autē recuperata, Zorobabel qui nepos erat Iechoniæ Regis populi moderationē suscepit. Pontifices deinde imperium tenuerunt, qui quāuis ex stirpe Leui procreati fuissent, erant tamen ijs qui originem à Iuda ducebāt sanguine cōiunctißimi. Vigebat præterea septuaginta senum auctoritas summa, qui postquam Iudæi Ierosolymam rediére, omnes, aut maxima eorum pars genus ad Iudam referebat. Hoc consilium Iudæi Senaëdrim vocabant, nomen Græcum

nempe συνέδριον secuti. Multa namq. eiusmodi nomina post illud exilium, à Chaldæis, & Persis, & Græcis asciuerunt. Auctoritas huius senatus vsq. ad Herodē integra & inuiolata permāsit: & de illius consilio & sententia pontifices qui tādem Reges appellati sunt, remp. administrabant. Nunquam igitur aut principes, aut Reges, aut reip. moderatores in Iudæ stirpe defuerunt vsq. ad Herodē, qui contra ius & fas cum esset Ascalonita, & à Iudæorū genere prorsus alienus, in regni opes inuasit. Is Aristobulum pontificem ad quem regnum iure veniebat, per summum scelus interemit, senatusq. grauitatem afflixit: ita vt nomen tantum cōsilij atque senatus obtineret, vis autem & auctoritas penitus abrogaretur. Eo igitur tēpore Christus natus est, quo regium nomen ad alienos translatum fuerat: quo Iudæ nomē occiderat: ita vt stirps ipsius Iudæ penitus excisa videretur. Et sic demum vaticinatio patris sanctißimi euētu verißimo cōprobata fuit. Huic prædictioni cōsentaneum est testimoniū Danielis attexere, quod est paullo fusius explicādum. Cū enim, vt ipse refert, Ieremiæ monimēta versaret, locum illum attētißima cōsideratiōe perlegit, in quo erat Iudæorū exiliū, quo Babylonē abducti sunt septuaginta annorum spatio definitum. Poterat tamen dubitari, an numerus ille esset expletus. Bis enim fuerāt Iudæi à Rege Babylonis in exiliū abducti. Primū quidē cum regnaret Ioachin, iterum vero regnāte Sedecia. Daniel igitur, vt de hac tēporis ratione certus esse posset, in preces cōuersus veniā sibi, & vniuerso populo summa cōtentione postulauit: & Dei infinitā clementiā obtestatus est, vt res Iudæorū afflictas respiceret.

ſpiceret. Angel' autē Gabriel illi in precib' occurrit, et his verbis eūdē affatus eſt. Daniel, nūc egreſſus ſum, vt docerē te, & intelligeres. Ab exordio precū tuarū egreſſus eſt ſermo, hoc eſt exitum habuit prædictio illa Ieremiæ qua de libertate populi vaticinatus eſt, quæ erat opera Cyri regis afferēda. Erat autē ille ānus ſeptuageſimus ab eo quo Ioachin abductus Babylonē fuerat. Is autē erat primus annus Cyri, qui non ſolum Iudæis libertatē reſtituit, ſed eos etiā multis muneribus affecit. Sed cum Ieremias nō modo futurā libertatē prædixiſſet, verū & vrbis inſtaurationē, & veriſsimā libertatē, quæ vera & ſempiterna iuſtitia cōtinetur præmōſtrauiſſet, nullumq. certum tēpus intra quod erāt illa ſumma Dei beneficia conferenda explicuiſſet, Angelus id aperiendum ſuſcipit. Inquit igitur. Ego veni, vt indicarē tibi, quia vir deſideriorum es, vt animaduertas verbum, & intelligas viſionē. Et his quidem verbis oſtēdit altiſsimarū, atq. diuinarum rerum ardētiſsimā cupiditatē nō poſſe diuinæ ſapiētiæ fructu deſtitui. Ait deinde. Septuaginta hebdomades definitæ ſunt ſuper populū tuū, & ſuper ciuitatē ſanctā tuam, vt imponatur finis ſceleri, & obſignetur peccatum, & expietur iniquitas, & afferatur iuſtitia ſempiterna, & obſignetur viſio & prophetia, & vngatur ſanctus ſanctorū. Cōmodum fuit, vt quēadmodū Ieremias ſeptuaginta ānos illi libertati recuperādæ præfinierat, quæ ad hāc vitā pertinet exiguam, & ærumnoſam, & æui breuiſſimi ſpatio circunſcriptam, quam Cyrus erat allaturus: ita Gabriel Angelus numero ſepties multiplicato ſeptuaginta hebdomadum tempus aſsignaret, intra quod erat vera atque

ſempiterna libertas opera Cyri, ſed Christi optimi maximi: illis qui cum fide illum ſectarentur, magnificentiſsime conferenda. Illud autem ſatis perſpicuum eſt, cum in ſanctis literis duplex hebdomadum genus reperiatur, vnum dierum, alterum annorum, hoc in loco hebdomadas annorum intelligẽdas eſſe, quarum quælibet annos ſeptem continet. Sed quomodo hæc iucundiſsima libertas cõſtituta ſit, operæ pretium erit attendere. Vt imponatur (inquit) finis ſceleri. Eſt enim ſcelus impietas in Deum, quæ quidem in ſe flagitiorum omnium ſeminarium cõtinet. Et obſignetur peccatum, ne videlicet extet & emineat, ſed ita Dei beneficio tegatur, quaſi nunquam cõmiſſum fuiſſet, quẽadmodum Dauid dicit, Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorũ tecta ſunt peccata. Et expietur, inquit, iniquitas. In quo nos admonet iniquitate religionem violari, quæ eſt ſacris ſanctiſsimis expiãda. Et afferatur iuſtitia ſempiterna. Repellit legis iuſtitiã in vmbris poſitam, veriſsimæque iuſtitiæ fructum celeſtem atque ſempiternum pollicetur. Cum vero ſeruitus nihil aliud ſit, quam humilis & fracta mentis abiectæ demiſsio, iniquitatis atq. libidinis legibus aſtrictæ, & flagitio atque dedecori ſeruientis, illa certè demum vera libertas eſt exiſtimãda, quæ pietatis iugum repulit: quæ peccati immanitatem profligauit: quæ tyrannidem iniuſtitiæ deleuit: quæ ſempiternæ iuſtitiæ compos eſt. Ad eam vero iuſtitiam explicandam omnia legis atque Prophetarum teſtimonia referuntur. Et idcirco adiungitur, Et obſignetur viſio & prophetia. Obſignata eſt viſio & prophetia, cum fides legis atque prophetarum

euentu verißimo comprobata fuit: cum lex finem suum nempe Christum fuit mirifice consecuta. Omnia siquidem legis atque prophetarum monimenta ad Ioannis disciplinam, qui Christum indicauit conferuntur. Est etiam obsignata visio & prophetia: quia imagines rerum & prædictiones non ita necessariæ sunt, cum veritas ipsa perspicitur, & solidi & expreßi fructus bonorum diuinorum in animo fideli conduntur: & lux cælestis atque diuina mentis oculis vsurpatur. Sed vnde, aut cuius opera tanta copia munerum diuinorum erat ad homines peruentura? Per Christum certè inquit. Hoc enim significat cum ait, Et vngatur sanctus sanctorum. Ille nempe quem vnxit Deus spiritu sancto, & virtute. Sanctus enim sanctorum non modo propter sanctitatis excellentiam, sed etiam propter sanctitatis efficientiam nominatur. Nam non solum sanctus est, sed omnibus sanctis hominibus, sanctitatis caussam attulit. Quemadmodum Ioannes ait: Et de plenitudine eius omnes nos accepimus. Hic opus erat, vt animus spe tantæ felicitatis erectus inquireret, vnde erat exordium temporis præfiniti capiendum, vt intelligeret, quo tempore erat humanum genus tam diuino beneficio cumulandum. Vt igitur Angelus Danielis voto satisfaciat ait, Animum aduerte, & intellige. Ab exitu verbi, vt instauretur & ædificetur Ierusalem, vsque ad Christum principem hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ. Ab exitu, inquit, verbi non libertatis, quæ iam parta est, de qua vaticinatus est Ieremias, sed ab exitu verbi de vrbis instauratione, quam idem vir diuinitus fore

prædixit, numerandæ sunt primum hebdomades septem, quæ sunt videlicet in vrbe ædificanda atque munienda consumẽdæ. Deinde aliæ sexaginta duæ, vsque ad illud tempus quo Christus princeps, quẽ sanctum sanctorum nomino, se ad homines docendos dederit perducendæ. Quia tamen dixerat, Ab exitu verbi, vt ædificetur Ierusalem, docet quomodo ciuitas ædificanda sit. Ait enim, Instaurabitur & ædificabitur vrbis latitudo, & muri ambitus, & quidem in angustia temporum. In angustia, inquit, temporum propter eorum improbitatem qui opus impediebant, & Iudæos multis incommodis & angoribus afflictabant. Ait deinde, Et post sexaginta & duas hebdomades excindetur Christus, & non ipsi. Ab opere vrbis absoluto ad Christi necem, vt ex hoc loco perspicitur, duæ & sexaginta hebdomades effluxerunt, quibus si septem primas addideris, sexaginta & nouem colliges, post quas, hebdomada nempe septuagesima, quæ numeranda restabat, erat Christus occidendus. Quid est autem quod ait, Et non ipsi? Quia nihil fuit in Christi supplicio de illius amplitudine, de illius imperij maiestate, de illius sacerdotij sanctitate detractum. Dedit illi namq. pater nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium & infernorũ. Si igitur excisus fuit, Iudæis excisus fuit. Nec enim illius præsenti numine liberari poterunt, donec dicãt, Benedictus qui venit in nomine dñi. Paucis deinde interiectis ait. Confirmabit autẽ pactũ hebdomas vna: & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium. Hæc est autẽ hebdomas illa quæ numerãda restabat: intra quã fœ

dus

dus nouum Christi sanguine factum fuit, & hostia, & sacrificium legis antiquæ defecit, & ōnis adumbratæ sanctitatis institutio interuētu solidæ & expressæ sanctitatis euanuit. Nō enim sanguis vitulorum, aut hircorum Dei numē placare, & hominum gen⁹ à sempiterna peste redimere potuit. Solus Christi sanguis pro nobis in cruce profusus vim sempiternā obtinuit, qua mētes humanas expiaret, patrisq. numē à seueritate ad clementiā infinitā inflecteret. Dimidio igitur hebdomadis qua Christus nouum fœdus sanguine ꝓprio sanxit, vetustum fœdus abrogauit. Nunc autē cōsequens est, vt à quo tēpore sit hic annorum numerus ducēdus explicetur. Atq. primum Iudæorum sententia irridēda est. Sunt enim pessimi antiquitatis auctores. Nec enim cū à sanctis literis deseruntur, Græcorum, aut Romanorum annales euoluunt, sed fabulas tātum suas legunt. Cum vero in locum paullo difficiliorē incidunt, vt se expediant, portenta cōfingunt, & tēpora vel cōtrahunt, vel dilatant, neq. iudicium suum rebus ipsis, sed res opinionibus suis violēter accōmodant. Inde factum est, vt secundum tēplum quadringentis & viginti annis cōstitisse dicāt, cum cōstet illud circiter quingētis & nonaginta annis integrū permāsisse. Hāc vero imperitiā Iosephus redarguit qui sexcētis & triginta & nouē annis secundum tēplum durauisse cōfirmat. Non enim à sexto anno Darij quo tēplum absolutum fuit, sed à primo Cyri anno, quo fundamenta illius iacta sunt, numerum ducit. Et quanquam Iosephus nō semper in annorum recensione valde diligens sit, nimis enim interdum memoriæ confidebat, illius tamen testimonium, in quanta

tem-

temporum ignoratione Iudæi recentiores versentur, clare demonstrat. Error autem illorum inde natus est, quod opinati sunt, per exitum verbi, quod est apud Danielem, non prædictionis effectum, sed orationis emissæ pronunciationem intelligi debere. Cum igitur hebdomadas septuaginta à Ieremiæ prædictione numerent, & eum numerum ad templi euersionem pertrahere conentur, vt sententiam tueri queant, Cyri imperium annis tribus definiunt: Reges multos silentio supprimunt: ætates in angustum contrahunt: vsque eo dum id quod temere suspicati sunt, verum esse persuadeant. In quo tamen seipsos iugulant. Quo enim citius hebdomadum numerum expletum fuisse constiterit, eo clarius eorum pertinacia conuincetur. Sed Iudæorum inscitia minime admiranda est. Sunt enim illorum sententiæ eiusmodi, vt paßim eorum stupor immanis appareat. Eusebium autem virum longe doctißimum admiror, quid illi venerit in mentem, in tam absurdam sententiam incidere. Nam cum Africani sententiam in medium attulisset, suam tandem interposuit, qua statuit hebdomadum numerum esse à Cyri Regno inchoandum. Quod si fieret, non poterat vllo modo numerus annorum ad Christi vitam peruenire. Itaque in Herodis regno constitit, & Gabrielis effatum de Christi nece tum effectum habuisse dicit. Non enim per Christum principem Christum Dei filium intelligit: sed pontificiam dignitatem, quam Herodes afflixit, aut potius, vt ille dicit, omnino sustulit. Duos enim põtifices nempe Hyrcanum & Aristobulum qui Christi more atq. præscripto

legis

legis appellabātur, interemit: illudq. deinde munus ad eos, qui non erant ex stirpe sacerdotum pretio delegauit. Primū quidem hoc falsum est. Vt enim Herodes tyrannice pontificis dignitatem ab Assamoneis in alios quosuis homines tranferret, non ita tamen, vt sacerdotalis generis rationem minimè habendam esse putaret. Sed Eusebius memoria lapsus est, & id quod Iosephus tyrannis illis attribuit, qui Ierosolymam cū vrbis occasus appropinquabat, armis oppresserunt, qui in sacerdotijs mandandis, nullam Leuitici generis, sed pecuniæ rationem habebant, ad Herodem refert. Deinde si ita esset, quorsum attinebat, illam hebdomadum distinctionem induci, vt primo septem, deinceps duæ & sexaginta ponerentur: postremo vna eademque septuagesima intra quam Christus occideretur, totum numerum terminaret? Deinde quomodo verum est, vt tum demum post illum annorum numerum vngeretur sanctus sanctorum, si vnctio hoc in loco vnctio legis intelligenda est? Antiqui pontifices non ungebantur? Quod igitur mirum Angelus nunciabat, si dicebat fore, vt id quod erat solenne, & vsitatum, & lege etiam constitutum in pontificibus illis fieret? Quod si dicas illud legis vnguentum obsoletū fuisse, & priscum morem vngendi pontificis abrogatum, dicam, si id verum est, nec Hyrcanum quidē fuisse legis ipsius vnguento delibutū. Præterea qui sanctus sanctorum poterat appellari, nisi tantum summus ille totius sanctitatis fons & origo? Vellem præterea, vt explicaret Eusebius, quæ fuerit hebdomas illa, qua fœdus firmatum fuit, aut quæ religio fœderis illa fuit, aut quid illa sancitum extiterit. Tum vero sempi-

ternæ

terna iustitia quae alia poterit esse, nisi quam Christus iustitiae verissimae atq. sempiternae parēs & auctor induxit? Tū illud etiam falsum est, Herodis tempore sacerdotium abrogatum fuisse. Si enim id verum fuisset, nunquam Zacharias Ioannis Baptistae pater litauisset: nunquam Christus leprosos sacerdotū iudicio cōmisisset: nunquā deniq. Cayphas cum esset omnium mortalium scelestissimus, aliquid tamen propter muneris pōtificij sanctitatē, afflatus diuino numine protulisset. Vt autem aliud nihil dicā, non aduertit Eusebius nō dixisse Gabrielem ab exitu verbi vt tēpli fundamenta iaciātur, sed ab exitu verbi vt aedificetur Ierusalē, vsq. ad Christū ducem, hebdomades septem & hebdomades duae & sexaginta. Haec igitur Eusebij sentētia respuatur, cum tā multa absurda cōtineat. Lōge rectius Africanus. Censet enim numerum hunc à vicesimo anno Regis Artaxerxis ineundum. Hic autē annus fuit centesimus decimus quintus à primo Cyri anno, quo tēplum aedificari caepit. Opus deinde fuit gentium finitimarum peruersitate saepe prohibitum: anno tandē quinto & quadragesimo, aut, vt Iudaei apud Ioannē dicebāt, sexto & quadragesimo, absolutum fuit, anno sexto Darij Histaspis filij. Post absolutum tēplum vixit Darius annis triginta, Xerxes illius filius regnauit annis viginti. Artaxerxis anno vigesimo (hi summam septuaginta annorum faciunt) Nehemias ab Artaxerxe ciuitatis instaurādae facultatē impetrauit. Porro autē de his septuaginta annis quibus post absolutum tēplum vrbs immunita atq. deserta permāsit, est intelligendus ille Zachariae locus quo sibi per visum demōstratum

fuisse

fuisse dicit Angelum Iudæorum causam egisse, atq. dixisse, Dn̄e quousq. misericordiā nō tribuis vrbibus Iudæ, quibus iratus es his septuaginta annis? Si enim de septuaginta annis quibus Iudæi in exilio fuerunt loqueretur, inepta fuisset oratio. Hoc enim visum fuit diuinitus ostēsum Zachariæ, anno secundo Darij, qui fuit circiter cētesimus decimus ab eo quo Iudæi Babylonē abducti fuerāt. Quāuis autē eo tēpore quo id vidit Zacharias, illi septuaginta anni quos dicimus nōdū cæpissent, mirum videri nō debet, cum vt propheta, de diuina mente futura prænunciauerit. Hi igitur anni septuaginta de quibus Zacharias loquitur, ab anno sexto Darij ad vicesimū Artaxerxis ducendi sunt. Ab eo vero anno sunt hebdomades Danielis (vt auctor est Africanus) inchoādæ. Nō erit tamē alienū, quā parum olympiadū ratio ab hac cōputandi ratione discrepat, animaduertere. Annus vicesimus Artaxerxis fuit olympiade, vt doctissimi viri ꝓhibēt, octogesima tertia, anno quarto. Annus vero quintus decimus Tiberij Cæsaris, quo Ioānes Christo viā munire cæpit, extitit olympiade ducentesima secūda, anno secundo. Inter vtrāq. igitur olympiadē centū de cē & octo olympiades interiectæ sunt. Hæ quadringētos & septuaginta & duos ānos efficiūt. His si addideris vnum annū octogesimæ tertiæ olympiadis, & duas præterea ducētesimæ secundæ, quadringētos & septuaginta & quinque annos colliges. Huic rationi regnorum tēpora minime refragātur. Persarum enim regnum durauit annis ducētis atq. trıginta: Græcorū vero imperiū annis circiter trecētis. Tot enim ab interitu vltimi Darij, ad Cleopatræ necē interfuere. Inde ad quintū

deci-

decimum, vel potius sextum decimum imperij Tiberij Cæsaris, cuius principio Christus numen suum indicare cæpit, anni circiter sexaginta numerantur. Hi summam annorũ quingentorum atq. nonaginta faciũt. Ab hac summa, si annos cẽtum & quindecim deduxeris, tot enim à primo Cyri anno ad vicesimum Artaxerxis cõputantur, reliqui sunt quadringẽti & septuaginta quinque anni. His adiũcta septuagesima hebdomade, quæ numeranda restabat, post quintum decimũ Tiberij Cæsaris annum, quadringentorum & octoginta & duorum annorum summa conficitur, ita vt octo tãtum anni desint, secundũ olympiadũ rationẽ ad summã septuaginta hebdomadum, quam Gabriel Angelus prædixit, explendã. Quod mirum videri non debet. Nec enim tã certus est apud Græcos olympiadum numerus, vt non sæpe inter se dissideant, dũ quidam aliquid ad vnam olympiadem, alij ad aliam referunt. Præterea multum refert, quoto anno cuiuslibet olympiadis, aut quoto mense vnius anni, aut die aliquid gestum fuisse dicatur: quas temporum minutias exactè persequi est difficillimum. Accedit error scribarum, qui sæpe numerorum notis abutuntur, & vnum pro alio ponunt. Quare mirum videri non debet, multos in olympiadum ratione à verissima computatione discrepare. Africanus tamen, vt hunc nodũ expediret, exemit ex integris annis dies intercalares, quos inseri certis annis opus erat, ne temporum perturbatio fieret. Nam cum Hebræi duodecim mensibus ad lunæ cursum descriptis, vt Græci atq. Romani ante Iulium Cæsarem faciebant, annum definirẽt, & ita singulis annis vndecim dies & quarta circiter

vnius

vnius diei pars deessent, ad solidum annum qui solis naturali conuersione conficitur, necesse erat certis temporibus certum dierum numerum interponi, vt menstruæ lunæ cursus cum solis ratione congruerent. Hos igitur dies Africanus eximit, & ex illis ad rationem annorum quibus vtebantur Hebræi reductis, annos quindecim facit. Hos autem ad quadringentos & septuaginta & quinque annos, tot enim demonstrauimus inter vicesimum Artaxerxis annum, & quintumdecimum Tiberij intercessisse, adiungit, vt quadringentorum & nonaginta annorum summam expleat. Quod quidem nimis inconsideratè & nimis licenter effecit. Primum enim intercalares dies eximere, qui sunt insiti necessariò, ne temporum perturbatio, & confusio sequeretur, non est explere certum & definitum annorum numerum, sed temporum ordinē certum & necessaria ratione constitutum disturbare. Deinde nō animaduertit vir diligentissimus vnam hebdomadem nempe septuagesimā in eundem numerū includi minime posse. Ea namque post quintumdecimum Tiberij annum censenda est. Tolerabilius certè multo fuisset, non nimis olympiadum numeris astringi, quam vim contra ius & fas temporibus intētare. Sed vt opiniones omittamus, certum mihi est illius sententiam qui labi non potest arctissime complecti. Iudæi turpissime delirant: Eusebius toto cælo aberrat: Africanus vt ad olympiades adhærescat, tempora conturbat. At ego habeo certissimum antiquitatis auctorem, quem qui secuti fuerint, errare non poterunt. Quis inquis ille est? Daniel Propheta, aut vt rectius dicam, Angelus Gabriel qui Danielē erudiuit.

d Is

Is igitur dicit futurum, vt ab euentu prædictionis Ieremiæ, qua de instauratione vrbis illius Ierosolymitanæ vaticinatus fuerat, septem prius hebdomadas annorum, deinde post vrbem videlicet instauratam, alias sexaginta & duas numeremus, quo tempore futurum dicit, vt Christus Pontifex, Rex, & Imperator noster vim sui numinis in sceleribus exterminandis, & in animis expiandis indicaret. Aliam deinde hebdomadem adiungit, quæ fœdus sanciret, & confirmaret, qua dimidiata, hoc est intra quam (nec enim semper medium in sanctis literis medium Aritmethicum significat) erat Christus occidendus, & per illud sacrificium sanctißimum adumbrata sacrorum sanctitas obliteranda. Hoc tempus effluxisse nouimus: & quo tempore transacta omnia sunt, exploratum habemus: vnde sint hebdomades inchoandæ minimè laboramus. Vt tamen quod opinor libere dicam, is sum qui putem, eos qui à vicesimo Artaxerxis anno numerum hunc annorum ducunt, errare. Quomodo? Inquies. Quia non eo anno vrbs ædificari atque muniri cæpit. Gabriel vero monet, vt ab exitu verbi, hoc est ab euentu prædictionis Ieremiæ de instauranda ciuitate numerum colligamus. Ergo si constiterit aliquot annis ante ædificari vrbem cæpisse, non ne perspicuum erit, ab eo tempore, & non à vicesimo Artaxerxis anno septuaginta hebdomadas esse computandas? At id ex Nehemia facillimè constat. Narrat enim ille fuisse anno vicesimo Artaxerxis allatum sibi nuncium de incommodis quibus affecti erant illi Iudæi, qui Ierosolymam incolebant. Muri enim excisi fuerant à

gentibus

gentibus finitimis, & portæ vrbis exustæ. Quos muros quæso disiectos, aut quas portas ambustas fuisse conqueritur? Illos ne muros, quos Chaldæi disturbauerant, aut portas, quæ fuerant in cinerẽ in vrbis cõmuni incendio redactæ? Ineptum certè fuisset, cladem quæ centum & quindecim iã annis accepta fuerat, quasi recentem calamitatẽ lamentari: aut certè de re tam antiqua, quasi paucis illis diebus accidisset, nunciũ afferri. Illi igitur muri quos vicinæ gentes maxima ex parte disiecerant, & portæ quas exusserant ad opus nouum pertinebant. Ergo constat multo ante vicesimum annum Artaxerxis mœnia & muros excitari cœpisse. Sed quo tempore operis fundamẽta iacta sunt? Num anno quinto Artaxerxis, quo tempore Esdras Ierosolymam venit, vt populum legis disciplinis instrueret? Non prorsus. Nec enim apud Esdram fit operis illius mẽtio, quod si tunc inchoatum fuisset, id Esdras minimè tacuisset. Esdras præterea primis illis diebus omnẽ operam, & studium in legis disciplina, & in ornamentis templi, & in constituenda religione consumpsit. Post aliquos annos, cum Artaxerxes egregia in Iudæos voluntate propenderet, factum est, vt illi ea principis humanitate freti muros & mœnia instauranda susciperent. At gentes finitimæ inuidia furentes opus maxima ex parte disiecerunt: & probris innumerabilibus Iudæos affecerunt. De hac iniuria grauem querimoniam apud Artaxerxem habuit Nehemias: & ad eam propulsandam opes & præsidium postulauit. Ierosolymã igitur profectus operã dedit, vt quod corruerat instauraret: & quod inchoatũ fuerat absolueret: vrbẽq. firmißimè muniret.

Quod tamen opus non ita facilè perfici poterat, cum hostes in Iudæos frequenter incursarent. Iudæi igitur necessario erant in duas partes distributi, ita vt vna pars operi diligenter incumberet: altera vero pars armis hostem repelleret. Ex anno igitur Artaxerxis vicessimo vrbs Nehemiæ præsidio liberius ædificari, & frequētari cæpit. Opus tamen aliquot ante annis inceptum fuerat, à quo tempore hebdomades inchoandæ sunt. Quotus ille inquies annus fuit? vt verum fatear ignoro. Hoc vnum scio, nec fuisse quintum, neq. vicessimum Artaxerxis annum, vt demonstratum arbitror: sed aliquem inter hos duos annos interiectum. Si igitur Olympiadum ratio vera & constās est, si Artaxerxis vicessimus annus fuit quartus annus Olympiadis tertiæ & octogesimæ, & ita si ducentessima secunda olympiade anno secundo Ioannes sibi assignatum munus obire cæpit, necessario concluditur exordium hebdomadum à duodecimo Artaxerxis anno sumendum esse. Sic autem vt ex ante dictis intelligi potest, olympiadū numerus ad rationem hebdomadum apte quadrabit. Octo namque anni qui deerant à principio ædificationis sumi poterunt, cui rationi nullum sanctarum literarum testimoniū repugnat. Sed vt iam ex his scopulis enauigare possit oratio, hoc certè constat, illud Gabrielis effatum de hebdomadum termino ad Christum humanæ salutis auctorem pertinere. Siue igitur, à primi templi excisione vt Iudæi faciunt, hebdomadum sumas initium, siue cum Africano à vicessimo anno Artaxerxis numerum ineas, siue si olympiadum ratio constans est, ipsa nos facere admonet à duodecimo Artaxerxis

anno hanc annorum summam efficere velis, siue quamcumq. aliam opinionem eorum, qui de hac quæstione disseruerunt, se qui constituas, hoc certè perspicuum est, illas hebdomadas multis ab hinc seculis effluxisse. Quæ igitur amentia Iudæos vexat? Quis eorum mentes furor exagitat? Quæ tam diræ pœnæ gentem sceleratam, & impiam persequuntur? Quod tam dirum scelus in se conceperunt, ob quod sanitate mentis spoliantur? Quod quidem supplicium tantum fuit, vt reliqua omnia mala magnitudine superaret. Nullum namque supplicium esse poterit mentis cæcitate funestius. At illi ita excæcati sunt in clarissimo numinis diuini testimonio, in certissima temporum ratione, in luceque meridiana, quasi in tenebris ruant, & errore immanissimo compleantur. In qua quidem miseranda caligine debitas pœnas facinoris illius quo nullum maius cogitari potest, expendunt. Illum enim pontificem maximum nō vnctione legis antiquæ, sed spiritus sancti numine perfusum, illum sanctū sanctorum totius sanctitatis & pietatis architectum, illum sceleris extinctorē, mortis euersorem, vitæ, salutis, atque dignitatis auctorem, qui diuinum statum omnibus offerebat, in crucem immanissimè sustulerunt. Nunc veniat Aggæus, vt non minus vehementer perditæ gentis amentiam conuincat. Sic enim apud illum Deus loquitur. Adhuc semel & breui, commouebo cælum & terram, & mare, & desertum, & incultum solum. Et commouebo omnes gentes, & veniet bonum cunctis gentibus expetendum: & implebo domum istam gloria. Maior erit gloria domus huius posterioris quā prioris, dicit dominus exer-

cituum:& dabo pacē in loco isto, dicit dominus exercituum. Hoc in loco Deus ipse prædicit fore, vt secundum templum primo clarius futurum sit. Id autē quomodo fieri potuisset? Primum enim quod Solomō ædificauit, fuit magnitudine amplius, opibus illustrius, opere pulchrius, & magnificentius. Illud non principes humiles, & inopes, non ita pridē è seruitute liberati, sed Rex opulentissimus, sapientissimus, summis sumptibus extruxit: & singulari quadā religione dedicauit. In illius antiqui tēpli dedicatione Deus præsentiam suam declarauit, & quod maximū fuit olim placatissimi numinis argumentum, ignis à cælo demissus hostias admirabili incendio cōsumpsit. Erat præterea in primo tēplo arca fœderis, erant tabulæ manu Dei ipsius inscriptæ, erat ignis sempiternus è cælo demissus, erāt diuinæ clemētiæ monimenta. At in tēpli secundi statu res erāt afflictæ. Sic enim Iudæi libertatē recuperarunt, vt nō omnino sui iuris essent, sed Persarū Regibus obedirent. Interim vero vicinorum odio laborabāt, & bellis assiduè vexabātur: opusq. fuit sæpe multis incōmodis intermissum. At postquā fuit absolutum, neq. flāma cælestis, vt asserunt Iudæi, hostias deuorauit: neq. epulū fuit vt olim, vniuerso populo munifice datū. Arca fœderis, ignis cælestis reliquiæ minimè cōparebant. Omnia namq. fuerant illis cōmuni exitio & vastitate cōsumpta. Zorobabel quidē & alij qui prius tēplum non viderant, gaudio exultabāt. Senes autē qui tēpli antiqui magnificentiā memoria continebant, cum cernerent quantum secundum illud tēplum ab antiquo distaret, lamentis se dedebant. Et tamen Deus ipse dicit tēplum illud multo

clarius

clarius priore futurum. Claritatis autem rationem illam aßi gnat, quod esset stante illo templo venturum illud summum bonum, gentibus cunctis amabile & expetendum, quod erat sui luminis splendore templum illustraturum: & pacem animorum omnibus, qui disciplinam illius acciperent, daturum. Meum inquit est aurum, meum argentum. Quasi dicat, facillimè potuissem domum istã auro, & argẽto, & margaritis exornare. Sed aliæ sunt opes multo clariores, quibus templum istud cumulare decreui. Implebo namq. domum istam gloria. Quæ gloria poterat esse, quæ tẽpli primi gloriã superaret, nisi Christi ipsius numen atq. disciplina, qua tẽplum ipsum magnificentißime decorauit? Aut ostendant Iudæi, quæ gloria fuit illa tanto prima clarior & magnificẽtior. Num est aliquis adeo tardus & hebes, qui nõ videat hanc diuinã promissionẽ ad Christum pertinere? Quis enim alius esse potuit, in quo gentes vitæ præsidia collocarẽt? Quis salutẽ dare, & sempiternã pacẽ conciliare posset? Ergo illo tẽplo stãte opus erat, vt Christus adueniret: vt diuini promißi fides euentu certißimo cõprobaretur. At tẽplum illud est dirutũ, euersum, flammis exustum, monimenta omnia cõminuta atq. dißipata: & tamen illi cum diuinũ beneficium summa fide præstitũ aspernati sint, spẽ alterius beneficij in inanitate constituendã arbitrantur. Quid exspectant miseri? Cur tã multis seculis se spe fallacißima deludi patiuntur? Cur euerso tẽplo, quo stante beneficium illud summũ conferẽdum erat, non similiter incisas inanes cogitationes esse considerant? Cælum in nostræ salutis exortu nouo gaudio cumulatũ fuit: terræ noua et insolita luce

collustratæ sunt: gentes vltimæ certatim ad Christum inflammato studio confluxerunt: soli Iudæi in spe tam diuini muneris enutriti minimè cõmouentur: salutem suam produnt: summumque Dei beneficium execrãda temeritate cæci repudiãt. Tempus oraculo diuino præfinitum cernunt: ipsi tamen se ad inania quædam secula, quæ sibi finxere reseruant: templum funditus euersum lugent: & tamen suæ vitæ atq. salutis interitum minimè lamentantur: Christi aduentum Deus nõ in tempus ita longinquum differendum esse promiserat: at illi neque tam multis seculis sine vllo fructu transactis quam inani fiducia nitantur edoceri volunt. Id interim animaduertẽdum est, quam singulari ratione optimus ille parens & dominus eorum saluti prouiderit. Erant illi quidem signis & imaginibus ad Christi fidem paulatim instituendi, antequã Christus adueniret. Sed ne vmbris assuefacti studium ipsius veritatis signis adumbratæ abijcerent, Deus signa remouebat, vt veritatem intueri condiscerent. Tabernaculum fuit opere excellenti constitutum, vt tabernaculum illud, quod non erat à loco in locum mutandum, nempe in quo Deus erat semper habitaturus obscure designaret. Homines in tabernaculo illo vitæ præsidia constituenda putabant. Fuit igitur vtile, vt illud tabernaculum dissiparetur. Regnum erat fundandũ quod imaginem regni sempiterni gereret. Ne autem homines in Solomonis regno spem salutis reponerent, fuit necesse regni illius opes diuidi, & imminui, tandemque extingui, atq. deleri. Templum similiter quod diuini templi, quod est Christi corpus, similitudinẽ cõtinebat, similiter excisum & inflãmatum

matum fuit: sacerdotium ob eam caussam funditus euersum est: secũdum templum eundem casum subyt: omnia deniq. signa remota sunt, ne contemplationi veritatis ipsius officerẽt: & tamen Iudæi spoliati signis omnibus, nudati rerum imaginibus, mentem in verum templum signis designatum intendere, illudque intueri recusant.

DE SAPIENTIA
LIBER SECVNDVS.

ILLI quidem qui diuinorum hominum scripta diligenter euoluerint, & prophetarum monimenta exactè perpenderint, & quã apte omnia quæ de Christi virtute, sanctitate, numine sempiterno, de tẽpore deniq. quo erat terras lustraturus, cum illius actibus & vita conueniant, mente perceperint, non profecto signa Iudæorum more flagitabunt. Omnia enim ita sunt clara & illustria, vt in dubium vocari minimè possint. Instant & vrgẽt nihilominus Iudæi, atq. signa petunt; quasi potuerint vnquam illi; quorum animi ad cælestem disciplinam prorsus obduruerint, vllis signis ad sanitatẽ reuocari. Vt tamen illis aliquo modo satisfaciamus, aliquot signa oratione perstringemus, quorum quædam Christi ortũ antegressa sunt: quædam autem cum illius ætate coniuncta

 fuerunt:

fuerunt: quædam postremo mortem illius & ascensum in cælum, & euāgelij latißimè diffusi disciplinā consequuta sunt. Vt ab antiquioribus & obscurioribus signis ordiamur, Isaac cum humeris ligna portauit, quibus erat, vt pater in animo habebat, inflammandus, Christi humilitatem, & obedientiam, & animi ardorē, quo erat pro salute humani generis immolādus luculenter expreßit. Iacob cum iter in Mesopotamiam haberet, & Deum innixum scalæ quæ in cælum penetrabat, per somnium vidit, Christi mētem sanctißimam, cui diuinum numen incumbit, mente contemplatus est. Ille enim scala est, per quam ascensus in cælum datur: & per quam ad nos bona cælestia Angelorum opera deferuntur. Itaque vir sanctus postquam experrectus fuit, tanti mysterii cōsideratione tremuit: & ait, Vere dominus erat in loco isto, & ego nesciebā. Deinde quam terribilis est inquit locus iste? Non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cæli. Domus enim Dei est. In illo enim Deus verè atq. semper inhabitat: est etiā cæli porta, nemini enim vnquam aditus in cælum nisi per Christum patuit. Et vt magis quod animo continebat, signo aliquo designaret, lapidem in monimentum statuit, quem oleo perfudit. Lapis enim Christum, quem literæ sanctæ lapidem appellare solēt, significabat: similiter & oleum, vnctionis diuinæ, qua Christus perfusus fuit, mysterium continebat. Ioseph à fratribus nefarie proditus, & spoliatus, & venditus, & in carcerem insidiis impurißimæ mulieris inclusus, & è carcere tandem liberatus, & in summo imperio constitutus, vt Aegyptios primum, deinde genus suum aleret, atq. sustentaret: Christi formam

mam gessit, qui erat suorum scelere prodendus, pecunia hostibus addicendus, crudelitate & inuidia necandus: & è mortis carcere virtute diuina reuocandus: vt primum gentium vniuersitatem cælesti Pabulo nutriret: atque postremo Iudæorum genus ad illum conuersum eodem Pabulo satiaret. Moses in ortu suo ad necem quæsitus, postea à suis improbatus, & metu in exilium pulsus, atque tandem populi princeps, libertatis vindex, salutis auctor, legislator, sacrorum antistes effectus est, vt Christi similitudinem gereret, qui vt tyranni crudelitatem deuitaret, exulauit, & inde reuersus salutem, libertatem, & dignitatem suorum constituit: legem sempiternam sanxit: se in sacrificium obtulit: proprioque sanguine litauit: violatamque religionem expiauit: nostraque flagitia in profundo demersit, vt inuitis hostibus à quibus expulsus & eiectus fuerat, imperio atque sacerdotio sempiterno fungeretur. Virga Mosis in colubri speciem versa regiam Christi maiestatem in similitudine carnis peccati latentem (alieni siquidem peccati pœnas ipse luit) apertè designauit. Horror ille, qui Mosem perfudit, ita vt virgam fugeret, crucis offensionem quæ à Christo Iudæos alienauit, luculenter expreßit. Cum vero Moses Dei iussu caudam serpentis apprehenderet, virgæ pristinam speciem redditam aspexit: vt futuram Iudæorum conuersionem adumbraret, qui vltimis exilij temporibus ad Deum conuersi in Christo non peccati similitudinem, sed Regij decoris amplitudinem intuebuntur. Quid azymorum pastus? Quid herbarum agrestium amaritudo? Quid agni sanguis

ædium

ædium postibus atq. superis liminibus aspersus? Quid illa in agno vorando celeritas atq festinatio significabat? An parũ liquet istis signis & vitæ puritatem, & dedecoris admissi dolorem, & sanguinis illius quo sumus à peste sempiterna redẽpti, virtutem, & ardentissimum pietatis studium quo Christus est in animi visceribus condendus, & summam denique Christi benignitatem adumbrari? An hæc omnia, si non fuissent maximarum rerum signa, tanta cæremonia & religione fuissent imperio summi & sapientissimi domini, qui nihil sine caussa molitur, & efficit, designata atq. constituta? Hæc si Iudæi nihil significare dixerint, Deum ineptiarum impie & furenter insimulabunt. Si rerum maximarum significationem continuisse confessi fuerint, ostendant, quid maius & amplius, & salutarius generis humani salute, Christi sanguine constituta signis illis portendi atque præmonstrari potuisset. Nubes die solis ardorem arcebat, nocte lumen præferebat, & vt iter monstraret anteibat, vt præsidium spiritus diuini quod Christus ipse suis afferre solet adumbraret. Illius namque præsidio fit, vt dum illum sequimur, nec vllus nos infestæ cupiditatis atque libidinis ardor amburat: nec vllus error mentis aut flagitiorum tenebræ à recta via deducant. Mare Ægyptios absumpsit: Hebræis viam latam in mediis fluctibus aperuit: vt intelligi posset, scelera eorum qui à peccatis auersi Christum secuti fuerint, esse gurgitis profundi fluctibus obruenda: & illis aditum per medias aquas aperiendum: quo cursum iustitiæ cum laude sempiterna conficiant, atque in cælum tandem ascendant. Ros

admi-

admirabilis è cælo demissus multitudinem aluit: è lapide Mosis virga percusso aquæ perennes emanarunt: quibus omniũ sitis restincta fuit: vt cerneretur vitam omnium nostrum esse pane cælesti sustentandam: animorumque sitim muneribus diuinis quæ ex Christo diuina seueritate percusso proflu xerunt, explendam. Adde nunc tabernaculi extructionem, sacerdotijque religionem, fœderis sacramentum, varias lustrationes, & expiationes. Adde brutorum animantium stragem, sanguinis effusionem, carnium nidorem, & aceruos cinerum, quibus rebus omnibus, si eæ nihil quod esset Dei maiestate dignum, significabant, quid magis ineptum & superstitiosum cogitari poterat? Num inquit ipse Deus comedam carnes taurorum? aut sanguinem hircorum potabo? vt autem nemo dubitare posset illa omnia magnarum rerũ signa esse, illa Dei verba toties repetita cernimus. Omnia inquit, fac secundum exemplar, quod tibi monstratum est in monte. Quæro igitur à Iudæo, cuius rei sibi in monte monstratæ Moses similitudinem secutus est, cum tam multiplicis operis fabricam designauit? Quid vidit? Quid inspexit? Necesse namque erat, vt aliquid multo pulchrius opere quod molitus fuit, animo complecteretur, ad cuius formam & speciem, omnia formanda præscriberet. Aliter enim pulchrum opus minimè fieri potuisset. Nec enim opus aliquod laude dignum fingi & effici potest, nisi in artificis mente species illustris insideat, qua nihil in eo genere pulchrius cogitari possit, quam artifex imitari conetur. Quæ igitur species illa fuit? Si dixerint Iudæi inanem quandam imaginem in monte apparuisse, quæ taber

naculi

naculi faciendi similitudinem cõtineret. Ergo tabernaculum quod extructum postea fuit, multo certè fuit specie illa inani præclarius. Magis igitur erat, cur inanis illa forma ad exemplum tabernaculi fingeretur, quam tabernaculum ad imaginis inanis exemplum. Si dixerint speciem illam quam Moses in monte vidit, solidam fuisse, rursus interrogabo, quomodo tam cito euanuerit. Deinde quid opus alia molitione fuerit, cum tabernaculum illud, nempe quod esset, si illi vera loquũtur, à Deo fabricatum, multo melius religioni seruire potuisset. Quærerem deinde quod exemplum vtriusque tabernaculi extiterit, cum nihil omnino ab artifice fieri poßit, quod nõ ad aliquod exemplum mente perceptum dirigatur. Non igitur species inanis illa fuit: tum enim exempli perfectionem & pulchritudinẽ minimè contineret: neque solidi operis fabricatio, sic enim opus altero tabernaculo non fuisset. Itaque exemplum illud, quod vir diuinus lumine & splendore diuini spiritus illustratus mente & cogitatione complexus est, id fuit, quo nihil pulchrius, nihil perfectius, nihil magis suis omnibus numeris & partibus absolutum cogitari potuisset. Potest autem quidquam pulchrius, clarius, & magnificentius cogitari Christi sacerdotio, sanctitate & religione? Non certè. Ille enim est illud verum, immobile, sempiternum tabernaculum, in quo Deus, vt prædixit Isaias, sibi sedem stabilem atque sempiternam cõstituit: ille sacerdos sanctißimus, qui pacem nobis sempiternam conciliauit: ille sacrificium acceptißimum, cuius meritis atque virtute patris numen placatur, & nobiscum fœdere sempiterno cõiungitur.

Hoc

hoc si Iudæus fateri non vult, aliquid aliud quod Deum magis deceat, ostendere conetur: vt magis animi sui tenebris damnati stuporem & amentiam demonstret. Populus tædio & labore cōfectus in Deum petulanter inuectus est. Deus in sceleris vindictam serpentes immisit, qui morsu ignito atque venenato multos interemerunt. Populus errati veniam flagitauit. Moses Dei iussu serpentem æneum finxit, & hasta in altum proposuit: vt omnes qui erant serpentium morsibus icti in æneum serpentem intuentes sanarentur. Quæro igitur illa sanandi vis in ære fuit? An in serpentis figura? si fuit in ære, cur non illud ad sanandos morsus viperinos adhibemus? Si in figura, cur non multo magis eandem vim serpentibus viuis ascribimus? Si vero sanitatem neque materia, neque forma serpentis, sed diuina tantum benignitas attulit, quid attinebat, æneum serpentem conflare, & sublimem tollere? An Deus nisi formam illam tetram & horridam asciuisset, non potuisset hominibus ope præsentissima medicari? vertant se in omnia Iudæi. Nec enim aliam caussam serpentis conflandi & tollēdi reperient, præter Christi signum. Christus enim qui peccatum non fecit, cum actus in crucem peccati pænam sustinuit, peccati similitudinem vt peccata nostra sanaret, arripuit. Hoc autem experiundo sentimus. Quoties enim antiqui serpentis morsu sauciati in Christum pro nobis in crucem sublatum intuemur, opemq. illius suppliciter imploramus, sanitatem confestim recipimus. Muri Iericho tubarum clangore corruerunt, vt euangelij vis insignis fieri posset, cuius sonitu Satanæ propugnacula

& munitiones deijciuntur, & funditus euertuntur. Similiter Gedeon non armis, sed lucernis & tubarum clangore Madianitas exterruit, vt simili signo splendor atque vis disciplinæ cælestis explicaretur. Samson solus inermis, funibus alligatus, hostium crudelitati permissus, eorumque multitudine circunfusus vincula perrupit: asini maxillam corripuit: in hostes ferociter inuectus mille occidit: reliquos in fugam conuertit, vt Christi robur inuictum portenderet, qui proditus & relictus à suis, & hostium immanitati traditus, & cruci tandem affixus, atque mortuus, & in sepulchrum inclusus in manes inferos inuasit: inimicorum stragem edidit: mortis vincula perfregit: Apostolorum rudi simplicitate dæmonis infestissimi copias fudit, illiusque arces & mænia disturbauit. Ionas quẽ balena deuoratum post triduum viuum & incolumem in littus euomuit, num obscure Christũ mortis faucibus absumendum, & die tertio suscitãdum hoc tam admirabili signo præmonstrauit? ætas me deficeret, si vellẽ omnia signa quæ Christi ortum antecessere, consectari. Neque enim sacrificiorum genera, neque instituta libamina, neq. Dauidis regnum, neq. Solomonis amplitudinem, neque templi sanctitatem, neque alia multa tacuissem, quæ Christi imaginem cõtinebant. Sed vt modum orationi statuamus, consentaneum est, vt ea signa summatim perstringamus, quæ cũ Christi ipsius ætate coniuncta fuere. Non hic dicam quomodo antequam Christus nasceretur, id Gabriel Angelus Mariæ pronunciauerit: quantam lætitiam cælestis nuncius pastoribus in pecorum custodia vigilantibus attulerit, quam iucundo concentu & harmonia

monia cælites Christi natalem diem celebrauerint, quanto mẽtis ardore Magi ab vltimis terris, vt puerum adorarent aduenerint: stellæ ductum & reliqua signa prætermittam, quæ Iudæi minimè confitentur, vt ea quæ confitentur attingam. Iacob futurum prædixerat, vt non deficeret ex stirpe Iuda, qui princeps esset in populo, donec Christus adueniret. Daniel tempus præfinitum asseruerat, intra quod tempus erat Christus venturus. Aggæus futurum prænunciauerat, vt stante illo secundo templo veniret ille generis humani liberator, in cuius benignitate gentium salus erat collocanda. Nemo dubitabat, quin tempus illud elapsum fuisset. Necessitas opem diuinam in rebus propemodum euersis flagitabat. Regnum enim conciderat: pontificum auctoritas erat imminuta: populi libertas oppressa: reip. status omnino conuulsus: remedii cupiditas animos omnium solicitabat: spes eos interdũ erigebat. Neque deerant interim, qui tanta opportunitate tẽporis abusi Christi nomen impudenter assumerent. Sic enim Theudas, sic Iudas Galilæus, sic Ægyptius ille, cuius (vt est in actis Apostolorum) mentionem fecit Lysias, sic tandem alij viri pestilentes in Christi nomen inuaserunt. In hac igitur tanta animorum fluctuatione, quid Iudæis faciẽdum erat, vt verum Christum à falso distinguerent? Primum quidem animaduertendum, an is qui se Christum esse iactaret, esset ex tribu Iuda, & ex stirpe Dauidis oriundus: an natus esset in Bethlehem, vt propheta Micheas futurum prædixerat, an esset pauper: an mitis & humilis, an superbis infensus: an supplicibus benignus: an iustitia & sanctitate præcelleret: an ho

minibus cæleſtis iuſtitiæ diſciplinam traderet: an poſtremo ſigna virtutis diuinæ daret, quæ fuerant (vt olim Prophetæ dixerant) opera illius edenda. Tunc enim erant venia digni, ſi ſigna peterent, vt illis admoniti intelligerent, quis verus Chriſtus eſſet, & quis ſe Chriſtum ementiretur. Si autem viderent omnia quæ de Chriſto diuini viri, vel de genere, vel de natali ſolo, vel de moribus, & vita, vel de doctrinæ ratione dixerunt, in Chriſtum quadrare, illum tunc ſine vlla cunctatione ſequerentur. Vt autem genus, & natale ſolum, & ſanctimoniam illius quæ optimè cum prædictionibus prophetarum conueniebāt, omittamus, quis illo tempore cæcis viſum, ſurdis auditum, mutis eloquentiam, leproſis ſanitatē donauit? Quis ægrotis omnino deſperatis ſalutarem medicinam adhibuit? Quis frænū tumidis fluctibus atq. procellis iniecit? Quis dæmones è corporibus quæ obſeſſa tenebāt, eiecit? Quis mortuos atq. adeo ſepultos voce tantum in vitā reſtituit? Multa ſigna prophetæ per illum danda prædixerāt: illa & alia multa edidit, quibus apertiſſimè ſuū numen oſtēdit, neq. vos ô Iudæi ab illo opera nimis admirāda facta fuiſſe negatis. Quis ergo vos impedire poteſt, quo minus illius numē vereamini? Signa quidem inquiunt ab illo nimis admiranda facta fuiſſe fatemur: ſed illa fuiſſe diuina virtute edita negamus. Quis ergo alius tunc ſignum diuinæ virtutis oſtendit? Nemo. At tempus inſtabat, & ſignis erat vobis explorandum, quis vere aut falsò Chriſti nomen vſurparet. Quod ſi nullum alium actorē operum mirabilium proferre poteſtis, & miracula cum prophetarum prædictionibus, cum temporis opportunitate, cum an-

norum præfinitione congruebant, quæ malùm fuit iſta temeritas, atq. veſania, quæ vos à via ſalutis auertit, & in tãtum & tam immane ſcelus præcipites exturbauit? Non igitur tẽpus ſolum ad diuinorum hominum prædictiones & effata præfinitum, nec opera tantum mirabilia numine noſtri liberatoris effecta vos impietatis execrabilis deteſtãdo ſcelere cõdemnant: ſed etiam ipſi contra vos teſtimonium dicitis, vosq. ſempiterno ſupplicio dignos eſſe iudicatis, cum opera à Chriſto edita fuiſſe fatemini, quæ nemo vnquam vir diuinus, quãuis mira ſanctitate præcelleret deſignauit. Et tamen tam impudentes eſtis, vt opus quod nullo modo niſi diuino numine fieri poteſt, humanis artibus effici potuiſſe cõtendatis? Quod ſi etiam ſignis editis vobis adhuc dubitandi materia reſtabat, & vos nullam notam habetis, qua ſigna diuinitus oſtenſa à reliquis ſignis internoſcatis, quid vobis ad explorandam veritatẽ reliquum feciſtis? Argumenta contemnitis: ſigna poſtulatis: ipſa rurſus ſigna furenter eluditis. Sapientia autem vobis non aliter quam aut argumẽtis firmiſsimis, aut ſignis clariſsimis parãda eſt, quorum vtrumq. repellitis. Reſtat igitur vt ſemper amentes & ſtupidi ſitis. Fingite animis Meſsiæ illius quem impie & inaniter expectatis aduẽtum. Nunquid ab illo ſigna poſtulabitis? An absq. ſignis eſtis cuiuis fraudulento fidem habituri? Si absque ſignis vllis credituri eſtis, reliquum eſt, vt quemuis circumforaneum præſtigiatorem ſequamini. Si vero ab illo poſtulaturi eſtis ſigna, in quem finem quæſo? Quomodo enim poteritis diſcernere, an ſigna illa ſint diuinitus edita, an humano artificio conficta? Deinde

quis ille tantus & tam immanis furor extitit, vt ea, quæ nullo modo nisi à Deo fieri possunt, artibus humanis ascriberetis? Non cernitis homines amentissimi à vobis Dei nomen violari, gloriam obscurari, numen illius contemni: & interim non toto corpore cõtremiscitis, nec iudicium extimescitis? Homines olim, qui gloriam Deo debitam ad homines, aut ad simulacra transtulerunt, nunquam tantum commentitijs numinibus tribuendum esse statuerunt, vt eis vim istam concederent, vt signa darent, quæ vos nescio qua dementia vexati artificio humano fieri posse contenditis. Dæmonibus quidem aut hominibus fortasse licebit oculos eruere, necẽ inferre, membra debilitare: at visum reddere, vitam restituere, nemo potest, nisi solus Deus bonorum omnium principium, & fons. Ille namque solus est, cuius ope lux, vita, salus, dignitas omnium continetur. Et tamen vos eo dementiæ progressi fuistis, vt Dei ipsius gloriã ad artes humanas, vel vt rectius dicam, stygias transferre niteremini. O deplorandam cæcitatem, ô scelus execrandum, ô dirum supplicium, quod infandi facinoris isto tanto furore mentis exoluitis. Nullum enim supplicium est amentia, & cæcitate detestabilius. Creditisne Isaiam virum diuinum fuisse? Credimus inquient. Prædixit Isaias futurum, vt opera Christi cæci viderent, surdi audirent, muti loquerentur, claudi discurrerent. Videtis cæcos clarè cernere, surdos audire, mutos loqui, claudos ambulare, quid amplius postulatis? & tamen diuinæ virtutis signa humano artificio tribuetis? Sed quæro, quænam fuerit ars illa mirabilium operum effectrix. Deinde Christus eam ab alio

didicit,

didicit, an per se primus inuenit? Si ab alio didicit, quis magister illius extitit? aut quibus signis magister illius artis suæ disciplinam nobilitauit? Si vero Christus magistrum nullum habuit, qua ratione tam admirandam artem ingenio consequutus est? Non didicit inquiunt aliunde, neq. artem ipse peperit. Sed fuit ars illa patribus antiquis sine scripto tradita, ne res sacrosancta in vulgus emanaret. Hæc autem scientia quæ cabala nominatur, nominis diuini expositione cõtinetur. Qui autem hanc diuini nominis explicationem fuerit assecutus, res admirandas efficiet. Erat autem in adyto templi lapis in quo arca fœderis olim locata fuerat. In eo lapide erat explicatio diuini nominis incisa. Ne autem hæc nominis explicati notitia vulgaretur, & ita rerum omnium mutatio fieret, duo canes ex ære facti sunt, vt siquis ingressus adytũ literas illas legeret, & expositum nomẽ memoriæ traderet, canes horrendum in modum vtrimq. latrarent, vt ita ei qui nomen memoria cõtinebat, ex animo confestim nomen elaberetur. At Iesus Nazarenus cũ esset mira sagacitate præditus, in adytum se fraudulenter intrusit: nomen in charta descripsit: fœmoris cutem dissecuit: chartam in fœmur inclusit: cum exiuit, canes oblatrarunt: is nominis vim cõfestim oblitus est: sed domum rediens cutem rursus aperuit, vi namq. ipsius nominis sanata fuerat: & chartam euulsit, & expositum nomẽ edidicit, cuius vi res illas vehementer admirandas efficiebat. Hæc quidem homines perditißimi commenti sunt, ex quibus quam detestanda cæcitas eorum sit, clarè perspicitur. Qui enim hæc adeo non dico furẽter & impie, sed inepte & insulse

confingunt, non sunt quibusuis canibus impudentiores: & ipso ære è quo canes illi facti sunt duriores? Quis canibus æneis sensum, & solertiam, & latratum dare potuit? Si homo ille fuit, quis in terris extitit, qui tantum artificio Dædalum superaret? Aut quomodo tam excellentis artificis nomen euanuit? Si vero vis alia fuit humana præstantior, fuit ne illa Deo, an dæmonibus ascribenda? Si diuina vis illa fuit, cur illam calliditas humana fefellit? Si dæmonis artificio facta, cur operibus dæmonis fuit locus in Dei sanctissimo tēplo designatus? Præterea tātæ disciplinæ ratio in paucis ne literis, an in grandi volumine consistebat? Si in paucis literis, cur nō omnes qui cabalæ operam dant, qui sunt innumerabiles miracula edunt? Si grande volumen illud fuit, quo tandem modo potuit in fœmur includi? Præterea quid opus fuit vulnere, cum potuisset, si paruū volumen erat illud, vestis integumento contegere? Sed cum commētum sit ineptissimum, ineptiarum suspicionem minimè vitabit, qui contra illud plura disseruerit. Illud tamen est valde considerandum, qui mētis error, quæ tenebræ vexent improbos: quæ furiæ eorum animos, qui veritatem odio persequuntur exagitent: quibus mendacijs operam dent: quibus fabulis & quam male concinnatis incumbant. Rectissimo namq. Dei iudicio fit, vt qui lucem fugiūt, tenebris obruātur. Hoc tamen illis interim debemus, quod signa mirabilia à Christo edita fuisse confitētur, quod est verissimum. Id quod fingunt ꝑpter fabulæ stultissimè cōfictæ vanitatē nobis officere non potest. Sed ab his miraculis, quæ Iudæi nimis stulte & imprudenter ad Cabalā referunt,

abeamus,

abeamus, vt alia signa multo clariora consideremus. Nec est enim valde mirãdum signum cæcis aspectum reddere, qui sit intra breue tempus morte delendus. Illud est diuinæ probitatis atq. potẽtiæ signum clarißimum, homines qui mẽtis cæcitate laborabãt, luce diuina frui, res cælestes inspicere, amore diuinæ pulchritudinis inflãmari. Nõ ita magnum beneficium est, mutis sermonis vsum restitui: linguã vero maledicẽtia corruptã sanari, & in laudibus diuinis exerceri, munus & beneficium est perpetua prædicatione celebrandum. Sic etiã non tam admirabile est, lepræ maculã delere, quã vitiorũ omnium sordes eluere: neque tam salutare, dæmones è corporibus expellere, quam mentes eorum tyrannide oppressas in libertatem vindicare: neque postremo (vt alia prætermittam) tantum est diuinæ virtutis argumẽtum, mortuos in vitã reuocare, quãtum extinctis animis vitã & lucẽ concedere. Quo enim animus corpore præstantior est, eo sunt munera quæ in animum conferuntur, ampliora. Vulgus quidem ea signa magis admiratur, quæ in corporibus aspiciuntur, quia quæ fiunt in animo, non ita perspicit. Re autem vera tantum hæc quæ animis tribuuntur excellunt, quantum nullius oratione explicari potest. Nec enim erat digna caussa, cur Dei filius in terras descenderet, vt corporibus ægris, quæ erant paullo post interitu consumenda mederetur: sed vt animos ad naturam diuinã aptos, & ipsius Dei imaginẽ referentes è pestiferis morbis eriperet. Quid igitur fuit in caussa, cur Dei filius in corporibus curandis tam multa signa proderet? Vt videlicet per illam curationem corporum intelligeremus

illum animorum medicum esse, omnesq. morbos flagitiorum, & scelerum, si velimus illius iussis obtēperare, facillime depulsurum. In hæc igitur signa maxime admiranda, quæ neque Ægyptiorum Magi, neq. Cabalistæ, neq. Antichristus, nec vlli falsi prophetæ vnquam poterunt assimulare, respiciant Iudæi, & maiora, & ampliora postulare iure non poterunt. Vides ô Iudæe quanta hominum multitudo Christum sequatur? Quam multi sint, qui illi operam dent? Quam incenso studio disciplinam illius audiant? Quære, qui fuerint: quibus institutis vixerint: quæ vitæ conuersio facta sit: & tum demum clariora signa minime requires. Multos enim in eo comitatu reperies, qui fuerant flagitiis infames, qui nunc laude summa castitatis atque puritatis excellunt: multos omnia rapiendi cupiditate flagrantes, qui nunc opibus in caritatis, & humanitatis studio consumptis, ad opes cælestes atq. diuinas aspirant: multos odio furentes, qui nunc pro hostium salute vota faciunt: multos deniq. qui nihil amplum & excelsum cogitabant, & nunc humana cuncta despiciunt, & in cælum ardenti studio mentis efferuntur. Quid igitur dicendū? Cernis pro flagitio puritatem, pro auaritia beneficentiam, pro odio caritatem, pro desidia vigilantiam, pro imbecillitate fortitudinē, & dubitas, quin hæc tā admiranda commutatio Dei ipsius numine facta sit? Quæro enim, verissimæ virtutis ornamēta diuina, an humana putas? Si humana dixeris, te crimine impietatis alligabis. Quid enim scelestius dici potest, quam cum omnia corporis bona à Deo postulāda censeamus, animi bona quæ sunt multo clariora nobis ipsis ascribere? Si diuina dixeris,

ris, necessario consequens est, vt fatearis illum, cuius benignitate ea omnia cōferuntur, Dei filium esse. Si vides igitur omnes qui se se vere, & ex animo ad Christi studium contulerūt, esse virtutum omnium opibus affluētes, cur postulatum signi clarioris nō omittis, cum signum clarius ostendi nō possit? Sed aliud adhuc signum nō minus admirabile videamus. Christum verberibus cæsum, & spinarum, & sentium corona redimitum in crucē sustulisti: manus & pedes illius clauis perfossos aspexisti: membra summis viribus distenta & cruciatibus intolerandis afflicta contemplatus es: cum sitiret, ei fel, & acetum porrigendum curasti: ad hæc indignissimas in illū cōtumelias intorsisti: supplicio illius oculos pauisti: & odium quod in illum conceperas exsaturasti. Quæro modo, num te aliqua verborum contumelia perstrinxit? Num aliquod maledictū iecit? Mediocre ne specimen summæ atque plane diuinæ virtutis existimas, in suppliciis innocentiæ constitutis nullum verbum insolens, ab homine iusto contra sontes atque sceleratos emitti? Quod si sapientia & constantia continet in se inuictæ virtutis argumentum, id quod tu imbecillitati tribuis, est diuinæ virtuti tribuendum: quod ignominiosum existimas, est immortali laude prædicandum. Nam cum virtus atque iustitia semper illustris & ampla sit, tum vel maxime splendor illius eminet, cum ex hostibus sempiternis, & doloribus summis victoriam insignem consequitur. Nulla vnquam iustitia clarior extitit: nulla sententia iniquius vnquam lata fuit: cruciatus nullus acerbior & immanior constitui vnquam potuit: quæ tamen omnia Christus tanta

virtute superauit, vt etiam pro illis à quibus in crucem actus fuerat, supplices ad patrem preces adhiberet. Audis summæ clementiæ votum, cernis virtutis inuictæ propugnaculum, quod nullæ hostium iniuriæ labefactare, nulli cruciatus de statu conuellere potuerunt, & tamen adeo cæcus es, vt diuinæ firmitatis argumentum, ad summæ imbecillitatis indicium traducere coneris? Lapis quidem Christus est (vt inquit Isaias) probatus, angularis, preciosus, in fundamento locatus, cuius firmitate Dei domus innititur: & tu vbi lapidis firmissimi munimentum cernere potes, quasi tibi infirmitatis summæ species obiecta sit, lapidem tibi offensionis ad ruinam constituis. Quid hic referam solis obscuritatem, totiusque cælestis naturæ caliginem? Quid horrendos terræ fremitus, velumq. templi discissum? Quid terrorem manibus inferis iniectum, & sepulcra reserata, & mortuos excitatos? Quid postremo de illo maximo omnium signo dicam, quo se ipsum Christus ab inferis excitando mortis immanitatem profligauit? Illud vero Iudæorum commentum quam ridiculum? Veriti fuerant, eo quòd Christus se à mortuis triduo suscitandum prædixerat, ne discipuli illius è sepulcro corpus auferrent, eumque reuixisse dicerent, & ita posterior error esset priore turbulentior. Ne autem id accidere posset, summa ope præcauendum existimant. Itaque ad Pilatum adeunt: militum præsidium ad sepulcri custodiam impetrant: obsignatoque sepulcro discedunt. Dum Christus exurgeret, milites obstupefacti concidunt: Rem Iudæorum principibus annunciant: illi vero milites grandi pecunia corrumpunt,

punt, atq. facilè persuadent, vt dicant se dormientibus Christi discipulos è sepulcro corpus abstulisse. Si hoc inquiunt auditum fuerit, nos præsidem vobis placabimus. O male confictũ mendacium. Si enim milites dormiebant, quomodo furtum illud à discipulis factum fuisse testificari poterant? Sed id omittam, & à Iudæis quæram, quomodo se tam faciles erga milites præbuerunt, quorum somno tantum incõmodum erat publicè subeudum. Timuistis, ne Christi discipuli corpus illius furarentur: ne posterior error maiorem perniciem inferret, quam prior intulerat expauistis. Id quod valde metuebatis, militum negligentia quos custodes apposuistis euenit. Quanta animi facilitate id factum, quo omnis vestra caussa niti videbatur, tulistis? Nec in cælum manus intendistis: nec hominum fidem implorandam esse duxistis: neque milites capitis arcessistis: neque illis paullo atrocius denunciatione periculi minati estis. Tantum vero abfuit, vt male milites acciperetis, vt eis Pilatum placaretis. Num si tota ea fallacia vobis auctoribus conflata minimè fuisset, odium quod vos inflãmabat, & inuidia quæ vestros animos exagitabat pati potuisset, vt in tanto (vt dicebatis) incõmodo non vocibus & querimonijs omnia cõpleretis? Tota fabula impudenter & impie cogitata per se sine vllo argumento vacillat, & claudicat, aut vt rectius dicam, eorum ipsorum testimonio qui fraudẽ commenti sunt, aperte conuincitur. Sed vt fraudem omittamus, consequens est, vt signa quæ Christi mortem consequuta sunt attẽte cõsideremus. Nihil hic dicã de clarissima victoria, qua inferos manes exterruit, hostes sempiternos spoliauit peccati

vim

vim & imperium deleuit, ornatusq. manubijs in cælum bellorum omnium victor ascendit. Illud etiã signum vehementer admirandum præteribo, quod ostensum est, cũ Spiritus diuinus è cælo cũ ingenti tonitru, & cæli totius fragore demissus Christi discipulos in vnum locum celebri & clara die coactos, linguis igneis inflãmauit: vt non modo eorum animi diuinitatis amore flagrarent, verum & quam plurimos homines ardentissimo genere orationis incenderent. Miracula sileo: linguarum peritiam taceo: sapientiæ vim, qua discipuli Christi silentium aduersarijs imponebant omitto: ea quæ clarissima, notissima, testatissima Iudæis eo tempore, quo signa rectius peti potuissent, extiterunt, similiter prætermittenda puto. Nec enim mihi sermo tam cum illis est, qui olim obstinatis, & in scelere nimis obfirmatis animis spiritui sancto pertinacissimè restiterũt: quã cum ijs qui hodie viuunt, parẽtumq. vestigijs insistunt. Ea igitur signa, quæ illi negare solent omittam, vt ea quæ negare nõ possũt oratione cõplectar. Duo igitur tantũ signa ex quibus quantum Christi crucifixi numen sit, apertè declaratur, ostendã. Primũ signum est orbis terrarũ conuersio: alterum Iudæorũ qui in scelere persti terunt euersio. Vt autẽ primũ de mundi cõuersione orationẽ habeamus, animaduertendum est, in quo statu erant res humanæ, cum in eas cælestis disciplinæ lux sparsa fuit. Erant vniuersæ terræ sceleribus infinitis alligatæ, & tenebris teterrimis oppletæ. Erat lumen virtutis extinctum, leges atq. iudicia conculcata: religio vel prorsus neglecta, vel pessimis rationibus instituta. Honores diuini non syderibus tantum

tum, sed sceleſtiſsimis etiam hominibus, & brutis animantibus, atque adeo impurorum hominum, & serpentium, & belluarum simulacris habebantur. Quin etiam flagitiis, & pestibus funeſtiſsimis multi templa magnis sumptibus extruebant, & hoſtias frequenter immolabant. Apud multas nationes erat in more poſitum, vt homines in deorum honorem iugularent, in qua feritate & immanitate multi tantum progreſsi sunt, vt non satis Deos sibi placari poſſe crederent, nisi naturæ sensum opprimerent, & sanguinis caritatem repudiarent, vſque adeo, vt filios occiderent, deorumque suorum aras liberorum sanguine & cæde conſpergerent. Præterea multi, vt venerem propitiam haberent, filias virgines proſtituebāt. Itaque factum eſt, vt cum religio, quæ pietatis, pudoris, officij magiſtra fuerat, immutaretur, & nefariis sacris homines ad scelus & flagitium, ad immanitatem atque libidinem incitaret, nullum tantum malum cogitari poſſet, quod non in hominum vita verſaretur. Multi parentes mortuos comedebant: multi canibus lacerandos obijciebant: nullum iam libidinis, turpitudinis, crudelitatis, impietatis genus multi mortales indignum hominis præſtantia iudicabant. Tyrannus ille, qui mortem in terras inuexerat, sic omnia violento dominatu oppreſſa continebat, vt nemo poſſet vllis humanis opibus in libertatem vindicari. Accedebat antiquiſsima in superſtitione & scelere conſuetudo, quæ tantas vires habet, vt rebus turpiſsimis atque sceleſtiſsimis, honeſtatis atque pietatis nomen imponat. Adde nunc principum furorem, imperatorum amentiam, qui maieſtatē suam imminui & imperium

contemnū

contemni putabant, si secus aliquid fieret, quã fuisset Satanæ placitis atq. decretis institutum. Hîc in tantis tenebris & caligine, in tanta bonorum omnium vastitate, in tanta salutis desperatione, pauci viri Iudæorum stirpe propagati hoc in se receperunt, vt vniuersum genus humanum è tenebris eriperent, & sempiternis bonis egregiè cumularent. Qua nobilitate freti? Quibus opibus & armis instructi? Quibus disciplinis eruditi? Quibus artibus ad fallendum parati? Si nobilitatem exquiris, erant obscurissimi: si opes, egentissimi: si eloquentiæ disciplinam, infantissimi: si vitæ lenocinia, seuerissimi. Erant impuræ veneri, flagitio, turpitudini vehementer infensi: nefariis hominum cupiditatibus bellum indixerant: omnia, quibus mortalium animos nimis addictos esse conspexerant, demolienda, euertenda, & affligenda susceperant. Quo facto necesse erat, odia in illos acerbissima cõcitari. At cuius auctoritate pugnabant? Hominis illius, qui vt maleficum & iniustum in crucem sublatum fuisse constabat. Quæ præmia in vita proponebant? Labores, contentiones, multorum odia, vitæ duritiam, salutis discrimen, atq. tãdem crucis, & ignominiæ societatem. Hoc igitur facinus tantum suscipere virtutis erat admirandæ: perficere autem incredibilis felicitatis. At vide, qui sint exitus consequuti. Gentes à Iudæorum institutis & moribus abhorrentes, & flagitiis innumerabilibus astrictæ, sic animis commutatæ sunt, vt abiectis simulacris, contemptis & spretis vitæ lenociniis, Christum morte proposita per omnes flammas ita sequerentur, vt nihil malle viderẽtur, quàm pro illius nomine,

vitam

vitam in tormentis abijcere. Itaque vides orbem terrarum à paucis hominibus & ijs ignotis, inermibus, egentibus, & infantibus expugnatum: cernis cælesti disciplina vltimas gentes illustratas: Deos commentitios de honore deiectos: Satanæ propugnacula funditus euersa: & dubitas quin hæc omnia sint Dei numine, mente, & consilio perfecta? Quo minor est enim militum numerus, quo maior armorum penuria, quo immanior hostium ferocitas atque multitudo, eo clarius apparet victoriam nullo modo nisi præsenti numine parari potuisse. Ob eam vero caussam Deus Gedeoni imperauit, vt copias ad eam paucitatem redigeret, ne quisquam posset humanis viribus magnitudinem victoriæ illius ascribere. Itaque factum est, vt in hostium castra trecentis tantum hominibus stipatus inuaderet. Quilibet autem eorum altera manu tubam, altera laternam fictilem, in quam erat inclusa fax incensa gestabat. Fractis laternis splendor emicuit: tubarum concentu hostes exterriti in cædem mutuam conuersi sunt. Quis vnquam fuit tam sine mente, qui non cerneret animo, hanc Gedeonis victoriam, nullo pacto esse viribus humanis, sed opibus diuinis ascribendam? Huic victoriæ vir diuinus Isaias Christi victoriam, quam suorum opera consequutus est, similem facit. Multiplicasti inquit gentem, & profudisti lætitiam. Lætabuntur coram te, sicut lætantur in messe: & sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia. Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian.

Quod

Quod perinde est, atque si diceret, vt Madianitas innumera-
biles, qui impotente dominatu Hebræos oppresserant, non a
mis sed tubarum cantibus, & lucernarum micantium splen
dore opera paucorum hominum perculisti, & strauisti: sic ta
dem Satanæ tyrannidem, quæ pondus intolerabile subdito
rum humeris imponebat, & dominatum durissimum, quo p
cati tributum cunctis hominibus imperabat, euangelico cla
sico, nouæque virtutis lumine, quod fracta corporis libidi
& compressa, & domita cupiditate in discipulorum morib
splendebat, extinxisti atque deleuisti. Hæc quidem Isaia
Tanto tamen hæc Apostolorum victoria fuit illustrior, qu
to maius est, dæmonum vires excindere, quam Madianitas p
fligare: & quanto maior erat in animorum euersione, qua
in corporum vexatione calamitas: & quanto fuit admirab
lius orbem terrarum imperio Christi subdere, quam gent
vnam vno prælio superare. Alij orientis solis regiones Chri
nomine compleuerunt: alii ad occidentem solem profecti lu
diuinam hominibus attulerunt: alii ad austrum conuersi v
ctoriæ clarissima monimenta statuerūnt: neque solum comm
titia numina peruerterunt: verum & libidinem, ambitio
odium, crudelitatem, auaritiā ex animis eorum, qui se ad Ch
sti nomen adiunxerant, exterminarunt. Huius tanti mun
ris admiratione commotus Isaias exclamans inquit. Celebra
te nomen Domini in vallibus. Valles appellat locos, in quo
olim flagitiorum omnium colluuies influxerat. De gentium
namque conuersione disserit. Ait continuo, In insulis nomen
domini laudibus in cælum efferte. Ab vltimis terris carmen,

audiuimus,

audiuimus, & gloriam iusto tributam. Iustum Christum nominat, nempe à quo omnis iustitiæ splendor exoritur. Admiratur autem Isaias intra breuissimum tempus nomen domini ultimas terras ita peragrasse, vt vbique Christi gloria diuinis laudibus ornaretur. Isaias admiratur, & tu contemnis? Is magnitudinem benignitatis diuinæ celebrat, & tu maledicta conijcis? Is gaudio exultat, & tu sine vllo fructu, dolore & inuidia contabescis? Sed animaduerte victoriæ magnitudinem. Omnes Satanæ satellites atque ministri de sanctorum hominum pernicie coniurabant: ignes, cruces, equulei, variaq. suppliciorum genera parabantur: corpora eorum carpebātur: omni crudelitate lacerabantur: & tamen eorum virtus inuicta permanebat: & de hostium conatibus maxima cum gloria triumphabat. Tantus autem ardor illos inflammabat, vt vehementius pro Christi nomine supplicia, quam reliqui mortales opes & facultates expeterent? Quid illud? quantum fuit? Quo enim maiorem operam tyranni ponebant in Christi nomine delendo, eo magis Christianorum numerus augebatur. Quid igitur dicendum est? Cernis hanc disciplinam hominum cupiditati contrariam, voluptatibus nefarijs infensam, opibus iniquitate & ambitione partis inimicam, ab improbis, inuidis, flagitiosis vexari, & summis principum maximorum opibus oppugnari, eamque nihilominus statum & dignitatem suam retinere, & dubitas quin vis illius cælestis atque diuina sit? Vos à principio in illam furenter irruistis: imperatores, tyranni, præfecti de illius interitu coniurarunt: hæretici subsecuti sunt, qui machinis admotis eam sæpe sunt

labefactare conati: neque solum dolis & fraudibus, verum etiam armis & viribus in eam inuehuntur: illa tamen inuicta permanet, & in loco firmo & egregie munito consistit. Nec enim est humanis opibus, sed Christi Regis sempiterni præsidio vallata. Conueniant igitur hostes: bellum comparēt: copias instruant: insidias intendant: collatis signis, & aperto Marte confligant: illa namque semper de hostium immanitate triumphabit. Poterit quidem fieri, vt Christiana respublica aliquando latius proferatur, aliquando vero arctius angustetur: vt autem opprimatur, fieri nunquam poterit. Itaq. semper vigebit in illa pietas, religio, sanctimonia, mãsuetudo, modestia, caritas, rerum cælestium cupiditas, humanarũ despicientia, inflammatumq. diuinitatis studium. Hæc igitur in bellis victoria, in tempestate tranquillitas, & in omni rerum varietate constantia, & hoc, quod magis admirandum est, in calamitosis temporibus incrementum, parum ne declarant, quantum insit in Christi cruce roboris atque firmamenti? Potuisset ne fieri, cum natura dolorem fugiamus, & voluptates & commoda vitæ consectemur, vt Christi disciplinam cruce proposita sequeremur, nisi nos Spiritus Christi diuino robore confirmaret? Quid deinde illud? quantum est? Illius enim numen crebro nobis in precibus & votis occurrere, & adesse sentimus. Si libido nos inflammat, illius ope libidinem profligamus: si dolor lacerat, diuini Spiritus iucunditate facillimè sensum à cogitatione doloris abducimus: si superbia latenter irrepit, arrogantiam & fastum Christi mansuetudine & humilitate comprimimus: si odio, inuidia, iniquitate laboramus,

cruce

cruce Christi in oculis cōstituta facilè pestes istas animorum à nobis longe repellimus: si hostis in nos incurrit, illius impetum à nobis crucis huius vi & robore propulsamus. Crux est nobis in ærumna perfugium, in mærore solatium, in ruinæ periculo firmamentum, in bello præsidium inuictum. Sed hæc quæ minus à Iudæis animaduerti possunt, sileamus, & id quod eorum animos non mediocriter excruciat, explicemus. Nos enim qui ab hominibus à lege diuina prorsus alienis originem ducimus, quorum maiores simulacra colebant, monstris immolabant, sanctis literis à sanctissimis olim Iudæis, impulsu, & inflatu sancti Spiritus inscriptis operam damus: illisque ad cognitionem cælestis numinis erudimur: cum interim illi, qui sunt, ab illis sanctis patribus orti eas vel non attingant, vel non intelligant, nullumque omnino ex illis fructum accipiant. Itaq. nos alieni, nos hospites, & peregrini, Abrahā patrē agnoscimus, illosq. viros sanctissimos, qui hæc nobis pepererūt, Gētiles arbitramur. Eorum namq. fidē sequimur: cum interim illi, qui genus ad diuinos illos homines referunt, iā pridē ab illa stirpe præcisi, & ab antiqua nobilitate deiecti, solo Iudæorū nomine glorietur. Si igitur nos olim à luce, à veritate, ab omnibus veris bonis auersi, nūc lucē aspicimus, si vita fruimur, si prophetarū monitis incēdimur, si in societatē cælestis hæreditatis cōuocati sumus, si cælū intuemur, & rerum diuinarū cupiditate flagramus, & hæc ōnia cōstant Christi cruci affixi numine, benignitate, potētia effecta fuisse, quod signū esse potest, ad Iudæorū perfidiā cōuincendā admirabilius? Sed illud alterū signū,

quod est in Iudæorum euersione constitutum, videamus. Ex eo tempore quo Iudæi se tam infando scelere astrinxerunt, vt diuinum munus aspernarētur, auctorique vitæ crudelissimā necem inferrent, diuina vindicta in eos exarsit: vsque adeo, vt nulla vnquam gens tam diris cladibus afflicta fuerit. Odio erant omnibus: expulsi vndique & eiecti vagabantur: leuissimis de causis ferro contrucidabantur: multa hominum millia passim concidebant: in Syria, Ægypto, & Cirene, & multis alijs regionibus erant rapinæ, atque cædi, & contumeliis expositi: donec tandem ad vrbis excisionem peruentum est. Atque primum seditio turbulenta miseris modis ciuitatem afflixit: illamque cæde & sanguine deformauit: & templum, & aras, & loca templi maiore quadam religione consecrata sceleribus infandis violauit. Obsidio tandem maximā ciuium partem, non ferro tantum, id enim iam in minimis malis habebatur, sed extrema rerum inopia atque dira fame consumpsit. Patres repudiato naturæ sensu cibum è filiorum faucibus extorquebāt: filij vicissim parentum guttura premebāt, vt siquid sibi sumpserant, rursus eijcerent, vt ipsi cibo parentibus impie detracto, vitam miserrime ad aliquod tēpus producerent: vt grauiores malorum acerbitates impurissimis oculis vsurparent. Matres filios infantes discerpebant, vt illorum carnibus famem depellerent. Sic autem erant omnium mentes alienatæ, & stupore calamitatis oppressæ, vt nullus humanitatis sensus, nulla parentum verecundia, nulla filiorum caritas in animis resideret. Extructi cadauerum innumerabiliū acerui vias, & forum, & alia publica loca constrauerāt.

Iam

Iam enim mortuorum multitudine superante, & viribus eorum qui manebãt in vita deficientibus, vix reperiebatur, qui mortuos humo contegeret. Teterrimus odor vrbem lue dirissima cõtaminabat. Hostium crudelitas eos foris exterrebat. Sed tantus erat intra muros pauor atq. trepidatio, vt nihil optabilius multis videretur, quã in hostium manus incidere. Id tamen illis per tyrannos, qui vrbi præerant, minime licebat. Iam malorum consuetudo sic omnium sensus obstupefecerat, vt vix plangor, & eiulatus, aut clamor deniq. doloris index audiretur. Vrbs tandẽ illa tam celebris, tantis opibus abundans, tanta hominum multitudine referta, tantis præsidijs munita, ab hostibus capta, direpta & incensa fuit: templumq. illud sanctissimum mira mortaliũ religione consecratum horrifico atq. valde miserabili incendio conflagrauit: omniaq. priscæ religionis monimẽta flãmis vltricibus absumpta sunt. Hãc funestissimã cladem multis ante seculis miseris modis Isaias lamentatus est. Sic enim ciuitatem alloquitur. Viri tui cõcisi gladio cadent: & fortes tui in prælio: copiæ tuæ sternentur. Mærebunt & lugebunt portæ eius, & desolata in terra sedebit. Alibi vero inquit. Heu me. Rebelles à Deo desciuerunt. Pauor, & fouea, & laqueus tibi parabitur ô miser, qui terrã scelere contaminatã incolis. Qui hostium voce territus aufugerit, in foueã cadet. Qui è fouea ascẽderit, irretitus laqueo capietur. Deinde iudicij illius seueritatẽ oratione describit, & diuinæ iustitiæ laudes debita prædicatione celebrat. Sic enim ait. Domine quem Deum meum perpetuo cõfitebor, & laudibus summis afficiam. Admiranda consilia

multis ante seculis iniuisti, quæ rata tandem esse opportunō tempore voluisti. Tu namque ciuitatē in aceruum redegisti: ædes magnificas eorum, qui se se à cultu sanctissimæ religionis abalienarant, euertisti: ita vt nullum vestigium ciuitatis antiquæ remaneret. Nunquam instaurabitur, & renouabitur: aut in pristinā reip. formam erigetur. Persequitur deinde iudicij illius fructum, & gentium pietatem miris laudibus extollit: & gloriā eorum, qui erant ad epulas cælestes inuitandi, luculenter explanat: ex quibus intelligitur, quam infelices & ærumnosi fuerint hi, qui diuinas opes aspernati inopia sempiterna conflictari voluerunt. Neq. tamen post vrbis excidium ira diuina cessauit: sed eos grauissimis plagis insecuta est: ita vt nullo in loco consisterent. Cum vero rursus à falsis Prophetis in fraudem impulsi (se enim Christos appellabant, & tempus Prophetarum oraculis præfinitum aduenisse demonstrabant, quo erant Iudæi libertatem recuperaturi) à Romano imperio deficerent, rursus ab Adriano imperatore funditus euersi sunt. Nunc igitur exules, & extorres, omnibus mortalibus odiosi, & inuisi, omniumque contumelijs & rapinis obnoxij, aliquando ferro cæsi, aliquādo autē bonis spoliati expelluntur: eijciuntur: maledictis omnium configuntur: nec vllum habent in tantis calamitatibus alleuamentum. Illos horrentes, & trementes aspicimus: ad quemuis auræ motum exanimati trepidāt: truncorum etiam vmbras extimescunt: vbicumque vestigia ponunt, mirum in se odium multitudinis accendunt. Regis imperio carent, sacerdotij præsidio nudati sunt: ornamentum reipub. prorsus

ami-

amiserunt: nullas proprias sedes habent: eos cuncti mortales à se vt malum auspicium detestantur. Tanta vero sunt ignominia notati, vt timidis, & ignauis, & omnem periculi rumusculum metuentibus, Iudæorum nomen imponatur. Itaq. Iudæi nomen, quod olim dum in illa gente fidei atq. religionis studium vigebat, fuit valde clarum & nobile, nunc probris & contumeliæ seruit: & in promptu est omnibus, quoties hominem insigni dedecore & ignominia afficere volunt. Omnes enim mortales, siue illi Christiani sint, siue nefarijs Mahumetis disciplinis imbuti, siue simulacris addicti, in Iudæi nomine summum dedecus inesse constituunt. Præterea inueterauit apud multos opinio, eum qui Iudæum iniurijs affecerit, spoliauerit, occiderit, in nullis iniquitatibus hærere, imo præclare officio suo fungi. Tantum est in gentem miseram multitudinis odium, vt iniurijs in eam illatis multi temerè glorientur. In omnibus his, vt inquit Isaias, non est auersus furor Domini: sed adhuc manus illius est extensa. Non enim conuersi sunt ad illum cuius iudicio peruertuntur. Supra mille & quingentos annos miseram seruitutem seruiunt: omnium gentium dominatum acerbissimum patiuntur: earumque iniurijs & conuitijs expositi sunt: cum nullum interim à Deo præsidium in tanta malorum omnium diritate consequantur. Quam rem gerunt? Quod scelus conflant? quæ maleficia suscipiunt, propter quæ à Deo quem tam propitium olim habebant, omnino deserantur? Simulacris immolant? Imo eorum contactum perhorrescunt. Commentitios Deos adsciscunt?

At eo nomine quòd vnum Deum colant, efferuntur. Est id verum. Sed moribus immanibus efferati sunt? At ipsi sibi summam laudem æquitatis & pietatis assumunt. Quid ergo est? Parum ne supplices ad Deum preces adhibent? Imo in precibus assidui sunt, neq. tamen exaudiuntur. Si igitur neq. simulacra colunt, neq. aduenas Deos inuocant, neq. humanum sanguinem fundunt, neq. se impia fraudis impuritate contaminãt, cur illos Deus quos in fidem suam recepit, tam diuturno tempore ope sua destituit? Cur gentem illius numini consecratam tam diuturnis plagis insequitur? Cur antiquæ clementiæ & benignitatis obliuiscitur? Cur denique fidei suæ memoriam deponit? promiserat enim fore, vt si propter flagitia exularent, vbi primum toto animo ad se conuersi pacẽ exposcerent, in patrias sedes remigrarent. Itaque cum olim propter simulacrorum cultum Moabitis, Ammonitis, Madianitis, Palæstinis, & reliquis finitimis nationibus in seruitutem traderentur, vbi primum eos sceleris admissi pœnitebat, & opẽ læsi numinis implorabant, hostibus deuictis in patriam liberi redibant. Assyrij deinde, atq. Babylonij diutius eos duriore dominatu oppressos tenuerunt. At neq. in eo exilio fuere diuino præsidio orbati. Prophetæ namq. eos erudiebant: & exilium tandem illud vltimum atq. grauissimum septuaginta annorum spatio definitum fuit. At nunc nec Astartem colunt: neq. Bello supplicant, neq. Beelzebubo sacra conficiunt: neque in hortis rem diuinam faciunt: neq. filios in honorem Deorum iugulant: & tamen Deus multo acrius eos exagitat, quam si se omnibus his sceleribus alligauissent.

gauissent. Si dixerint iustos interdum laboribus exerceri, fatebor. Verum ita Deus eos exercet, vt laborem breui spatio circunscribat, & laboribus sempiternum præmium atq. gloriam proponat. Præterea non vniuersitati exitium infert, imo propter paucos iustos multitudini frequenter ignoscit. Neq. solum in futura vita iustos muneribus diuinis afficit, sed etiam in hac eos ornamentis cælestibus illustrat, clarissimeq. documenta dat quantum sibi cordi sint omnes, qui pro iustitiæ sanctitate dimicant. At vos Deus post Christi cædem, neque præsidijs vllis instruxit: neq. per aliquem prophetā ad spem salutis excitauit: nec exilium definiuit: nec paucis tantum, sed vniuersitati Iudæorū se grauiter infensum esse declarauit. At ex quo tempore vos numen diuinum diris pœnis insequitur? Nam id etiam operæ pretium erit attendere. Ex eo quo si vera dicitis par erat, vt vobis summa etiam crimina condonaret. Tantum enim facinus suscepistis, quantum nullā vnquam gens pro Dei honore suscepit. Lege Deus ipse sanxit, vt si propheta quispiam existeret, qui prædictiones suas euentis verissimis comprobaret: is tamen homines admoneret, vt honores diuinos dijs alienis instituerent: morte continuo sceleris tam diri pœnas exolueret. Vos autem nō prophetam, qui religionem labefactaret, sed hominem (vt asseritis) qui sibi diuinitatem tribueret, honoresque diuinos ad se transferret, interemistis. Quid fieri potuit ad expiandam religionem sanctius, ad hominum temeritatem coërcendam seuerius, ad exemplum prodendum salutarius? Quid enim magnum fecit Phinees, cum hominem proteruum qui inspe-

ctante Mose Madianitidem complexus est, cum consorte libidinis hasta trāsfixit? Non est vllo modo factum cū facto cōparandum. Illum namque nequam hominem libido instigauit, vt cum muliere illa congrederetur: at Iesus (vt affirmatis) iudicio ductus in gloriā diuini numinis inuasit. Ille Mosem & multitudinē despexit: Iesus rerum omnium dominum contēpsit. Ille Mosis imperium detrectauit: Iesus autē imperium summi atq. sempiterni Regis pro nihilo duxit. Facinus igitur multo præclarius illo quod edidit Phinees religionis studio suscepistis: ipsumq. Deum vobis obstrinxistis, cum tā grauem iniuriā nomini illius illatam tam acerbo supplicio vindicastis. Si igitur Phinees illo facinore non sibi tantum nomē, & gloriam, & sacerdotij firmissime constituti dignitatē, sed vniuersæ multitudini salutem peperit, vt enim ipse Deus testificatus est, Phinees ea cæde irā Dei leniuit, & pestem quæ multitudinē conficiebat, auertit, quid vobis expectandum est, qui tāto pulchrius facinus designastis? Nunquid non æquum erat, vt quanuis antea fuissetis omnibus summis flagitijs & impuritatibus inquinati, vos sibi Deus propter tam egregium factum reconciliaret, & summis præterea ornamentis afficeret? At ille non modo Christi nece placatus non fuit, verum in eos qui eam machinati sunt, dirissimas clades inuexit: & vniuersam eorum posteritatem seruitute premi, maledictis conscindi, laboribus frangi, doloribus intercludi, formidine perterreri, ignominia notari diutissime patitur. Quid igitur dicendum est? Deum clementiæ & æquitatis oblitum esse? Non prorsus. At clementiæ munus est suppli-

cibus

cibus veniam largiri, æquitatis autem excellentibus meritis præmia constituere. At ille vobis nec vt supplicibus ignoscit: nec vt bene meritis vllam mercedem tribuit. Quid ergo dicendum? Opus enim est, vt vel illi Domino sanctissimo atque iustissimo, qui vos nullo vestro scelere lacessitus imo meritis vestris obligatus è tantis malis non eripit, iniquitatis & iniustitiæ crimen affingatis: vel vos ipsos eo scelere constrictos esse fateamini, quo nullum tetrius, immanius, & detestabilius fieri vnquam potuit. At iniquitas in Deum non cadit. Propter vestrum igitur scelus ista patimini. Non est, inquit ille, contracta manus Domini, vt salutem dare nequeat: sed iniquitates vestræ pacem quæ erat inter vos & Deum vestrum diremerunt. Hæc quidem Deus qui mentiri non potest, effatur. Quæro igitur, quæ tāta iniquitas ista sit? Quod tam scelestum & immane facinus extitit? Non mediocria, communia, peruulgata vitia requiro, sed tantū scelus atq. flagitium, vt antiqua scelera in quæ multo leuius olim vindicatum fuit, vincat, & superet. Nec enim est æquitatis diuinæ maximū scelus leuibus pœnis, mediocre grauissimis vlcisci. Si nullū igitur exilium gentis huius magis diuturnum fuit: si nullæ clades maiores: nullæ calamitates vehementiores extiterunt: si nunquam seuerius clementissimus ille Dominus eorum postulata reiecit: nec eos vnquam diutius & grauius afflixit: si iudicium illius est semper rectissimum: si pro magnitudine criminum pœnas sontibus imponit: fateantur necesse est, vt tantum scelus commiserint, vt multis partibus ea scelera vincat, propter quæ fuerunt olim varijs

cala-

calamitatibus affecti. Vt autem id melius possit animaduerti, non erit alienum ea scelera atque flagitia commemorare, quæ olim suscepere. Nec enim solum à sanctissima religione defecerunt, & Deos alienos asciuerunt, & dira & infanda superstitione conflictati sunt: verum crudelitate, maledicentia, periurio, furtis, latrocinijs, sacrilegijs, iram in se numinis incitarunt. Quam acriter eos prophetæ sanctissimi & quam asperis verbis accusant? Quam sæpe illis seuerum Dei iudicium denunciant? Eorum effrenatas libidines exponunt: tyrannidem atque scelus obijciunt: potentium auaritiam, iudicum iniquitatem, principum flagitia, multitudinis furorẽ, & amentiam insectantur. Nullam esse fidem, nullam officij religionem, nullam sanguinis caritatem: omnes mentiri, furari, latrocinari, fraudibus fortunas augere, fratres fratribus insidias machinari, quemlibet ad vxores aliorum instar equi furenter adhinnire. Adde nunc innocentium cædem & sanguinem, parentumq. furorem obtentu religionis in filiorũ nece bacchantium. Nec infanda in mares libido erat illis inaudita. Maximam namque laudem monimenta sacra Regi sanctissimo tribuunt, quod catamitos sustulerit. De conuicijs autem & maledictis, quæ in Deum conijciebant, infinita testimonia proferri possent. Nullum igitur genus auaritiæ, libidinis, impuritatis, immanitatis, parricidij, sceleris, & impietatis animo fingi potest, quo se Iudæi non olim contaminarint: & idcirco pœnas luerunt, & in exilium non ita magno annorum numero definitum compulsi sunt. Ergo cum hæc plaga fuerit longe grauior & calamitosior,

cum

cum exilium ab anno ſupra mileſimum & quingenteſimum nullum ad hunc vſque diem finem habuerit, cum nulla interim illis ſpes melioris conditionis afferatur, cum ſæpe variis ærumnis & calamitatibus opprimantur, neceſſe eſt, vt fateātur ſe id ſcelus commiſiſſe, quod multum criminis grauitate infandis flagitiis, latrociniis, parricidijs, ſacrilegiis, & ſceleribus infinitis, contra Dei religionem impie commiſſis antecedat. Quod nā igitur illud crimē fuit? Inſto, vrgeo, inſector: & quod tantum, tam ſceleſtum & immane facinus extiterit, vt dicant, & in medium proferant, efflagito. Si nullum fuiſſe dixerint, ſanctiſſimum iudicem iniquitatis inſimulabunt. Si mediocre ſcelus protulerint, dicam illum iuſtiſſimum dominum nunquam pœnas grauiſſimas mediocribus erratis cōſtituiſſe. Vertant ſe in omnia: antiquitatis memoriam replicent: rem ponderibus iuſtis examinēt: & nullum facinus edicent: rem reperiēt, quod ſit cum eo quod in Chriſti nece & cruciatu ſuſceperunt, vlla ex parte comparandum. In illo namque fuit ingratiſſimi animi crimen & ſcelus: beneficium enim illud quo nullum maius & amplius à Deo hominibus dari potuit, aſpernati ſunt, atque reſpuerunt: fuit ſimiliter rebellionis, atque perfidiæ: ſummi namque Regis imperium legitimum atque ſempiternum contumaciter, arroganter, & impie cōtempſerunt: fuit immaniſſimi ſacrilegij: templum enim illud ſanctiſſimum non operis hominum factum, ſed Dei ipſius manibus in vtero ſanctiſſimæ virginis informatum, vt in eo non adumbrate, ſed vere ſemper habitaret, violādum, euertendum, & affligendum ſuſceperunt: fuit parricidii: naturæ

namque

namque parenti, cuius numine & beneficio viuimus, & sumus crudelißimam necem intulerunt. Omnia crimina odij, inuidiæ, crudelitatis, immanitatis, & impietatis, nõ dico quæ in homines concipi, sed quæ in Deum ipsum ab hominibus audacißimis & profligatißimis commiti possunt, vnum in locum collata, minimè partem aliquam tam infandi sceleris cõsequentur. Si muta elementa loqui possent, scelestißimi facinoris crimen illis intenderent: quòd interitum rerum omniũ moderatori per quem elementa consistunt, attulerint. Cælum contra illos testimonium diceret, quorum scelere factum est, vt in tenebris & caligine versaretur. Terra illos immani scelere damnaret, quæ motibus horrendis, quantum facinus ab impijs hominibus in Christi nece commissum fuisset, indicauit. Mare gentem rebellem & immanem fluctibus obrueret, quòd viderit illius Domini maiestatem contemni, cuius imperio id in omni turbida tempestate semper obediuit. Omnis deniq. natura ad exitiũ gentis impurißimæ conspiraret, quæ contra naturæ cõditorẽ bellum pestiferum cõparauit. At qua tandem se ignorationis excusatione defendent, qui tam claris signis fuerunt de maiestate & imperio nostri liberatoris admoniti? Prophetæ natale solum illius præmonstrarunt. tẽpus quo erat nasciturus exactè definierunt: signa mirabilia quæ daturus erat, prænunciauerunt: humilitatem, mansuetudinẽ, obedientiam, mortem illius, & gloriam, & eorum qui illum sequerentur salutem, & qui ab imperio illius deficerent euersionem, explicuerunt: omnia quæ prædicta fuerant, ad numerum aptißimè ceciderunt: & tamen Iudæi, qui tam claris

signis

signis emolliri, & ab inuidia, & odio sanctitatis ipsius abduci minimè potuerunt, signa petere non desistunt. Mediocre ne signum (vt alia sileamus) arbitrantur esse in exilio, seruitute, pauore, consternatione, & gentium odio constitutum? Si igitur adhuc signa petunt, illo signo cõtenti sint, quod in malis suis experiuntur. Nondum tamen malum grauissimum quo vexantur attigimus. Quod tandem illud est? inquies. Furor immanis, quo leges & prophetarum studio relicto, alia sibi literarum subsidia comparauerunt. Scrutamini inquit ipse Dominus, scripturas. Ipsæ namq. testimonium perhibent de me. Hoc autem quod Christus admonet, ne à Iudæis fieri cõmode posset, fuit Satanæ astutia & calliditate excogitatum: vt sanctarum literarum studio neglecto, omne vitæ studium in pestifera disciplina cõsumerent. Poëtæ quidẽ Græci, atque Latini multa fingunt, apte tamẽ atq. venuste: nõ vt fallant, sed vt oblectẽt: è quorũ tamen fabulis multa in mores & vitam non incõmode transferuntur. At Iudæi ea cõfingunt, & cõminiscuntur, quæ nullã oblectationẽ habent. Sũt enim vehementer absurda & inepta, nulla verborum elegantia, nulla concinnitate orationis illustrata. Quæ quidem, nõ vt animos oblectarent, sed vt errore turbulento complerent, in scriptis reliquerunt. Nam & cælum imperfectum à Deo relictum asserunt: & lunæ splendorem propter ipsius lunæ inuidiam imminutum: & primum parentem antequam Eua formaretur, cum omnibus animantibus corpus inceste commiscuisse: & omnes arbores cum is Dei legem transgressus est, frondes, & fructus, ne is quidquam ex illis commodi

caperet,

caperet, in sublime sustulisse: solamque ficum quod fuisset sceleris particeps (illius enim fructum esse perhibent, quem primi parentes contra Dei iussum gustauerunt) illis folia quibus pudendas corporis partes obtegerent, præbuisse. Quid illud? in quo asseuerant, ne leuiatham quem dicunt esse marinum serpentem magnitudinis propemodum infinitæ genus multiplicaret, quo deinde animantia cuncta in aquis absumerentur, Deum fœminam illius interemisse? Ne rursus temere formata fuisse videretur, quæ erat statim interimenda, eã sale conditam asseruari dicunt, vt ea iusti in paradiso vescerentur. Sitis enim videlicet iustis, vt eo salsamento iucundius biberent, à Deo quæsita videtur. Tum illud de immani proceritate Og Regis Basan, quem multo antequam terræ eluuione vastarentur extitisse, minimeque deletum fuisse confirmant, eo quod capite supra omnes fluctus emineret, quam ridiculum? Infinitum esset, si vellem omnia portenta atque prodigia, quæ literis contra sanctarum literarum testimonia homines non modo impudentes & scelerati, sed etiam inepti & insulsi mandarunt, oratione percensere. Quid hic verborum turpitudinem, quid sordes, & lutulenta scripta commemorem? Quid aniles fabulas, & diras superstitiones, atq. mendacia infinita referam? Hoc tantum dicam, cum Mahumetes in Alchorano multa non modo impudenter & impie, verum imprudenter & nimis insulse confixerit, tantũ multis in locis Iudæos magnitudine & impudentia fabularum Mahumetem superasse, vt Mahumetes ad illos collatus aliquid esse videatur. Et tamen illa rabinorum portenta leguntur,

edis-

ediſcuntur, & his nefarijs diſciplinis adoleſcentes, vt ab Iſaia prædictum fuerat, irretiuntur, & tanquam diuina teſtimonia teneris annis imprimuntur. His ſtudijs illecti ſtudia legis diuinæ contemnunt, & prophetas leuiter attingunt: ſummamq. ſapientiæ rationem in amentiæ, & temeritatis, & impietatis officina collocatam habent. Iam vero in eo quod ad mores & inſtituta vitæ pertinet, quantis erroribus atque flagitijs puritatem legis inficiunt? Sic enim legem interpretantur, vt neceſſe ſit, eum qui à maiore iudicum parte damnatus fuerit, pœnas dare: eum vero qui ſentẽtijs omnibus condemnatus extiterit, abſolui. Eum qui falſo teſtimonio ciuem perdere voluerit, capitali ſupplicio affici: qui vero perdiderit, crimine liberari. Quaſi vero voluntas nocendi ſine effectu ſupplicio digna ſit: cum effectu vero laudem egregiam conſequatur. Licet item illis per rabinorum ſtatuta Chriſtianos pecunia fraudare, vita ſpoliare, gentes vniuerſas circumuenire, dolos, inſidias comminiſci, & peſtem dies atque noctes innocentibus imprecari. Multas dant vias, mendacij, furti, libidinis, impuritatis: & tamen iuſtitiæ magiſtri, qui hanc diſciplinam tradunt, exiſtimantur: eorumque decreta, & reſponſa pro ſanctiſſimis legibus habentur. Huiuſmodi corruptelis & legis interpretationibus fallaciſſimis cumulata eſt illa doctrina, quam Iudæi Talmud appellãt, quæ ſe legis ſcriptum diligentiſſimè perſequi profitetur. Quid de illa altera quam cabalam nominant dicendum eſt? quã magna ſibi proponit? in quantis nugis verſatur? quanta promiſſa continet? quam male datam fidem liberat? diuina quidem pollicetur:

& ne humana quidē miſeris hominibus relinquit. Hoc enim
ſuſcipit, vt intimos legis ſenſus explanet: neq. tam quid ſcri-
ptum ſit, quam quod myſterium intus lateat, ſcrutetur: men
te & ſententia, non literis vitam moderandā exiſtimat. Cla-
ram numinis ſempiterni notitiam ſtudioſis pollicetur: & no
minis diuini explicationem ſe tradituram promittit, quā qui
fuerit aſſecutus, fore nō dubitant, quin omnes res admirādas
quas voluerit, efficiat. Quid hoc promiſſo grandius & ma-
gnificentius? quid exitu magis leue & nugatorium? In expli
catione nominis diuini ætatem conterunt: quam minimè con
ſequuntur. Nec enim via naturæ diuinæ cognoſcendæ, notis
& caracteribus, & interpunctionibus inaniſſimis, ſed vitæ
puritate & ſanctimonia diuiniq. ſpiritus illuſtratione con-
tinetur. At illi literis varie cōmutatis, & numeris vltro ci-
troq. conuerſis, varijsq. flexibus, atq. reflexibus, & latebris
exitum nullum habētibus impediti, non modo ſenſus diuinos
non adipiſcuntur, ſed humanis omnino ſpoliātur. Quid enim
amentius illis qui exiſtimant fieri poſſe, vt diuinum numen
certis notis aſtringatur: atq. vbi primum aliquis nomen illud
quod exquirunt expreſſerit, vis diuina præſto futura ſit?
Quid ſceleſtius quam ineptiſſimam & impuriſſimam Ma-
giæ rationem ad diuini nominis maieſtatem transferre cona-
ri? Quid inanius quam tot ſeculis ſine vllo fructu artem il-
lam colere, ex qua non aliam vtilitatem percipiunt, quam
ſtupiditatem in dies amplificatam, humanæque mentis euer-
ſionem? At quas erroris confirmandi cauſſa fabulas admiſ-
cent? Quæ portenta atque prodigia loquuntur? Qua teme-

ritate & audacia numen sibi ad nutum præsto futurum pol-licentur? Nihil in eorum argutijs acutum, nihil in ostenta-tione magnificum, nihil in explicatione splendidum, nihil in fructu solidum, nihil denique non modo maiestate diuina, sed ne Philosophia quidem humana dignum in eorum scriptis, sed omnia leuia, futilia, veritatis inania, & temeritatis in-consideratissimæ plena reperies. Oua, vt inquit Isaias, as-pidum ruperunt: telas araneæ texuerunt: itaque non salu-tem, sed perniciem, non integumentum, sed nuditatem stu-diosis attulerunt. Quo modo enim alijs salutares esse pos-sunt, qui sibi ipsis opitulari nequeunt? aut quem fructum vnquam ex illa disciplina inanissima præter furorem & amentiam consecuti sunt? Itaque sensibus orbati, rationis lumine destituti, cæcitate mentis oppressi somniant, alluci-nantur, ingenio tum huc, tum illuc temere vagātur, nec vlla in certa sede consistunt. Harum alterutra disciplinarum Iudæi qui sapientiæ studia sibi colenda statuerunt, mirificè deliniti literas sanctas oscitanter legunt: nec eas nisi ex Tal-mudistarum, aut Cabalistarum iudicio interpretandas arbi-trātur. Quo supplicio quid calamitosius fingi potest? Si enim mentis cæcitas, si stupor & immanitas, si furor & insania, si errores turbulēti magis sunt in pœnis diuinis numerādi, quā egestas, exilium, corporis dolor & cruciatus, & reliqua mala, quæ homines vulgo nimis extimescunt, quid illis miserius est, qui diuinæ mentis lumine destituti tanto studio tenebras am-plexati sunt, vt eorū furor in dies singulos augeatur? Percu-tiet, inquit Moses, te dn̄s amētia, & cæcitate, & stupore mētis

vt palpes in meridie, sicut palpare solet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas. Hoc certè quod Moses inquit, in Iudæorũ cæcitate perspicimus. Clarissimis enim in rebus nihil omnino dispiciunt. Eas igitur pœnas impietatis atque perfidiæ luunt quibus nullæ in hac vita grauiores excogitari possunt. Obstupefac, inquit Dominus apud Isaiam, cor populi huius & aures eius obtusas redde, & oculos eius obline, ne oculis videat, auribus audiat, & corde intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Scripturæ sanctæ consuetudine imperat dominus prophetæ, non quidem vt Iudæos in cæcitatem conuertat: sed vt illis futurã cæcitatem denunciet. Hoc enim prophetæ facere interdum dicuntur, quod euenturum prædicunt. Itaque Deus prophetæ imperat, vt supplicium illud omnium grauissimum, quod Iudæis erat propter contumaciam præter alia omnia subeundum, denunciet. Rectissimo namq. Dei iudicio factum est, vt Paulus ad Thessalonicenses scribens ait, vt qui beneficium veritatis aspernati sunt, errori traderentur: vt mendacio crederent. Itaq. iam hac cæcitate & dementia Iudæi Antichristo præclare viam muniunt. Sic autem apud Zachariam scriptum est. Conuersus, inquit ipse Zacharias, oculos extuli, visumq vidi. Tum Angelus. Quid vides? volumen, inquit, volans ego video, cuius longitudo cubitos habet viginti, latitudo autem cubitos decem. Et dixit ad me. Hæc est execratio, quæ exit super faciem vniuersæ terræ. Omnis enim qui furatur, eo volumine secundum id quod in eo scriptum est, absoluitur: & quisquis peierat, eo volumine secũdum id quod in eo scriptum est, absoluitur. Quid

hoc Zachariæ viso, & ostento mirabilius? Volumen enim istud est fallax diuinæ legis interpretatio. Nec enim volumen quadratum est, quæ forma propter æqualitatem iustitiæ speciem refert: sed altera parte longius, quæ figura iniquitatem designat. Denarius autem numerus legi diuinæ consecratus est. Numerus autem viginti continet nefarium legis additamentum diris obnoxium, quod legem falsis interpretationibus, & iniquissimis institutis ad illam adiectis inquinat, illiusq. puritatem & sanctitatem fœde contaminat. Si autem in diuina lege execratione deuincitur omnis, qui ad legem aliquid addit: quo modo non multo magis erunt detestabiles & execrandi, qui multis additamentis eam prorsus immutarunt, atque ab instituto sanctissimo detorserunt? Volumen igitur hoc, quod in terras vniuersas in quibus Iudæi damnati exilio vagantur incredibili celeritate peruasit, Talmudisticam, aut illi similem disciplinam apertè significat. In illam enim valde conuenit id quod sequitur, nempe ab ea excogitatum fuisse, vt omnis fur omni crimine liberetur: & periurus eiusdem disciplinæ decretis iniquissimis absoluatur. Vt enim pauca de fallaci legis explicatione qua secundum Talmudistarum placita iudices contra iusiurandum iniquam sententiam ferre possunt, & nocentes absoluere diximus: ita sunt alia permulta flagitia quæ eiusdem institutis sanciuntur. Sequitur autem in eodem loco. Et eieci illam, inquit Dominus exercituum, vt veniat in domum furis. Per furem satanam intellige, qui non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat. Addit deinde.

Et in domo eius, qui falso iurat, & conficiet eam, & ligna eius, & lapides eius. Quis autem erit, qui periurij scelere inter omnes excellet, nisi Antichristus, qui erit huius disciplinæ decretis ab incunabulis institutus? Is enim falso iurabit, cum se inferet, & intrudet, liberatorisque nomen impudenter vsurpabit, fictaque specie sanctitatis atque diuinitatis miseram gentem in capitalem fraudem impellet. Ea namque furoris execratio, quæ disciplina nefaria continetur, ipsam domum furis, atque periuri palatium, & vires atque robur absumet. Idem alio viso non minus admirando declaratur. Sequitur enim continuo. Egressus est Angelus qui loquebatur mecum, dixitque ad me. Attolle oculos tuos, & vide quid est istud quod egreditur? Tum dixi, quid est? Dixitque, epha est quod egreditur. Hoc oculus eorum in vniuersa terra. Et ait, Hæc est impietas. Et abiecit eam in epha. Deinde abiecit massam plumbeam super os ipsius. Per epha quod est publicum & communi lege definitum mensuræ genus, intelligitur iuris administratio, quam pestilens Iudæorum doctrina furenter occupauit. Et ideo scriptum est impietatem in amphoram illam iniectam fuisse. Ait deinde, hoc esse eorum oculum in vniuersa terra, quia iã non à Iudæis, quid lex diuina sanciat, sed quid Talmud, aut Cabala præscribat, examinatur. His duobus Satanæ placitis & inuentis tanquã oculis vtuntur, & in interpretes tanquam in salutis auctores intuentur. Massa vero plumbea in os ipsius impietatis iniecta non ponderis tantum in terram deprimentis grauitatem, sed etiam mentis stupiditatem

tem designat. Nihil enim à Iudæis isti nefariæ disciplinæ deditis effertur excelsum, nihil elegans & acutum, sed ponderosum, hebes, & obtusum. Adiungit deinde. Cumque sustulissem oculos vidi. Et ecce duæ mulieres prodibant, ventusque erat in alis earum: erantque eis alæ quemadmodum alæ ciconiarum: quæ epha in altum inter cælum & terram sustulerunt. Personas rebus imponit: & quemadmodum impietatem sub personam mulieris inducit: ita per duas mulieres quæ impietatem sustinebant, duplex impiæ disciplinæ genus intelligit. Ciconiæ serpentibus pascuntur, & ideo alas harum mulierum, quas ventus hoc est inanitas impellebat, alis ciconiarum similes facit: vt ostendat, omnem earum impetum vt serpentibus, id autem est, nutrimentis scelerum dæmonum industria suppeditatis alantur, incitari. Dicit vas illud inter cælum & terram sublatum extitisse, quia disciplinæ illæ nefariæ neque terram tangunt: neque enim quidquam hominum mediocrium approbatione dignum sonant: neque rursus aliquid altum atque cæleste pronunciant. Adiungit deinde. Dixi ergo ad Angelum, quo ferunt istæ epha? Dixitque ad me. Vt extruant ei domum in terra Senaar, vbi præparabitur ei, & collocabitur ibi super basi sua. Per terram Senaar, vbi Babel idest confusio ædificata fuit, intelligit rempub. sceleratam & impiam diuinæ legis sanctitati contrariam, omniaque perturbandi atque peruertendi studium. Ibi sedem impietatis fore dicit, quia in cœtu Iudaicæ perfidiæ quæ Babylon quædam existimanda est, Ierosolymæ cælesti contrariæ, sic ea disciplinæ furoris insedit,

vt ex illa quasi ex adyto responsa petantur. Et cum sancitum sit, ne pythones qui strident incantationibus suis consulantur, sed omnia vitæ consilia ad diuinæ legis normam & testimonium referantur: Iudæi pro legis sanctitate legis labem & corruptelam consulunt: & magiæ disciplinam, quam cabalam appellant, in diuina sede reponunt. Quid autem hoc indignius dici, aut existimari potest? Gentem sanctorum hominum stirpe procreatam, ad spem salutis sempiternæ diuinis oraculis excitatam, ad sanctißimam sobolem propagandam diuino consilio reseruatam, ita de statu concidiße, vt pro legis diuinæ studio scelus & impietatem, pro diuinæ mentis testimonio diram magiæ disciplinam, pro sapientiæ doctrina furorem, pro diuinorum hominum sententijs sceleratas opiniones sequi statuerit? Hoc igitur tam diro supplicio quo Iudæi perfidiæ pœnas luunt, satis apparet quantum sit Christi crucifixi numen atque potentia. Præsidio namque illius orbati, hostibusque prædæ & direptioni relicti, furijs agitantur: terroribus exanimantur: à mente & consilio deducuntur: ita vt nullus tam immanis furor cogitatione fingi poßit, quo non stimulentur, vsque eo dum in sempiternam miseriam irruant. Si Iudæi signa petunt, legãt sanctorum hominum monimenta, quæ Christi aduentum, quæ illius mansuetudinem, quæ paupertatẽ & humilitatem, quæ signa mirabilia, quæ mortem, & cruciatum, quæ victoriam de morte partam, quæ clarißimum triumphum, quæ imperium sempiternum prædixerant, quo modo mysterium nostræ salutis fuit à Deo promißum, figuris adumbratum,

à pro-

à Prophetis enunciatum: recolant animis, quo tempore Christus ortus fuerit: quid in vita gesserit: quam admirandis operibus insitum numen expresserit: quam libenti animo vitam pro omnium salute profuderit: quanta virtutis inuictæ documenta in cruce dederit: cernant animo gentium conuersionem, diuinæ claritatis splendorem in omnes terras diffusum: Iudæorum qui Christum odio persecuti sunt euersionem & interitum memoria repetant: quam veris euentis hominum diuinorum effata comprobata sint: & tum demum tam admirandis rebus, & tanta diuinorum testimoniorum consensione conuicti Deo gloriam tribuent: nec vlla præterea signa flagitabunt. Videant quomodo facinoris illius immanissimi cuius nomine gloriantur, nullum à Deo præmium consecuti sunt: imo post illum diem quo Christum occiderunt, bellis & vastitate consumpti, exilio damnati, dedecore & ignominia deformati, scelerum pœnis agitati nullo in loco consistant. Reputent secum quo furore stimulentur: quibus nugis oblectentur: quibus fabulis aures præbeant: quos sibi magistros asciscant: quibus tenebris immersi sint. Agitent animis quot argumentis ducti suspicari possunt, se Deo inuisos esse. Nec enim eorum preces audit: nec illis subsidio occurrit: nec illorum labores aliqua spiritus diuini suauitate compensat: imo eos ita districto gladio seueritatis insequitur, vt respirare non sinat. Illos autem in huius libri fine, ne diutius cum tanto vitæ supplicio eorum contumacia cum Dei clementia certet, exhortari minimè alienum puto. Qantum vestram salutem constitui cupiamus ô viri sanctissimo-

rum hominum ſanguine propagati nouit ille ſummus Dominus qui intimos animorum receſſus explorat, & cui nihil eſt nec in denſis quidem tenebris occultum. Quod minime mirandum eſt. Omnia namque bona quibus affluimus à veſtro genere profecta ad nos vſque peruenerunt. Principes veſtri generis atque nominis illi ſummi viri Abraham, & Iſaac, & Iacob, quos Deus ſecum amicitiæ fœdere inuiolabili coniunxit, extiterunt. Doctores veſtri Moſes, & Aaron ſe virtutis excellentis altitudine in familiaritatem ſummi Dei penitus immerſerunt. Veſtræ ſalutis interpretes Prophetæ ſanctiſsimi fuerunt: vobis diuinæ diſciplinæ monimenta & oracula quibus noſtra ſalus continetur, credita atque commiſſa ſunt: veſtrum genus Dei filius ſecum fœdere ſempiterno colligauit: è veſtro corpore ſanctiſsimi viri qui nos huius tantæ lucis participes effecerunt, prodiere. veſtra tandem ſtirpe propagabuntur, qui temporibus vltimis ſanctorum patrum diuinas virtutes imitentur. Filius Dei non humanum corpus aſſumpſit, vt nos à coniunctione veſtra diuelleret: ſed vt nos vobis, & vos nobis arctiſsimo vinculo deuinciret. Quare par eſt, vt veſtram vicem doleamus, & pro veſtra ſalute vota faciamus. Quanquam quid attinet ad Deum preces fundere, qui ad vos manus intendit, & prope ſuppliciter (tanta eſt illius clementiæ magnitudo) vos rogat vt ſanari velitis? Quid igitur benignitatem diuinam, quæ vos ad ſe, vt inquit apud Iſaiam, tota die allicit & inuitat, negligitis? Cur ſalutem veſtram proditis? Cur in peſtem ante oculos poſitam ruitis? Cur nos hoſpites & pere-

grini in tantorum bonorum possessionem missi sumus, & vos hæreditatis amplissimæ patrimonio deiecti fuistis? Nos oleastri surculi in sanctorum stirpem insiti ex olea geniales succos elicimus: & vos ab ipsa olea qua nitimur excisi ad incendium reseruabimini? Vos igitur oro & obtestor per generis vestri sanctitatem, per legis diuinæ puritatem, per infinitam illam Dei clementiam qua vobis olim singulari atque patria benignitate cõsuluit, ne diutius vestra pertinacia cum illius seueritate certamen ineat. Satis vos erudit, dum vobis tam multas plagas imponit. Parentum fidem & pietatem imitamini: odium & inuidiam à vobis repellite: spiritus diuini iussis obtemperate: exempla patrum qui in scelere perstiterunt detestamini: Christi crucifixi cuius vim tam multis signis perspicere potuistis, numen extimescite. Nunc dum tempus est, dum aditus ad clementiam patet, dum potestis illius benignitatis infinitæ fructu potiri, resipiscite, & ad illum qui vos ad se vocat inflammato studio properate. Quod si voces illius audire nolueritis, cum iterum venerit, vt iudicium de hominum factis atque fide constituat, cum illum gloria diuina circumfluentem, vitæque rationem à singulis hominibus seuerissimè repetentem, flammaque vindice hostes suos populantem, & eos à quibus in crucem actus fuit rectissimo iudicio peruertentem aspexeritis, ad cuius opem confugietis? In quas vos latebras conijcietis? Is enim qui nunc vobis vsuram vitæ concedit, vt in viam redire possitis: qui vos quamuis illius benignitati repugnetis, vocare non desistit: in vos eo

seue-

seuerius vindicabit, quo nunc clementius exspectat. Duo tantum à vobis impetrare cupio. Vnum est, vt pestilentem disciplinam, quæ non aliunde quam à plaga tartarea ad perniciem hominum profluxit exhorreatis: solamque Dei legem & Prophetarum testimonia consulatis: alterum, vt nihil à parentibus præiudicati in precibus & votis afferatis: sed simplici animo ab illo summæ benignitatis & clementiæ fonte contendatis: vt quid ad salutem vestram necessarium sit, vobis clementer aperiat. Quod si feceritis nō dubito quin is animos vestros splendore sancti spiritus illuminet: vt tum demum quantum numen atque potentia in Christo cruci affixo lateat, intueri possitis.

DE SAPIENTIA LIBER TERTIVS.

IVDÆIS quidem signa petentibus, si signis admirãdis sanari volũt, abunde satisfactũ arbitror. Si sanari nolunt, signa petere desistant. Nunc vero consequens est, vt Græcos sapientiam quærentes doceamus omnem verissimæ sapientiæ rationem Christi crucifixi mysterio contineri. Aptissimum autem huius orationis cum Græcis habendæ principium illud fore videtur: vnde vitæ exordium duximus. Vitæ nostræ principium fuit illa fides, qua patrem, & filium, & spiritum sanctum confessi sumus. Nec enim satis ad cælestem lucem fruendam nobis fuit illo die fateri, Deum infinita potentia, sapientia, & bonitate præditum, sempiternæ lucis originem, vniuersæ naturæ conditorem, rerum omnium formas in se mirifice continentem: sed fuit etiam necesse, vt in summa naturæ diuinæ simplicitate trium personarum distinctionem nobis esse perpetua prædicatione celebrãdam videremus. Si enim sapientiam quærimus, & sapientia in Dei notitia consistit, Deum autem is pro huius vitæ statu & conditione nouit, qui patrem, & filium, & spiritum sanctum vna diuinitate, maiestate, imperio, contineri firmissime credit, restat vt summam sapientiam in hac fide constitutam arbitremur. Præterea cum de signis ageremus, sæpe Christum Dei filium appellauimus: quod Iudæi ferre nõ possunt: Græci non facilè cõsequuntur: ea de caussa commodum

nobis visum est, ne opus imperfectum ansam calumniæ præberet, Iudæos sanctarum literarum auctoritate repellere, Græcos autem aliqua ex parte tanti mysterij disciplinis instruere. Quamquam quod ad Iudæos attinet, si illi signa perspiciunt, signis intelligere potuerunt, Christum esse veritatis atque iustitiæ magistrum. Is autem se verum Dei filium esse testificatus est. Qui cum sit patri amore sempiterno deuinctus, consequens est, vt præter patrem atq. filium caritatem sempiternam cogitemus. Deum nemo vidit vnquam. Nec enim sensibus vsurpari, neque cogitationibus informari, nec scientia comprehendi, neq. mente percipi numen illius potest. Fides tantum relinquitur, vt quoad licet, & fas est, Deum animo complectamur. Fides vero auctoritate dicentis innititur. Auctoritas autem summa in eo solo collocanda est, qui nullum in se peccatum admisit, aut mendacium concinnauit, numenque suum diuinis operibus apertissime comprobauit. Is igitur solus qui est in sinu patris nobis verissimæ Theologiæ disciplinam tradere potuit, de qua antequã aliquid dicamus opus est, vt numẽ illius imploremus, & ab illo petamus, vt nobis lumẽ suũ præferat, quo sine vllo mentis errore, de tantis rebus, vt pietatis verissima ratio præscribit, disseramꝰ. Admonẽdi tamẽ sunt, qui in hos libros inciderint, esse quædã verba, quæ non sunt ita elegantiũ hominũ cõsuetudine trita, quibus quo minus vtar mihi interdictũ nõ arbitror. Nã si Mathematicis, si Physicis, si Medicis, si reliquis denique in singulari aliquo artificio versatis, certa vocabula cõcessa sunt, longe à consuetudine cõmunis sermonis abhorrentia:

rentia: cur non id multo magis illis permittitur, qui de rebus diuinis ediſſerũt, in quibus neceſſario verba aut faciẽda ſunt, aut ab alijs iam facta vſu & conſuetudine mollienda? Vt autem inſtitutum proſequamur, cum de Deo neq. ſenſus, neq. opinio, neq. ſcientia, nec intelligentia ſit: ſuperat enim infinita illius amplitudo omnẽ mentem & rationem: & fides tantum reliqua ſit, quæ conſtans & firma permaneat: hanc certè firmitatem habere nõ poterit, niſi diuino teſtimonio nixa fuerit. Hoc autẽ teſtimonium facit, vt fides ſit omnibus ſenſibus certior, omni ſcientia firmior, & omni deniq. mente cõſtantior. Senſus enim ſæpiſſimè fallunt: ſcientia vero ea quæ facultatem humanã ſuperant, haud quaquã aſſequitur: mẽs humana eſt anguſtis admodum ſpatijs circunſcripta: ita vt ſola fides diuinis teſtimonijs conſtanter adhibita animos noſtros ſolicitudine liberet, & de rebus diuinis certos efficiat. Solius igitur Chriſti teſtimonium eſt quod nos ſapientes reddere poteſt. De quo ſummus pater ait. Ecce teſtem populis dedi eum, ducẽ & præceptorẽ gentibus. Ioãnes vero nemo, inquit, aſcendit in cælum, niſi qui deſcẽdit de cælo, filius hominis qui eſt in cælo. Quod ſcimus, inquit ipſe filius, loquimur: & quod vidimus teſtamur. De ſe & de ſpiritu ſancto loqui- 10.
tur, quibus pater à ſempiterno tẽpore omnes ſapientiæ opes largitate infinita reſerauit. Is igitur dominus qui vidit quæ videre nõ poſſumus, qui audiuit quæ aures humanæ non capiunt, ſe Dei filiũ eſſe teſtificatur. Si igitur Pythagorici tãtum magiſtri auctoritate præiudicata mouebãtur, vt nõ aliud argumentũ requirerent: & cum primũ conſtaret, Pythagorã

aliquid

aliquid enunciasse, id continuo sequebantur: quid Christianis faciendum est, cum Christi diuinam sententiam operibus diuinis confirmatam acceperint? Vt Iudæis tamen omnem materiam calumniæ subtrahamus, nõ erit incommodum aliquot antiquorum Theologorum testimonia colligere, quæ Trinitatis sanctissimæ mysterium complexa sunt, vt facilius intelligant Christum esse verum Dei filium, à patre summo ex omni æternitate generatum. Vt autem ordinem temporum sequamur, Moses hoc mysteriũ occultius tradidit. Inquit enim. In principio creauit Deus cælum & terram. Pro Dei nomine est אלהים *Quod nomen cũ multitudinis numero proferatur, id enim est quod dij, numero tamen singulari coniungitur, vt intelligamus tres personas vno tantum numine contineri. Quod quidem non in hoc tantum loco, sed passim in scriptura sancta perspicitur. Et hactenus quidem vim immensam sanctissimi numinis admiramur: nondum tamen clarissimum sapientiæ munus aspicimus. Sapientiæ namq. munus est, obscura illustrare: confusa secernere: inordinata in ordinem reducere: nuda vestire, inania complere: & res suis locis apte distributas cõuenientibus ornamentis afficere. Hæc autem vt demonstret Moses inquit. Et dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux, & diuisit lucem à tenebris: & reliqua deinde quæ ordine singulari persequitur, vel quæ ad distinctionẽ, vel quæ ad ornamentum & pulchritudinem, vel quæ ad incolumitatem & stabilitatem referuntur. Sed illud est animaduertendum, cum opifex rerum ex nihilo cælum & terram quasi materiã ex qua mundum ædificaret ab initio condidit,*

in

in ea creatione non ita clarè sapientiæ documenta constituisse. Erant enim omnia tenebris obducta, & confuse & turbide fluctuabant, & huc & illuc temere iactabantur. Et idcirco non scriptum est, Et dixit Deus, creetur cælum & terra. At postquam Moses exposuit, quomodo Deus exorta luce tenebras dispulisset, & confusa discreuisset, & ornamentis pro cuiuslibet rei natura distributis affecisset, tunc vsus est hac oratione nempe dixit Deus, quam in singulis deinde operibus repetitam videmus. Cuius quidem orationis quam aliam causam afferre possumus præter eam, quæ claritate sapientiæ continetur? Lucem enim rebus obscuris afferre, ordinem collocare, res natura diuersas, locis distinctas fœdere colligare, & opibus aptissimis, pro vt cuiusque rei conditio flagitat, illustrare, sapientiæ perfectæ munus & officium est. Ob eam igitur causam in operibus illis clarissimis verbi mentio fit: vnde colligitur per verbum mentem & rationem patris intelligi. Stultissimum est enim Deo verbum nostri simile, quod è gutture funditur, & lingua, palato, & dentibus premitur, atque terminatur, & emissum dissipatur, affingere. Verbum autem Dei illius sapientia est. Itaque Dei oratio est arcani consilij temporibus ab illo definitis explicatio, & quædam quasi cum intima illius mēte consultatio, & operis denique sempiterno consilio designati molitio. Cum igitur Moses Deum in mundi fabrica loquutum fuisse demonstrat: patrem per filium qui verbum, & mens, & sapientia illius appellatur, opus quod ante designarat effecisse pronunciat. Multo autem clarius hæc personarum distinctio in hominis fabri-

ca declaratur. Faciamus, inquit Deus, hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Multitudinis numero quasi consultans filium & Spiritum alloquitur: imaginis tamen vnius non plurium meminit: vt in multitudine personarum distinctionem, in imagine naturæ singularis atque maximè simplicis vnitatem veneremur. Nam quod Hebræi dicunt in hoc loco Deum fuisse cum Angelis colloquutum, impium facinus est, Angelos humani generis simul cum Deo conditores arbitrari, bonamque diuinæ gloriæ partem ad Dei ministros transferre. Vnus est enim rerum omnium conditor, vnus vniuersæ naturæ parens & Dominus, vnus rector atq. moderator, qui solus à principio omnia finxit & formauit: & qui secus statuerit, contra diuinam legem plures Deos in diuina sede reponet. Illud etiam est ineptissimum, quod Iudæi quidam asserunt, Deum more hominum qui dignitate præcellunt numero multitudinis vsum fuisse, quasi fuerit necesse Deo ineptijs quas noua barbaries multis post seculis induxit, ad commendationem suæ dignitatis abuti. Ergo cum nec Angeli fuerint in societatem huius operis conuocati, nec conueniens fuerit, vt Deus solœcismum sine graui caussa faceret, confiteri necesse est, consilium illud à patre cum filio à tempore sempiterno communicatum tunc ad effectum filij opera & Spiritus sancti comprobatione, aut vt rectius dicam, totius Trinitatis sanctissimæ potentia, consilio, probitate peruenisse. Sed cur hoc consilium non ita clarè in reliquis explicatur? Vt ex eo posset intelligi generis humani dignitas, cuius nempe gratia reliqua

omnia condita & constituta sunt. Nec enim in cælo, nec in syderibus, nec in sole quidem ipso reliquorum luminum principe legitur fuisse imaginem diuinæ mentis impressam. Vt igitur ostenderet opus illud præclarius, & maiore consilio formatum, ideo scriptum est Deum dixisse, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Quanquam licet obscurius quoties Deum dixisse legimus, toties opera diuina summo consilio, & ratione perfecta fuisse conspicimus. Ad hunc modum cum legimus, Vidit Deus quod esset bonum, idem Trinitatis mysterium designari cernimus. Pater enim per filium opus videt, & operis absoluti pulchritudinem amore miro complectitur. Amoris autem nomine sancti spiritus persona significatur. Non quod opera patris, filij, & spiritus sancti inter se distingui poßint, & certæ singulis personis prouinciæ compacto distributæ sint: sed vt in operibus singulis omnium trium personarum coniunctio, & minimè distincta societas explicetur. Vt enim alibi scriptum est, Verbo Domini cæli firmati sunt: & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Itaque cum legimus, Dixit, aut vidit Deus, verbi, aut aspectus diuini nomine filium intelligimus: cum vero Deum opera sua comprobare videmus, spiritum illius oculis mentis intuemur. Alibi Moses cum per Dominum imbrem sulphuris & ignis, à Domino super Sodomam, & Gomorram demissum fuisse demonstrat, clare personarum discrimen apponit. Nam vtrobique nomen illud quatuor literarum nempe יהוה quod nullo modo, nisi in na-

naturam diuinam conuenit, positum videmus. Cum igitur Deum verum vim sulphuris & ignis à Deo vero demisisse dicit, Dei filium illo iudicio patris voluntatem & imperium cõfecisse dicit. Quid? Ipsa bene precandi formula quam Deus ipse præscripsit, non ipsarum personarum discrimen explanat? Sic benedicetis, inquit, filijs Israël. Benedicat tibi dominus, & custodiat te: ostẽdat dominus faciem suam tibi, & misereatur tui: conuertat dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem. Hic etiam ter illud sanctißimum naturæ diuinæ nomen repetitum cernimus: vt hoc numero tres in vna natura personas consistere videamus. Alio similiter in loco. Audi Israël, dominus Deus noster Deus vnus est. Ter nomen Dei posuit, vnum tamen Deum confitetur, vt tres in vna, & eadem diuinitate personas explicaret. Dauid autem quam sæpe hãc eãdem Theologiæ rationem exponit? Veluti cum ait. Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis. Et vnxit te Deus Deus tuus vnguento lætitiæ. Christum Deum appellat, & à Deo patre perfusum fuisse vnguento lætitiæ, hoc est, Spiritus sancti virtute significat. Tũ illud, Benedicat nobis Deus, Deus noster, & benedicat nobis Deus, & metuãt eum omnes fines terræ. Alibi vero ad Sion inquit, dicetur, Homo & homo natus est in ea, & ipse fundauit eã altißimus. Quasi dicat, Magno gaudio cumulabitur fideliũ cætus qui Sionis nomine sæpe vocari solet, cum fuerit hominis illius aduentus incredibili gaudio nũciatus, ita vt altero quoque verbo nuncius hominem sonet. Sed quis tandem ille homo erit, qui sit tantæ voluptatis causam communibus rebus allaturus? Hic inquit

quit, homo est excelsus Dei filius, qui in Sione, hoc est in Iudæorum repub. quam ipse fundauit exorietur. Alio rursus in loco Deus, inquit, iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis. Rex hic cui fausta & felicia precatur Christus est, quem Regis filium appellat: propterea quod erat ex semine ipsius Dauidis procreandus, cuius Christi diuinitatem eodem in carmine luculenter exponit, eumque Dei iudicio atque iustitia exornandum prædicit: quia non secundum sensus qui insidias multiplices animis intendunt, nec secundum rerum incidentium coniecturas, quæ sæpissime fallunt, nec secundum hominum testimonia, quæ multis fraudibus vim iustitiæ & æquitatis eludunt, iudicium erat facturus: sed secundum veritatis ipsius exactissimum cogitationum quibus fraudes innumerabiles occuluntur examen, erat sententiam laturus. Hoc autem iudicium nemo nisi Deus exercere potest. Nec enim, vt inquit Ieremias, aliquis potest cor hominis perscrutari, & inspicere, nisi solus Deus. Hoc igitur in loco Dauid Deum orat, vt Deo quem Regem & filium Regis appellat, iurisdictionem suam largiatur. Multa Regis huius sanctissimi testimonia in eandem sententiam scripta prætereo. Quid de Solomone illius filio dicam? Sic enim apud illum scriptum legimus. Quis ascendit in cælum, atque descendit? Quis continuit spiritum manibus suis? Quis constrinxit aquas veste? Quis constituit omnes terminos terræ? Quod nomẽ est eius, aut filij eius, si nosti? Hic certè cum Dei filium appellat, illius personam non naturam à patre distinguit. Isaias vero quam clarè Christi diuinitatem celebrat? Puer,

 inquit,

inquit, natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus eius super humerum eius: & vocabitur admirabilis, consiliarius, fortis, Deus, Pater æternitatis, princeps pacis.. Illum à Deo nobis datum esse dicit, & eum qui datus est Deum nominat. Cum igitur alius sit qui det, & alius qui datus est, satis constat filium à patre discerni. Alibi vero apud eundem Prophetam dicit idem Dei filius, A principio non in aperto loquutus sum: ex tempore quo hæc esse cœperunt aderam: & nunc Dominus misit me, & Spiritus eius. Deus ipse loquitur, & se à Deo missum asseuerat, Spirituque illius incitatum fuisse confirmat. Minimè necessarium arbitror omnia diuinorum hominum testimonia consectari, quæ hanc eandem sententiam continent. Vt igitur modum statuam, duorum tantum testimonia proferam. Primus testis erit Osee, alter Zacharias. Apud Oseam dicit Deus, Domui Iuda misericordiam tribuam, & salutem Dabo eis per Dominum. Deus ipse loquitur, & salutem à Deo afferendam opera ipsius qui loquitur, pronunciat: vtrobique autem nomen illud יהוה positum videmus, vt patrem & filium intelligamus. Alio rursus in loco ait, Postea reuertentur filij Israel, & quærent Deum Dominum suum, & Dauid Regem suum & metuent Dominum, & bonum eius vltimis diebus. Dauid hoc in loco Christus est. Hoc enim nomine apud Isaiam, & Ezechielem, & alios Prophetas interdum nominatur. Hic etiam ter Dei nomen non sine mysterio repetitum cernimus. At Zacharias multo clarius hanc eandem sententiam confir-

mat. Nam apud illum Deus ita loquitur, Cane, & lætare filia Sion. Ecce namque veniam, & habitabo in medio tui, ait Dominus: et adhærebunt gentes multæ Domino die illa: & in populo meo numerabuntur: & habitabo in medio tui, & scies quod Dominus exercituum misit me ad te. Quid hoc testimonio clarius, quid euidentius dici, aut cogitari potest? Deus ipse loquitur, seque venturum prædicit, foreque prænunciat, vt multæ gentes ad Domini nomen adiungantur: ipseque Dominus se a Domino missum iri præmonstrat, & in omnibus his locis nomen illud Dei quatuor illis notis inscriptum apponitur. Quid est igitur quod Iudæus tergiuersari conetur? Quam erroris defensionem meditabitur? Quibus artibus elabi poterit? Deus verus se venturum denunciat: gentes exteras ad Deum verum aggregandas esse demonstrat: ipseque Deus se à Deo mittendum prædicit, & nomen domini ter repetitũ animaduertimus, vt tres personas in vnius diuinitatis simplicitate veneremur: & tamen Iudæi tam claro viri diuini testimonio impudentissimè repugnabunt? & tamen in luce meridiana caligabunt? & tamen in eodem errore persistent? Eadē enim cæcitate qua Christum aduenisse negant, vt Antichristum recipiant, diuinæ sapientiæ lucem fugiunt, vt magicis Cabalæ delirationibus & commentis pestiferis incumbant. Sed in quæstionem vocari potest, cur trinitatis sanctissimæ notitia non fuerit olim explicite tradita omnibus Iudæis, quemadmodum & nobis. Nam si ad salutem necessaria est, illi non erant de salutis spe deijciendi: si non erat necessaria, non erant inutili quæstione

reliquæ gentes implicandæ. Sed vt breuiter respondeamus, olim non erat necessarium, imo erat periculosum aliquid vulgo, de numero personarum disputari, ne Iudæi propter ingenij tarditatem tres Deos assererent. Et antequam Dei filius in terras adueniret nō tantā fidem ab illis requirebat. Pro ratione namque muneris & beneficij magnitudo fidei atque pietatis exigitur. Nullum beneficium maius esse potuit Christi præsentia: nulla igitur maior fides vllo tempore requirenda fuit. Quamuis enim antiqui homines olim venturæ salutis fiducia niterentur, multum tamen inter spem salutis, & salutis ipsius præsentem fructum interest. Nobis præterea post Christi aduentum maximè necessaria fuit hæc diuinarum personarum explicatio. Quomodo enim potuisset intelligi, quantum fuit Dei in nostra salute constituenda beneficium: nisi fuisset ostēsum, salutem nostram per ipsius Dei filium esse constitutam? Christum vero Dei filium esse credi non poterat, nisi nobis certa fide constaret, Deum à sempiterno tempore filium sibi omnino similem genuisse, quem amore immenso diligeret. Quamuis tamen hoc mysterium minimè in vulgus emanaret, viri tamen primarij literis atque fide præcellentes illud ex sanctis literis apertè colligebant. Petrus Galatinus vir eruditione, & religione præstans & in eruendis Iudæorum arcanis valde diligens, varia antiquissimorum rabinorum qui Christi ortum antecesserunt testimonia citat, quibus Iudæos acerrimè conuincit. Testimonia sunt clarissima, quibus hoc mysterium sacratissimū aperte confirmatur, & impietatis atque perfidiæ mucro retun-

tundlitur. Sed Iudæis omißis ad Græcos veniamus, cum quibus multo minus erit nobis negotij. Vt enim facilius ad Christi religionem adducti sunt: ita facilius ipsi Christo doctori atque magistro summæ eruditionis auscultabunt. Sed antequam cum Græcis de hac re agamus opus est, vt de quæstione valde inter Philosophos agitata disputemus. Quæstio autem erat, an mundus à sempiterno tempore constitisset: an aliquod initium temporis habuisset. Sed mirum fortasse nõnullis videbitur, quid attineat ad sanctißimæ triadis mysterium de mundi vel principio vel æternitate differere. Quantum id ad disputationem nostram pertineat, apparebit. Flato sine dubio mundum ortum esse statuit, & Deum ex aliquo tempore molitionem illius suscepisse. Aristoteles contrà, mundum nec initium temporis habuisse, nec interiturum esse. Argumẽta quibus pugnat, magis illius auctoritate quam rationum pondere nituntur. Sunt autem hæc fere. Vis & ratio rei mobilis, ea ratione qua mobilis est, est ipsius mobilitatis actus. Itaque necesse est, cum causa mouens adfuerit, vt sit semper in motu. Ergo si ea quæ mobilia sunt, semper extiterunt: & qui moueret, semper extitit, motus initium habere non potuit. Si non extabat res, quæ mutationem subire posset, paranda certè fuit. Parari autem non poterat sine motu. Rem igitur mobilem motus antecesßit, quod esse non poterat, cum ante illam nulla res extaret, quæ moueretur. Quod si semper fuit aliquid mobile, & simul vis quæ moueret sempiterna fuit: & tamen neque motor rei mobili motum attulit, neque res mobilis vim infinitis seculis accepit extrin-

 secus,

ſecus, qua moueretur, motor contra motoris vim & rationem immenſo tempore conquieuit. Forma namq. motoris, ea ratione qua motor eſt, eſt vt ſemper moueat: nam ſi ceſſauerit aliquando, motoris vis & nomen occiderit. Quod ſi aliquãdo ceſſauit, & tandem ſe ad motum afferẽdum applicuit, immutatus eſt. Conſequens igitur eſt, vt illius immutationis cauſam quæramus: & ſimiliter illius cauſæ quæ motorẽ ad mouendũ, impulit, aliam cauſam inueſtigemus: & ſic erit infinitè progrediendum. Præterea tempus ortum non habuit. Tempus autem eſt numerus motus, ſecundum prius atque poſterius. Motus igitur, ſi tempus eſt ſempiternum, ſempiternus etiam fuerit neceſſe eſt. Quod autem tempus nunquam inceperit, hoc argumento probatur. Si aliquando tempus non fuit, tẽpus fuit, cum tempus non eſſet. Aliquando enim tempus aliquod deſignat. Præterea nunc quod latini philoſophi inſtans appellant (eſt autem inſtans illo præſentis tẽporis momẽtum, quod antequam mente concipi atq. retineri poſſet, effluxit) illud igitur nunc, vel inſtans ſic definit Ariſtoteles, vt ſit medium præſentis tẽporis & futuri. Deinde ſic argumentũ concludit. Si tempus inchoatum fuiſſet, ergo tunc ab aliquo nũc, vel inſtante initium cepiſſet. Sed illud etiam nunc tẽpus anteceſſerat, ſiquidem nunc & præteriti temporis finis eſt, & futuri principium. Ergo tempus ſemper fuit. A quocumq. enim nunc tempus inceperit, eſt neceſſe, vt illud nunc alicuius præteriti temporis finis extiterit. Omne igitur quod principium temporis eſſe poſueris, tempus aliquod fuerat antegreſſum. Hæc quidẽ Ariſtoteles fuſius quæ nos in hoc loco perſtrin-

ſtrinximus. His argumentis victi recentiores philoſophi qui ſe Platoni dediderant, cum Platonis ſententiam ſe tueri poſſe diffiderent, excogitarunt, idem Platonem ſenſiſſe, quod Ariſtoteles poſtea decreuit. Nec eſſe inter illos vllum ſententiæ diſsidium, ſed orationis & ſtyli diſsimilitudinem. Platonem enim ſempiternum eſſe mundum ſtatuiſſe: neque cum mundum à Deo formatum eſſe dixiſſet, arbitratum eſſe mũdum ab aliquo temporis initio exordium ſumpſiſſe, ſed originem illius eſſe ad Deum ex tempore ſempiterno referendam. Hoc igitur aſſerunt, de Platonis mente & ſententia mundum eſſe à Deo ex omni æternitate generatum. Quam falſa autem eorum opinio ſit, Plutarchus, & Cicero, atque adeo Ariſtoteles ipſe qui Platonem reprehendit, eo quod temporis initium poſuerit, & omnes denique antiqui Philoſophi apertè demonſtrant. Omnes enim vno ore conſentiunt, eam fuiſſe Platonis ſententiam, vt mundus principium temporis habuerit. Proculus autem in Commentarijs, quos edidit in Timæum Platonis, Platonem ſtatuiſſe mundum eſſe ſempiternum demonſtrare conatur. Quod quidem oſtendere ex temporis & animæ mundi æternitate fruſtra contendit. Cum autem multis argumentis leuibus vtatur, aliqua tamen ſunt, quæ nonnullis moleſtiam exhibere interdum poſſunt. Si, inquit, mundi conditor, atque moderator ſuum officium facit, cum ille ſempiternus natura ſit, conſequens eſt, vt ſemper ſuum munus obeat, & non aliquando officio fungatur, aliquando rurſus gubernaculum dimittat. Aliter enim illum alternis vicibus immutari neceſſe fuiſſet. Si autem

ſemper

semper aliquid agit, quid esse potuit, quod ageret antequam mundus esset, si nihil erat? Deinde quid illum mouit, vt cum seculis infinitis cessauisset, ita mutaretur, vt mundi creandi consilium repente susciperet? Arbitratus ne fuit nihil esse cessatione commodius? Cur igitur se postea ad mundum ædificandum contulit? Existimauit officium esse muneris vacatione præstantius? Cur igitur immenso spatio otium complexus est? Quod si fuit melius mundum gigni, id videlicet antea ignorabat, & ea de causa cum antea nihil agere melius esse statuisset, mutauit postea consilium. Aliquando igitur Deus aliquid ignorauit, & idcirco fuit postea à pristina sententia deductus. Præterea si mundus aliquando non fuit, ergo Deus tunc nihil agebat. Infinito igitur tempore potentia tantum non actu, mundi Architectus fuit. Quod autem potentia tantum est, imperfectum est. Si igitur Deus aliquo tempore potentia tantum conditor naturæ fuit, secundum hanc rationem imperfectus aliquando fuit. Hoc autem dici nullo modo potest. Nullum igitur tempus fuit, quo Deus non esset actu naturæ conditor. Mundus igitur semper extitit. Hæc quidem Proculus, cuius quidem argumenta quam fallacia sint aperiemus. Necesse tamen est, vt prius Aristoteli respondeamus. Primum Aristotelis erratum fuit illi commune cum multis. Ex ordine enim quem à principio rerum omnium conditor, cum naturæ vniuersæ statum collocauit, in natura constituit, legem sumunt, quam ipsi naturæ conditori nimis insipienter imponant, eiusque immensam potentiam nefarijs

conatibus astringant. Et quia sic ille sanxit, cum omnium rerum semina ex nihilo produxit, vt deinceps nihil è nihilo fieret: ij ne à principio quidẽ fateri volunt, Deo licuisse rerum omnium materiã atque seminarium è nihilo proferre. Quasi sit semen aliquod in rerum natura diuina potentia atque voluntate fœcundius: aut maius sit materiam rudem & impolitam creare, quam ex eadem materia tam varias atque tam pulchras formas effingere. Alterum erratum est, quod sic argumentatur, quasi Deus natura, & non libera voluntate & consilio mundum cõstruxerit. Fateor equidem omne quod efficit natura, si materiæ fuerit applicatum, insitam continuo vim in materiam expromere, ex eaque similem sibi formam effingere: veluti cum ignis aridis lignis adiungitur, ignis exoritur. Quod si Deus, vt quidam philosophi dicebant, esset orbis igneus, omnia coërcens, & continens, & omnia natura cõficeret, mundum totum ignescere necessarium fuisset. Similiter si Deus non libero consilio, sed natura tãtum omnia cõfecisset, omnia diuinitatem assecuta fuissent. Hoc autem falsum est. Falsum igitur est etiam id vnde hoc sequitur. Præterea Argutulus est hoc in loco noster Aristoteles, atque plane sophista. Non enim materiam nominat, sed mobile ea ratione qua mobile. Neque Deum appellat, sed mouens ea ratione qua mouens. Vt quemadmodum Architectus ea ratione qua est Architectus actu, non potest non architectari, ita mouens ea ratione qua mouens est, non possit, sine re natura mobili quam ipse moueat intelligi. At hæc in signis differendi fallacia est. Fabricatio enim mundi non naturam diuinam

attingit.

attingit. Liberum enim erat Deo vel ædificare mundum, vel non ædificare. In quo autem dicit rem mobilem si antea non erat, non potuisse sine motu parari, falsum est. Antequam enim esset materia, nihil erat quod moueretur. Et eam ob causam creatio cum sit ex nihilo, motus appellari non potest. Quod si materia sempiterna fuisset, non tamen apta ad motum accipiendum, & opus fuisset motu ad eam præparãdam, minimè Deum ille motus attigisset. Aliter enim non fuisset prima causa mouens non mota, quod cũ ipsius Aristotelis sententia pugnat. At inquit, si non mouebat antea, & mouit postea, immutatus est. Vnde hoc sequitur? Sequeretur porro, si natura, vt diximus, & non libero consilio mundum extruxisset. Primum, inquit, motor non erat actu, & postea factus est, quasi vero motoris nomen naturæ nomen sit, vt ea de causa mutationem in Deo formidare debeamus. Mouentis autem nomen, nõ ad naturam, vt diximus, sed ad effectionẽ operis æterno quidem consilio designati, opportuno autem tempore constituti referendum est. Si rursus mouentis nomen obieceris, ego Dei nomen amplectar, cui nulla vnquam mouẽdi necessitas incubuit. Itaque fatebimur Deum infinitis seculis extra se nihil egisse. Mutauit ergo consilium? Nullo modo. Imo consilium quod ab omni æternitate ceperat, ad exitum opportuno tempore perduxit. Et hoc sine vlla ipsius mutatione. Nam & consilium æternum est, & opus non tactu vllius corporis, sed magnitudine virtutis absolutum.

Si tempus, inquit, æternum est, & motus æternus: nam tempus est numerus motus. Sed tempus est æternum, igi-

tur & motus æternus. Ego contradico, si motus non est æternus, ergo neque tempus. Sed videamus quomodo temporis æternitatem probat. Si tempus, inquit, aliquando non fuit, ergo tempus non fuit, cum tempus esset. Aliquando enim tempus designat. Et hoc quam ridiculum est? Definitionibus enim quas ipse finxit, intemperanter abutitur. Quemadmodum in definitionibus mouentis, & mobilis faciebat. Nego enim semper verbum aliquando tempus hoc quod huiusmodi conditionem sequitur, significare. Aliud enim tempus est, quod cælestis naturæ conuersio definit, quod incepit esse cum ipsius mundi natura: aliud æternitatis, quæ nullo mundi circuitu definitur. Ad hanc autem æternitatem significandam necessario interdum nomine temporis vtimur, velut cum dicimus, tempus aut æuum sempiternum. Cum igitur aliquid dicimus fuisse aliquando antequam mundus fieret, non pugnantia dicimus. Nam antequam mundus esset, æternitas erat. Illud vero nunc quam subtiliter & argute in hanc festiuam fabulam inductum fuit? Nunc, inquit, est medium inter præteritum tempus & futurum. Ergo si tempus incepit, ab aliquo nunc incepit. Sed nunc esse nõ potest, nisi præteritum tempus antecedat: ergo quodcumque temporis initium posueris, aliquod tempus elapsum fuisse cõstabit. Nego omne nunc esse præteriti temporis finem, & futuri principium. Nam ante primum nunc nullum tempus extitit, & post vltimum nunc simili ratione nullum tempus erit. Itaque definitionibus in istis non habebit vir eruditissimus quo progrediatur. Sed mirum est, quomodo tan-

tus

tus vir eiusmodi nugis in re tam seria oblectari voluerit. Sed multis experimentis intelligi potest, quam auersi sint à vero plerumque qui nimis ingenio confidunt, quamuis sint disciplinis omnibus instructissimi. Proculus vero tribus potissimum argumentis mundum sempiternum esse confirmat. Primum sumit, ex æternitate temporis, quod dissolutum est. Tempus enim æternum esse negamus. Alterum ex animæ mundi natura sempiterna. At nos mundum animatum esse non concedimus: & ille mundum esse animantem probare non potest. Præterea Plato cuius ille sententias tuetur, in Timæo animam mundi in tempore genitā fuisse docet. Postremo quamuis & mundus, animans esset, & anima illius sempiterna, nō ob id efficeretur mundum esse sempiternum. Animis siquidem nostris Platonici æternitatem tribuunt: sed non ex eo sequitur corpora etiam nostra esse sempiterna. Sed hæc omnia argumenta Proculus videbat, quam leuia & infirma essent. Illudque vnum propterea quod firmamentum vt apparet causæ cōtinet, fortissime tuetur. Si opifex, inquit, mundi aliquādo nihil molitus fuit, & postea nouam molitionem suscepit, aut antea non intelligebat, esse meliorem omni cessatione mūdi fabricationem, aut intelligebat: si non intelligebat, ergo ignorauit aliquando. Si intelligebat, cur infinitis seculis cessauit? Tum conqueritur de illorum peccato, qui mundum ex tempore inchoatum fuisse prædicant, quod fructu tantæ gloriæ Deum æterno tempore caruisse confirment. Quandiu enim mundum non creauit, tandiu aiunt eum conditoris gloria caruisse. Sed vt illi, & reliquis qui in eandem sententiam dis-

discedunt respondeamus, libenter ab illis audierim, an existiment Deum non vniuersæ naturæ tantum, sed singularum, atque etiam minimarum rerum esse conditorem, omniaque numine illius gigni, ali, conseruari, statumque suum tueri. Fatebuntur certè, si Platonem audire voluerint. Rursus interrogabo, fuerit ne melius aliquod animal, aut arborem aliquã singularem procreatam fuisse? An non fuerit? Non de Bucephalo quæro, sed de quouis equo: nõ de Platano sub qua Socrates cum Phædro de pulchritudine disputauit, sed de quauis arbore. Sic igitur quæram. Fuit ne melius hanc oleam nasci? An non fuit? Si fuit melius nasci, cur à tempore sempiterno nata non fuit? Cur illius opifex tam immenso spatio eam procreare noluit? Ignorabat melius eße hanc oleã gigni? Ergo ignoratio cadit in Deum. Non ignorabat? quæ fuit igitur illa tam diuturna cessatio? Si antea ignorabat, atque tandem resipuit, igitur immutatus est. Vtrumque est nimis absurdum, ergo & illud vnde sequitur. Olea igitur hæc sempiterna est. Sempiterna certè inquient. Nam à tẽpore sempiterno fuit in semine. Quid narras? Semen ne est arbor ipsa, quæ est ex illo procreanda? Est quidem non actu, sed potentia. Rectè. Ergo opifex rerũ à tẽpore sempiterno huius arboris cõditor, nõ actu sed potẽtia fuit. Secundum igitur huius arboris rationẽ non fuit actu, sed potentia tantum procreator. Per te igitur quod ad hanc oleã attinet, imperfectus opifex aliquando fuit. Hoc dici nulla ratione potest: olea igitur hæc est sempiterna. Hoc in loco scioli ridebunt. Quasi ego non videam ipsum argumentum esse ridiculum. Quid, inquient, attinet

vnius oleæ procreationem cum vniuersæ naturæ fabrica conferre? Inter rē vtramq. multum interest: inter argumentandi rationē nihil omnino. Si enim argumētum aliquā vim habet, ex æquo in rebus maximis atq. minimis valebit. Si vero in minimis nullā vim habet, nec in maximis habebit. In differēdi namq. ratione, non quod in rebus ipsis per se consideratis pōdus sit, sed quid ex rebus positis & constitutis efficiatur, attendimus. Sed, inquis, ego Deum otiosum cogitare nō possum. Rectè facis. Nunquā enim ab actione sempiterno tēpore cessauit. Quid agebat? inquis. Id certè quod mundū multo maiore interuallo superat, quā mundus ipse oleæ quā exempli gratia posui, naturā, de quo statim dicemus. Sed prius considerandum est, quò formula qua Proculus mundum esse sempiternum probare nitebatur, reciderit. Eodē namq. argumento probari poterit, nō oleā tantum, sed mentā & rutam esse sempiternam. Sic fiet, vt omnia in dijs numerari possint, cum nihil possit esse ex omni parte sempiternum, nisi solus Deus. Quod vero ad argumentum attinet de potentia, ex qua ostendere nitebatur, si mundus factus ex certo tempore fuisset, Deum cum non actu, sed potentia tantum mundi conditor fuisset, imperfectum fuisse, quam nugatorum sit non facilè dixerim. Duplex est enim genus potentiæ: vnum materiæ, alterum causæ efficientis. Potentia quidem materiæ imperfectionem designat. Significat enim non quod est, sed potest esse. Quemadmodum cera non est volucris imago, sed potest esse, si fuerit artificis opera qui ceram fingit, & format adhibita. Vt igitur ex materiæ potentia, materiæ im-

perfectio concludatur, ex artificis tamen potentia non imperfectio, sed perfectio insignis ostēditur. Nullā enim perfectionē artifex ex opere à se artificio singulari perpolito consequitur: imo perfectionē quā habebat, expromit, & artis insitæ præcellentiā declarat. Ad hunc modū summus naturæ parēs & conditor, cum naturā finxit, nullū ex opere tā præclaro artificium assecutus fuit: sed quod semper ex omni æternitate habuerit, indicauit. Nomē igitur potētiæ in summo rerū opifice nō imperfectionē, sed immensam vim, præcellētissimū numen, admirandā sapientiā & probitatem, in omni æternitate prædicandā significat. His tamē argumētis inducti homines acutissimi tāta dementia vexati sunt, vt rebus corporeis æternitatē, & quod est consequens, diuinitatem tribuerint. Quod quā falsum sit ratione percipitur. Quid enim potest esse mobile, quod nō sit natura caducum & interiturum? Quod enim mobile est, nō per se mouetur, sed aliunde motum accipit. Ergo cum id quod motum affert, mobile corpus mouere desierit, vis & ratio mobilis interibit. Cum vero vita rei mobilis in perēni & cōtinuata motione cōsistat, cessante illa motione res mobilis extinguetur. Deinde cuius partes corrūpuntur, & totum est corruptioni similiter obnoxium. Sed mundi partes corrumpuntur, ergo & mundus est eisdem legibus corruptionis alligatus. Præterea omne concretum & coagmentatum, est dissolubile: quod autem dissolubile est, interiturū est. Ipse namq. interitus est naturæ dissolutio. Omne vero corpus est coagmētatū, ergo dissolubile, & interiturū. Sed mūdus corpus est, ergo efficitur eū esse natura dissolubilē, & interiturum.

 Quod

Quod autem interiturum est, principium habuerit necesse est. Rectius igitur Plato. Alia namque dixit esse, alia propemodum non esse, sed oriri, labi continuo, & occidere. Mundum autem cum sit corporeus, illis rebus annumerat, quæ natura oriuntur, & occidunt. Neque enim fieri potest, vt totũ dißimilem naturam habeat ab ea, quæ ex omnibus partibus suis constat. Duplex æternitatis genus posuit. Vnum quod principio & fine careret, alterum quod haberet principium, nullo tamen fine terminaretur. Alia enim sic condita à principio fuisse, vt natura diffluerent: alia vt perpetuo manerent: non natura sua, sed cõditoris ipsius moderatione & benignitate. Sed modum transgreßi sumus, cum in re tam claris Dei testimonijs tam sæpe probata & constituta rationibus etiam vti voluimus. Vrgent tamen aduersarij, & nihil remittunt. Quid agebat, inquiunt, Deus immenso tempore? In quibus rebus erat occupatus antè naturã conditam? Quod opus erat illius tam præclarum, & excellens, quod tãto interuallo mundi pulchritudinem superaret? Dicam. Filium sui splendoris imaginem, infinita sapientia & probitate præditum, sibique modis omnibus similem generabat, & genuit, quemadmodum etiam in perpetuum generabit. Vt enim ex sole semper natiuus splẽdor existit: ita ex Deo summo atq. sempiterno, summa atque sempiterna claritas & lumen exoritur. Quid ais Philosophe? Opinaris illum qui mundũ nutu & imperio procreauit, qui rerum omnium sator & altor extitit, qui animantibus, & arboribus, & minimis etiam plantis fœcunditatem dedit, infœcundum infinitis seculis extitisse? Et illum cuius

numine,

numine & voluntate, terræ atq. maria tam varium & multiplicem fœtum ediderunt, nihil ex se gignere potuisse? Quomodo enim in conditam naturam fœcunditatem inducere potuisset, si fuisset natura infœcundus? Si generationis nomen exhorres, propter animantium in propaganda sobole perturbationem Deo prorsus indecoram, nimis hebes, & rudis es. Ita enim omnes omnium rerũ actiones ad Deum reuocandæ sunt, vt omnis prius imbecillitas, atq. perturbatio secludatur. Itaq. in generatione diuina neque motus vllus, neque consortium ad prolem suscipiendam intelligi sine summo scelere potest, cum in Deum perturbatio nulla cadat, nec is sit, qui consortio naturæ vllius indigeat, cum fœcunditas illius omnipotens, immensa & infinita sit. Cum autem hæc generatio natura constet, necessario consequẽs est, vt filius patri simillimus sit. Est igitur similiter omnipotens, & sapiens, & benignus, immensus, & infinitus. Aliter enim minime speciẽ patris exprimeret. Quid enim interuenire potuisset, quod eã à perfecta similitudine patris abduceret? Nõ matris natura dissimilis, cum sine matre genitus sit: non materiæ vitium, cuius contagionẽ Dei maiestas non admittit: non casus aliquis aduersus, qui nullus esse poterat: non externa vis quæ nondum extiterat: etsi extitisset, infinitæ Dei potentiæ minimè nocuisset. Ergo quẽadmodum pater est natura omnipotẽs, atq. sempiternus, ita filius est natura omnipotens atque sempiternus. Qui igitur filium minorem patre secundum naturam asserit, patrem immensa gloria spoliare conatur. Negat enim immensam illius vim & fœcunditatem: negat luminis sem-

piterni claritatem: negat infinitam sapientiam atque probitatem: & tantum deniq. de gloria diuina detrahit, quantum nullius mente & ratione cogitari potest. Qui enim filij numē & gloriā termino circunscribit, illum infinita gloria priuat: quod cōuicium in patrē sine vlla dubitatione redundat. Qui igitur tā audax & temerarius est, qui hoc asseueret, infinitū scelus in patrē & filium suscipit. In patrē quidem, quia illū infinito numine, vi, potentia, fœcunditate, gloria priuare contendit: in filium vero, quia quantū potest à patris summa atq. sempiterna similitudine, & identitate perfectissima diuellit. Sed de hoc tāto & tam immani scelere alio in loco dicemus. Nunc autē Græcos admoneamus actionis diuinæ duplex genus esse: aliud interius, aliud autē exterius. Interius autē est id de quo nunc loquimur, quod natura cōficitur. Exterius autem, quod Deus extra se libero consilio & voluntate clementer exequitur. Itaq. cum nihil ab omni parte sempiternū esse possit, nisi vnum illud principium à quo naturæ omnes profluxerunt: aliter enim non vnum principiū, sed multa atq. dissimilia fuissent: nec vllus ordo in rebus, sed confusio viguisset: externum opus cum non ex essentia diuina nascatur sempiternum esse non potest, maximè si corporeum est, & idcirco natura dissolubile. Mentes quidem æternæ sunt, non quidem à natura diuina (vt quidam suspicati sunt) haustæ atq. quasi decerptæ, sed ad Dei similitudinem factæ, & ita constitutæ, vt nunquam interirent. Itaque principium habuerunt, finem autem non sunt habituræ. At quod ex Dei ipsius essentia gignitur, sempiternum sit necesse est, & eidē patri à quo

natum

natum est numine, potentia, imperio, maiestate, infinitate simillimum. Tantũ igitur rebus vniuersis à Deo conditis, siue corpore constent, siue à corpore secretæ atque liberæ sint dignitate filius antecellit, quantum ne cælestis quidem orationis vbertate explicari potest. Nam quæ poterit esse numinis infiniti, cum operibus ab illo finitis comparatio? Non vacabat igitur Deus ante naturam conditam: non se languori atq. desidiæ dedebat: non otium turpe actioni præclaræ anteferebat. Id enim agebat, quo nihil potentius, nihil admirabilius, nihil pulchrius, nihil amabilius, nihil melius, nihil salutarius, ne ab ipso quidem patre excogitari potuisset. Ipsam namque mentem & sapientiam, suæ virtutis imaginem, suæ lucis splendorem, ipsum filium seculorum omnium conditorem, omnium rerum futurarum formas in se perfectissimè continentem generabat: & quamuis mundus nondum fieret, iam mundi perfectio in filij mente consistebat. Timæus apud Platonem dicit Deum cum à se mundum effectum cerneret, summopere lætatum fuisse. Quod quidem è sanctis literis sumptum videtur. Sic enim scriptum est, Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Et his quidem verbis summi artificis gaudium designatur. Nihil enim quẽuis artificem æque atque operis à se perfecti species atque pulchritudo delectat. Consequens igitur est, vt summus artifex ex operibus suis absolutis, gaudium summum percipiat. Et ideo scriptum est, Delectatus est Dominus operibus suis. Hic est ille ludus, hæc illa voluptas, qua sapientia (vt videmus apud Solomonem) se perfusam fuisse testificatur. Si igitur

mundi opifex, rerumque omnium parens & conditor, magnũ gaudium ex mundi conditi perfectione cepit, quantum gaudium, & quam plena voluptas illius à ſempiterno tempore ex filij perfectione conſtiterit, quæ mẽs, quis Angelus, quæ poteſtas atque principatus, quis ardor cælitum, quæ ſapientia, quæ diuinæ magnificentiæ ſedes explicare dicendo poterunt? Gaudium enim immenſum & infinitum, nulla vnquam cæleſtium mentium eloquentia conſequetur. Ariſtoteles in libris quos τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ nominat, cum beatam vitam in contemplatione poneret, Dei beatiſsimam vitam in ſui ipſius cõtemplatione conſtituit, ex qua illum ſummo gaudio cumulari confirmat. Aliquid dixit vir doctiſsimus, quamuis non omnino quid dicebat, intelligeret. Ex ea nempe ſpeculatione nata eſt illa ſpecies ſempiterna, mens & ſapientia patris, immenſæ atque ſempiternæ voluptatis origo. Cum de Deo loquimur obſtupeſcimus, eo quod neque nomen, nec orationem, qua ſanctiſsimum illius numen explanare liceat habeamus. Similitudinibus tantum vtimur à natura ſumptis. In omnibus ſiquidem naturis ille imaginem aliquam aut certè veſtigium ſuæ perfectionis impreſsit. Congruum igitur eſt, vt ſimilitudines conferamus, & ita quaſi quibuſdam adminiculis ex ſpeculatione naturæ communis, ad conditorem naturæ ipſius aſpiremus. Vt autem ad Ariſtotelem reuertamur, qui beatiſsimum Dei ſtatum, in ſui ipſius attentiſsima conſideratione poſuit, animaduertendum eſt, an ex ea ſententia poſsimus aliqua ex parte, rationem originis ſempiternæ qualis ſit exiſtimare. Quare vt commodius fieri

poſsit,

posit, nos ipsos inspiciamus. Cum quilibet homo seipsum considerat, summumque studium in sui ipsius speculatione ponit, partus quidem minime contemnendus exoritur. Partus autem est nostri notitia, in qua prisca olim Philosophia magnam sapientiæ partem collocauit: si vere illius est præceptum illud, quod multi Apollini Delphico tribuebant, nempe cognosce te ipsum. Ergo si me ipsum cognosco, & aliquid in me dignum laude reperio, consequens est, vt meipsum diligam. Omne enim quod pulchrum & laudabile est, amorem natura conciliat. In quolibet igitur homine in sui ipsius consideratione defixo est mens, quæ totius animi statum acriter & attentè considerat: est cognitio quæ ex ipsa consideratione ortum habet: est amor qui ex cognitione excitatur. In nobis quidem hæc omnia accidentia sunt, quibus animi cōmutantur, & varijs modis afficiuntur. Eam enim notitiam capiunt, quam non habuerant: eo amore commouentur, cuius vim antea non ita clarè senserant: & sæpenumero à constituta sententia, & opinione desistunt. Omnia vero quæ in nobis inhærent, cum in Deum conferuntur, ita conferenda sunt, vt prius omnis imbecillitatis opinio circuncidatur, vt nihil quod Deo sit indignum, animo cogitetur. Cum igitur ille maximè simplex & vnus sit, nullumque accidens ad cōpositionem suæ perfectionis admittat, efficitur, vt quod in nobis accidens est, in illo certa ratio permanens sit, naturali vi & stabilitate consistens. Ergo cum naturam suam, quod perpetuo facit, attentè considerat, ipsam sapientiam gignit, omnes vitæ, lucis, bonitatis, pulchritudinis, voluptatis, immor-

talitatis opes in se continentem: & rebus omnibus cum illi visum est, à se conditis, vt cuiusque conditio flagitat, vt sint, vt viuant, vt sentiant, vt moueantur, vt intelligant, causas afferentem: & vniuersum mundum varijs opibus & ornamētis, largè atq. munificè locupletantem. Hunc diuinum partum, hanc admirandam, & immensam diuinæ virtutis speciē, hoc clarissimum patris ipsius speculum, hunc fulgorē sempiternū ex sempiterno splendore patris exortum, nos Dei filiū (vt sanctæ literæ facere admonent) appellamus. Ex hac autem diuinæ mētis intelligētia, & ex immēsæ pulchritudinis animaduersione amor summus, atq. sempiterna voluptas elicitur, quæ patrē filio, & filium patri, caritate sempiterna deuincit. Hoc arctissimum amoris diuini vinculum, hanc summā & immensam caritatis atq. voluptatis rationē spiritum sanctū oracula diuina nominant, tēporibus diuino consilio præfinitis diuinos sensus animis inspirantem, mentes radijs sempiternæ lucis illustrantem, & inflāmantem, hominesq. à terrestrium rerum cupiditate ad cælestium, atq. diuinarum studium traducentē. Cum autem in Deo nihil sit admistum, nihil ex naturali forma & qualitate coniunctum, nihil in eo possit esse prius, aut posterius, nihil maius, aut minus, nihil valentius, aut imbecillius, necesse profecto est, vt patri filius, spiritus sanctus vtrique sit par & æqualis, & naturæ vi, & ratione, imperio, numine, potestate, in omni æternitate simillimus. Neq. enim diuersitas, aut inæqualitas, aut dissimilitudo in vna eademque sempiterna natura cogitari potest. Itaque vnū Deū immortalem, incorporeum, infinitum immutabilem, omnipotentem,

tentem, natura maxime simplicem, personarum numero & ratione discretum colimus & veneramur, & in huius summæ veritatis confeßione, tanquam in arce munitißima constanti fide consistimus. Patrem originis auctoritate principẽ, filium insita pietate patris iußis obsequentem, Spiritum sanctum ab vtroq. manãtem credimus. Istã fidem profeßi sumus, cum primum è tenebris emersi lucem aspeximus: itaque citius nobis quispiam vitam eripiet, quam ab hac summæ veritatis confeßione depellat. Sed, inquient fortasse aliqui, nos pugnantia dicere. Pugnantia quidem diceremus, si naturam vnam, & eãdem esse multiplicem, secundum naturæ rationem diceremus. Sed non id dicimus. Sed in vna natura trium personarum distinctionem, vt nos diuinum numen edocuit, constanter asserimus. Id, inquit, ratione consequi non possum. Homo audax & importune crede quod te recta ratio confiteri cogit, & id quod ratio comprehendere nequit, omitte. Recta ratio sanxit, vt Deo qui fallere non potest, fidem habeas: & cuius causam peruestigare non potes, minimè perscruteris. Nam quid tu ratione cõsequeris? Quas naturæ causas penitus exploratas & cognitas habes? Quam rerum scientiam satis explicatam fuisti vnquam summo studio consecutus? Si magnos in philosophia progressus habes, hoc vnũ certè percepisti, te nihil vnquã (vt Socrates aiebat) percepisse, omnemq. sapientiã moderatione, & religione cõtineri. Moderatio namq. facit, ne falsa opinio sapientiæ quæ summa demẽtia est, in animos latenter irrepat: Religio autem, vt cæleste numẽ venereris, & id quod Deus enunciat verum esse constituas. Ille

igitur

igitur tantum sapiens esse poterit, qui se ipsum abiecerit, & Deo in disciplinam tradiderit. Discipulus autem illius esse non poteris, nisi firmam fidem verbis illius adiunxeris. Discentem, inquit Aristoteles, credere oportet. Quod rectissimè dictum est. Multa namque sunt in artibus humana solertia inuentis, quæ non statim à principio possunt eorum qui discere incipiunt, cogitatione cõprehendi. Qui igitur doctoribus sapientibus fidem non habet, spem in studio progrediendi prorsus abijciat. Quod si fides est hominibus qui arte aliqua præcellunt, habenda: quomodo non multo magis erit Deo qui nunquã fallit, aut fallere potuit adhibẽda? Cur igitur te non abijcis? Cur nõ tuæ mentis angustias recognoscis? Quomodo non ipsum numen quod temere perscrutari niteris extimescis? Nam si Deo credere non vis, nisi rationẽ rei quæ tibi credenda proponitur explores, nihil vnquã illi credes. Est ne aliquid in vniuersa natura, quod sæpius tractes, & cuius familiaritate & cõsuetudine arctius implicat' sis, quã animus tuus? Non profecto. Age iã videamus, an animi tui naturam cognitã habeas. Narra igitur, quæ sit illius species: qua vi corpus agitet & moderetur: quæ sit illa corporis mortalis cũ animo immortali cõiunctio: quis sit in sensibus vigor: quæ vis horum quæ sensibus excipiuntur impressio: quæ memoriæ capacitas: quæ rationis inuẽtio, solertia, cogitatio, & ex rebus ante cõstitutis apta conclusio? Quid ergo est? Te ipsum non vides, & Dei præpotentis naturam, & maiestatẽ, qui habitat, (vt Paulus ait) lucem inaccessibilem, videre contendis? Tu qui ne solis quidem aduersi radios sustinere potes, illius splen-

splendoris immensi claritatem imbecilla mentis acie sustinebis? Nec interim diræ cæcitatis supplicium pertimesces? Vt enim qui oculos in sole defigunt, oculorum aspectum amittũt: ita qui è terminis aßignatis egrediuntur, vt lucem immẽsam percipiant, mentis aspectu priuabuntur. Duplici namque ratione fieri potest, vt homines in tenebras incidant. Vna est lucis ipsius odium atq. fuga: altera est nimis curiosa supra quã est concessum, lucis inspiciendæ cupiditas. Si igitur tenebras metuis, & salutari luce compleri desideras, non causas & rationes, quas consequi non potes inquiras: sed fidẽ tantum diuinis testimonijs adiunge, & satis habe, quod certus esse possis, ea quæ credis esse Dei voce & sententia confirmata. Si cupis interdum naturæ adminiculis erigi, vt facilius Dei notitiam capias, id quidem tibi per me licebit, ea tamen lege, vt intelligas nullam esse in natura speciem, quæ poßit perfectè pulchritudinem & amplitudinem diuinæ mentis imitari. Quamuis enim in rebus singulis obscuram Dei similitudinẽ & vestigium intueri liceat: cum tamen illius numen omnibus rebus ab illo conditis partibus infinitis antecellat, consequẽs est, vt in cælestibus etiam mentibus, quæ multo propius ad Dei similitudinem accedunt, multo maior disßimilitudo, quã similitudo immensæ illius claritatis appareat. Idcirco autem fit, vt cum duplex ratio de rebus diuinis differendi sit, vna quæ rerum omnium formas & perfectiones in Deo summe constituat: altera quæ nihil eorum quæ sunt in Deum conuenire demonstret: multo certior habeatur ea ratio, quæ Deum ab omni naturæ similitudine & communione secludit: quam

illa

illa quæ in Deum omnia congerit. Nam quæ vox & oratio immenſam & inexplicabilẽ naturã ipſius diuinitatis explicabit? Quæ mẽs illius infinitã ſapientiã & bonitatẽ cogitatione complectetur? Quæ igitur ſimilitudo ſpeciẽ illius atque formam referet? Quãuis enim in Deo ſint omnia, rurſus tamen omnia non incõmode à Deo ſeiunguntur. Nihil eſt enim nec in cælo, nec in terra, nec inter homines, nec inter Angelos, neq. ſenſibus obiectum, neq. mente & ratione perceptum, quod ſimilitudinem illius omni ex parte referat: nullum nomen, nulla vox & oratio, quæ numen atque naturam illius explanet. Sic autem fit, vt cum ſimilitudinem illius in omnibus rebus extare, & eminere videamus: multo tamen maiores diſsimilitudines non in rebus tantum corporeis, nec in humanis tantum animis, ſed in mentibus illis beatiſsimis quæ luce illius clariſsima perfruuntur, inſpicere liceat. Verum cum aliter nihil de Deo cogitare poſsimus, non incõmodè ſimilitudines conferuntur, vt aliquam ſaltem notitiam paullo clariorẽ habere poſsimus. Hoc autem in loco venit in mentem mihi, non mediocriter admirari, qua tacti ſuſpicione priſci homines ternarium numerum tanta religione coluerint, vt illum in ſacris omnibus adhiberent. Ariſtoteles eam rationem affert, quòd perfectionem deſignet. Principium enim, & medium, & finem complectitur. Pythagorici ad tria numina mundi totius originem referebant. Platonici Deum, & mentem ex Deo prognatam, & animã mundi in rerum omnium principatu locabant, & ideo numerum hunc ſacrum habebant. Non defuere Poëtæ qui dicerent, Deum mundi opi-

ficem,

ficem, Deum illius patrem, de nocte hoc est autem intimo mẽtis arcano consuluisse, qua ratione mundum faceret, atque perpoliret. Quin etiam Poëtæ, qui Mineruam è capite Iouis enatam asserebant (vt quidam Philosophi interpretati sunt) ostendere conabantur sapientiam ex Deo natam esse. Sed vt ad ternarium numerũ redeamus, multi à Pythagora & Platone profecti illum in singulis rebus inesse varijs rationibus explicabant. Nam & vnde fluerent, & earum progressionẽ, & postremo conuersionem qua in naturæ principium, vt in finem vltimum referebantur, non imperite cogitabant. Deinde singulis naturis formam, & facultatem, & actionẽ tribuebant. His & alijs rationibus quas persequi esset infinitum, hunc numerum quasi numinis similitudinẽ retineret, amplexi sunt. Plato in quadã epistola quã ad Dionysium scribit, trinitatis mysterium timide atq. titubãter attingit. Sic enim ait. Obscure tibi significabo, ne si forte tabula aduerso casu, vel mari, vel terra perierit, is qui legerit, intelligat. Penes vniuersi Regẽ sunt omnia, & gratia illius cohærẽt, & permanẽt: & ille est causa totius decoris & honestatis quæ in rebus insidet. Secundũ vero circa secunda, tertium circa tertia. Nõ secundum Regẽ, neq. tertium nominat: timet enim tres Reges appellare, cum vnus tãtum Rex & dominus rerũ omnium sit: deinde quæ secunda, quæ tertia sint illa, quæ nomini secundo aut tertio moderanda relinquit, non explicat. Præterea nulla prorsus reliquerat. Nam omnia penes summum Regem esse dixerat, cui rerum omnium causam attribuerat. Ænigmate igitur vsus, triplicem vim & rationem ordine triplici,

in eadem regni maiestate distinxit. Fortasse enim cũ in Ægypto simul cum Eudoxo sapientiæ comparandæ gratia commoratus est, posteris Iudæorum qui cum Ieremia in Ægyptum euersis Ierosolymis immigrarant, operam dedit, & ab illis hoc mysterium didicit. Illud interim velim animaduertant omnes, qui nomina Christo dederunt, nempe quãtum illius in nos beneficium extiterit. Nam cum homines olim ingenio præstantes in tanta rerum diuinarum ignoratione versarentur: cum illud nescio quid, quod ex operibus naturæ colligebant, esset tam multis erroribus inquinatum: cum nunquam id assecuti fuissent, vt dignam de numine diuino sententiam haberent: summus ille dominus atque parens optimus, vt mentes nostras erroribus infinitis liberaret, notitiaque diuinitatis instrueret, cælestem nobis disciplinam tradidit: & quod multo maius est quam optare quisquam auderet, huius disciplinæ doctorem non aliquem prophetam, nec Angelum, sed vnicum filium gloriæ suæ splendorem, & imaginem suæ claritatis adhibuit, qui non obscure & implicite, sed clare atque dilucide quantum ad nostræ salutis rationem pertineret, nobis verissimæ sapientiæ lumen porrigeret. Quibus igitur carminibus summi doctoris nomen in cælum efferemus? Quibus laudibus tantæ benignitatis amplitudinem celebrabimus? Quid igitur nos impedire poterit, quo minus inanes hæreticorum argutias contemnamus? Cur non fallacias, & captiones, & commenta ridicula, aut potius lugenda despicimus? Cur non aranearum telas, in quibus imbecillæ mentes tanquam muscæ miserabiliter inhærescunt, constãti fide perrumpimus? Causa quidem

per-

perditorum hominum, qui contra huius ſapientiæ lucem bellum comparauerunt, ſatis fuit olim ſanctiſsimorum hominũ argumentis euicta, conciliorũ decretis ſæpe numero iugulata, odio populorũ perculſa & abiecta, iudicijsq. diuinis acerrimè redarguta. Quis igitur illam ab inferis excitauit? Quis tam nefarium & immane ſcelus inſtaurauit? Quis tam fidelis Satanæ miniſter extitit, vt de integro perditæ cauſæ defenſionẽ ſuſciperet? Ex literis enim Staniſlai Hoſij Cardinalis viri ſanctiſsimi atq. ſapientiſsimi non ita pridem accepi, regiones illas Sarmatiæ finitimas Ariana peſte laborare. O tempus miſerum & calamitoſum, multis lacrymis & mæroris acerbitate lugendum. Non ſatis fuit ad reliquas miſerias noſtras inſignis cladis acceſsione cumulandas peſtis illa teterrima, quæ ordinem vitæ ſuſtulit, quæ licentiam atque libidinem in mores incitauit, quæ vniuerſæ reip. ſtatum perturbauit, quæ iniquitatem diuinæ iuſtitiæ furenter affinxit, niſi ad priſtina mala, hoc tam infandum ſcelus accederet? Hi qui tantum facinus auſi ſunt, ut Arium & Eunomium, & reliqua mõſtra immania ſuſcitarent, Chriſtiani nominandi ſunt? An potius Chriſtiani nominis hoſtes ſempiterni? Si Chriſtiani ſunt, Chriſti diſciplinam audiant. Si Chriſtiani non ſunt, cur Chriſtianorum nomen, vt occultius nomini Chriſtiano perniciem moliantur, vſurpant? Quæ eſt igitur Chriſti diſciplina? Ioannẽ audiamus, aut potius ipſius Chriſti numen in pectus Ioannis incluſum. In principio, inquit, erat verbum. Per verbum patris mens & ſapientia declaratur, pro verbo enim Græco nẽpe λόγος poſitum eſt, quo omnia deſignata & conſtituta ſunt.

Verbum igitur hoc erat in principio. Quod principium narras? Temporis? Deus cuius sempiterna dignitas agitur, hoc tantum scelus auertat. Si enim erat in principio temporis, & ante illud principiũ non erat, & tẽpus cum mundo simul incepit, ergo ante mundum conditum verbũ patris non erat. Si non erat verbum, hoc est mẽs, ratio, consilium, ergo rerum omnium cõditor sine mente & ratione mundum finxit. Temeritas igitur & non sapientia mundum procreauit. Quo quid scelestius dici potest? Nõ id dicimus, inquiunt. Fatemur enim verbum multis ante seculis quam mundus fieret, constitisse. Rectè. Sed tamen, in principio, non temporis vt fatemini: tẽpus enim cum mundo simul incepit. Ergo multis ante seculis quam mundus esset, verbum erat. Si igitur non fuit in principio tẽporis, fuit in principio æternitatis. Nullum enim durationis aliud spatium intelligi potest, nisi aut tempus, aut æternitas. Si verbum igitur fuit in principio æternitatis, semper fuit. Si enim aliquod spatium antecessisset, illud tẽpus à quo incipit, principium appellari nõ posset. Principium enim id solum appellari debet, quod aliunde non fluxit. Itaq. cum duplex principium sit, aliud temporis quod cum mũdo simul inchoatum est, ante quod nulla natura corporis extitit, aliud æternitatis quod principium nullum habet, Moses cum de mũdi conditi ratione dissereret, principium tẽporis rebus tẽporis ipsius dimẽsione terminatis sapienter accõmodauit. Ioannes vero cum de natura diuina sermonẽ instituerct, principium Dei naturæ cõsentaneum diuinitus adduxit. Hoc autẽ aliud esse non potest, præter æternitatẽ. Hoc igitur planè dicit.

Verbum

Verbum patris ab omni æternitate fuit. Sequitur deinde, Et verbũ erat apud Deum. Apud Græcos est ϗ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν hoc est, verbum rationem habebat ad ipsum Deum nempe patrem. Nota namq. illa quæ ad Dei nomen adiungitur certã personam designat, ad quam verbum sempiternum rationem atq. respectum habere dicit. Hic iã personarum distinctionem cernimus. Ratio enim & cõparatio fieri non potest, nisi inter res ratione distinctas. Ait deinde, Et Deus erat verbum. Hic rursus summã naturæ vnius simplicitatẽ aspicimus, & Dei verbum Dei nomine illustrari videmus. Hoc, inquit, erat in principio apud Deum. Eandẽ sententiã repetit, vt fortius hæreticorum amentiã cõuincat. Hoc idem, inquit, verbum idest filius, qui ad patrẽ respectum habet, à principio erat, hoc est in omni æternitate viguit. Sequitur deinde, Omnia per ipsum facta sunt. Qui Deum fatetur esse mundi totius architectũ, & Ioanni fidẽ habet, quã habere necesse est, si Christianus est, & Ioannẽ audit dicentem, Omnia per verbum facta fuisse, dubitare nõ potest, quin verbũ sit ipse summus Deus, cuius numine, mente, consilio, & probitate omnia siue cælestia, siue terrestria condita & cõstituta sunt. Quod si verbo facta minimè fuissent, sine cõsilio facta fuissent. Verbum enim mens & ratio patris est. Quod autem sine mente & consilio fit, temere fit. Quod temere fit, bonum & pulchrum esse non potest. Quomodo igitur dici potuisset, Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona? Si vero bona sunt, verbo facta sunt. Est enim verbum hoc ordinis, pulchritudinis, vtilitatis, atque totius honestatis efficiens. Si autem

omnia sine vlla exceptione quæ facta sunt, per verbum facta sunt, & verbum ipsum (vt hæretici dicũt) factum fuisset, sequeretur verbũ seipsum effecisse. Quo quid dici potest amentius? Si enim verbum antequam fieret, esse non poterat, quomodo seipsum facere potuit? Pergit deinde Ioannes, & docet ipsum verbum non modo naturam vniuersam condidisse, verum omnium vitam & lucem ipsius numine contineri. Addit deinde, Et verbum caro factum est. Illud, inquit, ipsum verbum quod semper ex omni æternitate fuit, quod verum Deum appello, quod sempiternam ad patrem Deum rationẽ habuit, quod semper fuit patri summo, eadem natura, numine, & maiestate coniunctum, quod omnia, siue quæ videntur oculis, siue quæ mente percipiuntur effecit, quod est vita, lux, salus, & totius purchritudinis, & bonitatis origo, salutis humanæ gratia verus homo factus est. Hæc quidem summus ille Theologus Ioannes de filio Dei testificatur. Videant igitur Ariani cuius numen oppugnant. Nam contra Dei sempiternam mentem & rationem, contra mundi totius architectum, contra vitæ, salutis, & dignitatis auctorem, cõtra summum Deum, qui vt nos diuinitatis participes efficeret, homo fieri voluit, bellum nefarium, & impium, omnique scelere penitus imbutum moliuntur. Quantum igitur possunt, operam dant, vt nobis vitam, salutem & decus eripiãt, patremq. summum decore sempiterno immensi splendoris spolient. Ergo tam sceleratæ sententiæ princeps & auctor homo non fuit, sed monstrum atque prodigium, pestiferumque antiqui serpentis instrumentum. Subiungit continuo Ioannes, Et habi-

tauit

tauit in nobis: vidimusque gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre. Vnigenitum appellat, quod nomen illi minimè cõueniret, si ex nihilo factus fuisset, vt hæretici dicebant. Eadem enim conditione secundum suæ naturæ rationem fuisset qua reliqua omnia, quæ ex nihilo condita sunt. Cum igitur Ioannes illum vnigenitum appellat, planè docet illum esse ex patris summi natura & essentia generatũ: & ob id nullo modo reliquis Dei filijs qui in illius sacra adoptiua venerunt, annumerandum. Ioannes vero Baptista quã sæpe diuinitatem illius extulit? Qui de cælo, inquit, est, super õnes est: &, Quod vidit & audiuit testatur. Ipse vero Dei filius quid in hãc sententiã dicit? Pater operatur, & ego operor. Quo dicto Iudæi acriter exarserunt. Intellexerunt enim Christum se Deũ & patri æqualẽ testificari. Quorum enim opera necessario coniuncta sunt, natura atq. potestas distingui non potest. Neq. Ioannes dicit illos Christi verba perperam intellexisse. Proterea, inquit, volebant eum occidere, eo quod non solum Sabbatum violabat, verum & Deum patrẽ appellabat, seque Deo æqualẽ faciebat. Alibi vero, inquit ipse dñs, Operamini cibum qui non perit, sed qui permanet in vitã æternam, quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater signauit Deus. Hoc est autẽ, Mirum vobis minimè videatur, si filius hominis cibum qui immortalitatem continet, pollicetur. Nam hic filius hominis, est etiam vere Dei filius. Paullo dixit obscurius: Hunc enim pater signauit Deus. Id autem est, in filio pater viuam atq. sempiternam imaginem sui numinis & immensæ potestatis impressit: ita vt nihil inter patrẽ & filium præter

 pro-

proprias personarũ notas, interesse possit. Ait præterea, Nõ quod patrẽ viderit quisquã: sed is qui est à patre vidit eum. Et, Nõ potest filius facere quidquã, nisi viderit patrẽ faciẽtẽ. Quæ enim ille facit, eadẽ & filius similiter facit. Et, Maiora his demõstrabit opera, vt vos miremini. Sicut enim pater excitat mortuos, & viuificat: sic & filius quos vult, viuificat. Tum illud, Venit hora quando mortui audient vocẽ filij Dei, & qui audierint viuent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso: sic dedit, & filio vitã habere in semetipso. Tum illud, quam clarum Theologiæ verissimæ testimoniũ continet? Ego, inquit, & pater vnũ sumus. Alibi vero, Ego sum resurrectio & vita. Et, Philippe, qui videt me, videt & patrẽ meum, nõ credis quia ego in patre, & pater in me est? Thomas vero illum Deum & dominum confessus est. Fuit ne ab illo reprehensus, quod illi Dei nomẽ attribueret? Non certè. Nõ enim dominus fidẽ, sed tarditatem in fide habenda vituperat. Quia vidisti, inquit, me Thoma, credidisti. Beati qui nõ viderunt, & crediderunt. Quid ergo est? Si Christianus es ipsum Christum audire recusabis? Ipse Dei filius p quẽ omnia facta sunt, se verum Deum, atq. sempiternũ, & patri æqualẽ apertè testificatur, & tu interim numen illius contẽnes? Imperium detrectabis? Fidemq. dictis illius abrogabis? Neq. duos exitus eorum qui hãc sententiam primi dixerunt, exhorresces? Si beati sunt futuri qui crediderint: certè miseri, infelices, & ærũnosi futuri sunt, qui fidẽ, qui veritatem, qui religionẽ labefactare conati fuerint. Docet ipse Dei filius se nihil habere à patris natura, numine, functione seiunctum, se vitã, se lucem prædi-

cat:

cat, numenque suum operibus indicat, seque patri æqualē testificatur, omniaq. patris consilia sibi à sempiterno tēpore cōmunicata demonstrat: & tamen erunt qui se Christianos esse iactent, & tā claris & illustribus ipsius Christi testimonijs infando scelere repugnent? Si enim qui Christo vestem detraxerunt, vt cruci nudum affigerent, scelestißimi habēdi sunt: quibus verbis eorum scelus explicabimus, qui non vestem laneam Christi corpori, sed diuinitatē sempiternā illius numini detrahere conantur, vt interitū nomini illius afferāt? Nos, inquiunt, Christum Deum esse confitemur, sed sempiternum atq. patri æqualē esse negamus. Quid ais? Deus est, & sempiternus nō est? Ita sane inquiunt. Fuit enim tēpus quādo nō fuit. Præterea è nihilo formatus est. Quomodo igitur fuit in principio apud patrē? Si enim tempus non extabat, in principio tēporis esse nō poterat. Si aliquādo non fuit, nec in æternitatis principio fuit. Quomodo igitur dici potuit in principio erat verbum? Vbi igitur illud vnigeniti nomen, si cōmuni rerum aliarum ratione fuit à Deo nō ex Dei essentia, sed ex nihilo generatus? Præterea vnde plures dij repēte exorti sunt? Si enim Deus est, & aliquando non fuit, ergo cum vnus tantum Deus esset, duo alij postea cōstiterunt? Quomodo igitur verum illud est, Dominus Deus tuus Deus vnus est? Itē illud, Ante me non est formatus Deus, & post me non erit? Si enim Deus ipse negat, Deum nullum esse post se formādum, quæ tam proiecta fuit eorum audacia, quæ Deum alium fingere ausa fuit? Si vero non cadit in hominis sani rationē, vt Deus sit, & sempiternus non sit, si filius Dei ex aliquo temporis

initio formatus esset, Deus certè nõ esset. Ergo in Dei filio Dei & vnigeniti nomen occidisset. Nec enim Deus esse potest, qui aliquãdo nõ fuit: nec vnigenitus appellari, qui multos atq. prope innumerabiles fratres habet eadẽ omnino ratione generatos. At cum illum sæpissimè in sanctis literis & Deum & vnigenitum Dei filium nominari videamus, non verum est eos qui cõtra sentiunt, spiritus sancti testimonio clarissimo impudẽtissimè refragari? Deinde si ita esset, vellem scire quomodo argumentum illud dissoluerent, quo peripatetici mundum à tempore sempiterno fuisse confirmãt. Ego quidẽ iure argumentum irridebam, quod illis qui Dei filium ab infinito tẽpore genitum esse negãt, facere non licet. Eodem argumento vti lubet. Quæro igitur si filius Dei non ex omni æternitate generatus est, quid agebat Deus antequam filius genitus esset? Quid moliebatur? Cur infinitis seculis ab omni munere vacauit? Putauit ne melius esse sibi similẽ filium generare? An non putauit? Si credidit esse multo ad suã gloriam & laudẽ præstantius filium generare, cur seculis infinitis tãta magnitudine decoris & dignitatis orbari sustinuit? Si non credidit, cur ex certo tẽpore gignendi munus & officium suscepit? Si vero id illi in mentem à principio nõ venit, & postea nouum cõsilium cepit, ergo antea aliquid ignorauit, & postea immutatus est. At nec ignoratio, nec vlla mutatio cadit in Deum. Semper igitur Deus optimè nouit quanto esset præstantius filium immenso splendore & claritate præditum ex se gignere, quã non gignere. Semper igitur genuit. Præterea cum proprium bonitatis sit se cõmunicare, quæ nã inuidia potuit

tuit immensam illā probitatē impedire, quo minus filium gigneret, cum quo opes suas immensas & infinitas perfectissime cōmunicaret? neq. vident interim homines perditissimi, & profligatissimi, cum Deum solitarium immēso tēpore fuisse fingunt, illi simul & otium turpe, & inuidiā tetram impudenter affingere. Turpissimum namq. est ei qui potest aliquid præclarum agere, otium amplecti: & inuidiosum, nullam alicui partē felicitatis impertiri. Hanccine demētiā? Hunccine furorem? Hoc quod in mediocribus etiā hominibus minimè ferendum est, vt otium officio, & inuidiam benignitati præponant, id homines de summa illa sapientia atq. infinita probitate suspicari? Ego quidē (vt paullo ante dixi) Philosophorum argumenta ridebā, eo quod demōstrabā actionē illā in qua Deus à sempiterno tēpore occupatus erat, tā clarā & illustrē fuisse, vt neq. mundi innumerabiles essent cum illius amplitudine & claritate cōparādi. Isti vero qui ne in vnigenito quidē Dei filio æternitatem cogitare possunt, dicant quid actum fuerit ante quā Dei filius existeret, vt patrem simul & flagitiosi lāguoris, & turpis inuidiæ crimine, liberēt. Si immenso tempore nihil agere voluit, otium officio præferēdum existimauit: si nihil ab omni æternitate protulit, cū quo vim sui numinis infinitā cōmunicaret, inuidiæ fuit affinis. Quorū vtrum magis à Deo alienum sit, dijudicare non possum. Sed quantum inter Aristotelē virum à diuinis institutis alienum, & Arium hominē Christianis disciplinis imbutum, & sacris mysterijs initiatum interfuerit, operæpretium erit animaduertere. Aristoteles quod non potuerit propter excellētis ingenij

præstantiā Deum nihil agentem cogitare, rebus corporeis & interituris æternitatem attribuit: Arius cōtra cum nihil immensum atq. sempiternū ꝑpter mentis stuporem, & ingenij tarditatē animo cōplecti potuisset, vnico Dei filio, naturæ totius opifici æternitatem denegauit. Aristoteles quāuis (vt suspicari licet) videret absurdū esse rebus corporeis, quæ sunt natura dissolubiles, æternitatem cōcedere: multo tamen id tolerabilius existimauit, quā otium Deo sempiternum diuiniq. muneris vacationē dare: cōtra vero vir scelestissimus vnicū Dei filium, qui secula & æternitatē cōdidit tēporis spatio definiuit. O miserandā ingenii hebetis & obtusi tarditatē. O detestabilem & execrandā mentis impiæ cæcitatē. O dirum scelus nullis piaculis eluendum. Vnicum Dei filium immensæ claritatis imaginem, mundiq. totius architectum, rebus ab illo cōditis aggregari? & immensum gloriæ splendorē ab illo sempiterno diuini luminis exortum, hominis furiosi & insani tenebris obscurari? & patrē simul geniti filij gloria, & filium patria dignitate spoliari? Quantum enim in illis est, id agunt, & moliuntur, vt Dei filium in turbā conijciant, & gloriā illius obscurent, & patrē immensa gloria priuēt. Indignum facinus asserit esse Proculus Deum seculis infinitis conditoris gloria caruisse: & ob id vniuersam naturā ab omni æternitate conditam esse dicit. At quanto cuiuis homini Christiano videri debet indignius, arbitrari Deum seculis infinitis tali filio caruisse? Nec enim mundus est mens & ratio patris, non lux, nō veritas, non vita, non splendor gloriæ, nō seculorū conditor, non parentis imago, non rerum omnium rector, atq.

mode-

moderator: & ideo non erat ea iactura quam Proculus opinabatur. At qui tali filio patrem immenso spatio spoliare nituntur, contra Dei ipsius immensam gloriã acerrime pugnãt. Si enim ex infinito tempore Deum filium sibi similem gignere non potuisse dicunt, Deum infinita vi & potentia priuãt: si non intellexisse quam id se deceret, intelligentia: si noluisse, probitate. Ergo temporibus infinitis Deus per illos neque omnipotens, neque sapiens, neque bonus extitit, atque (vt aliquid magis admirandum dicam) neque sempiternus. Si enim (vt Paulus in epistola quã scribit ad Hebræos ait) per filium secula facta sunt, tempore quo filius nõ erat, æternitas esse nõ poterat. Nihil igitur erat sempiternum. Hoc igitur concludi ex eorũ sentẽtia potest, ipsam æternitatẽ æternitate caruisse, & præterea patrẽ ex quo omnis paternitas (vt Paulus ait) in cælo, & in terra nominatur, qui per filium secula condidit, tẽpore sempiterno sempiternũ minimè fuisse. Hæc omnia absurda ex tã impia & scelerata sententia colliguntur. En pietas, en religio, en gloriæ diuinæ studium, en species sanctitatis atque probitatis. Dum simulant homines scelestißimi se diuinæ gloriæ causa laborare, molestißimeque ferre, Dei maiestatem illi soli debitam, cum filio communicari, atque quasi distractione indigna comminui, Deum infinitis seculis desidem, & inertem faciunt, illumque potentia, & probitate infinita spoliant. Potentia, quia negant illum filium sibi similem, infinitaque virtute præditum gignere à sempiterno tempore potuisse: probitate, quia statuunt illum immenso tempore neminem

cum

cum quo virtutis infinitæ lumen cōmunicaret, habere voluisse. Quodcumque deinde principium temporis Dei filio turbulentissimi erroris opinione confinxerint, ex tempore infinito Deum patris immensa gloria spoliabunt, & mente, lucè, ratione, atq. adeo æternitate priuabunt. Si igitur Arius, & qui illum secuti sunt, qui tātas turbas in vniuersa Christiana rep. commouerūt, digni sempiternis cruciatibus existimātur: quomodo non multo magis illi qui malis alienis erudiri potuerūt: & post tam multa secula scelus sepultum instaurarunt, sempiternis supplicijs dignissimi sunt? Paulus vero Christum Deum in omni æternitate prædicandum nominat. Ad Philippenses vero scribens ait illum patri æqualem esse. In epistola ad Collossenses ait plenitudinem diuinitatis in eo corporaliter habitare, hoc est verè. Corporis enim nomen apud Paulum sæpe veritatem significat. Vmbræ enim ex altera parte respondet. Similiter in Epistola ad Hebræos Christi diuinitatem luculentissimis verbis exaggerat. Sed quid opus est Pauli testimonio cum ipsius filii Dei testimonia clarissima habeamus? Qui quidem non sibi solum, sed etiam spiritui sancto eiusdem diuinitatis testimonium dat. Si diligitis, inquit, me, præcepta mea seruate, & ego rogabo patrē, & aliū paracletū dabit vobis, qui maneat vobiscum in æternum spiritum veritatis, quē mūdus nō potest accipere. Cū aliū dicit psonæ discrimē apponit. Cum spiritū veritatis nominat, naturæ vni⁹ simplicitatē demōstrat. Veritas enī ipse De⁹ est, apud quē (vt Iacobus ait) nō est trāsmutatio, neq. vicissitudinis obūbratio. Sed qd est hoc quod dicit, ego rogabo patrē? Si patri æqlis

est,

est,quomodo vt maiorem orat? Filius secundum humanæ naturæ rationem, quamuis sit illi data omnis potestas in cælo & in terra,& ad dexteram patris sedeat,& voluntas Domini manu illius dirigatur, aduocatus tamen noster est apud patrem. Oratio autem est muneris alacritate summa perfecti, & absoluti repræsentatio, sanctissimi sanguinis oblatio, sacrificijque purissima sanctitate procurati religio, quæ omnia voces semper ad patrem mittunt, & nobis ab eo veniam poscũt, & spiritus sancti dona efflagitant. Quin etiam vt Dei filius ea ratione qua iussa patris exequitur, & fuit antiquæ legislator, atque (vt Paulus ait) se medium inter Deum & homines interposuit, vt homines in Dei studium incitaret, & Deum hominibus conciliaret, per illum enim pater (vt Paulus in epistola quam scripsit ad Ephesios, ait) ab æterno tempore omnia sibi reconciliare constituit, non incommodè pro nobis orare dicitur. Quamuis enim eadem sit illi cum patre potestas, idem imperium & numen, eadem rerum omnium moderatio, omnia tamen ad patrem tanquam ad principium aptissimè referuntur. Itaque patrem orat, vt spiritum sanctum mittat, qui nos in rebus aduersis consoletur, hoc enim paracleti Græcum nomen designat. Ait rursus. Cum venerit ille spiritus veritatis docebit vos omnem veritatẽ. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcumque audiet loquetur. Rationem totius veritatis exponit. Id enim tantum verum est, quod est ex illo veritatis & iustitiæ fonte sempiterno deriuatum. Ergo quidquid aliunde profluxerit, est vanitas, fraus & mendacium. Ideo diabolus in veritate non stetisse dicitur,

tur, sed mendacij pater esse: quia primus omnium à patre summo desciuit: amoreque sui ipsius obcæcatus se se à veritatis coniunctione disiunxit. Itaque verum est Deo semper adhærere, illius monitis & institutis vitam moderari, nec aliquid pulchrum & expetendum ducere, quod ab illius sententia & præscriptione dissideat. Ergo cum à me aliquid promo, quod à Deo nõ didici, cũ me ipsum nimis amo, ingeniũque meum & non diuinum spiritum consulo, à veritate diuellor. Ob eam causam Dei filius eo argumento probat, quod verum illius iudicium sit, quod nihil omnino, nisi quod audierat à patre loqueretur. Quæ audiuimus, inquit, loquimur, & quæ vidimus testamur: &, Quæcumque audiui à patre meo, nota feci vobis: &, Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me: &, A me ipso non loquor, & alia multa in hãc sententiam dicit, quæ non humilitatis & abiectionis argumentum, sed veritatis firmum testimonium continent, neque filij gloriam imminuunt, sed supra quam dici potest amplificant. Gloria siquidem filij est, non posse neque natura, neq. sententia, neque actione à patre disiungi, sed potius ad nomen illius à quo genitus est, omnia studia, consilia, opera reuocare. Hanc eandem gloriam & dignitatem sibi cum spiritu sancto communem esse declarat, cum ait, Non à seipso loquetur, sed quæcumque audiet loquetur. In quo non modo rationem veritatis explicat, verum & spiritus ipsius diuinitatem aperit. His enim verbis ostendit Dei consilia ab æterno tempore cum illius spiritu communicata. Quod enim ab omni æternitate constat patri fuisse sine vlla recusatione con-

iunctum, parum ne liquet, ab illius natura disiungi nõ posse? Subiũgit deinde, Et quæ ventura sunt annũciabit vobis. Ventura nunciare non potest nisi solus Deus. Sic enim legimus apud Isaiam, Ventura nunciate nobis, & dicemus quòd dij estis vos. Quod si prophetæ ventura nunciarunt, id diuini spiritus afflatu & impulsu fecerunt. Vnde constat futurarũ rerum prædictionem spiritus sancti numine contineri. Quod si solius Dei est futura prænoscere, & constat hanc prænotionem esse in sancti spiritus numine constitutam, certè liquet, illum Deum verum esse, eadem maiestate cum patre & filio præditum. Nemo cognouit, inquit Paulus, quæ Dei sunt nisi spiritus Dei. Non secludit filium. In personis enim diuinis hoc est perpetuo retinendum, vt quidquid de vna dicitur, quod non propriam personæ rationem & discrimen contineat, ad alias personas referatur. Veluti cum dicitur, Nemo nouit patrem nisi filius, hæc ratio minimè spiritum sanctum à magnitudine huius cognitionis excludit. Omnia enim quæ in Dei filium conferuntur, sancti spiritus numini similiter assignãtur. Multa, inquit Dei filius, habeo de vobis loqui, & iudicare. Sed qui me misit verax est, & ego quæ audiui ab eo loquor in mundo. De spiritu sancto dicit, Nõ à semetipso loquetur, sed quæcumq. audierit, loquetur, & annũciabit vobis. De Christo dicitur, Vnigenitus filius Dei qui est in sinu patris, ipse enarrauit. De spiritu sancto similiter, Quæ dei sunt nemo cognouit, nisi spiritus Dei qui in ipso est. De se dicit ipse dñs, Ego veni in mundũ, vt perhibeã testimoniũ veritati. De spiritu sancto similiter, Cũ venerit ille paracletus docebit

vos

vos omnem veritatē. De se dixit, Hæc dixi vobis antequam fiant, vt cum facta fuerint credatis. De spiritu sancto similiter, Et quæ ventura sunt annunciabit vobis. De se dicit, Ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis. De spiritu sancto Paulus ait, Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Gemitus enim nostros elicit, cum nos pre candi studio vehementer inflammat, De se dicit filius Dei, Ego à patre processi, & veni in mundum. De spiritu sancto ait, Cum venerit paracletus, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Vt igitur filius à patre exoritur: ita spiritus sanctus ab eodem principio & fonte progreditur. Sed quæri potest, cur non dixerit, Qui à patre & à me ipso procedit? Dixit certè, si sententia rectis ponderibus examinetur. Omnia enim præter originis sempiternæ rationem, qua pater filium genuit, quæ de patre dicuntur, ad filium similiter conferenda sunt. Omnia, inquit ille, mea, tua sunt: & tua, mea sunt. Et id circo spiritus patris etiam filij spiritus appellatur: si spiritus filij est, à filio certè procedit, aliter enim spiritus illius non esset. Præterea mitti, & procedere in personis diuinis reciproca sunt. A quo enim quæque persona procedit, ab ea mittitur: & à qua mittitur, ab ea procedit. Pater mitti non dicitur, quia non aliunde principium duxit. Filius à patre mitti dicitur: ab illo enim processit. Similiter filius à spiritu sancto nisi secundum humanæ naturæ conditionem mitti non dicitur. At spiritus à filio mitti dicitur. Ab illo igitur procedit. Cum venerit, inquit ille, paracletus, quem ego mittam vobis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit

cedit, ille testimonium perhibebit de me. Tum illud, Ille meã gloriam illustrabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Sed vt, vnde deflexi mus, redeamus, constat certe non munera & officia tantum esse filio cum spiritu sancto communia, verum & vtriusque naturã distingui non posse. Vterq. enim à patre processit. Ergo cum in Deo nihil sit maius, aut minus, aut diuersum atque dissimile, efficitur spiritum diuinum eadem natura, numine, imperio, maiestate mundum vniuersum moderari. Is hominum mentes claritate diuini splẽdoris illustrat: is animos mortalium amore diuinitatis inflammat: is spiritui nostra cælestis nobilitatis atque adeo diuinæ agnationis clarissimum testimonium dat: is nobis magister, ductor, atque moderator est. Quomodo autem eadem omnino sint opera patris, & filii, & spiritus sancti Paulus apertè demonstrat. Diuisiones, inquit, gratiarum sunt, idem autem spiritus: Diuisiones ministrationum sunt, idem autẽ dominus: & diuisiones operationum sunt: idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Sed clarius testimonium afferri in medium non potest eo, quod apud Mathæum ipsius domini iussu continetur. Euntes, inquit, docete omnes gentes baptizantes eas in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Hic certè coniuncta cernimus, quæ disiungi minime possunt. Si enim nefas est arbitrari cum primus homo fuit à Deo è terra formatus aliquem à Deo fuisse in societatem operis illius adscitum: quanto scelestius erit opinari, in hac multo clariore forma atque diuinæ generationis ratione, qua ita geniti & informati sumus, vt diuinam speciem referamus, aliquem

 præter

præter Deum ad naturæ nouæ atq. plane cælestis procreationem conuenisse? fieri non potest: fides id cōmentum repellit: recta ratio id nullo modo prorsus admittit. Vt igitur Dei solius numine & benignitate in hāc nouā vitā ingressi sumus: ita solius Dei nomē cuius virtute atq. potentia lucē cælestem aspeximus, tunc audiuimus, vt illius perpetuo fiducia niteremur. Nomen igitur patris, & filij, & spiritus sancti, vnius Dei nomen est, trium personarum explicatione contentum. Vnus Deus, vna fides, vnum vitæ lauacrum est, vna confessio, qua Deum vnum tribus personis discretum illo natali die venerati sumus: & hac fide cōfirmati apud Christum sacramēto diximus. Alius quidem est à patre filius, non aliud: alius spiritus ab vtroque non aliud: vt semper intelligatur in personis distinctio, in natura summa simplicitas. Nunquam vnā personā appellamus, quin reliquæ simul occurrāt. Si patrem nominas, filium consequenter intelligis, atque simul amoris vinculum, quo filius patri coniungitur. Si filium appellas, pater simul & amoris sempiterni coniunctio in votis occurrit. Si spiritum vocas, simul originem vnde spiritus emanat, mēte recolis, & ipsius patris atq filij indissolubilem atque sempiternā caritatis immensitatem. Deus, inquit Ioannes, caritas est: & qui manet in caritate, in Deo manet. Hæc caritas æterna spiritus sanctus est. Vt enim sapiens pater sapientem filium genuit, & ex vtroq. spiritus sanctus sapientiæ magister emanauit: & tamen filius singulari quadam ratione eo quod pater illum intelligendo genuerit, sapientia patris appelatur, ita bonus pater, bonum filium genuit, & ex vtroque

bonus

bonus spiritus extitit: & tamen ob id quod spiritus ex voluntate patris extiterit, singulari ratione bonitas, amor, & caritas appellatur. Tres sunt, inquit Ioannes, qui testimoniũ dant in cælo pater, verbum, & spiritus, & hi tres vnum sunt. Pater testimonium dedit filio cum dixit, Hic est filius meus dilectus. Filius testimonium dedit patri, cum nomen illius in terris ignotum explicuit: & cum insitum numen operibus admirandis indicauit. Spiritus sanctus testimonium similiter dedit, cum super Christum insedit, nec inde rursus auolauit. Opera deinde quæ Christus faciebat, opera patris erant. Ipse namq. dicit, Pater in me manens ipse facit opera. Opera etiã filij similiter erant, Opera, inquit, quæ ego facio, testimonium perhibent de me. Opera etiam sancti spiritus erant: Si ego, inquit, spiritu Dei eijcio dæmonia, peruenit in vos regnũ Dei. Pater post filij in cælum ascensum spiritum misit: filius similiter eundem spiritum legauit: spiritus vt voluntati patris atq. filij satisfaceret, discipulorum animos inflammauit. Et hi tres vnum sunt. Vnum videlicet numen, vna natura, vna maiestas, vna volũtas, vnum imperium, vna deniq. & infinita potestatis, sapiẽtiæ, probitatis, benignitatis amplitudo. Inquit præterea, Tres sunt qui testimoniũ dãt in terra, spiritus, aqua, & sanguis: & hi tres in vnũ sunt. Spiritus enim testimoniũ reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei. Aqua vero puritatis, integritatis, innocentiæ atq. iustitiæ documẽtis similiter testimonium dedit. Cum enim in ijs qui salutaribus aquis abluti & expiati sunt, & pignus spiritus acceperũt, animaduersa fuerit admirabilis vitæ conuersio, parum ne

firmum testimonium illa tantæ virtutis & religionis opera continebunt? Sanguis etiam testimonium mirificum tribuit. Ij enim qui non furore, & alienatæ mentis insania, vt ij faciunt, qui diuturna sceleris consuetudine perturbati, & vitæ ipsius impurißimæ odio ducti, se ad mortem offerunt, sed sana mente firmoque iudicio, animoque acriter inflãmato mortem contemnunt, sanguinemque suum libentißime pro Christi gloria & iustitiæ sanctitate profundunt, clarißimum testimonium dicunt. Et hi tres in vnum sunt, in vnam enim rationem conueniunt. Idem namque spiritus qui Christi numẽ testimonio suo comprobat, est qui animorum sordes eluit, qui animos corroborat, atque confirmat, & cupiditate gloriæ immortalis inflammat, ita vt mortem pro Christi gloria oppetitam omnibus vitæ commodis anteponant. Illa autem precatio qua Christus patrem suppliciter orabat, cum mors illius instaret, vt discipuli illius vnum fierent, & studio caritatis illam summam diuinarum personarum in vna natura vnitatẽ quoad liceret imitarentur, quo alio pertinebat, quam vt spiritus sanctus adueniens eorum voluntates conglutinaret? Cum enim pugnæ, dissolutionis, interitus seminarium in multiplici & effrænata rerũ terrestrium cupiditate consistat, efficitur, vt qui huic cupiditati interitum attulerit, & animos cupiditate vnius summi boni vehementer incenderit, is discordiã tollat, & sempiternam pacem conciliet. Quis autem hoc tãtum beneficium afferre potest, nisi spiritus idem totius pacis, & verißimæ iucunditatis effector? Is enim præstat, vt gustu verißimæ voluptatis futiles & inanes facillimè contemnantur:

nantur: sensu cælestium diuitiarum terrenæ despiciantur: studio gloriæ diuinæ falsi honoris & dignitatis ornamenta respuantur: & mentes studio nominis diuini vehementissimè concitentur. Ergo cum seditionis materia tollatur, & idem omnes ardenter expetant, sintq. inter se moribus & vita simillimi, & quilibet in altero sui imaginē mēte perspiciat, & arctissimo spiritus sancti vinculo inter se deuincti sint, ex omnium animis vnus sensus atq. voluntas efficitur. At quot nominibus sanctæ literæ spiritus sancti numen conantur exprimere? Spiritum sapientiæ, intelligentiæ, consilij, & fortitudinis, prudentiæ, religionis, veritatis, libertatis, adoptionis appellant. Fontem perennis aquæ, diuini ardoris incendium, ordinis, conuenientiæ, pulchritudinis, voluptatis effectorem prædicant. Illius abscessu neque lux, neque vita, neq. decus, neque iucunditas vlla reperitur. Omnia tenebris obruuntur, pestiferis morbis impediuntur, euertūtur, luctu, mærore, acerbitate conficiuntur. At illius præsenti numine nouus repente ornatus exoritur, omniaq. læta & collustrata cōspicimus. Fructus spiritus (inquit Paulus) est caritas, pax, & gaudium. Sublata namq. libidine quæ in animi statu turbas efficit, & foras excurrit, vt tumultus excitet, nefariumq. bellū contra societatē generis humani moliatur, caritas ad quā natura propensi sumus, opera diuini spiritus ardēs existit. Ex ea deinde, pax quæ superat omnē sensum consequenter exoritur. Mens enim ita Deo cōiungitur, vt in summa trāquillitate versetur. In illum enim qui ad hunc modum in Dei tutela atq. præsidio latet, neque libidinis importunæ temeritas inuehitur: nec illius

animum vllæ pœnæ scelerũ persequuntur: neq. formidines graui cura solicitant: neq. mundi totius fragor metusq. ruinæ labefactat: nec intenti vlli terrores & cruciatus de statu cõuellunt. Ex his tantis bonis gaudium illud nascitur, quod Ioannes Mannà absconditum nominat: quod Petrus lætitiam inexplicabilem appellat: quod Dauid torrentem voluptatis esse dicit: quod postremo Christus gaudium stabile atque sempiternum fore prænunciat. Hac spiritus diuini iucunditate cõpletus animus exultat, tantaq. lætitia gestit, vt imperitis interdum desipere videatur. Quã variæ fuerunt olim Philosophorum de summo bono sententiæ? Alij namq. dignitatẽ, alij doloris vacuitatẽ, alij voluptatẽ, alij naturæ principia ex animi sententia cõstituta, alij denique alias summi boni rationes excogitabãt. At hæc õnia simul in spiritus sancti munere & benignitate cõsistunt. Is enim est verissimi decoris, & honestatis, & dignitatis architectus: is animos hominum iucunditate sua ab omni sensu doloris auertit: is naturã animi ad Dei similitudinẽ facti pfectè cõstituit: is mẽtes humanas tãta voluptate perfundit, quantã nulla vbertas orationis explicare dicendo poterit. Quis igitur sapiẽs? Quis felix? Quis bonis omnibus affluens? Si sapientia diuinarũ rerũ notitia cõtinetur, sapiens ille solus est, quẽ spiritus diuinus erudit. Si sapiẽtiæ fructus est in verissimis bonis collocãdus, spiritus sanctus est, qui animos diuinis ornamentis afficit, diuitijs verissimis locupletat, firmo & inuicto præsidio munit, & sempiterno gaudio cumulat. Sed esto, spiritus sanctus sapiẽtes efficit, eloquentes autẽ minimè. Imo illius eloquẽtiæ cõpotes efficit, quã nullum

excel-

excellens ingeniũ, nullæ disserendi facultas, nullum ardẽs studium poterit adipisci. Nõ enim ea est, quæ aures permulceat, & sensus quasi titillet, ad animum autẽ minimè permânet, hominesq. nihilo meliores efficiat: sed ea, quæ magna quadã vi & impetu cõprimat impudentiã, frangat insolentiã, refrænet audaciã, & aduersarios cõturbet, & de õni statu detorqueat. Ea iacentes erigit, languentes excitat, afflictos cõsolatur, humiles extollit, & studio gloriæ immortalis incẽdit. Nõ captat illa quidẽ hominum plausus: sed hominum saluti consulit: non consectatur immodicas verborum venustates, sed mẽtes verissimæ sapientiæ luminibus illustrat: non elaborata cõcinnitate blanditur, sed sententiarum põdere & grauitate pugnat, & quidquid efficere vult, diuinæ virtutis argumento confirmat. Illius impetus cum spiritus diuini viribus incitatur, sustineri non potest Cum vos (inquit Christus) tradiderint, nolite cogitare, qualiter, aut quid respõdeatis. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Nõ enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Hoc igitur eloquẽtiæ genere Petrus Iudæorũ senatũ, & populi multitudinẽ cõturbauit. Huius magnitudine Stephan⁹ immanes hostes exterruit. Huius magnificẽtia Paulus quãuis se imperitũ sermone dicat, nõ enim fortasse is Socratis, aut Arist. præcepta degustarat, mundũ sub Christi imperiũ subiũxit, studioq. diuinitatis inflãmauit. Spũs igitur sancti numine robur inuictũ, sapiẽtiæ lumẽ, pacis trãquillitas, lætitiæ magnitudo, beatæ vitæ cõstantia, status opibus diuinis & sempiternis circumfluens, atq. postremo vis admirabilis eloquẽtiæ cõtinetur.

At quis nobis hunc spiritum attulit? Cuius meritis & virtute tantas opes sapientiæ consecuti sumus? Quis lumẽ hoc prætulit, quo notitiã patris, & filij, & spiritus sancti caperemus? Quis denique perfecit, vt hac luce diuini spiritus frueremur, animusque noster diuitijs & ornamentis diuinis afflueret? Christus certè Dei filius pro nobis in cruce, vt debita nostra dissolueret, immolatus. Quod sequẽte libro magis aperiemus.

Vnde concluditur necessario verissimam sapientiam Christi crucifixi virtute, religione, sanctitate, numine, vi, potentia contineri.

DE SAPIENTIA

LIBER QVARTVS.

QVANTA sit sapientiæ claritas & magnitudo, quam disciplina Christi in crucem pro generis humani salute sublati omnibus qui se se ad illius studium applicuerunt, impertiuit, satis explicatum arbitror. Si igitur Græci sapientiam quærunt, Christum audiant, illum admirentur, ad illius imitationem se conferant, & sic tandem ad eam sa-

pientiam peruenient, quam nulli vnquam Philoſophi ſummis ingenijs, præſtante doctrina, ardente ſtudio conſequi potuerunt. Quod ſi nihilominus adhuc in ea opinione ſunt, vt Christianam Philoſophiam ſtultitiæ nomine condemnent, æquum eſſe arbitror, vt pluribus illis, ſi poſſumus, tantum errorem eripiamus. Quod vt commodius fieri poſsit, opus erit eorum argumenta prius explicare. Sic enim fortaſſe dicebant. Quomodo poteſt in hominis ſapientis rationem cadere, vt credat illum hominem ſummi Dei filium eſſe, quem viderit inopem, contemptum, & abiectum, & afflictum, vulneribus præterea conciſum, contumelijs laceratum, inſignique dedecore & ignominia deformatum? Primum enim quid Dei filium impellere potuit, vt ita ſecum humanam naturam coniungeret, vt morti obnoxius fieret? Num vt hominum vitæ proſpiceret? At contra naturam eſt, vt mors vitæ cauſam afferat: & is qui mortis atrocitatē à ſe minime propulſat, aliorum vitam conſtituat. Deinde cum Dei maieſtas immenſa & infinita ſit, hominis autem natura vix quidquā humilius & fragilius cogitari poſsit, is homo qui ſtatuit, Deum ita ſe abieciſſe, vt hominum gratia verus homo fieri vellet, multum de diuina maieſtate detrahit, & ſibi plurimum arrogat & aſſumit. Quo quid vel ſceleſtius, vel inſolentius dici poteſt? Numen enim diuinum ad noſtras miſerias transferre, facinus impium eſt: humanam vero naturam in diuina ſede locare, ſuperbum, nec vllo modo tolerandum. Deinde quæro. Deus non potuiſſet alia ratione quæ non eſſet dignitati illius indecora, genus humanum è ſempi-

terna miseria liberare? Potuisset certè, si verum est potentiam illius nullo termino circunscribi. Non dico quā parum credibile sit, sic naturam diuinam cum humana coniungi, vt vtraq. in vnam personam coalesceret. Vt igitur id omittam qui cōuenit arbitrari, Deum maluisse hominibus cum dolore & cruciatu, cum dedecore & ignominia, quam sine vllo dolore, & sine vlla dignitatis imminutione consulere? An dedecus mediocre fuit, non dico in crucem tolli, non virgis concidi, nō maledictis vexari, sed humanis necessitatibus seruire, & morbis vitæ communis implicitum distineri? Si temeritas igitur in Deum non cadit, & summa temeritas est malle quidpiam cum dolore & ignominia, quam cum gaudio & honestate moliri, verisimile profecto non est, Deum cum vtrum uis illi liberum fuisset, dolorem acerbissimum iucunditati, extremum dedecus honestati, sine causa prætulisse. Præterea quibus hominibus eo cruciatu, & indignitate consultum esse voluit? Sapientibus ne? At hi paucissimi sunt, & si qui sunt, miserijs opprimi non possunt. Si insipientibus dixeris, indignissimum est Deum pro insipientibus, qui sunt cruciatu sempiterno dignissimi, tam acerbos dolores haurire. Postremo quod minus sapiens consilium cogitari potuit, cum supplicia sceleribus coërcendis instituta sint, & homines præmijs ad honestatem alliciendi, & inuitandi, quam ijs, qui acre studium ad honestatem contulerint, supplicia proponi? At vos illis qui pietatem vnicè coluerint, crucem exemplo Dei ipsius quem colitis ingenuè defixistis: nec aliam esse salutis viam, præ-

ter

ter eam quæ crucis studio continetur, asseritis. At si sensus, si cõmunem vitam, si rationem, si Philosophorum decreta cõsulimus, in crucẽ beatam vitã aspirare non posse videbimus. Nam etsi fuere quidã qui contra disputarent, ij non argumẽtis tãtum euicti, sed omnium derisione delusi iam pridẽ siluerunt. Natura enim, quã optimã vitæ magistrã ducimus, hoc animis nostris inseuit, nullo modo fieri posse, vt qui doloribus summis afficitur, florens atq. beatus sit. At vos contra naturam in cruce vitã beatam ponitis. Summa igitur eloquentia vobis opus est, vt sententiã sensibus, opinionibus, rationi, Philosophiæ, naturæ deniq. vniuersæ contrariã oratione confirmetis. Sed vos in hoc valde ridiculi estis. Cum enim incredibilia dicatis, nullum tamẽ acumen in differendo, nulla dicendi lumina, nullas orationis opes adhibetis. Duplici igitur ratione summæ stultitiæ significationẽ datis. Nam & quod stultissimum est, fortissimè defenditis: & sine vllis eloquentiæ opibus stultitiæ defensionẽ suscipitis. Quis igitur vos audiet? Quis sequetur? Quis difficillimis decretis obtẽperabit? Quis voluptates aspernabitur, vt crucẽ subeat? Et his quidem argumentis, aut horum similibus Græcorum philosophia Christi crucẽ oppugnare nititur. Huius igitur inanis sapientiæ argumenta refellemus, & simul opes crucis explicabimus. Sed antequam id faciamus, de Græcorum sapientia pauca dicemus. Sapientia (vt stoici definiebant) est rerum diuinarum et humanarum scientia. Huius studium Philosophia nominatur. Est autem Philosophiæ munus, quid verum, quid rectũ, quid simplex sit, inquirere, et inuentũ mẽte & ratiõe cõplecti,

&

& sapientiæ verißimæ decretis obtemperare. Nam cum ad intelligendum, & agendum nati simus: vtrumque necessarium est, vt veritatem intelligamus, & quod est nobis commodum & salutare omni studio consectemur. Itaque hoc est Philosophiæ propositum veritatem semper intueri, omniaque officia vitæ ad summum bonum dirigere. Veritas autem summa Deus est. Ille namque solus est iustitia constans, immutabilis, atque sempiterna, iuris totius fons & origo, rerum omnium parens, natura maximè simplex, virtute tamen immensus, totius concretionis & compositionis expers, semper idem, sibique in omni æternitate simillimus. Qui verum igitur, & rectum contemplari desiderat, Deum intueri desiderat. Finis igitur Philosophiæ est Deũ cernere. Præterea studium sapientiæ in humanæ etiam naturæ explicatione versatur. At humana ex diuinis nexa & apta sunt. Non poterit igitur quisquam se exactè cognoscere, nisi mentem in Deum prius intenderit. Præterea quomodo poterit quisquam intelligere, quid sit extremum bonorum omnium maximè naturæ hominis accommodatum, nisi viderit mente & ratione se ex diuina benignitate profluxisse: & proinde non esse summum bonum ad aliud quam ad Deum tanquam ad vitæ principium referendum? Postremo ille solus (vt Aristoteles ait) scire dicitur, qui res ex causis agnoscit. Cum igitur Deus sit rerum omnium causa, omnis sapientia in notitia illius consistit. Tres autem Philosophiæ partes peripatetici statuerunt, vnam, quæ in naturæ peruestigatione versaretur: alteram, quæ de moribus & vita disputaret:

tertiam, quæ disserendi artificium contineret, vt eo videlicet, quid verum, quid falsum, quid consentiens, quid repugnans esset in oratione, iudicarent. At naturam speculari non potest, nisi qui naturæ conditorē mente cōtemplatus fuerit: mores illi solum rectè constituere licebit, qui omnia studia vitæ ad Dei legem reuocauerit: verum intueri non est concessum, nisi ei, qui nunquam oculos à veritate sempiterna deiecerit. Quācumque igitur partem Philosophiæ attingere volueris semper erit necesse, vt Deus in oculis & aspectu sit. Aliter enim in ea commode versari non poteris. Vt autem ad tantum sapientiæ gradum homines peruenirent, omnes Philosophiæ partes & artes etiam Mathematicas sibi perdiscendas esse statuebant, vt paulatim assuescerent animum à societate corporis auocare. Erat enim illis persuasum qui multum reliquis ingenio antecellebant, nihil esse veri, nihil expreßi, nihil solidi in rebus quæ sensibus obiectæ sunt. Omnia enim continenter labi, & fluere, nec vllo temporis momento consistere: sed incredibili celeritate ferri, & horis singulis atque adeo momētis immutari. Vmbras igitur, & imagines, & quasi quædā somnia res corporeas existimabant: proinde illis qui verum cernere vellent, esse mentem à sensibus abducendam, & à corporis contagione seuocandam, vt liceret ea quæ constantia & æterna sunt, nec vllam sunt mutationem vllis seculis habitura, ipsius mentis oculis vsurpare. Vnde etiam colligitur, sapientiæ munus & officium esse Deum cognoscere, illiusque sanctißimum numen integra, pura, & casta mente venerari, & omnes curas & cogitationes ad gloriam illius dirigere.

Artes

Artes vero reliquas ſapientiã minimè continere, ſed eſſe gradus quoſdam, & adminicula quibus erectæ mentes ad ſapientiam facilius aſpirarent. Ergo etiam ſecundum Græcorum ſententiam, qui Deum nouerint, ſapientes appellari merito poſſunt: qui vero ſine Dei cognitione in alijs artibus verſantur, non ſapientes, ſed laborioſi, & infelices, vt ſunt omnes qui rerum magnarum cupiditate flagrantes in illis comparandis omnem vitam ſine vllo fructu cõſumunt. Hæc cum ita ſint, conſequens eſt, vt videamus num antiqui Philoſophi qui tantum munus animo complexi ſunt, ſapientiam, hoc eſt Dei notitiam conſecuti fuerint. Non prorſus. Imo plerique in ipſo ſtatim philoſophandi principio à ſapientiæ certiſsima ratione deſciuerunt. Primus enim eorum lapſus fuit, Dei numine relicto, alias rerum cauſas ſpeculari. Itaque dum orbati diuina luce mentem in naturæ rationem intendere conati ſunt, vt quæ fuerint initia rerum, quæ mũdi totius origo, perſpicerẽt, nihil tam abſurdum fingi poteſt, quod non effutirent. Quod autem de illis Socrates iudicium feciſſet, Xenophon luculenter exponit. Dicit enim Socratem ſolitum fuiſſe Phyſicos (ſic enim qui naturam rimari conabantur appellati ſunt) vehementer admirari, qui quaſi iam humana omnia explorata penitus habuiſſent, ita rerum diuinarum rationes indagare, & perſcrutari volebant, & in rebus illis cognoſcendis, quæ erant ab humana cognitione remotiſsimæ vitam fruſtra conterebant. Quam inanis autem eorum conatus eſſet, ex eo colligi, quod ij qui naturæ cognitionẽ ſibi inſolẽtius arrogabãt, ita inter ſe diſsiderent, vt non multum à furentium temeritate,

tate,

tate, & insania distarent. Sunt enim (dicebat) insani, qui valde metuenda non timeãt: sunt rursus alij, qui minimè metuẽdã pertimescant. Multos non pudet in publico pudenda facere. Alios rursus pudor tenet, ne in hominum conuentum venire audeant. Sunt qui neque templum, neque aram, neque quidquam sacrum, aut religiosum honore dignum arbitrẽtur: alij contra quibusuis lapidibus, atque lignis honores diuinos habent. Horum similes Philosophi sunt. Alij enim omnia vnum esse contendunt: alij vero res multitudine infinitas esse statuunt. Sunt qui omnia perpetuo moueri dicunt: alij rursus nullum esse in rebus motum asserũt. Quidam omnia oriri, & occidere dicunt. Alij contra nihil ortum esse, aut interiturum confirmant. Præterea dicebat idem Socrates, nimis stultum esse id summo studio & cura perquirere, quod nullũ fructum erat studiosis allaturum. Nũquid (aiebat) quemadmodum ij qui artibus humanis incumbunt, ideo illis operam dant, vt vel sibi, vel alijs aliquod artis ipsius opus efficiãt, ita isti confidunt, se opera similia illis, quorum rationes peruestigare nituntur, veluti ventos, vel aquas, vel temporum distinctiones effecturos? His quidem & alijs eiusmodi argumentis Socrates (vt Xenophõ auctor est) Philosopos irridebat. Quãta eorum varietas & inconstantia fuerit, & in quanta inanitate versarentur, dici vix potest. Quidam aquæ, alij aëri, alij autem igni rerum originem tribuebant. Anaximander corpus aliud infinitũ, ex quo omnia fierent excogitauit. Democritus infinitum inane, & atomos innumerabiles, huc & illuc temere concursantes, & fortuita copulatione & adhæsione

omnia

omnia conficientes effinxit. Empedocles quatuor elementa, & litem, & amicitiam principia rerum omnium fuisse constituit. Omnes hi, & alij quam plurimi quos causa breuitatis omitto, eam siluam atque materiam rerum quam somniantes allucinabantur, ex qua omnia facta fuisse putabant, vt rerum omnium causam inducebant: opificis autem, qui eam materiam informaret, nomen quasi nihil opus fuisset arte, consilio, & effectione, miro silentio præteribant. Merito igitur Plato in libris de legibus de illorum temeritate & impietate conqueritur. Illorum namque opera religionem apud multos euersam dicit. Sublata vero religione, neque leges, neque iudicia, neque mores constitui posse. Nam vbi numinis metus animos minimè continet, parũ leges & ciuilia constituta proficiunt. At qui Deum mundi conditi gloria spoliat, Deum de mundo tollit. Hac autem opinione constituta, metuque sanctissimi numinis sublato, nullum tãtum facinus erit, quod non passim ab omnibus, vbi primum sceleris occultandi, aut iudicij eludendi spes oblata fuerit in aliorum perniciem suscipiatur. Huic autem tam sceleratæ opinioni ingentem materiam Physicos præbuisse Plato cõfirmat. Sic enim (vt ait) illi statuebant, omnia quæ sunt vel naturæ vi, vel casu, vel artificio facta fuisse. Et opera quidem vehementer illustria naturæ, atque fortunæ, minima autem arti & consilio tribuebant. Cælum namque, ignem, terras, & maria, sidera, & reliqua omnia quæ cernimus in mundo vi naturæ ratione carentis, & temerario concursu facta fuisse dicebãt. Cum enim ita casus tulisset, vt calida frigidis, arida liquidis, dura mollibus,

libus, grauia leuibus aptè coniungerētur, tum cælum, & astra, & animantia, & has rerum omnium formas quas videmus extitisse. Artem vero humanā naturæ vim imitari, & inanes quasdam rerum imagines & formas efficere. Homines autem non artificio factos, sed ex se artificium peperisse. Ea igitur opera, quæ arte constarent, cum essent ab hominibus facta, longe inferiora esse illis, quæ natura nihil sentiente constiterant. Operibus autem hominum artificio constitutis religionem & Deos annumerabant. Prudentium namque cōsilio factum esse, vt hominum cupiditates numinis metu frænarentur, vt cuncti mortales opinarentur esse quandam vim diuinam omnia contuentem, & animaduertentem, & pro cuiusque vitæ ratione, vel præmium, vel supplicium, iudicio rectissimo constituentem. Re autem vera non ita esse, sed vim diuinam aut non esse, aut ab ea res humanas minimè curari, aut facillimè muneribus à puniendo maleficio deduci. Hos in eo loco Plato redarguit, & tam impiam, & sceleratam opinionem plenissima grauitatis & acuminis oratione conuellit. Horum disciplinis imbutus Diagoras Deum esse negauit. Horum opinionibus infectus Protagoras, an aliquod esset numē diuinum, impie dubitauit. Hos secuti multi sunt quorum vita, quam parum illi credāt Deum mundi principatum tenere, sceleribus infandis ostendit. Pythagoras Samius omnia rerum principia ad numeros reuocauit. In quo quidē propius iam ad Dei cognitionem accessit. Numerorum enim ratio solertiæ firmissimum continet argumentum. Fieri enim nequit, vt in rebus quæ casu fiunt, omnia ad numerum aptè

cadant. Qui igitur numeros in natura constituit, mentem & consilium, non temeritatem in rerum dominatu collocat, omniaque mundi opera singulari conditoris artificio facta fuisse confirmat. Is igitur, & omnes illius discipuli religionem coluerunt, & Deum naturæ parentem venerati sunt. Multa tamen illius errata fuere, quæ disciplinæ pulchritudinem contaminarunt. Anaxagoras similium partium infinitatem, & mentem concretione, & secretione res omnes quæ natura cõstant, efficientem induxit. In quo quidem magnam spem illis qui sapientiæ studio flagrabant, attulit. Nam si omnia mente facta fuisse constaret, casus erat continuo à mundi fabrica & ratione repellendus. Reliquum igitur erat, vt homines studiosi in singulis rebus intuerentur diuinæ mentis artificium: & intelligerent nihil fieri in eo genere posse præstantius: & sic tandem admirabilem Dei sapientiam ex operibus illius agnoscerent. Conatus quidem fuit egregius: exitus tamen infelix, & ærumnosus omnium spem turpissimè fefellit. Omnia siquidem fermè naturæ opera ad materiam, & partes illas simillimas reuocauit, & pauca admodum menti facienda & procuranda reliquit. Nescio enim qua temeritate sunt impulsi homines, qui multum ingenio confidebant, vt cũ naturam se studiosissime sequi dicerent, & omnes naturæ partes hanc vnam vocem mitterent, esse quendam rerum omnium parentem, & dominum qui omnia à principio immensa potentia creauisset, ordine singulari distinxisset, & opere mirabili perpolita coërceat, atq. moderetur, hãc sapiẽtiæ viã quasi nimis tritã atq. peruulgatam aspernati rudẽ materiã,

eamq.

eamq. minimè certa ratione constitutā admodū furenter amplecterētur. Quod perinde erat, atq. siquis in Praxetilis, aut Myronis signo non opificis artificium, sed æs, aut lapidē, ex quo signū factum fuerat spectādum existimaret: aut in Apellis tabula nō pulchritudinē operis Apelli, sed coloribus ascriberet. Nec etiā illud viderunt nullum opus pulchrū esse posse, quod nō artificio cōstaret. Ergo cum nihil esse mundo pulchrius animaduerterēt, summū certè cōditoris artificium admirari debuissent. Quid quod in mundi opifice nō solum mētem & rationē qua materiā informauit, & tam varias & multiplices ex illa formas effecit, aspicere, verū & potētiam qua materiā ipsam cōdidit, intueri potuissent, si vidissent nō posse illius potentiā termino vllo circunscribi? Quod tantum abfuit, vt facerēt, vt cū pauci cōditoris mētionē facerēt, omnes sempiternā materiā fuisse fingerēt. Sic factum est, vt dū materiæ æternitatē, atq. adeo diuinitatē darent, multi occasionē arriperēt sceleris infandi, quo duo principia finxerunt, vnū bonorū, alterū vero malorum, quod maximū fuit errorū, & scelerum seminarium, & maximas clades in res humanas inuexit. Quid quod multi, vt magis ostēderent ad mundi fabricā non opus fuisse ratione, mundos innumerabiles oriri, & occidere singulis momentis asserebant? Quid quod alij hunc eundem mundum sæpius oriri, & occidere, & rursus instaurari, atque renouari, & hanc vicissitudinem in omni temporum æternitate conseruari statuebant? De natura autem diuina, quanta erat inter illos qui religione aliqua tenebantur, dissensio? Alij namque Deos innumerabiles, alij paucos

admodum, & eos alij quidem otiosos, alij laboriosos, & certis muneribus districtos affirmabant. Non pauci mundum animantem, & Deum fingebant: solem & sydera in sede diuina collocabant. Quid de vltimo & extremo rerum omniũ expetendarum sermonem faciam? Quanta erat inter illos disceptatio? Et ita cum nullus illis certus finis esset, in quem respicerent: nulla certa eis officiorum ratio constabat. Quod si non mediocris sapiẽtiæ fructus est egregia morum descriptio, animorumque grauis & sapiens moderatio, & placidissimæ pacis constitutio, quomodo non sunt illi stultissimi iudicandi, qui se flagitio & turpitudine contaminarunt, & in omnium se flagitiorum colluuionem eiecerunt, & quorum animi secum intra se turbulentissimè dissidebant? At constat maximam eorum partem qui ingenium venditabant, & nomine sapientiæ elati, & inflati reliquos homines præ se cõtẽnebant, flagitijs infamem fuisse, turpitudinisque suæ vbicumque pedẽ ponerent, impressa vestigia reliquisse. Itaque varijs animorum motibus conflictati, & libidine, & ambitione furentes sæpe resp. suas insita temeritate, & audacia peruerterunt. Solus Socrates illis priscis temporibus natus beneficio diuino videtur, vt sophistarum insolentiam frangeret, modestiaque sua multorũ superbiam, qui sibi sapientiam arrogabãt, oratione comprimeret. Is primus philosophiam à naturæ peruestigatione ad mores & instituta vitæ traduxit: & summus, vt tẽporibus illis, virtutis magister extitit. Qui tamen cum se nihil scire dicit, multis in locis hæret, & dubitat, & rebus verissimis res commentitias admiscet, & vt nihil aliud dicam, si

vere eam illi Plato opinionẽ attribuit, Pythagoram secutus varias & infinitas animorum è corporibus in corpora migrationes perpetua oratione comprobauit. Qui ex illius doctrina profecti sunt, mirum est, quantum inter omnes excelluerint: non tamen ita, vt sapientes appellari possint. Non enim dignam de Deo sententiam habuerunt, ingenitamque materiã sine vllius conditoris numine & beneficio ad mundi fabricam contulerunt, & virtutis pulchritudinem nõnullis maculis inquinarunt. Aristoteles quamuis esset Platonis auditor ab illo desciuit, & mundi principium negauit, & de animorum immortalitate adeo obscure disseruit, vt quid sentiret dubiũ valde reliquerit. Præterea non explicitè an Deus quemadmodum vniuersitati prospicit, rebus singulis prospiciat, definiuit. Quanquã si liber ille qui de mundo, nomine illius inscribitur, illius est, non obscure rerum singularum prouidentiam sustulit. Sed quorsum hæc tam multa de priscis hominibus, qui sapientiæ operam dabant, in medium attulimus? vt melius considerari posset, Græcos qui in Christiana disciplina sapientiam requirunt, in summa dementia versatos fuisse. Vt enim nihil aliud dicamus, cum sapientia sit in Dei cognitione posita, Græci vel Deum esse negabãt, vel illum rerum humanarum curatione priuabant, vel illius potentiã & numen in angustum contrahebant. His explicatis consentaneum est, vt eorum argumẽtis respondeamus. Quid, inquiunt, Deum mouere potuit, vt homo fieri vellet? De qua re primum dubitas? De potestate? An de probitate? An de cõuenientia? Potestas quidẽ, vt de illa primum loquamur, est immẽsa,

neque poteſt vllis finibus coërceri, aut viribus impediri. Ingenio minimè conſequi poſſum, inquis. Num quemadmodum cælum factum fuerit, fuiſti ne iam ingenio cõſecutus? Quæ poteſtas illa fuit, quæ aſtris ſplendorem, ſoli claritatẽ, lunæ vim & efficientiam largita ſit, mente & ratione conſequeris? Nõ certè. Et tamen ita diſputas, quaſi ſit neceſſe, id cuius vim ratione comprehendere nequis, non eſſe. Quaſi vero tu in rebus etiam minimis vim diuinæ prouidentiæ poſsis quanta ſit, animo perſcrutari, & inſpicere. Cælum, ſydera, terras, maria naturæ pulchritudinem & concinnitatem, variam & propemodum infinitam animantium multitudinem prætereamus, & de rebus minimis loquamur. Poteris ne vim & ſolertiam, diuinæ mentis in formicarum fabrica conſiderare? Cernis ne in illis virium pro corporis ratione magnitudinem. Num earum conuictum & quaſi reip. ſocietatem? Num motum & alacritatem, & ad depellendam famem admirabilem prouidentiam? Quod ſi nec in minimis rebus quanta fuerit vis & potentia ſummi rerum omnium conditoris intueri potes, quomodo opus omnium maximum & admirandum ratione & ingenio conſequêris? quod ſi ingenio tuo diuinæ potentiæ magnitudinem metiri velis, concidat omne cælum: aſtra ruant: terra deſideat: natura vniuerſa funditus intereat opus eſt. Neq. enim vllo modo conſequi ratione potes, quomodo hæc omnia à Deo conſtituta ſint, eiusq. numine cohæreãt & permaneant, naturæq. ſuæ ſtatum in omni rerum varietate conſeruent. Non igitur vllam vim habet argumentum ab ingenij ſtultiſsima confidẽtia ductum. Si enim ex eo quod nõ

aliquid

aliquid intelligis, sequeretur illud de quo dubitas nõ esse: nihil omnino esset, quando constat te nullius omnino rei earũ quæ à Deo factæ sunt, rationem comprehendere posse. Et quo minus quæque res intelligitur, eo magis cernitur eam fuisse Dei consilio perfectã. Quid ergo? De probitatis immẽsitate dubitas? An ea (vt de potẽtia dicebamꝰ) finibus vllis arceri potest? An terminis vllis cõcluditur? An parum cõstat, neq. potentiã à probitate superari, nec à potẽtia probitatẽ? Restat igitur, vt quantũ & potentiæ & probitati conueniat videamus. Id, inquis, deo minime decorum est. Fuisset quidẽ parũ decorum, si hoc opere fuisset maiestas illius imminuta, aut numẽ illius de statu cõuulsum. At cum nihil omnino sit, quod maiestatẽ, quod statum & dignitatẽ summi atq. sempiterni numinis cõuellere, aut imminuere, aut immutare poßit, tantum abest, vt hoc tã diuinum beneficium Dei gloriã obscurare potuerit, vt eã multo clarius illustraret. Tunc enim Dei gloriã illustrari dicimus, cũ ex illius operibus probitas illius immẽsa perspicitur. At neq. cæli & terræ fabricatio, neque conditæ naturæ conseruatio, neq. mundi totius imperium & administratio, neq. innumerabilia beneficia in genus humanũ collata tantã significationẽ diuinæ probitatis effecerunt, vt sint vlla ex parte cum hoc tã diuino beneficio comparanda. Si igitur quo beneficium amplius est, eo magis probitatẽ in oculis & aspectu proponit, & quo magis probitas extat & eminet, eo gloriæ lumen clarius splẽdet, quid esse magis perspicuum potest, quã eo opere quod Deo indecorũ dicis, gloriã Dei fuisse non apud homines modo, verum etiã apud cælestes infinitis, si ita loqui

fas est accessionibus amplificatã? Potest ne fieri, vt quod gloriam illustrat, indecorum sit, cum gloria à decore & dignitate distingui non possit? Sed, inquis, si potestas Dei est infinita, quid illum impedire potuit, quominus quauis alia ratione hominum vitæ consuleret? Nihil sane. Sed cum Dei perfecta sint opera, minimè illius sapientiæ & probitati conueniebat, vt opere clariore neglecto, opus minus clarum & amplum susciperet. Cum dedecore tamen inquis. Quid tandem dedecus appellas? Vidisti ne Christi virtutem perculsam, & abiectam? constantiã de statu deturbatã? honestatis lumen extinctum? aut vllam flagitij maculam tantis diuinæ virtutis ornamentis inustam? An tu aliquod dedecus esse putas, nisi quod est cum flagitio, turpitudine, & impuritate cõiunctum? Si rectè Philosophiam colis, illa te docere poterit, nullum esse dedecus, præter turpitudinem: nullum decus præter honestatem: supplicia virtuti dignitatem eripere non posse: illius autem decus & robur inuictum illustrare posse. Quo enim vehementius virtus oppugnatur: eo clarius quantum sit illius numen ostenditur. Contemptus tamen, inquis, & abiectus, vulneribusque deformatus, & in crucem sublatus fuit: multitudoque illum mœrentem aspexit, & tamen vos neque huius tantæ humilitatis pudet, neque tantæ imbecillitatis indicium taciturnitate comprimitis. Cõtemptus quidem ab hominibus scelestissimis qui bellum cum diuina lege continẽter gerebãt: non à patre qui illum in amplissima diuinitatis sede locauit. Quo autem magis illum homines impurissimi contemnebant & plagis cõcidebãt, & omni crudelitate lacerabãt, eo maiorẽ

&

& ampliorem illi sempiternæ gloriæ segetem suppeditabant. Nam improbitatis odium virtutem insignem facit. Et præterea virtus tum maximè enitescit, cum maxime in illam perditorum hominum furor incurrit. Cum igitur perspectum fuisset, neq. probra & cõuicia, neq. inflicta vulnera, neq. intolerandos dolores, neq. acerbissimi cruciatus atrocitatem potuisse virtutem illius infringere, non ne constat diuinã virtutem illius extitisse? Imo, inquiunt, virtus illius fracta & debilitata fuit. Lacrymis enim atq. luctu, se plane dolore victum esse declarauit. O peruersum de virtutis ratione iudicium. Lacrymæ enim doloris indicium continẽt, non victæ virtutis argumentum. Dolor enim ex imbecillitate naturæ lacrymas elicit: virtus autem eo clarior est, quo dolor est acrior, & natura corporis imbecillior. Lacrymæ igitur non afflictam virtutem, sed virtutis insignem victoriam demonstrant, quæ tanto illustrior est, quanto fuit hostis virtutis ipsius robore superatus vehementior. Non pudet igitur nos lacrymarum quæ dolorem pro nobis susceptum declarãt: quæ societatem humanæ conditionis indicant: quæ clementiam nostri liberatoris erga nos magis claram & illustrem reddunt. Nõ enim ita magnũ nobis beneficium attulisset, si pro nostra salute acerbos dolores minimè pertulisset. Non enim is fuit, qui stoicorum vel immanitatem, vel stuporem, vel indolentiam moribus & disciplina cõprobaret: & sensus humanitatis nõ re, sed orationis ostentatione extorquere cõtenderet: sed qui doceret, qua vi & ratione de sensibus victoria obtineri posset. Præterea ideo lacrymatus est, vt lacrymas nostras abstergeret: quẽadmodum

& morī voluit, vt nos à morte sempiterna redimeret. Id, inquis, natura nō patitur, vt mors viuendi causam afferat. Si de communi vita loqueris, ne vita quidē hominum potest mortis impetum ab aliorum hominū vita repellere. Si de potētia diuina disseris, parum quātum sit illius numē attēdis. Deus est qui vitā eripit, qui ereptā restituit, qui principes summos è solio detrudit, qui homines humi stratos in cælum extollit, qui voce tantum & imperio ea quæ non sunt, esse, vigere, sentire cōpellit. Vita, mors, salus, interitus illius numine continetur. Itaq. vt pater optimus, vt princeps clemētissimus mortis suæ meritis atq. virtute pro filijs atq. subditis admodum libēter oppetitæ, viā omnibus, qui illum sequerētur ad immortalitatē muniuit. At, inquis, hominum causa quibus nihil est in vita fragilius tantum facinus edidit? Verum. Et quo est eorū natura fragilior, eo clementia illius præclarior est, quæ genus hominum è luto fictum, & in terrā depressum, atq. demersum excitauit, & ad certissimā spem cuiusdā diuinitatis erexit. Nunquā ne tibi in mentē venit admirari illum ipsum dominum cælum, terras, ignē, maria & omnes deniq. naturas quæ cæli ambitu cōtinentur, hominum causa cōdidisse? Non enim sibi qui nullo domicilio, vt cōmodius habitaret indigebat: non Angelis qui mentes purissimæ sunt, neque sedē vllam corpoream in qua locati sedeant requirunt: sed hominibus tantum quos solos ex omnibus animantibus imagine suæ mentis illustrauit, mundum clarissimis luminibus distinctum, & varijs opibus instructum, & ornatum fecit, & opere admirabili perpoliuit. Et tamen ijsdem argumentis, si tunc cum mundum

ædi-

ædificauit in consilio fuisses adhibitus, vt i potuisses. Hominum causa quibus nihil est fragilius, tantùm & tam præclarum opus effecit? Argumentum quidem magnam vim habet, ad clementiã summi domini celebrandam: non autem ad opus clementiæ ipsius labefactandum. Tanto enim beneficium mirabilius est, quanto illi quibus affertur minus illo digni sunt. Præterea noluit ille clementissimus dominus, vt homines quos ad sui imaginem finxit, & quibus terrarum imperium delegauit, ita se in terram abijcerent, vt non mentes ad ortus sui principium frequenter excitarẽt, Deumq. parentem agnoscerent. Qui enim ita se propter naturam mortalem contẽnunt, vt nihil immortale atq. diuinum moliantur, hi brutis animãtibus annumerandi sunt. Insitæ namq. dignitatis obliuiscuntur, nec intelligunt se esse ad imperium natos. Quamuis enim corpore sint fragiles, & imbecilli: mente tamen & ratione qua nihil est in omni natura præclarius, immortales, atque diuina quadam forma præditi sunt. At homines contra naturæ præstantiam, immemores officij, immemores laudis & honestatis, à Deo penitus auersi se se libidini & impuritati dediderunt. Itaque pater optimus rationem iniuit, quemadmodum homines quos magnitudine regiæ dignitatis, & amplissimæ dignitatis exornat, terras intueri desinerent: & supera atque cælestia cogitarent: vt ita possent ipsius patris summi beneficio in statum vnde conciderant, cum amplificata dignitate restitui. Ad quod efficiendum nullum remedium conuenientius adhiberi potuit, eo quod Dei filius adhibuit. Cum enim homo fieri voluit, vt nos secum

fœdere ſempiterno coniungeret, cum pœnas noſtris ſceleribus debitas ipſe luit, vt diuino iudicio ſatisfaceret, cum pro omnium ſalute ſanguinem profudit, vt omnes ſacris ſanctiſsimis expiaret, immenſæ potentiæ, ſapientiæ, iuſtitiæ, probitatis monimenta conſtituit, quibus nos amore tantæ benignitatis incenderet, & ſtudium iuſtitiæ acriter incitaret. Itaque nec audaces ſumus, cum Deum hominem factum fuiſſe confiteamur: in eo enim opere illius immenſam potentiam, & infinitam clementiam admiramur: neque ſuperbi & inſolentes, non enim ſalutem noſtram meritis noſtris, ſed magnitudini immenſæ illius benignitatis aſcribimus: & ſimul dignitatem noſtram quam ſcimus eſſe ſanguine diuino conſtitutam, multo acrius & diligentius nobis tuendam eſſe iudicamus. At, inquis, crucis ſpecies horrorem incutit, & homines à ſtudio pietatis abducit. Non vides igitur (ô Philoſophe) quantũ ſit in Chriſto numen atque potentia? Nam contra naturam crucis, Chriſti numine factum eſt, vt crux non exterreat homines, ſed eos ad ſe acriter atque vehementer alliciat. Qui fieri enim potuiſſet, vt humanum genus cum natura ad voluptatem propenſum ſit, & dolores extimeſcat, repente voluptates aſpernaretur, atq. dolores contemneret, niſi illud vis diuina ad tã præclarũ facinus impuliſſet? Cernis innumerabilem multitudinem virorum, mulierum, virginum, & puerorum pene infantium ad crucis ſocietatem inflãmatis animis aſpirare, dolores contemni, cruciamenta negligi, ſanguinem profundi, ſummamque gloriam in cruciatibus ſummis conſtitui, & dubitas quin tam diuina conſtantia à

diuina virtute profluxerit? Quid enim eos ad Christum allexisset, nisi lux diuina mentibus oblata, diuinæque sapientiæ decreta, diuini Spiritus afflatu & impulsu percepta, cognita, & constituta? Num voluptates, vitæque lenocinia, & blandimenta? At fateris illis pro vitæ delicijs supplicia constitui. Num eloquentiæ admirabilis vis & amplitudo? At tu eorum magistris hoc quasi probrum obiectas, quod fuerint infantes, & artiũ humanarũ prorsus imperiti. Quid ergo aliud esse potuit præter vim diuinam, quæ animos cælesti luce completos ardore pietatis inflammauit, vt in doloribus summis summum virtutis præmium in hac vita collocarent? Qua eloquentia Plato vir Græciæ sapientissimus fuerit eius monimenta declarant. Magnus præterea virtutis magister extitit, incredibilique semper studio elaborauit, vt homines ad virtutem cupiditate verissimæ laudis incẽderet. Athenis, cum nihil proficeret, relictis, Ægyptum, Sirenem, Siciliam, Italiam, vt inueniret cui virtutem traderet, peragrauit. Si virtutis opinio valuisset, nemo fuit illis tẽporibus virtutis opinione præstantior. Si eloquentiæ viribus insitæ penitus opiniones euelli potuissent, nemo fuit Athenis quæ ciuitas eloquentiã aluit, ad summumque perduxit, qui Platonem eloquentia superaret. Præterea non labores ingentes & cruciamenta proponebat, sed homines ad virtutis studium virtutis ipsius illecebris inuitabat. Sed quid tãdem effecit? Quæ vitia sustulit? Quas libidinis fibras amputauit? Quam remp. cum valde cuperet, moribus & institutis rectè constituit? Nullam prorsus. At nostri homines barbari, & inculti, atque totius doctrinæ po-

litioris

litioris ignari, mundum immutarunt, & à vitæ flagitijs ad studium religionis, atq. pietatis, & iustitiæ traduxerunt, & homines innumerabiles tãto virtutis robore munierũt, vt præ verißimæ dignitatis studio mortẽ & cruciatum contẽnerent. Vnde colligitur id tantum opus diuinæ virtutis atq. sapiẽtiæ præsidio perfectum & absolutum fuisse. Libenter autem à Græcis audierim, cum multi homines olim sapiẽtiæ studio flagrãtes in decretis suis vitã beatam ponerent, num illorum quispiã pro decretis suis vitã in summum discrimẽ induxerit? num mortẽ, vt constantiæ testimonio disciplinæ suæ fidẽ cõfirmaret, oppetendam existimarit? num vt alijs salutarẽ disciplinam traderet, cum vitæ periculo pestiferas opiniones ex animis euellẽdas susceperit? Non certè. Aut enim id quod sectæ tuendæ gratia disputabant, minimè sentiebant: aut infirmum sensum decretis suis adhibebant: aut hominum salutem ad se pertinere minimè putabant. Si decreta sua minimè vera credebant, fallaces, si infirmum assensũm illis adhibebant, opinatores, si salutem hominum negligebãt, inhumani, & nullo modo sapientes erãt appellandi. Non enim fieri potest, vt aliqua virtutis & honestatis pars à veræ sapientiæ studio seiungatur. Vbi igitur vel pro veritate mendacium, vel pro cõstantia fluxa fides, vel pro studio salutis communis immanitas in vita dominatur, ibi nullus omnino locus sapientiæ veræ relinquitur. Cum vero contra videris innumerabiles homines pro Christi fide, sanctitate, religione vitam in tormentis libenter abijcere, non tandem intelliges, eos qui sapientiæ nomen captabant, insipientes fuisse: & eos qui minimè sapientiæ

nomen arrogabant, diuinæ sapientiæ compotes extitisse? Vt enim opinionis imbecillitas & inconstãtia est vanitatis, & falsæ sapientiæ comes, ita constãtia est semper cum sapientia vera coniuncta. Ergo cum nulla maior vnquam, non dicam in vllis gentibus, sed in illis etiam viris, qui summa ingenia ad exquisitam disciplinam contulerunt, constantia in fide retinenda perspecta fuerit ea, quã Christiani in cruciatibus retinebant, dubium esse poterit, quin illi soli sapientiã consecuti fuerint? Quod minimè mirum est. Cælum enim semper spectabãt: numinis opẽ noctes & dies implorabãt: virtutis diuinæ magnitudinẽ sibi ad imitandum proponebant: Christi meritis innixi supra sydera sublimes efferebantur: diuinæ mentis agitatione beatorum regionem peragrabant: diuinæ mentis speciem, quoad licet & fas est, in hac vita mentis oculis vsurpabant: amore tantæ pulchritudinis incensi ferebãtur: colloquio diuino iucundissimè fruebantur: eamq. à Deo doctrinam capiebant, quã nullum humanum ingenium fuit vnquã flagranti studio consecutum. Ergo cum eorum fides nõ esset hominum auctoritate nixa, sed diuini spiritus testimonio confirmata, mirum videri non debet tantum esse nationis Christianæ robur, vt eam nemo possit de statu conuellere. Habet enim hoc omnis homo qui semel se se ad Christi studium ardenter applicat, vt quamuis cernat omnes homines diuersam ab illo sententiam sequi, & omnibus ob eam caussam mortalibus, vt homo demens, & communis sensus ignarus ludibrio sit, & illum cuncti vt furiosum & insanum fustibus insequantur, ipse tamen constans, erectus, &

excel-

excelſus in omni rerum diſcrimine, & malorum omnium tempeſtate permaneat. Ipſe namque ſibi veræ ſapientiæ conſcius erit, & reliquos homines temeritate & amentia condemnabit. At hoc, inquit, ſummæ temeritatis eſt, cum ab omnibus diſſentias, tibi vni ſapientiam inſolenter aſſumere. Eſſet quidem, ſi ingenium ſuum omnibus ingenijs anteferret. Quod tantum abeſt, vt faciat, vt naturam ſuam contemnat, atque pro nihilo putet. Cum vero non iudicium ſuum, ſed diuinum teſtimonium hominum vagis & errantibus opinionibus anteponat, ſapientis hominis officium facit. At Deus eſt qui in Chriſtianorum animis inſidet: qui eorum mẽtes illuſtrat: qui Chriſto teſtimonium dat. Qui credit (inquit Ioannes) in filiũ Dei, teſtimonium habet in ſemetipſo. Hoc autem ſatis experimur, cum expiati ab omnibus flagitijs, inflammati rerum cæleſtium cupiditate lõgius extra corpus excurrimus, vt cum Deo animo ſoluto atque libero colloquamur. Tunc igitur diuina reſponſa percipimus: ſpecie diuinæ pulchritudinis incendimur: miroque deſiderio illius, & ardenti cupiditate flagramus: & lacrymas cum admirabili iucunditate profundimus: & admiratione etiam interdum defixi vehementer obſtupeſcimus. Hoc igitur qui ſentit, & percipit, & cum maximo fructu ſæpius experitur, qui voces diuinas intra pectus accipit, qui diuini ſpiritus ductum & imperium ſequitur, qui ad firmam ſpem immortalis gloriæ diuinæ mentis viribus excitatur, quomodo poteſt, aut hominum errante iudicio commoueri, aut corporis doloribus à mentis ſtatu demigrare? Ergo ſi nemo ſapiens eſt, niſi quem Deus erudit, & ipſi quoties nos

ipsos à corporis consuetudine seuocamus, vt Deum puro animo contẽplemur, perfecte sentimus nos cælesti disciplina diuinitus admoneri, nonne satis constat, eos solos esse sapientes qui Christi crucem subierunt, & se se in illius studium qui cruce configi pro nobis voluit, ardenti animo contulerunt? Neque enim sumus verbis eloquentia humana ad persuadendum concinnatis impulsi, sed spiritus diuini vocibus incitati. Quo circa mirandum non est, ab ijs qui Christũ sequuntur, sperni voluptates, contemni dolores, vitæ commoda pro nihilo duci, eorumque animos cupiditate diuinitatis inflammari. Dei enim monitis & institutis in vita dirigũtur: ope diuina muniuntur: ad Deum sensu voluptatis admirabilis alliciuntur: & idcirco minimè vllis hominum viribus, aut insidijs possunt à Dei coniunctione diuelli. Quis nos, inquit Paulus, poterit separare à caritate Christi? Num ærumna, aut angustia, aut afflictio, aut fames, aut nuditas, aut periculum, aut gladius? Quemadmodum scriptum est, Propter te quotidie morti tradimur, & quasi oues cædi destinatæ ad mortem ducimur. Sed in his omnibus victoriam consequimur ope illius, qui dilexit nos. Certus enim sum, quod neque mors, neq. vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque aliquid aliud poterit nos separare à caritate Dei, quæ est Christi Iesu domini nostri virtute confirmata. Hæc quidem Paulus, non verbis tantum, sed multo etiam clarius factis ostendit: idem reliqui omnes qui vestigijs illius institere, fecerunt: simili que virtutis constantia, dolores & supplicia

n pertu-

pertulerunt: & vsque ad extremum vitæ spiritum inuicto animo pugnauerunt: vt eam coronam adipiscerentur, quæ est omnibus qui pro fidei sanctitate dimicauerint, in cælo proposita. Quẽadmodum Paulus ipse dicit. Bonum certamen certaui: cursum consummaui: fidẽ seruaui: quod reliquum est, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in die illa iustus iudex: non solum autem mihi, sed omnibus qui diligunt aduentum eius. Audis verißimæ sapientiæ vocem, diuinæ constãtiæ testimonium, virtutis robur inuictum, & dubitas quin animus tam diuinis opibus instructus poßit à se omnes impetus hostiles reprimere? Quis autem hanc viri diuini virtutem exaggerauit? Quis illius statum tam firmo præsidio muniuit? Quis animum illius tantis opibus instruxit, vt eũ nullæ vnquã tempestates conuellerent? Christi crux est illa quæ animos excelsos & inuictos efficit, & cupiditate immortalitatis incendit. Non igitur crux, vt dicebatis, exterret: sed allicit, & inuitat, studiumq. pietatis inflammat. Cum sublatus fuero, inquit Christus, à terra, omnia traham ad me ipsum. Christus igitur actus in crucem, hunc ardorem in animis incitauit, vt multi crucem omnibus opibus, & emolumentis, & voluptatibus longe prætulerint. Et quo minus huius tãti miraculi rationẽ perspicitis: eo clarius apparet, hoc amoris incendium esse diuinis viribus excitatum. At illud argumentum quod sequitur leuißimum est. Deus aut propter sapientes, aut propter insipientes naturam humanã assumpsit, vt mori pro omnibus posset. Sapientes autem omni miseria vacabant: insipientes erant pœnis non muneribus afficiendi:

nulla

nulla igitur erat causa cur homo fieri vellet. Si ad hunc modum argumentari licet, sic etiam rationem concludam. Aut Deus propter sapientes mundum ædificauit, aut propter insipientes. Sapientes nulli natura atque studio sunt: licet quidam falso sapientiæ nomen vsurpent: insipientes digni supplicio sunt: nulla igitur causa fuit, cur Deus mundum construeret. Qui sic argumentatur non videt eam esse diuinæ probitatis amplitudinẽ, vt omnibus consultum esse velit. Sol enim iustis & iniustis exoritur: & pluuia è cælo demissa super omnes effunditur. Præterea, vt ex sanctis literis didicimus, omnia Dei opera sunt ad electorum gloriam reuocãda. Electi vero sapientes sunt. Non erant illi quidem sapientes. Neque enim sapientiæ semẽ est natura terris ingenitum: sed Dei gratia & benignitate è cælo demissum. Eam igitur illi consequuntur, qui cælestia atque diuina ardenti fide suscipiunt. Electorum igitur causa nempe qui sapiẽtes erãt futuri, Deus homo fieri voluit. Atque vt videas, quam iusta causa huius tanti muneris extiterit, causam illam mundi gignendi quam Platonis Timæus assignat, mecum recognosce. Quæramus, inquit, causam quæ impulerit eum, qui hæc omnia machinatus est, vt originem rerum, & molitionem nouam quæreret. Probitate videlicet præstabat. Probus autẽ inuidet nemini. Itaq. omnia sibi similia generauit. Hæc nimirũ gignẽdi mundi causa iustissima. Et hæc quidem Plato diuinitus. Non est enim Dei potentia in dubium reuocanda: non illius consilium inconsideratè, & temere perquirendum: non aliæ rationes peruestigandæ. Hac vna causa contenti simus, quæ

in Dei probitate consistit. At Dei probitas, cum sit immensa, non potest vllo modo mundi huius molitione definiri. Ergo cum neque potentia, neque probitas vllis terminis includatur, neque dubium sit, quin is possit quæcumque velit, & velit omnia ad similitudinem sui perducere, quomodo verum est de opere illo dubitare, quod erat maximè ab infinita probitate postulandum? In omni igitur quæstione quæ de rebus diuinis habetur, cum de infinita potestate & probitate dubitare minimè liceat, id solum considerandum est, quam id de quo agimus, aptum & consentaneum diuinæ probitati sit. Neque enim muneris amplitudo homines perturbare debet: imo potius accepti muneris fidem confirmare. Principē enim maximum maxima largiri decet: Deum verò diuina beneficia conferre. Non enim sunt fines infinitæ bonitati constituendi. At homines cum Deum ex natura sua fingant, & idcirco potentiam illius angustis sanè finibus circunscribāt, & probitatem ingenio suo metiantur, fit, vt de potentia diuina sæpe dubitent, fidemque multis operibus diuinis propter admirādum immensæ probitatis exemplum nequaquam adhibeant. Hinc omnes opiniones pestiferæ quas hominum perditorum vita recepit, ortum habuêre. Aut enim homines de potentia, aut de probitate diuina dubitant. Quasi vero quanta Dei potentia, atque probitas in mundi fabricatione constiterit, ingenio consequantur: aut non eo magis perspici possit opus diuinum esse, quo maius & magis admirandum extiterit, longiusque humani ingenij facultatem superauerit. Infinitæ namq. probitatis est immensum & infinitum beneficiū

conferre:

conferre: & se cũ illis quibus ſalutem dare vult, largitate infinita communicare. His igitur argumentis Græcorum magna ex parte dilutis, reſtat, vt videamus quam conueniens & aptum fuerit diuinæ probitati, id quod Chriſtiana religio cõfitetur. In primis vero ſtatuẽdũ eſt, Deũ aliter ea quæ mẽte & ratione carent: aliter ea quæ ſunt ratione prædita lege deuinxiſſe. Ea enim quæ minimè arbitrij ſui ſunt, ita mouentur, vt nunquam ſibi impoſitam legem tranſiliant. Nec enim cælum motum & conuerſionem ſuam certis temporibus intermittit: neque ſydera loco ſuo migrant: neque mare terras fluctibus obruit: neq. tellus herbas & fruges effundere deſiſtit: neq. aliquid deniq. aliud quod arbitrio ſuo careat, ſecus quidquam gerit, quam eſt illi à principio Dei lege & imperio cõſtitutum. At illis formis atq. naturis quæ rationis & conſilij participes ſunt, ita leges dedit, vt eis vtrum vellent liberum relinqueret. Poterat enim Angelus, & poteſt quilibet homo, vel legi parere, vel legem transgredi, & ita vel præmia iuſtitiæ conſequi, vel iniuriæ pœnis obligari. Secus enim nulla diuini iudicij ratio conſtaret. Ea enim quæ naturam neceſſario conſequũtur, neq. laude, neq. vituperio digna ſunt. Præterea hoc eſt Dei bonitati propoſitum, vt nos ſui ſimiles efficiat. Hoc fieri nõ poteſt, niſi diuinis virtutibus excolamur: virtus autẽ non eſt, quæ nõ ſponte ſuſcipitur. Itaq. fit, vt vbi voluntas libera nõ eſt, neq. virtus extare poſſit, neq. vlla ſpes diuini ſtatus aſſequẽdi relinquatur. Cũ igitur homines nõ cogẽdi, & ad officium cõpellendi, ſed modis omnibus inuitãdi, & alliciendi fuerint, quæro quæ ratio cõmodior ad voluntates alliciendas,

& studium virtutis excitandum excogitari potuerit ea, quã clementißimus ille dominus, & parens optimus, cum humanam naturam secum ita coniunxit, vt homo fieret, admirabili consilio cõsecutus est? Nulla prorsus. Quid est enim amore ad voluntates excitãdas efficacius? Quid autem est ad excitandum amorem vehementius vera pulchritudine in oculis & aspectu proposita? Quæ autẽ alia veræ pulchritudinis ratio animo fingi potest, præter eã quæ diuinæ benignitatis splẽdore & magnificentia continetur? Quid autem magis diuinã benignitatem in animis hominum defigere potuit, quam illud admirandum probitatis exemplum, quo dominus pro seruis, innocens pro maleficis, Deus pro impuris hominibus, mortem & cruciatum expetiuit? An est aliquid virtute pulchrius & amabilius? Aut aliqua virtus illustrior ea, qua princeps se se pro suorum salute ad mortem offert? Non profecto. Agraulos Pandionis filia quod se exitio, patriæ amore deuouerit honoribus diuinis affecta fuit. Codrum similiter ijdem Athenienses miris in cælum laudibus extulerunt. Decij apud Romanos tantæ admirationi fuêre, vt eorum nomen immortalitati consecratum sit. Est enim hoc animis omnium hominum penitus insculptum, vt eos qui vitam pro reip. salute in summum discrimen inducunt, diuinos existiment. Plato eos qui pro patria fortiter dimicantes occumbunt, heroës haberi, eisq. honores prope diuinos institui iubet. Aristoteles hanc vnam virtutẽ reliquis omnium virtutum laudibus anteponit. Hanc multi Philosophi laudibus planè diuinis afficiunt: hanc homines eloquentißimi tantis ornamẽtis illustrandã existimarũt,

vt

vt omnem dicendi vim in ea celebranda & exornanda consumerent. Vt autem hominum excellentium testimonia integræque naturæ iudicium relinquamus, ipsum rerum omnium dominum legimus in sanctis literis hac vna virtutis ratione sæpe placatum fuisse. Cum enim Hebræos delere statuisset, & Moses se medium interposuisset, vt pœnas populo debitas ipse pro omnibus, si ita opus esset, animo libente sustineret, ipse Deus se se à cæde cõtinuit, & multitudini clementer ignouit. Apud nonnullos Prophetas conqueritur, quod nullus in Hebræorum multitudine reperiri posset, qui promptus atq. paratus esset ad corpus suum pro omnium salute cum diuinũ iudicium immineret, opponendum. Hæc igitur virtus nõ solum apud homines semper illustris & ampla fuit: verum & diuino testimonio sic comprobata, vt in ea demum quasi in quodam sacrificio magnificentissimo atq. gratissimo singularis sanctitas, summaq. placandi numinis ratio constituta videatur. Si hæc igitur heroicæ virtutis officia summa sunt, si gloriosa, si prædicanda, si vehementer amabilia, si cum à ciue conferuntur, admiranda, si cum à ciuitatis principe suscipiuntur, diuina, quid erit existimandum, cum summus rerum omnium conditor pro hominibus quos in se ingratos & sceleratos expertus fuerat, terras inuisere, humanam formam induere, seque ad sacrificium pro omnibus offerre constituit, vt patris numen eis propitium redderet, illosque iam morti sempiternæ destinatos in vitam sempiternam reuocaret? Hæc immensa Dei benignitas animaduersa nõ amoris incendium cõcitabit? Nõ animos ardore pietatis inflãmabit?

Non omnia vitæ discrimina libenter adire compellet? Quid quod Dei filius crucis supplicio non modo immensæ charitatis officio perfunctus fuit, verum & singulare iustitiæ munus exequutus est? Sic enim Deus clementiam tuetur, vt iustitiæ simul partes singulari ratione suscipiat. Iustitiæ autem ratio flagitabat, vt iuris diuini hominũ scelere violati æquabilis compensatio fieret. Nulla autem vis erat in terris, quæ violati numinis iniuriam compensaret. At sine debita offensæ satisfactione diuini iuris ratio minime patiebatur, vt genus humanum omni scelere contaminatum, quod maiestatem diuinam offenderat, in gratiam à Deo reciperetur. Fuit igitur commodum, vt humana natura diuinæ coniuncta adeo locuples fieret, vt abundè patri pro sceleribus humanis satisfaceret. Hoc igitur Christus à natura diuina sumpsit, vt corpus illius sanctum, innocens, nulla omnino peccati contagione maculatũ vim infinitã possideret, qua posset debitum quo eramus omnes obstricti dissoluere. Quod nõ rapui, inquit ille, tũc exoluebam. At, inquis, iustum non est, vt innocens pro nocẽtibus pœnas luat. Quid si quispiam sponte sua cum cernit hominem addictum à creditore trahi, pro illo pecuniam soluit? Non est æquum, vt is qui erat alieno ære vehementer obstrictus, aliena pecunia liberetur? Cum igitur Dei filius, qui solus nos redimere poterat, pro nobis sponte sua debitum soluit, nonne vides iure factum esse, vt nos illius sanguine in libertatem vindicaremur? At indignum, inquis, est Dei clementia & æquitate innocentis supplicio delectari. Non supplicio delectatur, ô Philosophe, sed virtute, beneficentia, & caritate

qua

qua supplicium pro omnium salute contemnitur. Et interim hic summus iustitiæ Magister eadem opera diuinæ caritatis atque iustitiæ mirabile nobis exemplum proposuit. Caritatis quidē, cum sic statuit, vt filius pro omnibus mortē oppeteret, & supplicia acerbissima pateretur: iustitiæ vero, cum nos in gratiam recipere noluit, nisi prius idem filius debitum quo eramus obstricti dissolueret. Qui nobis filij vnici sanguinem largitus est, quid ad salutem necessarium denegabit? Qui proprio filio, vt Paulus inquit, non pepercit, sed ab illo pœnas nostri sceleris expetiuit, quæ tādem supplicia nostris sceleribus, si fuerimus in tantum beneficium & munus ingrati constituet? Christus igitur crucis supplicio simul & amorem probitatis excitauit: & metum iudicij seuerissimi animis nostris obiecit. Et cum ad spem simul erigendi, & metu coërcendi simus, rei vtriusq. salutarem disciplinam sanxit. Quis enim non speret sibi ascensum in cælum datum iri, cum cernat salutem & dignitatem suam fuisse Christi Dei filij sanguine constitutam? Quis rursus non diuini iudicij seueritatem pertimescat, cum eundem Dei filium pro alieno scelere tantis pœnis excruciatum aspiciat? Præterea ille princeps optimus habendus est, qui leges quas sanxit, operibus cōprobat, moresque suos in publico suis ad imitādum proponit. Omnes enim principum mores & instituta sequuntur. Princeps autem nobis summus atque sempiternus ipse Deus est. Veteris autem Philosophiæ præceptū illud memoratur, quod est è sanctis literis sumptum, Deum sequere. Itaq., vt etiam sapientia Græca tradit, Deus nobis summa vigilātia & alacritate sequēdus erat.

Quomodo autem illum sequi, & imitari poteramus, cum à nobis videri non posset? Ex naturæ, inquis, operibus agnosci poterat. Rectè mones. Sed illud etiam velim adijcias, quo tandē modo illum imitari debeo. Iubes ne vt ipse cælum aliud atq. terrā aliam, & animantia atq. sidera faciā? Non inquis. Sed virtutē imitare. Eam igitur virtutem quam imitari percupio, propius intueri volo. Aliter enim quæ virtutis ratio illi cordi sit, explicare non satis potero. Ne id igitur homines desiderarent, fuit immensæ Dei benignitati & sapientiæ consentaneum, vt Deus sub humana forma se ad homines docendos daret: vt non solum oratione iustitiæ disciplinam traderet: verū sanctißima vita, & factis egregijs, quid Deo gratißimum esset ostenderet. Erat Deus superbia grauiter offensus: humilitate igitur & moderatione explicandum fuit, quantum Deo sapiēs animi demißio, atq. moderatio placeret. Vitæ sordes, & impuritates, effrænatæq. libidines irā numinis incitabant: cōgruū igitur fuit, vt Dei filius exēplo suo castimoniā corporis, & mētis integritatē sanciret. Crudelitas & immanitas cum Dei clemētia bellum omni odio imbutū gerebat: fuit igitur necessarium, vt is in oculis hominum omnia studia vitæ ad beneficentiam conferret: vsque adeo vt etiam pro hostibus oraret. Erat voluntas nostra à Dei voluntate penitus auersa: fuit igitur opus, vt illius exēplo qui dicebat, Nō mea voluntas, sed tua fiat, videremus omnes actiones & cogitationes esse ad Dei voluntatē cōferendas. Mentis effrænatæ rebellio qua homines Dei imperium nefariè detrectabāt, Deum ab hominibus tuēdis & cōseruādis auertebat: ideo cōsentaneum

fuit,

fuit, vt Christus obedientia sua numen patris nobis iratum placaret: & illis qui deinceps illius iussis obedirent, causam salutis afferret. Et quia summa obedientia non in delicijs & vitæ iucunditate, quam sponte nostra suscipimus, sed in laboribus atq. doloribus à quibus natura refugimus, aperte declaratur: commodum fuit, vt is cuius obedientia nostræ rebellionis & contumaciæ scelus erat expiandũ, fieret obediens vsq. ad mortem, & non ad quoduis mortis genus, sed ad id quo nullum erat detestabilius, nempe ad crucis supplicium. Cernis iam animo quantas diuinæ sapientiæ opes in se crucis huius disciplina contineat: cernis compressam & edomitam libidinem & insolentiam: temeritatem, & audaciam profligatam: opes immensas benignitatis, iustitiæ, obedientiæ explicatas: homines in ardentissimum studium ipsius incitatos: & tamẽ hæres & dubitas, neq. crucis vim, atq. cæleste numen amplecteris? Adde nunc patiẽtiæ robur, quod reliquas virtutes præsidio diuino confirmat. Frustra namque bellum contra vitiorum labes & impuritates suscipimus, si in medio certamine aut oblata voluptate liquefacti, aut dolore victi rectum & confirmatum sensum deponimus. Patientia igitur nobis opus est, quæ statum animi fulcit, & coronã stabilẽ atq. sempiternam cõsequitur. Nõ satis igitur fuit Christo ludibria, cõuicia, maledicta sustinere: nisi etiam, vt nos exẽplo suo cõfirmaret, acerbissimos cruciatus admirabili quadam patientia toleraret. Vt enim Petrus ait, cum maledictis vexaretur, nemini maledicebat: cum tormentis afficeretur, nemini minas proponebat. Si igitur Deus sequendus erat, si Deum sequi minime

licebat, nisi videretur, si videri non poterat nisi homo fieret vt homines non verbis tantum, sed exemplis in verißimæ virtutis studium incitaret, quid potuit ad hominum salutẽ vtilius & prouidentius fieri, quam ipsum Dei filium intueri pro hominum salute confixum maledictis, concisum vulneribus, excruciatum doloribus, inuictaque patientia hæc omnia perferentem, vt non modo pœnas pro nobis lueret, verum & nostros animos diuinæ virtutis exemplo, & inuicta patientia confirmaret? Quid est igitur quod Philosophum conturbare poßit, si de potentia diuina non ambigit, si Dei probitatẽ nullis finibus arceri confitetur? Si nullum beneficium fuit magis immensæ probitati consentaneum, quid relinquitur, quod hominum fidem impedire poßit, quominus salutem suam animo grato atq. memore complectatur? Neq. enim Dei naturã dicimus dolore affectam, neque immutatam, neque maiestatẽ illius imminutã asserimus. Quidquid enim molitur, & efficit, sine mutatione efficit: non enim tactu, sed immẽsa virtute opera sua cõficit. In Christo quidẽ latebat, sed naturã vniuersam numine suo cõtinebat: & cũ homo pateretur, illũ nullus dolor attingebat: sed tantũ sub hominis veri forma & specie humani generis salutẽ cõstituebat. Admiraris quòd homo fieri vellet? Admirari desine. Infinitæ nãq. probitatis est mẽtes sibi infinita ratione deuincire. Quòd ꝑ omnibus pati secundũ hominis naturã voluerit? At eiusdẽ immẽsæ probitatis est cõmodorum suorũ obliuisci, vt aliorũ cõmodis atq. saluti ꝓspiciat. Nihil reliqui est, quod homines cõturbet, nisi muneris amplitudo, quasi sit quod magis immẽsæ probitati cõueniens sit, vt

iam

iam diximus quam immensum & infinitum munus, & inexplicabile beneficium. Ne autem plura persequar, in cruce pater ille summus sapientiæ summæ disciplinã constituit. Hoc enim effari videtur. O miseri mortales quos voluntatis vestræ studium mentis lumine priuat, & in miseriæ sempiternæ regionem præcipites exturbat, pestem nefariam fugite, & cladem quæ vobis impendet arcete, quod vt facere possitis, meam disciplinam auribus & ratione percipite. Et quia omnes insidiæ vestris animis ab immoderatione vestræ voluntatis atque libidinis intenduntur, vt benignitate mea frui possitis, voluntatem vestram quæ vobis perniciem machinatur, summo studio comprimite, & meæ voluntati quæ vestram salutem tuetur, diligenter obtemperate. Quid autem est, quod à vobis expeto? Quod vobis tributum impero? Quod munus, vt salui & ornati sitis efflagito? Vt numquam à voluntate mea discedatis: quam vt intueri possitis, eam vobis in summa proponam. Omnia quæ naturæ operibus edocui, quæ lege sanxi, quæ per prophetas explicui, in cruce in quam filius meus dilectus, vt humanam salutem constitueret, agi sustinuit, perfectè consistunt. In ea enim cruce quæ mundo salutem peperit, omnẽ verissimæ sapientiæ rationem, firma vitæ vestræ præsidia, summa dignitatis ornamenta, fixi, locaui, constitui, & illius opera voluntatis meæ fructum patefeci. Si vultis igitur quid velim, quid exigam, quid præscribam, in summa comprehendere, hoc tãtum volo, vt in Christum cruci pro vobis affixum respiciatis, & nullum clarius studium sapientiæ requiretis. Qui enim voluntatis suæ temeritatem compresserit: qui cupidita-

piditatibus suis crucem defixerit, qui commodorum suorum oblitus omnia studia vitæ in vtilitatem humanam cōtulerit, qui pro omnium salute vitam vel abiecerit, vel in discrimen induxerit, qui labores & dolores pro sanctitate iustitiæ susceptos patienter & mansuete tolerauerit, qui denique se se totum ad filij mei carißimi imitationem contulerit, is voluntatem meam sequetur, & mihi gratus & acceptus erit, & in filijs meis annumerabitur. Et hæc quidem Deum dicere cogitemus, & alia plura quæ explicare non possumus. Quod si sapientia Dei notitiā continet, Christi crux nobis Dei notitiam multo clarius quam vnquā tradita fuerat, explanauit. Dei namque probitatem, immensam sapientiā, iustitiam, vim infinitam sempiterni numinis exposuit: per eā enim ex ignominia decoris amplitudo, ex doloribus voluptatis sempiternæ iucunditas, ex morte vitæ diuinæ admirabilis splendor eluxit. Cæli quidem enarrant gloriam Dei. Sed opera cælestia tantas vires non habuerunt, vt hominum mentes ab impietate ad pietatem cōuerterent. Magnum fuit beneficium in lege diuinitus promulgata generi humano concessum. Sed lex nō tantum habuit momēti, vt animos flagitijs atq. sceleribus obligatos è vitiorum vinculis expediret. At hoc maximum omnium beneficium cū amoris diuini multo clarius argumentū contineret, tantas vires habuit, vt terras vniuersas immutaret. Verba enim deficiunt, ingenium obruitur, mens obstupescit, quoties intelligit Dei filium pro hominibus hostili odio ab illius religionę dißidentibus mortem & cruciatum libentißime pertulisse. Itaque homines qui diuini spiritus appulsu

hanc

hanc tantam vim benignitatis animo considerabant, amore non sæuo, sed iucundissimo saucij extra se rapiebantur: cupiditate gloriæ immortalis incensi ferebantur: ignis eos intus exurebat: & ad actiones præclaras acriter atque vehementer incitabat: tantaque erat amoris vis, vt nihil ardentius cuperent, quam vitam in tormentis abijcere. Quod certè fieri ab illis minime potuisset, nisi mentes eorum lumine diuinæ mentis illustratæ id vidissent, cuius tam amabilis species esset, vt mori millies valde expetendum iudicarent, dum eum statum assequerentur, in quo possent iucunditate illa sempiterna potiri. Videbant igitur animis, & iam sentiebãt, & contemplabantur aliquid, in cuius fructu vita beata consistit. Aliter enim nunquam se in tam multos labores, & tanta vitæ pericula tam ardentibus animis intulissent. Sed à Græcis philosophis interim quæram, num opinarentur Deos inter se dissidere, alios alijs insidias moliri, & acerbissimis odijs decertare? Negabunt. Num adulterijs & nefanda libidine contaminari? Id etiam nimis absurdum & impium esse fatebuntur. Num Api Ægyptiorum boui, quem illi Deum habebãt sanctissimum, aut Anubi, aut serpenti, aut Crocodilo, diuinitatem tribuendam censuerint? Neque hoc quidem ferendum esse dicent, vt monstris sacra solennia fiant. Rursus interrogabo, quomodo cum id recte sensissent, non omnem operam posuerint, vt suis ciuibus errorem adeo pestiferum detraherent? Aut enim credebant Deos esse flagitijs infames: aut parũ interesse qualis de mẽte diuina opinio haberetur iudicabãt: aut verum profiteri, ne in multitudinis offensionẽ inciderent,

non

non audebant. Si Deos esse credebant, turpissimis vitijs inquinatos, erant scelestissimi: si parum qualibus opinionibus esset instituta religio ad vitam rectissimis institutis moderandam referre credebant, amentissimi: si vero ciues suos ab errore reuocare non audebant, ignanissimi. Si igitur neq. scelus, neque amentia, neque timiditas cum sapientia simul habitare potest, & eos constat, aut impios, aut amentes, aut valde timidos extitisse, colligitur certè, eos nullum sapientiæ gradum fuisse consecutos. Sapientiæ namque munus est hominum vitæ consulere. Vita vero cum homines de Deo male sentiunt, & illi vitia temere & impudenter affingunt, constitui rectè non potest. Qui enim Deum adulterum credit, continens esse non poterit: qui parricidam, pietatem violabit: qui ebrium, vino se libenter ingurgitabit: qui postremo belluam immanem, paulatim efferabitur. Hic tu Philosophe quam rem geris? Quo studio & alacritate huic tanto malo resistis? quo genere orationis homines furentes ab errore mentis abducis? Non audeo, inquis. Tibi veniam tribuo. Scio enim nō in te tantum roboris inesse, vt tibi hoc onus imponi merito debeat. Illud tamen quod æquum est, à te iure flagito, vt eorum virtutem admireris, qui id quod tu tam præclaris artibus instructus, tanta eloquentia præditus, tam multis patriæ meritis obligatus nunquam facere ausus fuisti, cum non essent artibus istis imbuti, aut vllis humanæ eloquentiæ opibus ornati, summa alacritate susceperunt: neque à præclarissimo conatu destiterunt, donec tam præclarum facinus ad exitum perducerent. Et quo maior est metus ille qui te à tam honesto

sto munere deterruit: eo virtus eorum magis admiranda perspicitur, quos nullæ fraudes & insidiæ, nulla tyrannorum feritas & truculentia, nulli dolores & cruciatus impedire potuerunt, quo minus feritates omnes impurissimæ religionis expellerent. Iouem de solio detrusum, Venerem honore deiectam, Liberum, Mercurium, Cererem, Æsculapium, & reliquos falsos Deos in exilium pulsos, Apim, Anubim, Osirim, Astartem, & omnia denique numina cōmentitia perculsa, & profligata consideras, & dubitas quin hoc tam pulchrum facinus virtute diuina perfectum & absolutum sit? At ea virtus crucis doctrina continetur. Virtus autem diuina à sapientia diuina disiungi non potest. Diuina igitur sapientia in cruce quam tu stultitia condemnas, inesse perspicitur. Sapientiam (inquit Paulus) loquimur inter perfectos: sapientiam non huius mundi, neque principum huius mundi qui funditus euertuntur. Alibi vero Arma, inquit, militiæ nostræ nō humana, sed diuina sunt, diuinò robore atque potenti firmata, ad demolitionem munitionum, quibus consilia demolimur, & omnem altitudinem quæ extollitur aduersus cognitionē Dei. Tum illud etiam præclarissimè dictum. Vbi sapiens? Vbi scriba? Vbi inquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Hæc quidem Paulus, qui quidem animaduerte quibus armis sapientiam mundi funditus euerterit: quo animo tantum facinus aggressus sit: quāta virtute confecerit: quanta felicitate veræ sapientiæ disciplinam tradiderit: & non clariora diuinæ virtutis argumenta, flagitabis. Sed nimirum illud est, euangelium esse abstrusum

atque reconditum illis quos hostis humani generis excæcauit. Nam si hoc non esset, quid clarius esse posset? Si enim Dei potentia est infinita, si probitas immensa, si bonitatis summæ proprium est, summa cum mentibus quæ aliter stabiliri non possunt coniunctio, si genus humanum erat è sempiternis miserijs eripiendum, si iniuria diuinæ maiestati facta excellenti virtutis infinitæ merito compensanda, si amor erat excitandus, si metus incutiendus, si documenta patientiæ & virtutis admirandæ statuenda, si hæc omnia fieri commode non poterant, nisi Dei filius sub humana forma atque natura nos ad disciplinam cælestem erudiret, sanguineque suo animos nostros expiaret, quid euidentius Christiana fide potest esse, maxime vero cum omnia bona quibus fruimur fuissent olim à Deo promissa, atque fœdere sanctissimo confirmata? Vt ita sit, inquiet aliquis, indignum erat, vt communis salutis auctor nullum fructum ex opere tam præclaro perciperet. Nullum inquis? Imo id nomen secundum humanæ naturæ rationem, mortis ipsius meritis, atque sacrificij religione & sanctitate consecutus est, quo nullum clarius, illustrius, mirabilius, & salutarius concipi mente atque ratione potest. Nemo enim vnquam reliquis beneficus & salutaris extitit, qui non eo studio dignitati suæ valde consuleret, quod in Christo maximè cerni potuit. Ius enim atque sempiternum imperium administrat: cælum & terram potestate infinita complectitur: illum enim cælites admirantur: homines iusti numen illius venerantur: iudicium illius inferi pertimes-

mescunt: omniumque genua(vt Paulus ait) illi flectuntur. Ita namque gloria sempiterna circumfluit, vt illi cuncti boni supplicent: & illius iussis omnes exercitus cælestes obtemperent. Decebat(inquit Paulus)eum per quem omnia & propter quem omnia, cum multos filios gloria cumulare statuisset, auctorem salutis eorum, cruciatibus perfectã nominis gloriã adipisci.Ex hac Pauli sententia intelligimus Christum morte illa clarissima decus,& nomen, & gloriam,& imperium, & regnum diuinum atque sempiternum consecutum,ad dexteram patris locatum,cælum regere, atque moderari,& beatas mentes luminis sui splendore atque numine collustrare. Magnum(inquit Paulus)est pietatis mysterium. Deus manifestè apparuit in carne. Quis hoc autem optare auderet,vt oculis præcellentissimum illud numen in humana specie latens aspiceret? Illius tamen potentia atque sapientia factum est, vt verus Deus verus homo fieret,& ita naturam humanam ad personæ vnitatem assumeret,vt nihil esset omnino de maiestate diminutũ:sed mundum etiã in vtero sanctissimæ virginis inclusus imperio coërceret.Sequitur deinde. Testimonium iustitiæ cõsecutus est à spiritu. Dei enim spiritu dæmones eijciebat: morbos corporum & animorum depellebat:mortuos in vitã excitabat: & insitum numen operibus admirãdis indicabat. Ait deinde. Apparuit Angelis. Quid hoc est? Angeli qui semper faciẽ patris intuentur,non simul & filiũ aspiciunt? Aspiciunt certè.Sed noua illa forma diuinitus assumpta, nouam illis materiam admirationis atq. sapiẽtiæ multiplicis præbuit,& de integro

Dei potentiam atque sapientiam admirati illi debitam gloriã tribuerunt, & nouis laudibus & cantibus numen illius celebrarunt. Nunquam suspicati fortasse fuerant, fieri posse, vt numen infinitum ita secum naturam humanã ad remedium humani generis copularet, vt vtraque natura integra permanente vna tantum persona consisteret. Apparuit igitur multo clarius Angelis Dei immensa benignitas, qua quidem fuêre nouo quodam lumine collustrati, & ingenti gaudio cumulati. Addit deinde, Prædicatus est gentibus. Et hoc quantum extitit diuinæ virtutis argumentũ? Homines obscuros, ignobiles, imperitos, tantum facinus suscepisse, vt gentibus feris, immanibus, flagitiosis, à cultu verißimæ pietatis abhorrentibus disciplinam traderent moribus & institutis aduersariam, & libidinem cui erant penitus addictæ seuerißime comprimentem, & ea docentem, quæ neque sensibus, neque ratione, neque mente comprehendi & percipi poterant. Quam feliciter vero illis id reciderit, quod sequitur plane demonstrat. Creditus est mundo. Quamuis Dei testimonia per se valde credibilia sint: cum tamen mundus in tenebris & caligine versetur: & nihil credere velit, nisi id tantum quod sub sensus cadit, & præterea propter mentis angustias, & ingenij tarditatem, & diuturnam flagitiorum & scelerum consuetudinem, nihil ad aures velit admittere, nisi illud tantum quod voluptatem efficit, in maximi miraculi loco ponẽdum est, mundum credere Deum in humana forma latuisse, vt humanam libidinem, & cupiditatem, & insolentiam profligaret. Adiungit postremo, Assumptus est in gloria. Qui fuit à militibus

per

per ludum & iocum spinis & sentibus coronatus, qui fuit verberibus crudelissime cæsus, qui præter dolores summos infanda conuicia & maledicta pertulit, qui derisus, contumelijs affectus, omniumque despicatissimus in cruce fuit, is euectus in cælum de morte, de tenebris, de peccati tyrannide, de aduersarijs potestatibus clarissimum triumphum duxit, & coronam gloriæ sempiternæ consecutus regnum cæleste legibus sanctissimis administrat. Illum cælites intuentur: illi seruiunt: illius laudes perpetuo canunt: neque tamen minimam gloriæ illius partem cantibus & oratione consequuntur. Illius benignitatem in terris experimur: neque tamen multitudinē donorum & munerum enumerando percensemus. Numen illius hostes sempiterni vehementer exhorrent: neque vllo in loco à metu & trepidatione conquiescunt. Itaq. virtute inuictus, caritate beneficus, opibus diuinis ornatus, cælū gaudio cumulat: & terras nominis sui gloria complet: inferas regiones exterret: suos beneficijs innumerabilibus auget: inimicos qui in scelere contumaciam adhibent, acri iudicio peruertit. Hæc omnia cum ita perspicua sint, vt negari non possint, quis tam hebeti ingenio est, & tam angusta mente præditus, vt ijs argumentis Christi numen extare, & eminere non videat? Non crucis vim & efficientiam admiretur? Non robore illius innixus ad immortalitatem enitatur? Et tamen erit quisquam qui non ideo credere velit, quia rationes diuinæ virtutis explorare non queat? An aliam rationem potiorem ea, quæ potentia atq. probitate immensa & infinita continetur, exquirēdam existimat? Venit ne tibi in mentē admirari genus infecti

corpore quidem perpuſillum, genere vitæ, & inſtituti ratione vehementer admirandum? Apes enim rem acutè conſiderantibus ingentem admirationem merito commouebunt. Quanta enim ſolertia fauos efficiunt? Quam ſingulari artificio cellas diſtendunt? Quanta ſedulitate mella colligunt? Quis commemorare poterit illam reipub. ſocietatem? Illam publici muneris conſenſionem? Illam erga Reges ſuos fidem? Illam in repellendis fucis acrimoniam? Adde nunc ipſius operis & induſtriæ fructum. Eſt ne aliquid in vita melle dulcius, atque ad multa mala depellenda ſalutarius? Quid cum mellis dulcedinem percipis, credis illius ſuauitatem inſecto paullo muſca grandiori deberi? Credo inquies. Quare? Quia id oculis perſpicis, & reliquis etiam ſenſibus vſurpas. Ergo ſi apes & aluearia apud nos minimè fuiſſent, & tam ſuauis liquor eſſet ex vltimis orientis ſolis regionibus allatus, & id tibi quod nunc oculis cernis aliquis enunciaret, fidem certè non haberes. Cur ita tandem? Quia vim & cauſam tam miræ ſuauitatis in tam puſillis animantibus incluſam perſpicere nullo modo mente & cogitatione valeres, & ſenſibus, id quod eſſet à ſenſibus amotum, iudicare non poſſes. Ergo ſi fidem ſenſibus tãtum habendam cenſes: Philoſophiã deſere quæ hoc ſecũ deliberatum habet, vt ſenſus fallaces exiſtimet, rationemq. tantum in vita ſequatur. Ergo quidquid à ſenſu fuerit remotum, quod ratio non poſſit exactè percipere, per te concidat opus eſt, & ex omni natura penitus exterminetur. Quæro enim, num incluſam illam vim quæ ex terris viriditatem elicit, quæ herbas, fruges, & arbores ex gremio

ipſius

ipsius telluris effundit, & flores, & fructus atque semina gignit, oculis vnquam perspexisti? Num cum animantium varietatem, multitudinem, solertiam, vsum, & sobolis propagationem animaduertisses, vim qua viuunt, & sentiunt, & variè cõmouentur exploratã & cognitam penitus habuisti? Nũ corporum simplicium è quibus omnia quæ cæli ambitu continenter effecta sunt, perennẽ & continuatam motionẽ & vicißitudinem qua vltro citroq. cõmeant, & alia in aliorũ naturam conuertuntur, cogitatione cõprehẽdisti? Num nodum quo omnia inter se cõstricta sunt, ita vt quãuis diuersa & dissimilia natura sint, miro fœdere coniungantur, mente & ratione complexus es? Quid cæli naturam tanto splendore collucentem, tam claris sideribus exornatam, tam singulari artificio perpolitam oratione referam? Quid orbium cælestium cursus varios atq. dißimiles, rata tamen & stabili proportione colligatos? Qui modi sunt illi qui ex maximis interuallis, pro rata tamẽ portione distinctis, iucũdißimos naturæ cõcentus efficiũt? Narra, si potes, quæ vis illa sit, quæ ima summis, media extremis eo vinculo deuinxit, vt omnia inter se pacem & amicitiam inuiolato fœdere conseruarent. Hæc quidem aspicis oculis: vim tamen, modum, legem, & rationem qua mouentur, neque sensibus vsurpas, neq. ratione consequeris. Et tamen cum ne minimarum quidem rerum causam teneas, tam intoleranda superbia duceris, vt quidquid non intelligis in dubium voces, ita vt ne Deo quidem qui est veritas sempiterna fidem adiungas? At hæc omnia quæ nunc oratione perstrinximus, infima sunt, & extrema diuini numinis opera.

neque in aliquo numero habenda, si cum alijs operibus diuinis conferantur. Neq. philosophiæ quidem munus in his operibus considerandis insistit. Alia namq. sibi multo ampliora proponit. Corporea namque sunt omnia, & natura dissolubilia quæ intuemur oculis: at sapientiæ studiũ incorporea atq. sempiterna requirit. Neq. solum in animorum peruestigatione studium ponendum censet, sed multo etiam magis in illorũ parente & altore considerando, summaq. sanctitate & religione colendo mentem defigendam arbitratur. Sic igitur necesse est, vt animus cælestes mentes prætergressus in fontem bonorum omnium contento cursu & ardenti studio feratur: vt infinitam illam vim, numen, rationem, sapientiam, probitatem, quoad licet, aspiciat, admiretur, amet, affectetur, adipisci velit, & iucundissimo cupiditatis incendio flagret, & ita demum fiet, vt nunquam illi beneficia tam admirandæ benignitatis intereant. Videbit enim lumine diuinæ mentis illustratus, neq. Dei potentiam finibus vllis teneri: neque sapientiam hebescere: neq. probitatem circunscribi: ita vt nihil diuinum numen impediat, quominus opus perfectissimum & absolutissimum insitæ benignitatis efficiat. Videbit deinde nullum diuinæ probitatis opus clarius esse potuisse eo, quo Dei filius naturam humanam in tã alto gradu dignitatis locauit, vt eam secum inexplicabili ratione coniungeret, ita vt Deus homo fieret, & homo Deus haberetur, & esset. Si tibi admirandum opus esse videtur, potentiam numinis sempiterni venerare: si nostræ saluti constituendæ consentaneum, sapientiã: si beneficentiæ amplitudinem consideras, probitatẽ. Itaq. semper

per & immensam vim & potentiam extimesces: & sapientiã admiraberis: & probitatem amore ardẽtissimo complecteris: neq. vllo modo muneris amplitudo te ipsum à fidei constantia dimouebit. Neque cogitatio maiestatis tibi vllam dubitandi materiam, si alta mente fueris præditus exhibebit. Vt enim illa vis ignea quæ superum locum tenet, infima quæq. non deserit, sed omnia fouet, alit, atque sustentat, vsq. adeo, vt etiam se in aquarum gurgites, in terræ viscera, in arborum truncos, & in lapidum venas insinuet, vt vim vitalem atque salutarem rebus cunctis impertiat, ita tamen vt eam nulla contagio naturæ inferioris inficiat: ita mens diuina per omnem naturam pertinens omnia gignit, conseruat, & auget, & singulis rebus pro cuiusque naturæ ratione benigne consulit, vt res mutæ consistant, arbores crescant, animantia moueantur, homines intelligant, & qui benignitati illius minimè diffidunt, ad similitudinem illius perducantur: ita tamen, vt ipse mutationis totius expers in omni æternitate permaneat. Et perinde atq. sol cum radijs omnia collustrat, non solum lucem in terras spargit: verum eas herbarum viriditate, arborum amœnitate, animantium partu, multiplici rerum fructu, atq. veris ornamẽto singulis annis repetito lætificat: ita tamẽ vt ipsius natura non immutetur, sed omnia commutet: sic Dei filius cũ lucem suam latissimè diffundit, neque cælestes tantum, sed etiam humanas mentes illustrat, excitat, inflammat, & animos quasi quodam aratro proscindit, in illisq. verbi diuini semen spargit, vt multiplices fructus efferant, eosq. tandẽ secũ omnium bonorum cõmunione consociet: non ex ea cõiunctione

aliquid de maiestatis immensitate, & dignitatis amplitudine deperdit: imo immensæ maiestatis quæ nullam mutationem subire potest, immensas opes cõspiciẽdas exponit, vt homines ad eas fruendas alliciat. Et quo maior, admirabilior, & saluta rior, ea coniunctio fuerit, eo acrius mẽtes hominũ ad sui amo rem & studium concitabit. Ita vero illas immutabit, vt ipse nunquam in vlla rerum molitione, aut beneficijs summa benignitate ab eo tributis immutetur. Rerum similitudines ita conferimus, non quod vlla similitudo è corporibus sumpta pos sit numen diuinum explicare, sed quod alias non habeamus. Cum igitur Dei filius homo fieri voluit, vt homines ab interitu sempiterno vindicaret, non à dignitate sempiterna disces sit: sed hominum naturam ad altissimum gradum dignitatis euexit. Quomodo id factum fuerit, ne curiosè inuestiges, ne magnitudine diuinæ gloriæ & sempiterni decoris cum tuæ salutis interitu, & sempiterna macula tui nominis obruaris. Satis habe, quod certus esse possis, esse verissimum quod Christiana religio confitetur. Id enim est à Deo signis testificatum: orbis terrarum mirifica conuersione comprobatum: muneribus diuinis quæ potentiam, & conuenientiam, & benignitatem numinis cælestis indicãt, apertè declaratum: ita vt nihil reliqui fiat, quod homines in veræ pietatis studio incitatos à credendo retardet. Vt enim nihil aliud dicamus, qui terram, qui mare, qui fruges, qui animantia, qui sydera, qui cælum creauit, vt corpora nostra quæ sunt terrestria & interitura tueretur atque conseruaret: & hoc non alia ratione quam magnitudine probitatis inductus effecit: quo modo

non

non multo maiora & ampliora probitatis infinitæ munera, animorum nostrorum gratia qui sunt immortales, ad illiusq. naturam propius accedunt, in nos magnificentissime contulisset? Cum vero in rebus diuinis, non alia causa nisi probitatis amplitudo exquirenda sit, eaque probitas ex donis atque muneribus in genus humanum collatis facillimè cognoscatur, quamuis iam multa Dei munera oratione persecuti simus quæ cruci virtutis admirandæ testimonium dant, sequenti tamen libro opes sapientiæ, diuinæque benignitatis munera quæ in cruce Christi latent, quo ad fas fuerit, magis aperiemus.

DE

DE SAPIENTIA

LIBER QVINTVS.

OMNES quidem sapientiæ opes in Christi disciplina consistere satis explicatum arbitror. Illa namq. errores sustulit: mentes illustrauit: morbos & vulnera sanauit: aspectum animis restituit: tenebrasq. discußit, atq. perfecit, vt infinitã Dei probitatem, sapientiam, & numen contemplari, & intueri possemus, admirabiliq. luce frueremur. Nondum tamen satis explicite quos simus ex illa fructus cõsecuti, oratione descripsimus. Vt autẽ hinc ordiamur testimonio diuino constat verã sapientiam in diuinæ legis cultu, & salutari obedientia cõsistere. Sic enim scriptum est. Hæc est vestra sapientia & intellectus corã populis, vt audiẽtes præcepta hæc dicãt, En populus sapiens & intelligẽs. Quasi dicat, Colãt alij Mathematicas disciplinas: naturæ obscuritatẽ summo studio peruestigent: cæli etiã, si volent, spatia immensa definiant: & quod est terræ penetralibus inclusum, eruere, & in apertũ proferre conẽtur: ostentẽt sapientiã: venditent ingeniũ: reconditæ eruditionis nomine subnixi ambulent: & se paßim quasi rerum publicarum correctores & emendatores intrudãt: at vos vnum genus sapientiæ retinete: in lege nempe Dei dies ac noctes elaborate: ea nunquam ex animis vestris elabatur. Reliqua enim studia, neq. salutem vobis, neq. dignitatem afferẽt, neq. è periculis eripient, neq. deniq. vllum vobis fructum &

vtili-

vtilitatem in rebus aduersis importabunt. Imo fieri potest, vt ea falsa sapientiæ opinio plerumque vos in capitalem fraudem inducat, & in exitium sempiternum præcipites exturbet. Neque enim beatus est, qui disciplinas hominum ingenijs excogitatas studio & ratione complectitur: sed qui in diuinæ legis studium noctes atque dies vehementer incumbit. Similiter ipse Deus Iesum Mosis successorem alloquitur. Nō recedet volumen legis huius ab ore tuo: sed meditaberis in eo diebus atque noctibus. Quomodo autem? Num satis est ad sapientiam summam Dei legem firma memoria continere? Minime inquit. Finis enim legis est officium cum acri studio & summa religione susceptum. Et ideo subiungit, Vt custodias, & facias omnia quæ scripta sunt in eo. Sed fructum tandem videamus. Tunc diriges viam tuam, & sapienter te geres. Hoc igitur ait: Si cupis populum prudenter & iuste gubernare, si ab illo omnes impetus hostiles inuicta virtute reprimere, si victoriam semper cum amplissima dignitate inuicti nominis obtinere, si postremo omnes qui imperio tuo continentur in quietis sedibus collocare, & florentes atque beatos efficere, hoc vnum munus in omni vita suscipe, vt legem meam in mente defigas: non quidem vt illius intelligentiam iactes, vt ea ratione te populus admiretur, sed vt omnia vitæ officia ad illius trutinam perpendas: & cuncta quæ sanxit diligenter exequaris: atque ita populum vniuersum non tā metu pœnæ, quam exemplo pietatis instituas. Quod si feceris, nō est, cur quidquam metuas. Esto, inquit, fortis & robustus, nolique animo consternari. Quoniā ego dominus tibi semper

adero,

tulero, in omnibus ad quæcumq. perrexeris. Hæc igitur oratio facilè declarat omnem sapientiam legis diuinæ studio contineri. Sapientia namque est beatæ vitæ effectrix. Beata porro vita est bonorum omnium affluentia. Ea vero non potest aliunde quam ex Deo qui est fons bonorum omnium, in animos nostros influere. Vt autem Deum propitium habeamus, opus est, vt iussis illius diligenter obtemperemus. Sed quæro. Num omnibus qui legi summo studio operam dederint, erit hoc diuino munere concessum, vt ita per legis iter recta gradiantur, vt in alterutram partem minimè declinent? Non prorsus. Cupiditatis enim furor & immanitas, quãdiu illius dominatu oppressi detinemur, nos quodã modo inuitos, atq. recusantes à legis studio transuersos abducit. Sic vero fit, vt lex quæ fuit ad salutem data, nobis pestem & exitium inferat, ita, vt merito à Paulo nostro administratio mortis appelletur. Cum enim lex exẽpli gratia capite sanciat, siquis alienæ vxori vitium inferat: & eadem lex opem minimè largiatur, qua libidini repugnetur, quid aliud lex efficere poterit, quam vt sontes multo grauiore pœna cruciet, quam si nunquam lata fuisset? Quam graue namque adulterij crimen sit, lex ab adulterio deterrens multo apertius, quam fuerat ante in mentibus naturæ lege descriptum explicuit. Quo autem clarior notitia peccati est, eo est maiore cruciatu vindicandum. Quis autem vires dedit, quibus libido contineri, & coërceri posset? Ille profectò, qui vires cupiditatis elisit: qui tyrannidem peccati deleuit: qui libidinis immanitatem profligauit. Tunc igitur demum libera mẽs facilè poterit quod lex diuina

descri-

describit efficere, cum omnes istæ pestes quæ continenter bellum cum diuina lege suscipiunt, extinctæ fuerint. Quis autem est, qui feritates istas ex animis qui illum sequi student expulit? Christus in crucem sublatus interitum monstris omnibus attulit: & regnum cupiditatis importunum, & libidinis imperium deleuit. An hoc obscurum est? An non quotidie experiundo sentimus? An id non est omnibus qui Christi crucem amplectuntur exploratum? Vt enim quisque maxime studio crucis incenditur, ita facillime cupiditates omnes coërcet, vt sanctionibus diuinis obsequatur. Hoc quidem futurum Isaias prædixerat, vt qui Christum incenso studio sequerentur, non solum ab illo cælestem disciplinam acciperent: verum & omnes actiones & studia vitæ eadem disciplina conformarent. Similiter Ieremias fore dixit, vt lex diuina non in tabulis lapideis, sed in cordibus humanis inscriberetur, vt omnes qui apud Christum Sacramento dicerent, sine recusatione vlla diuinæ legi parerent. Quid Ezechielem, quid reliquos Prophetas enumerem? An parum perspicuum est, omnium hanc mentem & sententiam fuisse, id quod lex præstare non poterat, ab vno Christo esse postulandum, & expectandum, nempe vt illius gratia confirmati, compressa & edomita cupiditate legem diuinam inflammatis animis exciperemus, & nihil cerneretur in nobis, quod non esset ex legis ipsius præscripto constitutum? Quod enim fieri non poterat per legem, (vt Paulus ait) Dei filius à patre missus effecit, vt peccatum configeret: libidinis imperium deleret: vt ita lex diuina

in

in illis sanctionibus quæ ad solidæ iustitiæ rationem pertinēt, posset ab omnibus qui Christi spiritum sequerentur obseruari. Illi igitur solum qui, vt Christū sequantur crucem cupiditatibus suis defixerunt, vitam ad normam diuinæ legis exactè dirigunt. Vnde colligitur in illis tantum verissimæ sapientiæ lumen elucere. Sed quia nobis hic sermo hoc in loco maxima ex parte cum Græcis institutus est, commodum videtur eorum Græcorum testimonijs vti, qui fuerunt sapiētiæ opinione clarissimi. Sed prius operæ pretium est animaduertere, quid ipsa Græcorum Philosophia sanciat, atque præscribat, & quibus in rebus ij qui multum reliquis ingenio & doctrina antecellebant, quales fuerunt antiqui Academici, & Peripatetici sapientiam sitam esse statuerunt. Quæ nam igitur est eorum verissimæ sapientiæ disciplina? Ea certe qua cupiditas & libido ratione comprimitur. Ratio enim in animo secundum naturam principatum obtinet. In ea autem est diuina lex à flagitio deterrens, & honestatem præscribens incisa. Ergo cum ratio statum animi pro iure & imperio moderatur, omnia lege, modo, & ordine constituta sunt. Nullū dissidiū in animo, nullus tumultus exoritur: nulla grauis cura mentem solicitat: nulla vis immanior eam de statu detorquet. Est igitur tunc status illius rectissimè constitutus. At vero cum animum iræ truculentia rapit, & versat, & quocumque ei lubet impellit, tunc ratio de statu reiecta furori & dementiæ seruit, neque quod ipsa iudicat, sed quod ira præscribit, sedulo machinatur. Quid cum libido faces intentat? Quid cum auaritia mēti tenebras offundit? Quid cum amor, odium,

odium, spes, metus, liuor, obtrectatio & reliquæ vitæ pestes animum exedunt atque conficiunt? Potest ne tunc aliquid tristius & acerbius excogitari? Mēs enim sanitate, libertate, dignitate spoliata, & sub dominatu cupiditatis & libidinis cō stituta seruit dedecori, flagitio, atq. turpitudini, et summo angoris cruciatu miserabiliter afficitur. Contra vero cum ratio temeritatem coërcet, & motus inanes comprimit, & omnes partes animi sibi dicto audiētes esse compellit, tunc facilè dignitatem tuetur, & pace tranquilla perfruitur. Si igitur qui sibi rectè consulit sapiens est, ille vere sapiens est existimandus, cuius moderatione & consilio pax in animo est firme cō stituta. Hoc autem Platonem summum Philosophiæ principem mouit, vt in voluntatis & rationis consensione sapientiam collocaret. Cum enim ratio verum aspiciat, voluntas in bonum feratur, si voluntas rationem sequitur, tunc in vera bona respicit, nulliusque sensus corrupti iudicio à recta via deducitur. In hominibus igitur temperatis, & moribus atque vita rectißimè constitutis, sapientiæ studium viget: furor autem & insania in flagitiosis & incontinentibus regnum possidet. Si ita est, quemadmodum Plato, & reliqui ab illius disciplina profecti differunt, quis sapiens potest appellari, nisi qui se totum Christo in disciplinam tradiderit? Quæ enim vlla continentia maior? Quæ temperantia mirabilior? Quæ morum grauitas, quæ vitæ constantia diuinior vnquam vllis in gentibus perspecta & cognita fuit? Sapientiæ namque fundamentum apud Christianos est in Dei metu positum. Illo autem muniti labes animi repellunt: libidinem refrænant: vo-

 lupta-

luptates noxias aspernantur: iram cohibent: odio repugnant: & cupiditatibus crucem statuunt: qua immanitatem extinguant. Itaque in illis qui se ardentibus animis in Christi studium contulêre, non furor immanis, non effrænata libido, non infinita cupiditas, sed optima viuendi ratio dominatur: & quod magis admirandum est, id sæpe non diuturna consuetudine fit, sed temporis momento solet interdum euenire, vt animus nimis corpori deuinctus diuini spiritus impulsu commotus ex intemperante continens, ex auaro benignus, ex iracundo mansuetus, ex timido fortis, ex inconstante grauis repente fiat. Tanta vero vitæ sanctimonia gentibus alienis ingentem sæpe numero admirationem commouebat, vsque adeo, vt summi decoris & honestatis testimonium Christianis inuitæ dare cogerentur. Hoc autem passim euenire cernimus, vt quo quisque magis se ad Christi studium applicat, vt crucem illius ardentius amplexetur, eo mirabilius in illo castitatis, integritatis, temperantiæ, virtutis decus emineat. Itaque non omnes virtutem acutè definiunt: non continentiæ partes eleganter diuidunt: non de amplitudine dignitatis & honestatis ornatè & copiose disserunt: sed omnes eam arctissimè complectuntur: neque enim verbis & ostentatione, sed ardenti studio vitæ puritatem & sanctimoniam colunt: & virtutis amplitudinem in hominum luce constituunt, vt homines illos intuentes lumen diuinum in illis elucère perspiciant. Sic enim, inquit summus iustitiæ magister, luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & gloriam dent patri vestro, qui

in

in cælo est. Hoc igitur Christi præceptum cum illius discipuli inflammato studio sequerentur, ea castitatis & virtutis, & benignitatis exempla in terris ediderunt, vt posset in illis vitæ cælestis splendor animaduerti. Si igitur sapientiæ firmißimum argumentum est domitas habere libidines, statumque animi tutum & incolumem ab omni perturbatione conseruare, & constat tam ex antiquis monimentis, quam ex quotidianæ vitæ exemplis, omnes qui se ad Christi studium conferunt, & oculos in cruce defigunt, eum statum assequi, quem neque ira, neque odium, neque inuidia, neque libido labefactet, quis negare poterit, in Christi disciplina, verißimæ sapientiæ opes immortales & totius dignitatis ornamenta consistere? Idem Plato, (cum enim totius antiquitatis incorrupto iudicio Græciæ sapientißimus habitus semper fuerit, sæpius illius auctoritate contra Græcos vtendum censeo) in Phædone omnem animi puritatem qua vera sapientia continetur, in mortis commentatione ponit. Docet enim eo in sermone Socrates nihil esse tam homini vera cernere cupienti contrarium, quam corpus ipsum, & ipsius motum, & species quæ ex natura corporis oriuntur. Neque enim verum in natura corporis, quæ labitur continenter & fluit, sed in rebus quæ ex omni concretione mortali secretæ sunt, semperque eodem statu manent, inesse. Nos vero cum simus corporibus assueti, non posse verum cernere, propterea quod corporeæ imagines animis frequenter occurrant, quæ mentem obtundunt, & à contemplatione ipsius veritatis auertũt. Itaq. nõ licere nobis in hac vita

ſapientiam perfectè conſequi: poſt mortem vero, corpore videlicet quod nobis officiebat extincto, licere. In hac autem vita illum maximè ſapientem fore, qui magis ad imitationem mortis accederet. Cum vero mortis officium ſit animum à corpore disiungere, docebat ei qui vellet ad ſapientiam peruenire, eſſe mentem quo ad liceret à corpore ſeiungendam: vt per ſe poſſet ſine vllo corporis impedimento ſempiterna contemplari. Tunc enim purum & liberum animum poſſe munere ſuo perfungi. Tum addit: Non liquet igitur huius puritatis efficiendæ rationem in eo poſitam eſſe (vt ante diximus) vt mens ſe ipſam à corporis contagione ſeiungat, & ſe colligat, atque recipiat, & ſola quoad licuerit, & nunc & in poſterum è corpore tanquam vinculis expedita, omnique perturbatione ſoluta ſecum habitare condiſcat? Hanc deinde ſententiam Socrates eodem in loco multis verbis confirmat, in eoque pugnat, vt doceat in hac mortis aſsidua meditatione omnē vim & rationem ſapientiæ parandæ conſiſtere. Neque enim fieri poſſe, vt quiſquam ſapientiam adipiſcatur, niſi prius animum à corpore ſummo ſtudio disiunxerit. Si ita eſt, quemadmodum Plato veriſsimè ſub Socratis perſona diſputauit, ille maximè ad ſapientiam perueniet, qui maximè necem ad hunc modum corporis ſenſibus intulerit, vt nihil animum impediat quominus à corpore longius abſtractus vera perſpiciat. At hoc corporis, & animi diſsidium quo tandem ſtudio verius & firmius quam crucis diſciplina conficitur? Hoc quidem mortis genus Philoſophi neceſſarium eſſe fatebantur: ſed cū eſſent nimis corporis cupiditatibus alligati, è vinculis eximi

nequa-

nequaquam poterant. Valentior enim cupiditatis immanitas est, quam vt poßit sine ope diuina viribus humanis extingui. At Christianæ sapientiæ fundamentum in hac mortis aßidua cõmentatione consistit. Ipse namque sapientiæ doctor hoc frequenter admonet, vt nos ipsos fugiamus: vt crucem subeamus: vt videlicet interitum cupiditatibus afferamus. Aliter enim nos discipulos suos esse non posse confirmat. Neque is est qui nos tantum de officio nostro commonefaciat, & ope sua destituat: imo qui animum virtute corroboret, qua facilè munus sibi commissum alacriter exequatur. Itaque omnes qui crucem, hoc est studium coërcendæ libidinis & impuritatis ardentibus animis ferunt, ope diuina subnixi omnes cupiditates elidunt. Qui sunt Christi, vt inquit Paulus, cruci corpus suum cum corporis cupiditatibus affixerũt. Omnes igitur libidines, omnes contentiones, omnes impuritates, in illis qui Christum imitantur repente moriuntur, ita vt nihil in eis præter Christi sensum viuere conspiciatur. Minimè necesse est exempla nimis antiqua & obsoleta requirere. In hac enim etiam mundi fæce, in his calamitosis temporibus quæ aßiduè lamentamur, videmus multa millia adolescentium, & virginum, vt ætatem robustiorem omittam, quæ sic crucem amplexata sunt, vt omnes cupiditates eneruarent, necemque sensibus pristinis afferrent, vt solute atque libere rerum diuinarum contemplationi vacarent. Itaque multos nouimus quibus minimum est cum corpore mortali commercium, omnisque illorum mens in Christi imitatione defixa tantum cælestia meditatur. Quibus illud Pauli licet

vsurpare. Nempe, Viuo ego, sed non ego, viuit vero in me Christus. Neque enim viuit in illis odium, non iracundia, non libido, non immanitas, non ambitio, non auaritia, non cupiditatis impotentia: sed amor diuinus, hominum caritas, immortalitatis studium. Si igitur sine commentatione mortis sapientia parari non potest, & hi soli mortem perpetuo meditantur, qui vt Christum cruci affixum sequerentur, crucem corporibus suis statuerunt, qua interitum pristinis cupiditatibus, & opinionibus, atque adeo sensibus ipsis afferrent, efficitur certè, solis Christianis licere sapientia verissima frui. Non erit autem alienum huic loco id etiam quod Socrates apud Platonem in Theæteto, in hanc eandem prope sententiam dicat attexere. Nam postquam eo in sermone multa de recto animi statu, qui libidinum nece & interitu continetur, Socrates disseruisset, tunc Theodorus orationem illius excepit, sed eam sermonis partem commodius erit ad verbum interpretari. Theodorus. Si omnes, ô Socrates, tanquam me in sententiam tuam traducere potuisses, pax certè firmior constitisset, & multo minus malorum versaretur in vita. Socrates. Fieri non potest, ô Theodore, vt mala funditus intereant. Necesse namque est vt bono malum semper aduersetur. Quod tamen malum sedem inter Deos habere non potest, sed mortalem tantum naturam, & hunc locum necessario circumcursat. Quo circa neruos omnes contẽdere debemus, vt hinc summa celeritate fugiamus. Fuga autem non alia est, nisi contentio vt Dei similes efficiamur. Similitudo autem hæc iustitia, & pietate, & prudentia

continetur. Verum enim vero vir optimè nō facilè negotium est, persuadere multis non ea gratia fugiendam esse improbitatem, & consectandam virtutem, quam multi perhibent, nempe ne improbi videamur: & vt probitatis opinionem aucupemur. Hæc enim sententia est fabella quædam anilis existimanda. Vera enim causa virtutis comprobandæ hæc est. Deus nullo modo iniquitatem rei vllius gratia suscipit, nempe qui sit ipse iustissimus. Itaque nemo similitudinem illius assequi poterit, nisi tantum ille qui iustitiam studio summo coluerit. In hoc autem studio naturæ præstantis indoles, & docilitas præclara cognoscitur: in illius vero negligentia animi minuti, & angusti, atque prorsus inutilis formido perspicitur. Iustitiæ enim cognitio sapientia est, verissimæque virtutis ornamenta complectitur. Illius autem ignoratio stultitia est, & improbitas euicta. Reliquæ autem ingeniorum docilitates ad certas artes quæ sapientiæ opinionem receperunt, cum in honoribus publicis vim suam expromunt, seruiles, in mechanicis autem artificijs sordidæ sunt existimandæ. At cum illo qui infert iniuriam, aut qui facinus impium loquitur, aut conflat, multo certè melius ageretur, si nunquam per malitiam acris viri nomen obtinuisset. Hi namque eiusmodi sunt, vt contumelia glorientur. Delectat enim illos improbitatis & malitiæ fama, nempe quod non inertes existimentur: sed naui & industrij, quales futuri sunt illi, qui salutem in rebus publicis sibi parare possunt. Qui eo longius ab eo statu distant, quem se assecutos opinantur, quo magis se eum consecutos esse confidunt.

Ad reliquam enim miseriam accedit turbulenti erroris insania. Verum enim iniquitatis supplicium ignorant. Non enim iniquitatis supplicium est in verberibus, aut nece constitutum, quæ supplicia interdum à iustis hominibus perferuntur: sed eo in malo quod nemo improbus effugere potest. Theodorus. Quod non tandem malum dicis? Socrates Cum in rerum natura duo exempla sint, vnum est numē diuinum, quod est natura beatissimum, alterum à Deo alienissimum, quod est miserrimum: hi non vident, nam propter stultitiam extremamque dementiam ignorant, cum aliquod opus iniustum atque nefarium moliuntur, se similes illi reddi, quod est miseriæ summæ documentum, & illi dissimiles, quo beatæ vitæ specimen continetur. Cuius flagitij pœnam sustinent, dum ita viuunt, vt similem vitam ei ad cuius se similitudinem contulêre, furenter instituant. Quod si dixerimus, nisi acumen illud quo subnixi ambulant deseruerint, fore, vt neque mortui in purum locum recipiantur: neque a miseria quæ improbitatem necessario consequitur in hac vita deserantur, hæc propter acuminis confidentiam quasi hominum stultorum sententiam negligent, atque despicient.

Hæc fusius Socrates eo in loco persequitur, in quibus docet, si volumus vitæ beatæ compotes esse, à corpore semigradum, vt Dei similes simus, quæ similitudo non opinione iustitiæ, sed verissimo studio iustitiæ continetur. Qui sunt igitur illi qui à corpore ardentissimo studio semigrant? Qui se ad Dei similitudinem & imitationem conferunt? Qui non laborant, vt hominum rumores aucupentur, sed vt Deo placeant?

ceant? Qui denique non opinioni sed veritati seruiendum arbitrantur? Illi certè qui Christum incenso studio sequuntur. Illi enim se se à corpore abstraxerunt, fidemque Christo dederunt sibi nihil amplius cum libidine & impuritate futurum: neque aliud sibi proponunt, quam vt caritate & iustitia Dei formam & speciem referant, neq. vt inanem gloriam captent, sed vt ipsi Deo grati sint, in studium pietatis incumbunt. Ex eo igitur Socratis sermone didicimus vnũ esse certissimum sceleris admissi piaculum, & certissimam puritatis rationem quæ in vitiorum fuga, & Dei similitudine consistit. Animi vero puritatem lumen diuinum natura consequitur. Vt enim speculum purum & extersum solis radijs oppositum solis splendorem & speciem recipit, vt lucem ex se late diffundat: ita mens omne flagitio vacans, & in lucem diuinam intuens, ita collucet, vt intuentium oculos luminis sui splendore perstringat. At in hac luce qua puræ mentes illustrantur, Plato sapientiam summam ponit in sexto de repub. libro. Ibi enim Socrates primum beatam vitam in boni cognitione constituit. Ibi igitur cum à sodalibus vrgeretur, vt quid esset bonum explicaret, ipseque tergiuersaretur, seque ignorationis excusatione defenderet, nemoque illius satisfactionem acciperet, eo tandem deductus est, vt diceret se non ipsius boni naturam, sed boni ipsius partum, sub aliqua similitudine explicaturum. Tunc sic Adimantum alloquitur. Num venit tibi in mentem considerare quanto clarius Architectus sensuum illam vim qua quis videt, aut videtur, quam omnes sensus alios Architectatus sit? Non admodum

diligenter inquit. At nunc attentius animaduerte. Num auditui, & voci quæ auditur, aliquo alio genere opus est, vt auditus audiat, & vox auribus accipiatur, sine quo sensus audiendi non audiat, nec vox auribus vsurpetur? Nullo, inquit. Sic opinor, inquam: neque alijs quidem multis sensibus, ne omnes persequar, id necessarium est. Num potes aliū aliquē referre, qui genere alio ad sentiendum indigeat? Non prorsus, inquit. Videndi vero facultas, & rei quæ sub visum cadit ratio, nonne vides, quòd aliam vim planè requirit? Nam videndi vi oculis insidente, & eo qui videndi vim habet conatum ad videndum acerrimè comparante, & colore oculis applicato, si tertium aliud genus ad hoc ipsum natum haud interuenerit, neque aspectus aspiciet, nec ipsi colores aspici vllo modo poterunt. Quod nam, inquit, genus illud est? Quod tu, inquā, lucem nominas. Sanè vero, inquit. Non est igitur, inquam, neq. in oculorum sensu, neque in rerum quæ sub oculorum aspectum cadunt facultate species contemnenda. Eius namq. rei societate continetur, quæ multum dignitate sensuum aliorum adminiculis antecellit. Siquidem lucis ipsius vis est honore nō prorsus indigna. Multum, inquit, abest, vt honore parū digna sit existimanda. Quem, inquam, in cælo Deum esse statuis, huic tanto muneri præfectū, qui luce sua causam afferat aspectui quidē clarè videndi, & rebus quæ aspectui subiectæ sunt, facultatem afferat, vt videantur? Eundem sanè, inquit, quem tu, & reliqui omnes, solem nempe dico esse, de quo interrogas. Num aspectus ad ipsum Deum rationem habet? Quomodo? inquit. Aspectus quidem ipse non est sol. Ne oculus quidem

ipse

ipse in quo aspectus inhæret: sed omnium quibus aliquid sentimus instrumentum, ad solis lucem accipiendam aptissimum. Sane quidē, inquit. Vis igitur illa quā oculi aspectus habet, à sole promitur: & quodāmodo ab eo in illum influit. Verum, inquit. Neq. sol rursus aspectus est, sed causa aspectus, & vt ab ipso oculorum aspectu videatur. Sic se res habet, inquit. Hunc igitur, inquā, cense me boni partum appellasse, idq. bonum esse ab ipso bono generatum, vt ratione illius atq. similitudinē retineret. Quod enim bonum ipsum in regione quæ mente percipitur, efficit in mente, & in rebus quæ mente intelliguntur: idem sol in loco qui sub aspectum cadit, in oculorum aspectu & rebus quæ oculis videri possunt, efficit. Quo pacto tandē? Inquit. Narra mihi. Oculos, inquā, nosti cū vim suā intendunt in eas res quæ nō diurno splendore collucēt, sed sub obscura noctis luce continētur, hebescere, & propemodū in cæcitatē conuerti, quasi minimè insit in illis clarè cernendi facultas? Noui sanè, inquit. Cum verò, inquā, sol exoritur, clarè cernunt, & in eisdē ipsis oculis vidēdi vis cōfestim inesse videtur. Sane vero, inquit. Hāc porro, inquā, similitudinē trāsfer ad animū. Cum enim animus intēdit mentis aciē eò in quo veritatis, & ipsius mētis lumē omnia collustrat, intelligit, & cognoscit ipsum: & mēte præditus esse videtur. Cū rursus oculos auertit, vt res caligine circūfusas quæ oriūtur, & intereūt aspiciat, opinatur, & hebescit, & opiniones sursum atq. deorsum variè versat, neq. multū ab amēte distat. Ex hac q̄dē Socrates similitudine diuinitus adducta sapiētiæ rationē p̄sequitur, & alia deinde sub eadē similitudine mirabiliter edisserit,

vt

vt homines ad Dei notitiam erudiat. Sed vt reliqua omnia sileamus, ex hac illius oratione percipimus nullam esse aliam vim & rationem ad sapientiam comparandam, præter eam quæ diuini numinis splendore continetur. Vt enim oculi quamuis sint vigentes & acuti, lumine solis amoto, aut nihil aut parum admodum vident: ita mens diuinæ lucis abscessu tenebris impeditur, ne verum aspiciat: & vagis & errantibus opinionibus, huc & illuc temere circumfertur: & quo magis confidenter in susceptum iter ingreditur, eo lõgius aberrat, & furentius ruit: & ille conatus inanis exitu tristiore concluditur. Si Plato igitur totam sapientiæ rationem in diuinæ mentis illustratione positam esse decernit, sine qua omnia studia sapientiæ inania censet, quid Græci de eorum Christianorum sapientia statuent, quorum mentes clarissimis diuinæ lucis radijs illustrantur? Vt enim vitæ puritate & integritate inter omnes mortales excellunt: ita consequens est, vt solis ipsius radios sui luminis claritate longe multumq. superent: illorumque sapientia omnes qui sapientiæ student, noua & insolita magnitudine tam clari splendoris exterreat. Ipsius namque Platonis testimonio constat illos tantum esse sapientes, qui Deum quẽ entis nomine significat, pura & casta mente aßiduè cõtemplantur: illiusq. in se lumen recipiũt: & ita diuinitus illustrati, illius formam & speciem referũt, quemadmodũ noster Paulus ait. Nos autẽ aperta facie quasi quodam speculo gloriam domini quam accepimus, in luce collocantes in eãdem formam conuertimur, & in studio progressi indies magis illustramur, nempe quos diuinus spiritus insti-

instituit, & erudit. Idem Paulus alibi, Eratis, inquit aliquãdo tenebræ, nunc autem lux in domino. Dauid autem. Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Similiter Isaias. Surge, & illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuũ. Quod autem lumen istud sit, explicat dicens. Et gloria domini super te orta est. Quia tenebræ operient terras, & caligo populos. Super te autem orietur dominus. Et non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, & splendor lunæ non illuminabit te: sed erit tibi dominus in lucem sempiternam: & Deus tuus in gloriam tuam. Porro autem sol iste qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum Dei filius est. Qui in illum respiciunt non allucinantur: & non opinantur: sed quæ ad salutem necessaria sunt, clarissime vident: & ita vitæ cursum cum felicitate summa conficiunt. Hinc igitur illa fidei ardentis constantia, hinc illud animi robur inuictum, hinc clarissimæ mentis altitudo, hinc illa summa lætitia nascitur, qua iusti omnes mirabiliter efferuntur. Lux, inquit vir diuinus, orta est iusto, & rectis corde lætitia. Alibi vero, inquit, iustos torrente voluptatis inebriari. Petrus vero Credentes, inquit, exultatis lætitia quæ non potest explicari. Et ipse dominus gaudium hoc sempiternum fore prænunciat. Et vt alias omnes causas summæ lætitiæ prætermittam, ea quæ sapientiæ verissimæ fructu cõtinetur, tanta est, vt nullum locum acerbitati relinquat. Vt enim veritatis desperatio animos affligat, ita veritatis summæ cognitio mentes ingenti gaudio cumulat. Neque enim fieri potest, vt qui diuina luce potiuntur, qui Dei consuetudine perfruuntur,

qui

qui disciplina illius erudiuntur, qui donis & muneribus illius afficiuntur, non in summa atque perpetua voluptate versentur. Hanc autem mentis lucem mentes oppletæ tenebris intueri non possunt. At qui è tenebris emersi eam conspiciunt, tanto gaudio efferuntur, vt vix interdum præ lætitia mentis compotes esse queant. Exponam hoc in loco sermonem à me cum iuuene Hebræo habitum, qui ex Africa venerat, vt Christianus fieret, huic materiæ non parum accommodatum. Est autē ille ita in Deum propter huius lucis beneficium gratus, vt vix quidquā ardentius esse posßit. Is vero cū mihi rationem qua ille, & quidam illius cognati ad Christum conuersi fuissent, exponeret, tum ego. Libenter equidem à Iudæis quæsierim, num arbitrentur Deum iustos præter illa præmia quæ sunt illis à sempiterno tempore cōstituta multis etiam in hac vita muneribus & ornamentis afficere. Fatebuntur. Interrogarem deinde, esset ne vllum maius & euidentius amoris indicium eo, quod consiliorum communione continetur. Negabunt. At constat ex literis sanctis Deum sic iustos diligere, vt cum illis sapientiæ suæ arcana communicet. Sic enim scriptum est. Num celare potero Abraham quæ gesturus sum? In quo Deus ostendit se quodammodo amicitiæ sanctitatem violaturum, si aliquid à viro sanctißimo secretum habuerit. At alius vir diuinus negat Deum aliquid moliri, in quo seruos suos Prophetas non consilij sui participes efficiat. Dauid vero dicit, consilia Dei occulta atque recondita sibi numine illius explanata fuisse. Et ne posset dici hoc beneficium non iustis omnibus, sed

certis

ſed certis tantum eſſe aliqua ratione conceſſum, idem Dauid alibi dicit, ſecretum Domini cum omnibus metuentibus eum communicari. Ex quibus locis aperte colligitur tantam eſſe iuſtorum dignitatem, vt quaſi in Dei conſilium adhibiti multa percipiant quæ ſunt ab humana cognitione remotiſsima. Hoc, inquit, perſpicuum eſt. Rurſus, inquam, interrogarem, non eos qui vſuris, & fraudibus, & mendacijs victum quæritant, qui rem varijs calumnijs augendam ſuſcipiunt, qui neminem eximium habent, quem non circumueniant: ſed eos qui in precibus aſsidui ſunt: qui templa frequentant: qui in legis cæremonijs dilīgētiſsimi ſunt, & vetuſtiſsimis inſtitutis obſequuntur: ecquam lucem diuinam aſpexerint? ecquod conſilium à Deo intima mente perceperint? ecquid cæleſti lumine perfuſi viderint, quod mens humana ingenio ſuo complecti non poſsit? Tum ille, Arridens de me, inquit, ſolum quærito, qui tibi verum ea de re facillimè teſtificari poſſum. Nemo enim inter Iudæos extitit, qui eſſet in procuranda religione diligentior, & moribus & vita continentior, & in legis ipſius ſtudio vigilantior. Iam vero cum exiſtimarem me in ea re Deo ſatisfacere, tam acerbo & immani odio Chriſtianos perſequebar, vt exiſtimarem, quoties in eos intuebar, oculos meos inſigni ſceleris contagione maculari. Nihil denique vnquam prætermiſi, quod ad cultum religionis in qua enutritus fueram pertineret. Itaque meis omnibus eram inſigne vt illorum opinio ferebat, iuſtitiæ, probitatis, & religionis exemplum. Sed quid hoc tam immodico legis ſtudio, & tam acri &

diuturna contentione consecutus sum? Nihil prorsus. Idem semper eram: idem sentiebam: nulla vnquam mihi lux ob oculos affulsit: nullum fuit vnquam mihi solatium in rebus aduersis allatum: nullum in angoribus alleuamentum. Animus vero semper exilis, semper aridus, atque ieiunus in eadem molestia atque fastidio permanebat. Nihil postremo cognitione comprehendere vnquam potui, quod non cuiuis in mentem venire potuisset: contra vero multa sum valde furenter opinatus, quæ in nullius hominis sani rationem cadere potuissent. At postquã diuini spũs appulsu me ad Christi nomẽ adiũxi, Christe sanctissime quis mihi splẽdor illuxit? Quæ vidi? Quæ percepi? Quæ mente & ratione complexus sum? Qua lætitia & voluptate perfusus? Ita mihi Deum meæ salutis auctorem propitium velim, vt interdum dubitem an fidẽ rebus diuinis habeam. Nam si fides (vt multi definiunt) est credere quod neque sensibus, neque ratione percipitur, equidem omnia quæ Christianorum disciplina credenda proponit me cernere puto. Itaque in Eucharistiæ Sacramento me Christum dominum meum, cuius sanguine sum à sempiterna peste redemptus, cernere, & audire puto. Tum illud etiam adiecit. Quid est magis contra naturæ sensum, quam mortẽ contemnere? At sic sum commutatus, vt nihil cupiam ardentius, quã vitam pro nomine & gloria Christi profundere. Illum igitur quem oderam, amo: cuius nomen ex hominum memoria euelli cupiebã, ita diligo, vt mihi vita minimè cara sit, nisi eam in illius cultu & veneratione consumpsero. Et hæc quidem iuuenis ille, ex quibus intelligi potest, qua luce perfundi, & gau

dio

dio cumulari soleant illi qui vere Christo nomina dant. Id autem clarius in illis animaduertitur, qui ex perfidiæ tenebris in fidei lucem vindicantur, quia quod nouum & insolitum est maiorem admirationem efficit, quam id quod est diuturna consuetudine comprobatum. Id quidem nostri experiundo sentiunt. Nam cum multi religiosi viri, illi vero præcipuè qui nomen à Iesu societate ducunt, qui in vltimis Orientis solis regionibus Christi nomen prædicandum susceperunt, ad Christum multos mortales adiungant, hominum alacritatem, pietatem, voluptatem, & lacrymas admirantur: eamque vitæ conuersionem sempiterna memoria & celebritate dignã merito iudicant: ob eamque Deo vota sanctißima memori atque grata mente persoluunt. De hac tã admirabili luce quid prophetæ cecinerunt? Quid viri diuini prædixerunt? Quid mentes puræ & castæ sentiunt? Quid sensibus intimis experiuntur? Sed cum multa, lux hæc quæ fuerant antea multis inuolucris obtecta, nobis inspicienda proponat, tum nihil est clarius, elegantius, & magnificentius ipsa pulchritudine, qua mirabiles amores excitat, & animos facibus ardentißimis inflãmat. De quo quidem amore Socrates apud Platonem in cõuiuio, cum multa sibi à Diotima muliere sapientißima (vt asserebat) dicta meminisset, tum sic ab ea sentẽtiam absolutam fuisse confirmauit. Sic enim eam loquutã fuisse dicit. Aduerte diligenter, & nunc vel maxime quid dicam, memoriæ trade. Qui enim sic fuerit ad amores institutus, vt via & ratione quæ vere pulchra sunt exactè consideret, ad finem tandem disciplinæ amatoriæ perueniet: vt pulchritudinem ipsam ad-

mirabili specie claram repente conspiciat. Hoc est autem illud pulchrum cuius gratia labores omnes in vita suscipiũtur. Primum quidem æternum est. Neq. enim ortum vnquã fuit: neque occidet, nec augeri, nec imminui vnquam poterit. Deinde non est aliqua illius pars pulchritudine insignis, alia vero deformis. Tũ nec tẽpore immutari solet, vt aliquãdo pulchrũ sit, aliquando minimè. Ne illud quidem ei potest accidere, vt ad aliquid collatum pulchrum sit, ad aliud vero deforme. Ne locis quidẽ mutationem subierit, vt alibi pulchrum, alibi turpe videatur, ita vt alijs amore, alijs odio dignum existimetur. Deinde nõ est fas opinari illud pulchritudinis esse particeps, vt cum faciem, aut manum, aut partẽ corporis vllã, aut orationem, aut scientiam pulchram dicimus. Neq. eam habet naturã, vt in re aliqua instar qualitatis inhæreat, velut in animante, vel in terra, vel in cælo, vel in re qualibet alia, sed ipsum per se insita natura & ratione cõsistit, simplex, sibique simile, atq. sempiternũ. Et reliqua omnia quæ pulchra sunt, hoc pulchrum quodãmodo participant. Et cum ea vel gignãtur, vel intereant, huic pulchro nihil potest accedere, nihil rursus decedere, cũ nihil sit illo valentius, à quo patiatur. Et hæc quidem & alia multa in hanc sententiam Plato Socratem, vel Diotimã disputare facit, quibus docet hominis summum bonum, verißimæque sapientiæ fructum in ipsius summæ, simplicis, atq. sempiternæ pulchritudinis cognitione cõstitutum esse: ita vt qui illam inspexerit, amauerit, cõsectari perpetuo voluerit, & omnia quæ videntur pulchra & amabilia gratia illius cõtempserit, sapiens atq. beatus sit: neq. sit illi quidquã

præ-

præterea requirendum. Quid igitur amplius dicendum? Plato quem omnis Græcia merito semper admirata fuit, summũ sapientiæ fructum, totamq. beatæ vitæ rationem in amore diuino quo mentes hominum flagrare possunt, si in diuina pulchritudine defixæ fuerint, collocauit. Quæro igitur à sapientibus Græcis, quis amor erga Deum extitit vnquam in terris ardẽtior eo, qui Christianas mentes exurit? quod caritatis incendium acrius & vehementius? Quod studium summa atq. præclara facinora pro Dei nomine moliendi magis inflammatum? Quemadmodum enim Pauli testimonio quod iam in mediũ attulimus, clarè videtur, homines Christianæ pietatis gloria præstantes, neq. minæ, neq. terrores, neque dolores, neq. supplicia, neq. mortis immanitas, nec hostis sempiterni truculentia, nec omnia deniq. horribilia & pertimiscenda, labefactare, infringere, & à Christi cõiunctione diuellere potuerũt. Gladios spernebant: in ignes irruebant: cruciatus appetebãt: in tormentis vitam abijcere cupiebant. Quod mirum videri non debet. Si enim amor leuissima specie pulchritudinis excitatus tantas interdũ vires habet, vt corpus animo spoliet: perficit enim, vt animus amore incensus in re quam habet caram totus insideat: quid de illis animis est existimandum, qui è corpore frequenter euolabant, vt illam summam speciem & claritatem pulchritudinis intuerentur? Et si veri amoris (vt Philosophi perhibent) studium in honestate consumitur, non enim adduci poterit is, qui amat, vt in conspectu illius formæ quam diligit, vllum in se dedecus admittat, quid illi facient, qui oculos à sempiterna pulchritudine

quam mirabiliter amabant, nunquam in vlla malorum omnium tempestate deijciebant? Fieri certè non poterat, vt qui perpetuo in honestatis sempiternæ splendorem respiciebant, & ad sempiternum decus aspirabant, aliquid committerent, quo diuinam mentem offenderent. Illud igitur ardens, & incitatum decoris & dignitatis studium satis indicabat, quantus in illis ardor amoris existeret. Quod si labores immensi facillimè tolerati clarissima etiam amoris argumenta continent: illos certè qui otium pati non poterant, qui labores otio, tempestates tranquillitati, pericula securitati præferebant, dum modo Christi gloriæ seruirent, amore summo incensos fuisse constabit. Quid hic lacrymas, quid gemitus, quid suspiria, quid ardētissimum cæli desiderium commemorem? Quid colloquia illa iucundissima quibus illi qui Christi studio incēsi sunt, perfrui solēt oratione persequar? Quid illud, quod siue otiosi sint, siue labore assiduè conflictentur, siue domi se contineant, siue foris negotia gerant, siue pax sit publicè constituta, siue bellum impendeat, perpetuo de Deo cogitant, usque adeo, vt ne somnus quidem, quo omnes curæ & cogitationes sopitæ conquiescunt, eos à rerum diuinarum consideratione abstrahere possit? Visa namque eis in somnis obijciuntur, minimè ab illis curis quas vigilantes animo versabāt aliena: ita vt possint dicere, quod est apud Solomonem, Dormio quidem ego, animus meus vigilat. Itaq. cum vitæ principium & fontem, cum sempiternæ lucis originem, cum immensam probitatem, sempiternæque iustitiæ rationem, cum ordinem, modum, & conuenientiam, ipsumq. decus, bonorumq. omnium

com-

complexionem in Deo considerant, quo studio flagrant? quãta ipsius summi boni cupiditate rapiuntur? quo impetu animi concitantur? Quid dicam, cum mente recogitant omnia quæ de Deo sentiunt, esse minuta & angusta, si cum Dei ipsius infinita claritate & perfectione conferantur? Eam enim ne Angeli quidem mente & cogitatione complecti possunt. Quamuis enim mentes beatissimæ diuino splẽdore colluceãt, Deumque clarè videant, & quodammodo in naturam diuinã conuersæ sint, non tamen totam Dei ipsius perfectionem comprehendere possunt. Dei namque lumen immensum & infinitum est, earum vero intelligentia certis finibus circunscribitur, ita vt nõ sit id quod vident, & intelligũt, cum eo quod non intelligunt vlla ratione comparandum. Ergo cum diuini viri in Deo non modo rerum omnium causas & species, & mundi ipsius sempiterni, cuius hic quem cernimus, imaginem gerit rationem considerant, & præter lucem, vitam, claritatem, & bonitatem etiam in diuinitatis infinitatem mentem inijciunt, magnitudine splendoris ipsius quem sustinere nequeunt, obruuntur: & attoniti sensibus oppressis obstupescunt: & mente tandem atque ratione composita silent: ita tamen, vt tunc vehementius id quod non intelligunt, admirẽtur: quod non aspiciunt, ament: quod intelligentia comprehendere nequeunt, caritatis amplitudine complectantur. Tunc autem cum nihil intelligunt, summũ genus sapientiæ consequuntur. Intelligunt enim perfectissime decus illud infinitum, quantum sit, intelligi perfectè nõ posse. Qui cum ijs excubant atq. pernoctant curis, fieri non potest, vt non amore, desiderio, &

 cupi-

cupiditate flagrantissima concitentur. At hæc est eorum assidua cogitatio, qui se Christo penitus dediderunt. Eam namq. Paulus ait non in terris, sed in cælo versari. Ita fit, vt Dei familiaritate & consuetudine fruantur: & ebrietate sempiterna, de qua etiam (vt Plato ait) antiquissimi Poëtæ præclara dixerunt, exhilarati iucundissimè viuant. Si igitur (vt Plato testificatur) in amore diuinæ pulchritudinis, summæ atque verissimæ sapientiæ ratio continetur, & soli Christiani cum in cælo mente & ratione versentur, possunt diuinæ mentis speciem quodammodo etiam in hac vita manentes intueri, & illius amore vehementius inflammari, certè liquet eos solos sapientiæ compotes esse. Repete quæso memoria illã quam elegantissimè finxit speluncam, illa vincula quibus homines ita constrictos esse facit, vt oculos in lucem reflectere nequeant, illas vmbras inanes, quæ discurrere & loqui videntur, illa denique rerum simulacra, quibus homines illi ferro vincti soliditatem imperite tribuunt. Non potuit magis ante oculos communem insipientium hominum vitam ponere. Nam in terram depressi, & corporibus astricti, & vitiorum innumerabilium vinculis alligati, non queũt eò mentem conuertere, vt lucem aspiciant, & veras rerum formas intueantur. Neque enim veritas est in rebus corporeis, sed in diuinis atque sempiternis constituta. Itaque huius vitæ commoda nihil solidi & expressi continent, sed inanem bonorum imaginem gerunt. Homines vero his rerum vmbris assuefacti, imaginibusq. delusi, bona inania consectantur, & falsa voluptatis dulcedine liquefacti, ita detinentur,

vt infesti sint õnibus qui eos è vinculis illis eximere,& in superas oras educere contendunt, vt verum solem,atq. veram lucẽ,& veros homines atq.vera bona conspiciant:hoc est,cælestia atq. diuina contẽplentur,& mentis aciem in sempiternis bonis defixã habeant. Quæro igitur à Græcis,an vllam hominum nationem viderint vnquam,quæ fortius vincula ista ruperit,quam Christianam? Quæ acriore studio in lucem diuinam respexerit? Quæ res humanas animo maiore contempserit? Quæ ardentiore impetu in cælum mente penetrauerit? Quæ attentius ipsum Dei beatissimum numen, aut cum maiore fructu contemplata sit? Non ne constat hoc solis Christianis esse concessum,quoties fidem languentem excitãt, & opem numinis suppliciter implorant, vt laxati vinculis,à bonorum vmbris auersi, & ad vera bona conuersi mente in cælum euolent,opesque summas atq. sempiternas inspiciant, & diuino colloquio cum admirabili iucunditate perfruantur? Vnde certè colligitur omnem verissimæ sapientiæ disciplinam in Christi cruce, quæ Iudæis offensionem attulit, Græcis materiam contemptionis dedit,esse collocandam. Illa namque flagitiorum vires extinxit: temeritatem & insolentiam compressit: cupiditates & libidines nefarias elisit: humanasq. mentes è tyrannide mortifera liberauit:vt libere atque solute possent cælestia contueri, & ardentissimo studio,& amore diuinitatis inflammari. Præclaram optionem detulit Helias numinis falsi sacerdotibus. Sic enim Israëlitas alloquitur. Dentur nobis duo boues: & illi eligant sibi bouem vnum, & in frusta cædentes ponant super ligna:

& ignem non ſupponant: & ego faciam bouem alterum, & imponam ſuper ligna, & ignem non ſupponam: & inuocate nomina deorum veſtrorum, & ego inuocabo nomen domini mei: & Deus qui audierit per ignem, ipſe ſit Deus. Hæc quidem poſſumus illis qui à Chriſti ſacris abhorrent, ſimili ratione proponere. Preces aſsiduas fundant Iudæi: crebrisque motibus in genua capita demittant: Mahometani eadem verba totum diem repetētes corpora fœdiſsima agitatione concutiant: qui numina falſa colunt, carnes ſuas cultris incidant: nunquam tamen eorum animos ardor diuini amoris aduret. Soli Chriſtiani ſunt, qui per ignem audiuntur. Dum enim pura mente Deum orant, & in precibus aſsidui ſunt, amore diuini numinis incenduntur. Qui quidem amor tam acer eſt, tantasque vires habet, vt homines ſæpenumero mente quodā modo atq. ratione ſpoliet? Quomodo, inquies? Si igitur mentis expertes fuerint, ſani eſſe non poterunt. Si fuerint inſani, quo tandem modo ſapientes erunt? Imo tum demum erunt ſapientiſsimi, cum hoc inſaniæ genere vehementer oppreſsi fuerint. Non enim furor omnis eſt deteſtabilis & execrandus, imo genus eſt quoddam furoris votis omnibus expetendum. Platonem audiamus, qui in phædro furorem ita diſtinxit, vt vnum morbis humanis, alterum motibus diuinis aſcriberet. Eum vero furorem quem diuinum hoc eſt, diuino pulſu concitatum appellat, trifariam diuiſit. Vnum enim vatibus, alium ſacerdotibus, tertium amantibus attribuit. Neque enim cenſet fieri poſſe, vt quiſquā aliquod horum trium munerum cōmodè & feliciter exequatur, niſi mens à corpore lō-

gius abstracta, spiritu diuino concitetur, ita vt communis sensus in illa minimè vigeat. At omnis motus quē non ratio, aut sensus communis impellit, furor appellari solet. Hunc tamen furorem, quem spiritus diuinus efficit, Plato lōge sensibus humanis anteponit. Et merito quidem. Summus enim sapientiæ gradus est humano iudicio spoliari, diuinoque sensu compleri. Nam cum humanæ prudentiæ iudicium angustis sanè terminis definitum sit, sibiq. multū insolenter assumat, quæ enim iudicat, sine rerum maiorum comparatione iudicat: & ita omnia quæ videt, & audit imbecillitate sua metiatur: nō potest vllo modo cælestia atque diuina contueri. Nihil enim videt, nisi id tantum quod est corporeum, dissolubile, & interiturum. Quo circa necesse est illi qui sapiētia potiri studet, vt quoad fieri poterit, animum ipsum à sensibus, à corpore, atque adeo à seipso disiungat. Seipsum namque deserit animus, cum iudicium suum contemnit: seque à studijs quibus capiebatur abducit: vt ipsam veritatem intueri posit. Veritas enim illa solum existimanda est, ad quam mentes diuinus spiritus erudit. Hanc igitur vehementem animi commotionem, qua mens terram, & opes terrestres, & corpus, atque (quod est longe mirabilius) seipsam relinquit, & abijcit, vt in cælum euehatur, ab ipsoque Deo verum percipiat, appellent sanè quo velint nomine, dum modo intelligatur in ea demum sapientiæ summam consistere. Itaque si lubet hunc motum, eo quod sit quædam vehemens & acris contra communem sensum & rationem animi concitatio, furorem nominare, minimè repugnabo, dummodo

constet, neminẽ vnquã fore perfectè sapientẽ, nisi eum quem hæc tam salutaris insania, atque sapientissimus & beatissimus furor oppresserit. Qui etiam à nobis sæpe mors appellari solet. Vt enim nos Christi disciplinam ad summum perductam furorem nominare non pudet: propterea quod hoc nomine disiunctio illa qua mens rationem humanam deserit, intelligitur: ita mortis nomen non horrescimus, ob eam causam, quod eo nomine, dissidium illud quo animus à corpore seuocatur, explicatum volumus. At hoc furore sapientia, & hac morte vita verissima continetur. Quid enim sapientius, quam sensus humanos, quam argumenta rationis, quam coniecturas & opiniones incertas, à quibus tam sæpe delusi sumus abijcere, vt mente atque sensu diuino, in quo nullus error versari potest commoti, & incitati, verum atque sempiternum bonum intueri queamus? Quid salutarius, quam corpus infirmum, & caducum, necessarijsque mortis legibus astrictum deserere, vt ipsi vitæ sempiternæ amore ardentissimo copulemur? Ex hoc autem rectissimè concludi ratione potest, animum neque perfectè sapere, neque vita frui, quandiu non fuerit abstractus à corpore, vt à Deo disciplinam hauriat, & speciem illius admiretur, illique amoris fœdere sempiterno coniungatur. Hoc hominum vulgus cum non intelligat, & aliquando videat homines Christo deditos humanos sensus aspernari, commoda vitæ contemnere, voluptates noxias fugere, mentemque à consuetudine corporis, & à communi hominum iudicio seuocare, stultos & insanos esse iudicat, atque pro mortuis habendos,

eo

eò quòd nolint huius vitæ communis iucunditate potiri. Verum interim illi summis opibus sapientiæ diuinæ circumfluunt: & vita beata iucundissimè fruuntur. Si enim nemo beatus esse potest, nisi sapiens sit, si sapientia parari nequit, nisi nos Deus qui solus natura sapiens est, erudiendos susceperit, si Deo in disciplinam tradi non possumus, nisi nos à corporibus abstraxerimus, parum ne liquet, in hoc vel furore, vel interitu, disciplinam verissimæ sapientiæ totam consistere? Sic enim Deus Mosi dicebat, se non posse ab eo videri, qui in hac vita maneret. Itaque sapientiam summam tum demum assequi poterimus, cum ab hac vita discesserimus. Vnde colligitur id quod Socrates aiebat esse verissimum, eos in hac vita proximè ad sapientiam accedere, quibus minimum est in ea cum corpore mortali commercium. Summa vero Christianæ disciplinæ in hoc studio consistit, (vt Paulus ait) vt corpori crucē, sicut sæpe iam dictum est, defigamus, qua necem corporis cupiditatibus inferamus, & ita Christi mortem imitemur, vt quemadmodum ille seipsum ab inferis excitauit, vt vita diuina immensa cū gloria frueretur: ita & nos illius vestigiis ingressi humanis sensibus extinctis in vitam diuinam ingrediamur: vt quod reliquum vitæ fuerit, in sanctis operibus consumamus, omniaque vitæ studia Deo consecremus. Ipseque Paulus hoc vnum se moliri & perpetuo meditari dicit, in idque omnes animi neruos intendere, vt cruce (sic enim studium coërcendi corporis appellare solet) quam perpetuo gestabat, necem corporis cupiditatibus inferendo, Christi morte conformaretur, vt ita tandem posset

vitæ

vitæ illius diuinæ similitudine conformari. Neque stultitiæ quidem, aut furoris nomen vir diuinus extimescit. Nos inquit, stulti propter Christum, & quod stultum est Dei sapientius est hominibus. Id autem quod homines humanis artibus eruditi vt rude & impolitum despiciunt, est quod verissimæ sapientiæ disciplina continet, ad quam nullo modo possunt Græci & sapientes humanis viribus aspirare. Id autem quam diuinitus sit ab illo dictum explicari vix potest. Siue mente, inquit, excedimus Deo, siue sobrij sumus vobis, caritas Dei vrget nos. O diuinam hominis diuini sentētiam, qua paucis verbis omnem Christianæ sapientiæ perfectionem complexus est? Si enim volunt homines magni ad Deum propius accedere, vt illum clarius, vt in hac vita licet, aspiciant, opus est, vt è corpore excedāt: diuinoq. illo furore, de quo diximus, acrius incitētur, vt diuinæ sapientiæ fructus amplissimos cōsequātur. Cum rursus homines alloquuntur, qui nōdum sunt ad tantam disciplinam dociles, est mens recipienda, & sermo ad prudentiam communem, quæ non est legi diuinæ contraria, sapienter accommodandus. Aliter enim ea quæ dicta fuerint, homines imperfecti minimè percipient. Loquimur (inquit Paulus) sapientiam inter perfectos. Sunt igitur imperfecti quasi quibusdam elementis ad sapientiam paulatim adducendi. Hanc autem moderationem qua mens excedit è corpore, & ut apparet, furore corripitur, vt Deum alloquatur, aliquando rursus se colligit, & sobriè sermonem instituere videtur, vt posit intelligi, caritas Christiana gubernat. Ea namque docet quo tempore sit corpus ab animo

deseren-

deſerendum: vt diuinum numen hominibus placari poßit: quo rurſus tempore ſit ab illo exceſſu reuocandus animus, vt homines erudiantur. Si igitur (vt ad Platonem reuertamur) ſapientia conſiſtit in animi puritate, in vitæ ſanctitate, in vitiorum fuga, in iuſtitiæ cultu, in Dei ſimilitudine, in diuinæ lucis ſplendore, in amore quo mentes in diuinam pulchritudinem frequenter intuentes incenduntur, & in furore denique quo corpus ipſum à mente deſeritur, vt ipſa mens è corporis tenebris tanquam vinculis emiſſa in cælum feratur, & conſtat nullam aliam diſciplinam præter Chriſtianam hæc omnia in animis qui ſe Chriſto penitus dediderunt effeciſſe, quid magis perſpicuum eſſe poteſt, quam ſummã, perfectam, atq. plane diuinam ſapientiam Chriſtiana diſciplina atque ratione contineri? Soli enim quos Chriſti numen ad ſe allicit, & ſecum fœdere coniungit, puri, ſancti, continentes, & iuſti, Deique ſimiles ſunt: ſoli diuino ſplendore collucent: ſoli amore veræ pulchritudinis inflammantur: ſoli extra ſe ſæpenumero rapiuntur, vt Deum multo puriore mente, & maiore cum voluptate contemplentur. Excogitarunt quidem Philoſophi animi pacem, & tranquillitatem, & ſtatum bonis veris circumfluentem, quem nullæ malorum tempeſtates agitare, & de mente deijcere poſſent. In hoc autem ſtatu ſummum ſapientiæ fructum collocabant. Sed quis illum tandem conſequi potuit? Quotus enim quiſque fuit eorum, quem non vel exagitaret libido, vel vexaret inuidia, vel ſolicitaret ambitio, vel odium, aut ira de ſtatu detorqueret? Verbis enim magnificè de tranquilliſſima pace diſſerere conceſſum eſt omnibus, qui

ma-

magnam eloquentiæ laudē consecuti sunt. At ea felicitate & tranquillitate frui illis tantū licet qui omnes has pestes animi cruce confixerunt, & quorū animi humana omnia ꝑ nihilo putant, nēpe qui ad cupiditatē diuinitatis exarserint. Eā igitur Christiani tantum habēt, qui nominis dignitatē studio mirabili vitæ consequuntur. Illi igitur soli sapiētes sunt, soli nāq. fructu sapientiæ potiuntur. Sed ad illum fructum veniamus, quo nihil præclarius, & felicius, & admirabilius, & magnificētius existimari potest. Quis ille tandē est, inquies? Vnum cū Deo fieri. Sapientiæ namq. studium est Deum semper intueri, & illius speciē & pulchritudinē vehementer admirari. Ex assidua vero Dei cōsideratiōe amor summus exoritur. Amorē autē imitatio cōsequitur. Libēter enim nos ad eorū mores effingimus, quos miro amore diligimus. Ex ea vero imitatione mira quædā similitudo diuinæ virtutis & claritatis efflorescit. Ex ea similitudine animorū cōiunctio nascitur, illudque sanctissimæ amicitiæ fœdus, quod tātas vires habet, vt non liceat amico habere quidquā ab amici vsu et vtilitate seiunctū. Vt enim vitæ dissimilitudo alienat animos: ita similitudo cōglutinat. Quod eo est in Deo vehemētius, quo fides illius est in omni rerū varietate cōstātior, & potētia maior, et studiū quo sibi homines adiungit admirabilius. Qui adhæret (inquit Paulus) domino, vnus spiritus est cum eo. At Dauid non diuitias expetit: non honores ambit: non voluptates exquirit: non ea quæ homines præclara & expetenda iudicant, in aliquo numero ponit. Vnum tantum illius votum est, quo mirificè flagrat, quo bona omnia cōtinētur. Mihi, inquit, adhærere Deo

bonum

bonum est. Quid aliud hoc est, quam diuinitatem appetere? Si enim qui Deo adhæret, vnus spiritus cum Deo est, & qui vno spiritu continentur, idem sint quodammodo necesse est, certè qui Deo adhæret, illiq. semper est inflãmato studio cõiunctus, Deus quodammodo nominari rectissimè potest. O immensam diuinæ benignitatis amplitudinem, ô virtutis infinitæ beneficentiam in omni æternitate cælitum prædicatione celebrandam, ô sapientiam admirandam, & obstupendã, quã nulla vnquam seculis infinitis obscurabit obliuio. Iam cælum astris distinctum & ornatum minimè miror. Iam terræ fertilitatem atque diuitias contemno. Iam maris immensitatẽ, & aëris vim vitalem & salutarem minimi facio. Solis splẽdorem, lunæ constantissimam varietatem, siderum speciem & pulchritudinem, & totius naturæ concinnitatem, & reliqua opera ex quibus opificis summi potentiam, solertiam, & probitatem colligebamus, non adeo præclara puto. Vt enim stellæ in splendorem solis incurrentes claritatẽ luminis amittunt, ita multa diuina opera, quamuis sint clara & illustria cum ad alia multo illustriora conferuntur, propemodum euanescunt. Quid autem clarius & illustrius esse potest, quam hominem è terra concretum, natura fragilem, flagitijs inquinatum, pœnis sempiternis obnoxium, iacentem excitari, flagitijs liberari, ornamentis diuinis illustrari, in cælestem hæreditatem vocari, atque (vt vno verbo dicam) Deum fieri? Hoc tantum & tam diuinum officium & munus non planè liquet obscuritatem omnibus naturæ muneribus Dei ipsius manu perfectis & absolutis attulisse? Hic iam

cerni

cerni facilè poterit diuinam sapientiam non sine causa tam præclarum opus hominum gratia fuisse molitã. Quod enim humanam speciem & formam induerit, quod se ad homines docendos dederit, quod sub humana natura labores immensos exceperit, quod se hostiam salutarẽ pro salute generis humani deuouerit, quod ludibria, dolores, cruciatus acerbissimos, constantia diuina pertulerit, hæc omnia in eum finem ab illo suscepta sunt, vt immensæ probitatis munere multos diuinæ naturæ consortes efficeret. Hanc enim dignitatem attulit hominibus, qui illum sequerentur, vt filij Dei vocarentur, & essent, hæreditatemque cælestis patrimonij cernerent, nullis seculis interituram. Hanc autem nominis dignitatem tuemur, cum spiritus diuini monitis incitamur. Qui spiritu Dei (inquit Paulus) aguntur, hi filij Dei sunt. Si filij (inquit idem Paulus) & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Immensa igitur & infinita probitas, quamuis in mundi molitione se magnificis operibus indicasset, non tamen id adeo cumulate præstitit, vt perfectè quod latebat insigne fieret. Aliam igitur alterius mundi machinam nõ priori similem, sed multo clariorem suscepit, vt multo magnificentius suæ benignitatis opes explicaret. Et ita factum est, vt multos filios ornamentis clarissimis affectos in vnici filij societatem conuocaret. Charissimi (inquit Ioãnes) nunc filij Dei sumus, sed nondum apparuit, quid erimus. Cum autem apparuerit similes ei erimus. Videbimus enim eum, sicuti est. Hæc est illa verissima sapientia, & præsentis vtilitatis fructu iucundissima, & spe cuiusdã diuinitatis amplissima, cuius compotes

potes eum ſtatum aſſequuntur, quem nec bellorum omnium furor turbare, nec fraudes & inſidiæ parti decoris poſſeſſione depellere, neque terror vllus ab hominibus obiectus infringere poteſt. Quin etiam cum cælum tonuerit, & flumina denſa contorſerit, terraque motibus horrendis cõquaſſata deſederit, vniuerſaque natura incendio conflagrauerit, illi qui ſe totos ad ſtudium Chriſti contulerunt, & illius crucem inflammatis animis amplexati ſunt, erecti & excelſi conſiſtent: & alta mēte laboris ſui præmium cum ſumma iucunditate percipient: ita demum fiet, vt cum omnes qui calliditate ſubnixi concurſabāt, & in amplificatione terreſtrium bonorum beatam vitam ſtatuebant, piorumque hominum fidem ſummam eſſe ſtultitiam arbitrabantur, fracti metu, ſtrati ruinis, & exanimati conciderint, illi qui veriſſimæ ſapiētiæ operam dederant, cum ſpe firmiſſima immortalitatis, & incredibili voluptate diuinam conſtantiam retinebunt. Sunt enim (vt Petrus ait) filij Dei non ſemine corruptibili, ſed incorruptibili, nempe verbo Dei permanentis in æternum ſingulari conſilio generati. Si enim cælum non poteſt vllo terræmotu de ſtatu ſuo conuelli, multo certè minus poterit diuinum genus vlla terræ, aut cæli cõuerſione, aut naturæ totius interitu de ſtatu ſuo demigrare. Cælum namque, & terra, & omnia quæ cæli ambitu coërcētur interibunt: at verbi diuini ſemen tunc multo clarius cum reliqua omnia funditus euerſa corruerint, opibus ſempiternis affluet, & ſummo gaudio triumphabit. A Deo enim non poteſt neque totius orbis conflagratione diuelli. Quid enim interueniet, quo vel diuinæ caritatis incendium

fluctibus vllis extinguatur: aut diuinæ iustitiæ puritas vllis ardoribus absumatur? Ita namque Deus fluctibus insipientes obruit, vt sapientes è medijs fluctibus eripiat: ita impios flammis exurit, vt pios in ipsis flammis quasi infuso rore lætificet. Non parum sapienter inquit ille qui dicit, Sapiens qui sibi prodesse nequit, ne quidquam sapit. Neque enim sapiens appellari potest, qui nullum ex sapientia quam inaniter ostentat, fructũ colligit, sed stultus, & amens, falsaq. opinione sapientiæ furenter inflatus. Qui igitur in rebus valde metuendis, in certissimo appropinquantis mortis argumento, in orbis terrarum exitio, in communi rerum omnium vastitate, sibi ipsi opitulari nequit, & intelligit tandẽ cum acerbissimo animi cruciatu, se sine vllo fructu vitã omnem in studio falsæ sapientiæ contriuisse, parum ne liquet fuisse demẽtissimum? Nam cum duplex genus stultitiæ sit, vnũ, quod minimè sibi sapiẽtiam arrogat, alterum, quod in summa temeritate nimis confidenter sapientiæ nomen vsurpat, quis non videt quanto sit detestabilior ea stultitia, quæ est cum superbia & leuitate coniuncta, quam ea quæ non ita furenter extollitur? Vnde constat omnes qui Christi fidem ignorant, qui crucẽ odio persequuntur, qui sibi nimium præfidunt, qui terrã nimis intuentur, qui ad cælum minimè totis animi viribus enituntur, quãuis sint omnibus artium quæ summis ingenijs excogitatæ sunt disciplinis instructissimi, esse furiosos, & insanos, summæq. temeritatis & amẽtiæ pœnis agitari. Non enim poterunt vllis artibus pestẽ sempiternã à seipsis auertere. Vera autem sapientia huius crucis quã veneramur amore & studio

con-

continetur. Caritatis enim Christianæ tanta vis est, vt ea neq. viribus inuictis labefactari poßit. Quid enim est in terris morte valẽtius? At caritas vim ipsius mortis obterit, & obtundit, illiusq. tela virtute repellit. Quid antiqui serpẽtis tyrannide & immanitate robustius? At caritas omnes infestissimi dæmonis opes excindit, & inferorum manium copias in fugã conuertit. Illius virtus & efficientia tã admirabilis est, vt interdũ cum morte, & cum erebo, nõ incõmoda ratione cõferatur. Fortis (inquit Solomõ) est vt mors dilectio, & dura sicut infernus æmulatio. Quo tandẽ modo? Vt enim mors animum disiungit à corpore, ita purus amor mentẽ & voluntatẽ à societate corporis auellit, vt eã cum diuina mẽte atque probitate conglutinet. Et perinde atq. sempiterni supplicij metus à flagitijs auocat, similiter atq. adeo multo vehemẽtius æmulatio qua offensionem nobis carißimi numinis extimescimus, ab omni turpitudine deterret. Fieri enim nequit, vt qui mentis aciem habet in sempiterna pulchritudine defixam, vlla se impuritatis labe inquinari patiatur. Imo cruciatus omnes libentißimè perferet, potius quam in Dei conspectu quidquam designet, quod sit cum aliquo dedecore & fœditate coniunctum. Nam si amor impurus & flagitiosus valde solicitus est, ne quid parum decorè faciat, & cum in turpitudinem feratur, turpitudinis tamen opinionem reformidat, quid facient, qui summam & immensam pulchritudinem nullis sordibus inquinatam, sed diuinis atque sempiternis ornamentis splendentem, omnibusque rebus pulchris causam pulchritudinis afferentem puris animis intuentur?

Qui diuinis flammis incensi sunt, non offensionem diuinam extimescent, omnesque animi neruos intendent, ne quidquam agant, aut moliantur, quod non ad sempiternum decus & honestatem referatur? Non sapienter intelligent, quā stultum sit, Dei ipsius gratiam in qua omnes opes, facultates, omnes summæ voluptates, omniaque diuini decoris & dignitatis ornamenta consistunt, per summum flagitium & dedecus effundere? Erit igitur hic diuinus amor semper solicitus, & in metu versabitur, & summa sedulitate prouidebit, ne quod est beneficio diuino partum, humano flagitio peruertatur. Ita tamen timebit, ne vnquam Dei auxilio diffidat, sed illo semper innixus audeat sibi omnia summa atque sempiterna bona polliceri. Solicitudo igitur non erit in cruciatu numeranda, sed potius cautio salutaris appellanda. Metus similiter ille nō animum tristibus curis afficiet, imo statum illius firmissimo præsidio circumuallabit. Quo enim magis metuet, eo munitior erit, & confidentius ad cælum aspirabit. Cum vero caritas oculos nunquam à cælo deijciat, cum semper in speciem illam præcellentissimam aciem mentis intendat, cum nihil aliud velit, aut cupiat, quam immensa illa pulchritudine frui, cum indies magis studio diuini decoris & sempiternæ dignitatis inflammetur, cum se totam diuino præsidio fulta ad speciem diuinæ pulchritudinis effingat, cum sit Deo, quem ardenter amat, arctissimo vinculo deuincta, cum illius splendore & claritate quotidie magis, si vim suam non remiserit, illustretur, parum ne perspicuum est, omnem verissimæ sapiētiæ vim caritate hac summa & ardentissima contineri?

Hanc

Hanc autem tam excellentem caritatem, & tam admirabilem ardoris vim, tantum amoris incendium quis excitauit? Certè (vt multis iam demõstrauimus) Christi sanguis pro nobis in cruce profusus. Is enim mẽtes nostras expiauit: animos tyrannide liberauit: & vires confirmauit: & cupiditatem à terris abstractam ad cõspectum diuinæ probitatis excitauit: vt purè cerneremus illam summam pulchritudinem, quæ sola est iucunda, amabilis, & prædicanda, omnibusq. bonis quæ cogitatione complecti possumus, longe præferẽda. Sed vt aliquẽ modum orationi statuamus, est animaduertendũ quam amẽtes Iudæi, quam imperiti Græci fuerint, cum in Christi disciplina vel diuinæ virtutis signum, vel sapientiæ euidens argumentum requirerent, cum neq. virtutis diuinæ signa maiora dari, neq. sapientiæ diuinæ clariora argumenta proponi potuissent. Signa petũt Iudæi, cum ea signa sint diuinitus ostẽsa, quæ nullum omnino locum perfidiæ, aut dubitationi relinquant. Quæ fuerant enim oraculis promissa, signis expressa, figuris adumbrata, ita quemadmodum prædicta fuerant euenere. Quin etiam tẽpus ipsum præstitutum aduenit: & eo ipso tempore Dei filius exortus est in terris: numenque suum signis, atque portentis, & admirandis operibus indicauit: & multis salutem, libertatem, & dignitatem, & ornamenta peccatis amissa multis muneribus amplificata restituit. Vmbræ legis euanuerunt: imagines exterminatæ sunt: solidi & expreßi fructus extitere: clarißimus diuinæ virtutis splendor eluxit: peccati vires fractæ & debilitatæ iacent: Regnum mortis excisum est: monstra feritatis & immanita-

tis euersa sunt: cælestis iustitiæ ratio constituta: & aditus in cælum pijs hominibus patefactus: vita, lux, salus, honestatis sempiternæ decus, insolitæ benignitatis amplitudo, numinis præsentiam declarauit. Sol, & astra, mare, tellus, omnia quæ super subterq. sunt, quantum ei, et in Christo numen, quanta vis atque potentia apertè testificata sunt. Seuerissimum illud iudicium quo ciuitas amplissima & opulentissima corruit, templum flammis vltricibus exustum, antiquitatis illius ruina sempiterna, quam infensum sit Dei numen omnibus qui Christi imperium detrectauerunt, nomenque illius delere voluerunt, clarè demonstrat. Gentes vltimæ (vt à diuinis viris prædictum fuerat) lumine diuinæ mentis illustratæ incredibile gaudium percepêre: & animis vehementer inflammatis se se ad iustitiæ studium contulêre: contra Iudæi, quod etiam olim præmonstratum fuerat, qui se se in tantum beneficium ingratos præstitêre, rerum omnium interitu, exilio, vastitate, omnium mortalium odio damnati, cæcitate, stupiditate, amentia vexati, furiarum stimulis exagitati vagantur: & diras perfidiæ pœnas exoluunt. Orant, & non audiuntur: opem Dei implorant, & à Deo deseruntur: & quo magis se perculsos, & stratos ostendunt, eo acrius Dei iudicio peruertuntur. Crux interim è qua Iudæi offensionem cum insigni temeritate sumpserunt, quod præ se imbecillitatis speciem ferret, quanta sit in se vis, multis rebus admirandis ostendit. Ea namq. iacentes excitat, cæcis lumen, ægris sanitatem, mortuis vitam, vinctis libertatem reddit. Contrà vero falsa specie religionis inflatos mentis lumine priuat, &

in miseriæ sempiternæ regionem exturbat. Est igitur iucunda bonis, multitudini salutaris, sempiternis autem hostibus horribilis & pertimiscenda. Ea deniq. quæ olim propter metum & horrorẽ, quem miseris hominibus incutiebat, erat extremæ ignominiæ, atq. dedecoris instrumentum, nunc in bello præsidium, in mœrore solatium, in pace firmamentũ præbet; & præterea decus, & honestatem, & gloriã immortalẽ constituit. Tantum igitur abest, vt in ea insit aliquod imbecillitatis argumentum, vt potius vim diuinam, robur inuictum, opes ingẽtes, victoriæ insignis instrumentũ, clarißimi triumphi memoriã sempiternã contineat. Si Iudæi igitur signa petunt, odium, inuidiam, contumaciã à se repellant: tenebras fugiãt: & in hoc vnum signum diuinæ virtutis omnium maximum aciem mentis intendant, & signum non amplius vllum postulabunt. Signum quidẽ erit illis vitæ, salutis, atq. dignitatis, si fidẽ Deo adhibere, & à prauitate ad pietatẽ conuerti voluerint: signum vero ruinæ, pestis, & exitij, si in inueterata improbitate permanserint. Graci sapientiam speculantur, & in illius studio omnem vitam, sine vllo fructu & emolumento consumunt: nos vero illis sapientiæ clarißimas opes explicatas, & euolutas ostendimus. Christi namque disciplina Dei immensam probitatem, & sapientiam, infinitamq. potentiam hominibus, non verbis inani ornatu & elegantia concinnatis, sed spiritus diuini demonstrationibus explicatis, explanat. Docet enim, quam fuerit immensæ benignitati consentaneum humano generi consulere: iustitiæ, munus par & æquale offensæ, quam primi parentes intulerant

 exigere;

exigere: probitati, hominibus quod pro tāto crimine possent offerre, piaculum dare: potentiæ atque sapientiæ, quemadmodum clementiæ simul, atque iustitiæ satisfieri posset, rationē inire: humanumque genus admirabili documento infinitæ bonitatis incendere: & studium pietatis acriter incitare. Hæc igitur doctrina aperuit hominibus, quantum esset in Deo humanæ salutis studium, quanta caritas & beneficentia, quam admirabile consilium, quam immensa vis, numen, atque potentia. Perfecit enim, vt videremus quemadmodum infinitum naturæ diuinæ numen sine vlla sui ipsius immutatione, aut maiestatis imminutione naturam humanam secum inexplicabili ratione copularet: & ita se mens illa sempiterna cum humana forma communicaret, vt ex vtraque natura integra, & in statu suo sine vlla confusione permanente, vna persona consisteret: ita vt qui pro nostris sceleribus mortem & acerbissimum cruciatum pati voluit, eodem ipso tempore quo torquebatur, cælum & terrā amplitudine suæ maiestatis impleret: vniuersamque naturam imperio sempiterno constringeret. Illud etiam docuit, quo pacto pater à sempiterno tempore filium sibi similem, qui erat tēpore à sempiterno consilio præfinito salutem terris allaturus genuit: eumque amore immenso atq. sempiterno sibi deuinxit: vt ita vnum & idem maximè natura simplex, virtute tamen omnipotens numen esset in tribus personis constitutū. Quanta postremo & quā salutaris vis insit in hac disciplina, multis modis ostenditur. Ea namque morbos animi pellit: cupiditatis fibras excindit: turbulentos morbos comprimit: rationem tyrannide liberat:

&

& in amissam dignitatem restituit: pacem & tranquillitatem efficit: studiumque diuinæ virtutis incendit. Eadem lumen præfert animis, quo rerum inanes species & vmbras quibus erant assueti contẽnant: & vera, supera, cælestia, & sempiterna, atq. diuina suspiciant: & aciem mentis in pulchritudinem immensam intendant: amoreq. illius acriter inflãmentur, vsque adeo, vt extra se sæpenumero rapiantur, & in cælũ euolent, vt verissimæ sapientiæ disciplinam ab ipso Deo percipiant. Ea sic homines ipsi summo domino coniungit, vt non modo eos Dei ipsius amicos, filios, hæredes efficiat: verum & ita secum deuinciat, vt ex Deo & homine vnum fiat, hoc est, vna propemodum mens, vnus sensus, vna voluntas, vna sententiarum consensio, vna rerum communio, & indissolubilis in omni temporis æternitate conspiratio. Ea postremo (vt vno verbo omnia concludamus) homines Deos facit. Sic enim Dei filios diuinis muneribus & ornamentis illustratos, ipsique patri (quantum licet, & fas est) vitæ splendore & claritate simillimos appellare licet. Quid hac igitur vel imbecillitate fortius, vel stultitia sapientius? Iudæi passim labũtur, & cõcidunt. Græci in tenebris ruunt. At qui se se Christo dedirunt, inuicto præsidio muniti, luce diuina perfusi, neque vinci, neque tenebris obrui, & impediri, quandiu in statu permanserint, vllo modo possunt. Itaque quamuis euangelium nullis sit argutijs implicatum, nulla differendi ratione vallatum, nullis dicendi luminibus illustratum, per se tamen splendet: admirabilemque lucem longe lateque diffundit: cum interim illi qui sapientiæ nomine insolenter efferuntur, in tetra cali-

gine bonorumque omnium ignoratione versentur: ita vt quò magis ad vitam beatā aspirant, eo furentius atque turbulētius se se in pestem sempiternam inijciant. Quem enim fructum isti sapientes assecuti sunt? Si enim sapientia est veritatis cognitio, vnde tam multiplices errores in eorum disciplinis exorti sunt? Si Philosophia cupiditati, & reliquis animi pestibus se interitum allaturam esse confirmat, cur animi Philosophorum tam nefarijs cupiditatibus agitantur? Si animis quietem & otium pollicetur, cur nemo in ipsius Philosophiæ gremio conquiescit? Si Græci sapientes sibi vitam beatam proponunt, cur vix vllus vnquam qua in re vita beata consisteret, explicare potuit? Si deniq. sapientes liberi, si pulchri, si opulenti, si Reges, si bonis omnibus affluētes, si postremo felices atque beati sunt, cur libidini seruiunt? Cur insigni turpitudine deformātur? Cur indomita cupiditate rapiuntur? Cur sunt flagitijs infinitis obnoxij? Cur omnibus verissimæ virtutis ornamentis carent? Cur animi cruciatu & angore sæpissime conflictantur? Comprehendā, inquit Deus, sapientes in astutia eorum. Illis enim ipsis conatibus quibus sapientes salutem assequi contendunt, in pestem & exitium sempiternum feruntur: eisdemq. illis plagis quas in aliorum perniciem callide texunt, diuino iudicio capiuntur. Sic tandem fit, vt homines qui sibi peracuti videntur, cum bonorum simplicitatem irrideant, sibi ipsis interitum moliantur: & boni simplicitate firmati saluti suæ rectè prospiciant. Similiter cum isti sapientes ex operibus naturæ, Deum naturæ parentem agnoscere possent, à Deo desciuerunt, & in

in summam stultitiam & cæcitatem conuersi sunt. Contrà vero multi qui artium rudes erant, minimeq. mentem in naturæ peruestigatione defixerant, sapientiæ compotes extiterunt. Nam quia in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis, saluos facere credentes. Stultitiam appellat Paulus disciplinam dicendi ornamentis nudatam, humanæ Philosophiæ præsidio destitutam, nulla acuminis ostentatione subnixam, nullis sophistarum fucis & medicamentis infectam, sed rectam, & simplicem, lumine diuini spiritus animis puris traditam, humanisq. mentibus Christi meritis incisam, quæ summa sapientia nominanda est, quamuis ea Græcis qui perituri sunt, stultitia summa videatur, vt Paulus ait. Verbum, inquit, crucis pereuntibus stultitia est. Quemadmodum igitur vera iustitia legis, & Prophetarum testimonio confirmata, quam qui legi atque Prophetis operam dabant, à se scelere infando repulerunt, sine vllo legis antiquæ præsidio gentibus fuit per Christi fidem & religionem concessa: ita vera sapientia quæ in naturæ operibus eluxerat, quam ij qui naturam speculabantur aspernati sunt, illis qui nunquã in naturæ speculatione fuerãt occupati, tradita fuit. Quid igitur Græcorũ sapientia dementius? Quid rursus hac stultitia (vt Græci nominãt) aut sapientius, aut magnificentius, aut salutarius excogitari potest? Diuinitus est igitur à nostro Paulo dictũ. Nos, inquit, prædicamus Christũ, & hunc crucifixũ, Iudæis scãdalum (graue nãq. offensionẽ illis intulit) Græcis stultitiã, speciẽ nãq stultitiæ insignis obtulit, At illis qui à Deo ĩ lucẽ vocati sunt, siue illi

Iudæi

Iudæi, siue Græci sint, Dei potentiam, atque sapientiam tradimus, & explicamus. Quis negare potest hanc sententiã explicatã à Paulo fuisse diuinitꝰ? Nec enim quidquã fieri potest aut Christi imbecillitate potentius, aut humilitate magnificentius, aut morte salutarius, aut stultitia prouidẽtius, aut inopia bonis omnibus affluẽtius. Restat igitur, vt ij qui firmis viribus, inuictoq. præsidio confirmari, sapientiæq. muneribus instrui, & ornari percupiunt, ad studium se se crucis adiungant, Christiq. ipsius cruci affixi numen implorent, ab illoq. solo sapientiam postulent, & exspectent, vt sic tandem in superas illas sedes ascendant, diuinaq. luce æuo sempiterno perfruantur. Te igitur summe domine, vita, lux, veritas, immẽsi atq. sempiterni splendoris imago, mens & sapientia patris, rerum omnium conditor, rector, atq. moderator, qui sine vllo principio ab ipso fonte totius perennitatis exortus, eidemque immensa & infinita caritate deuinctus, secula condidisti, & cælum, ignẽ, terram, maria, sydera, & animãtia cuncta, & omnia deniq. quæ complexu cæli coërcentur, & quæ supra cælũ statum naturæ suæ tuentur, fecisti, & informasti, qui hominem ad naturæ diuinæ similitudinem manibus tuis factum in animantium omnium principatu collocasti, eundemq. hominẽ collapsum, & ruinis mirabiliter oppressum minimè neglexisti, imo vt illum erigeres, & in terris opes immensas infinitæ potentiæ, iustitiæ, probitatis ostẽderes, naturã humanã tecum inuiolabili fœdere colligasti: & sub vera hominis forma & specie homines tetris tenebris, & miserãda caligine demersos in lucẽ vindicasti, cælestibusq. disciplinis instruxisti, eorũq. animis

animis stimulos admouisti, quibus eos in studium immortalitatis incitares, qui te hostiam sanctissimã, vt cunctas eorum labes elueres, illisq. patris numen infensum placares, obtulisti: & pro omnium salute mortẽ, pro dignitate contumelias, pro voluptate sempiterna dolores & cruciatus acerbissimos pertulisti: qui regionis infernæ claustra reuellisti: hostes immanes peruertisti: mentesque pias lucẽ mirabili collustratas ingenti gaudio cumulasti: qui deuicta morte, & spoliatis hostibus, cũ ingenti gloria reuixisti: & in cælum victor euectus, ad patris dexteram collocatus, imperij sempiterni munus suscepisti: spiritumq. sanctum ad eorum animos qui in te omnem spem salutis & dignitatis positã habebant, misisti, vt eos opibus diuinis afficeret, & cupiditate diuinitatis inflãmaret: te Christe sanctissime, qui cum verus Dei filius sis, hominis veri nomen non horruisti, oro, precor, & obtestor, per immensam illã probitatẽ quæ tuum numen impulit, vt tã admirabile atq. diuinum beneficium in homines ingratos atq. sceleratos cõferret, per vulnera, per conuicia, per dolores, per sanguinẽ tanta largitate profusum, vt nos omni crimine liberes: splendore tui luminis illustres: amore tuæ claritatis inflãmes: tecum arctissimè coniungas: vt sic tandẽ sapientes simus: & id quod natura ardẽtissimè cupimus, nõ naturæ beneficio, sed gratiæ tuæ munere consequamur: atque tandẽ (benignitas namque tua facit, vt tantũ munus postulare minimè dubitemus) vt nos tanquã filios, atq. fratres, hoc enim nomine eos qui te sequerentur ornatos esse voluisti, diuinitatis participes, gloriæq. tuæ consortes efficias.

Laus Deo.

Errata sic corrige.

¶ Folio.3 à fronte, linea.1. cum vulgo, corrige vulgo. ¶ Fol.5. à fronte, lin.12. omni, corrige omnis. ¶ Fol.20. à tergo, lin.7. opera Cyri, non opera Cyri. Eod. fol à ter. lin.22 pietatis, corrige impietatis. Fol 24 à fronte, lin.22. duas, cor. duos ¶ Fol. 26. à fronte, lin.7. gentibus, corrige à gentibus. ¶ Fol.42. à tergo, lin.19. siquid sibi, corrige siquid cibi ¶ Fol 61. à tergo, lin.16. illo, corrige illud. ¶ Fol.64. à fronte, lin.9. huiusmodi, corrige huius mundi. ¶ Fol 69. à fronte, lin.10. consiliat, cor. conciliat. ¶ Fol.75. à fronte, lin,16. proterea, cor. propterea. ¶ Fol.84. à fronte, lin.22. is Socratis, cor. Isocratis. ¶ Fol.104. à tergo, lin.5. ignanißimi, corr ignauißimi.

RELACION DE LA SEÑALADA, Y COMO MILAGROSA CONQVISTA DEL PATERNO IMPERIO CONSEGVIDA DEL SERENISSIMO PRINCIPE IVAN Demetrio, Gran Duque de Moſcouia, en el Año de 1605.

IVNTAMENTE CON SV CORONACION, Y CON LO QVE a hecho deſpues que fue coronado, dende el vltimo del Mes de Iulio, haſta agora, recogido todo de varios y verdaderos auiſos, venidos de aquellas partes en diuerſas vezes: traduzido de lengua Italiana en nueſtro vulgar Caſtellano.

Por Iuan Moſquera Religioſo de la Compañia de IESVS.

Año 1606.

Con licencia de la Sancta Inquiſicion.

Impreſſo en Lisboa, En caſa de Antonio Alvarez.

APROBAÇAM.

ESTA Relação não tem cousa, que faça escrupulo, se não materia de louvar a nosso Señor, & esperar grandes bẽs da Sancta Igreja. Polo qual sua licença seja aceypta, & sera beneficio comun imprimirse.

Francisco Pereyra.

Licença da Sancta Inquisição.

VISTA a informação podesse imprimir esta Relação de cousas de Moscouia, & depois de impreassa, torne a este conselho pera se conferir com ò original, & se dar licença pera correr; & sem ella não correrà. Em Lisboa, a 21. de Iulho de 1606.

Marcos Teyxeyra. Ruy Pirez da Veyga.

Licença do Ordinario.

PODESSE imprimir vista a licença acima, a vinte & cinco de Iulho de 1606.

Sarayua.

CONFINES DESTE GRAN REYNO DE MOSCOVIA.

TODO Este Imperio del Gran Duque de Moscouia, hazia el Septentrion se estiende hasta el Mar Glacial, o Mar elado.

¶ Al Oriente confina cõ los Tartaros, particularmente con los llamados Zeremißis, hasta el Mar Caspio en la Asia.

¶ Al Mediodia, con los demas Tartaros, y Polacos.

¶ Al Occidente, cõ la Liuonia, y Filãdria, sugeta al Reyno de Suecia, el qual Reyno es de Sigismũdo Tercero, serenissimo Rey de Polonia, q̃ al presente reyna.

CAPITVLO PRIMERO.

DE LA PROVIDENCIA GRANDE DE DIOS NUESTRO Señor, en la traça admirable que su Magestad tomò para esta tan grande empresa.

IVAN Demetrio nueuamente assumpto (milagrosamẽte) al Grã Ducado de Moscouia, y a los demas señorios paternos de la Rusia, y de los Tartaros de Cassano, y Astracano, so juzgados por su abuelo; nos â dado ocasiõ de escriuir vna cũplida, y gustosa historia de sus cosas, assi por ser recogida de mano en mano, de aquellos que en Polonia, y Moscouia, se an hallado presentes a todo lo q̃ acerca deste hecho se à seguido; y se sabe ansi mesmo por cartas de los Padres de la Cõpañia de Iesus, que estã en Moscouia cõ el grã Duque Demetrio, como tãbien, porq̃ en las historias antiguas de muchos años a esta parte, apenas se hallarà semejante exẽplo; en el qual, tan clara y marauillosamente resplandezca, y se eche mas de ver, la gran prouidencia de Dios nuestro S.

Pero para hazer mejor esto, serà necessario tomar la corriente de mas atras, y contar algunas cosas que fueron indicios, q̃ de mas alto consejo que el humano eran guyadas; para cõ esto reduzir este negocio, a vn gran fin, para beneficio y augmento de la Christiandad.

Es pues de saber, q̃ mientras viuio el Papa Gregorio XIII. de felice recordacion en todo su Pontificado tuvo vn perpetuo y cõtinuo desseo, de promouer, y ayudar, a la propagacion de nuestra Santa Fê Catolica, como verdadero Padre y Pastor, y cabeça de la Yglesia. Y entre otras ayudas y socorros, que a diuersas naciones estrangeras dio, y procurò, como tal, puso la mira en combidar a todos los Prin-

pes y Potentados de la Europa, aun q̃ estuviessen enagenados y fuera de la silla Apostolica, a la salud y saluaciõ de sus almas, y consiguientemente a las de sus pueblos y subditos.

Entre otros, duro por algunos años, en el pensamiẽto del Põtifice, el desseo de la ayuda de Moscouia, como vltimo Reyno, y mas necessitado deste socorro, de todos los de la Europa, que aun se estiẽde dentro de la Asia, hasta el mar Caspio. Para lo qual acordo embiar al Cardenal de Moron, por Legado a Maximiliano Emperador, que a la sazon reynaua en Alemania, a la Dieta de Ratisbona; dãdole ampla comission para que tratase con su Magestad Cesarea, que eligiẽdo vn buen Perlado Tudesco, le pudiesse embiar con recomendaciõ del mesmo Emperador, y Breues de su Santidad, por Nuncio a Iuan de Basilio Gran Duque de Moscouia, que a la sazon era; lo qual auiẽdose assi concluydo (si bien no faltaron algunos impedimentos q̃ se ofrecierõ de parte de algunos mal intẽcionados; los quales por odio dela Religion Catolica, procurauan impedirlo.) Pero miẽtras el dicho Nuncio se preparaua para hazer su viaje, cayò enfermo, y plugo a nuestro Señor que de aquella enfermedad muriesse; cõ lo qual por entonces se perdio esta ocasion.

Auiendo pues passado este negocio desta manera, no por esso en la volũtad del Papa Gregorio se resfrio este santo desseo, y ansi buscò otro camino. Para lo qual, auiendo llamado a Alexandro Canouio a Roma, que despues murio Obispo de Forli en Italia, le embiò a Moscouia, con las instruciones, dones, y breues, que le parecieron ser necessarios, para tal empresa.

Partiose pues Alexandro, el qual aunque por intercession del Põtifice alcançò del Rey de Polonia passaporte y guias; cõ todo esso, a los confines del Reyno, no solo fue desbalijado, tomandole quanto lleuaua; pero aun impedido, de aquellos que no querian que nuestra santa Fê Catolica, se propagasse tan adelante; por lo qual no pudiẽdo passar a donde era embiado, se vuo de boluer a Roma, harto descontento de tan mal sucesso.

Mas perseuerando el santo Pontifice en su buẽ desseo, y encomẽdandolo mucho al Señor, se le ofrecio otra ocasiõ bien a proposito, de embiar vn Sacerdote de la Compañia de Iesus, llamado el Padre Posseuino, cõ algunos compañeros, al Rey Iuan Tercero de Suecia padre del presente Sigismundo Tercero, Rey de Polonia, y de Suecia, a causa de que el dicho Iuan Tercero, auia embiado a Roma, en esta sazon, vn su Embaxador, para q̃ entre otras cosas tratasse cõ su

Santidad

Sentidad, que le embiaſſe tal perſona enel pecho de la qual pudieſſe confidentemente, y ſin alteraciō de ſu Reyno, manifeſtarle los modos q̃ deſſeaua tener para reduzir ſus ſubditos a la Fê antigua y Catolica, que ſus mayores auian guardado, y profeſſado; y juntamente reduzirſe a ſi miſmo, dentro de la ſanta Igleſia, como de ſu parte, y de otros muchos de ſu Reyno, al ſin lo hizo.

Por eſte camino pues, tentò el Papa Gregorio, otra vez, embiar algunos breues ſuyos por la parte de Filandria conjunta a la Moſcouia, a aquel Gran Duque. Pero eſtando el Rey de Suecia embuelto en guerras con el Moſcouita, reſpondio: que no era aquel tiempo, para que por ſu medio ſe embiaſſen tales breues a ſu enemigo; pareciendole, (por lo que deſta reſpueſta ſe juzgò) que el Moſcouita ſe leuantaria, y enſoberueceria mucho mas contra el, quando juzgaſſe tenia neceſsidad de tales breues, y fauores, para pacificarſe con el. Perdida aſsimeſmo eſta ocaſion, nueſtro Señor con ſu diuina prouidencia, ordenaua otra no penſada, al meſmo Pōtifice, para que a ſu diuina Mageſtad redūdaſſe la entera gloria della, y al Pōtifice moſtraſſe, que ſus continuos deſſeos de ayudar a la Chriſtiandad, ſerian andando el tiempo, precurſores de mayores effectos, que aquellos que ſe podian imaginar.

Eſtaua Gregorio (como ſe à dicho) fixo en eſte ſanto penſamiẽto, no ſolo por la ſalud, y bien de los Moſcouitas, mas porque adeuinaua, y ſe le traſluzia, que ſi ſe vnian cō la Sede Apoſtolica, eſtos dos Potentados, baſtarian para ayudar a la Chriſtiandad; y que juntamẽte alcançandoſe del Duque de Moſcouia paſſo ſeguro por ſus tierras, ſe podriā embiar perſonas al Rey de Perſia, y a la India, por tierra firme (como en efeto ſe alcançò) ſe abria vna gran puerta, para gran beneſicio, y augmento de toda la Igleſia de Chriſto.

Pues la diuina ſabiduria de Dios; la qual cō ſus hilos vrdia, y tramaua eſta tela, para darla deſpues mas facilmẽte a texer a las manos dela Sede Apoſtolica, ordenò que Iuan Baſilio abuelo de Demetrio, acometido ya por dos vezes del exercito de Eſtefano Batorio, Rey de Polonia, viendo que la tercera perparaua nueuo exercito, para alcançar del nueuas vitorias, fue forçado embiar al meſmo Pontifice Gregorio, vn ſu Internuncio, o Embaxador, llamado Seuerigeno, aſsi cō cartas ſuyas, como cō las del Emperador Rodolfo, ſuplicādo humilmẽte à ſu Santidad, embiaſſe luego perſona a Polonia, la qual procuraſſe que el Rey Eſtefano, deſiſtieſſe de mouerle nueua guerra. Las cartas del Gran Duque de Moſcouia cōtenian en ſubſtācia;

Que

Que su Santidad deuia exhortar, y aconsejar, a Estefano cõ su autoridad, a que antes desembaynasse su espada cõtra el enemigo comũ, que procurar derramar la sangre de Christianos, y q̃ el mesmo Duque haria lo mismo, quãdo el Rey Estefano dexasse las armas, y deshiziesse el exercito que contra el tenia hecho.

Holgose el Papa Gregorio grandemente desta embaxada, y recibio al Internuncio del Gran Duque con mucha alegria, y contẽto, tratandole humanissimamente, y acariciandole todo lo possible, y esto cõ tanto mas gusto y contento, quanto con esta ocasion se le ofrecia la q̃ el tanto auia procurado y desseado, y mucho mas, porq̃ auia mas de cincuenta años, q̃ no se auia visto en Roma otro Embaxador de Moscouia; con el qual en efecto, se resoluio de embiar al dicho Padre de la Compañia, q̃ pocos dias auia era llegado a Roma de Suecia, llamado de su Santidad, para que procurasse la paz entre el Rey de Polonia, y el Moscouita, que de su parte le era pedido.

Viose despues cõ el buen sucesso deste negocio, como Dios nuestro Señor era el que disponia todo este hecho, porque a la verdad, en el tratar desta paz, importaua mucho, que el dicho Padre Posseuino, fuesse informado de muchas cosas del Reyno de Suecia; del qual cõuenia tãbien tratar en aquellos conciertos, y ansi mesmo auer estado en Germania, y auer comunicado en varios lugares, para tener luz de lo vno y de lo otro; y finalmente conuenia auer primero tratado con Estefano Rey de Polonia, de lo que pretendia con el Rey de Suecia, porque el vn negocio no impidiesse, y estragasse al otro; y que estos dos Reyes quedassen algun dia vnanimes quando tuviesse efecto la paz con el Moscouita.

Pero el dicho Padre Posseuino, auiendo estado la primera vez cinco meses cõ el Rey de Suecia, y la segunda vn año entero, auiẽdo primero desta vltima buelta tratado con el Emperador, y con el Rey de Polonia destas cosas, vino a tener despues tãta luz destos negocios, y hazerse tan capaz dellos, q̃ con esto se le ofrecierõ suficientes y eficaces razones; con las quales (mediante el fauor diuino) en siete meses q̃ estuvo en Moscouia, los dos en el exercito del Rey de Polonia, debaxo Plescouia, y los demas con el Gran Duque de Moscouia, se cõcluyò la desseada paz, y se restituyò la Liuonia al Rey de Polonia con treynta y tres fortalezas, en ella se fundò el Obispado de Venda; y se leuantaron ansimesmo dos Colegios de la Compañia de Iesus, en Riga; el vno, y el otro en Derpato, junto a la Moscouia, y se dexo en pie vn Seminario para los Rutenos en Vilna, a costa de la

Sede

Sede Apostolica, para q̃ en el se criassen, y formassen operarios en letras y virtud; los quales cō el tiempo, pudiessen ayudar a la Moscouia; vltra de otros muchos y grādes bienes que destas pazes se siguieron, efectos todos de aquel primer desseo, que Dios nuestro Señor auia inspirado, y continuado, por tantos años, en el pecho del Pontifice Gregorio XIII. de santa memoria.

¶ CAP. II. DE LOS HIIOS QVE TVVO Iuan de Basilio, Gran Duque de Moscouia.

QVando se començò a tratar destas pazes en nōbre del Pōtifice Gregorio (como queda dicho) cō el Rey de Polonia, y con el Grā Duque de Lituania. Iuan de Basilio tenia a esta sazō dos hijos. El Primero, se llamaua Iuan, de edad de veynte años, ya casado, inclinado a la benignidad, y clemencia, con que era muy amado. El segundo era Teodoro, al qual siendo niño (segun se dixo) le dierō cierta comida; con la qual quedò del todo priuado del juyzio, y como vna criatura, porque no compitiesse sobre el Imperio paterno, cō el hijo mayor. Por lo qual el Padre Posseuino de la Compañia, que el Papa Gregorio embiò a Moscouia para tratar de las pazes, y de la Religion, no le fue permitido que le viesse, ni menos que le diesse el Breue de su Santidad, que le escriuia, como a hijo del Gran Duque. Mas Dios nuestro Señor, por sus ocultos y secretos juyzios, permitio, que el padre, riñendo vn dia cō Iuan su hijo mayor, por causa de su muger, lo hirio malamente con el bastō herrado, que los Duques de Moscouia acostumbran traer en la mano, harto mas de lo que el pensò y quisiera, de la qual herida murio en breue, y con su muerte dexò la herēcia, y el Imperio a Teodoro su hermano; el qual ya auia dos años que era casado cō vna señora moça; de la qual le nacio Demetrio, q̃ aora en el paterno Imperio reyna; Auiendo señalado Iuā Basilio algunos señores principales por tutores a sus dos hijos Iuā, y Teodoro, a cada vno los suyos distintamente.

¶ CAP. III. COMO TEODORO SVCEDE en el Imperio a Iuan de Basilio su padre, como Boris de Hoduno, se haze señor del mismo Imperio, despues de la muerte de Teodoro.

TEODORO Pues, succediendo a su padre en el paterno Imperio, tuvo por muger a vna señora principal, prudente y

astuta; la qual viendo que su marido no era apto para gouernar, le dio le dio a vn su hermano llamado Boris Hocuno, q fuesse su coadjutor, y le ayudasse y enseñasse, a gouernar su Reyno. Mas viendose en esta ocasion, con el fauor, y ayuda de la herencia, en breue tiẽpo se hizo señor de todo, y vsurpô el gouierno, y mãdo de todas las cosas. Y despues de auer administrado por algũ tiempo en nõbre de Teodoro (al parecer) bien el Reyno, determinò de hazerse Grã Duque, pareciendole (y no sin causa) que no solo cõ la inhabilidad de Teodoro, podia salir con lo que pretendia; pero tambien cõ la ruyn disposicion que le dauan esperanças de su corta vida, se la augmentaua; y assi determinò diestra y astutamente, desembaraçarse delos tutores, q Iuan de Basilio auia dexado a su hijo Teodoro; para lo qual procurò embiarlos, cõ titulo de Gouernadores a Cassano, y Astracano, y a otros lugares remotos, mãdandoles, y encargãdoles mucho, que peleassen cõ los demas Tartaros, aun no so juzgados a su Corona. Despues de lo qual todos en breue tiẽpo, o murieron, o se esparzieron de manera, que nunca mas se supo dellos. No passò largo tiẽpo que Boris hizo lo mismo delos tutores de Demetrio, determinãdo ansi mesmo matarle a el; el qual se criaua a la sazon en vna fortaleza lexos dela Corte, q̃ su padre le auia dado con toda aquella Prouincia, encargando el gouierno della, y la criança de su hijo a vn cauallero Tudesco de nacion, natural de vn lugar cerca de Colonia. Para executar esta maldad Boris, buscò gente aproposito, y auiendoles encargado este hecho, y embiadolos a la fortaleza para executalle, fue auisado de la madre de Demetrio el Gouernador, desta trayciõ, y de la yda delos matadores, y del lugar y tiempo, en q̃ estaua determinada la muerte del innocẽte Principe Demetrio. Sabido esto por el Gouernardor, y ayo de Demetrio, determinò con vn notable engaño saluar la vida a este Principe, de cuya fidelidad se le auia cõfiado, y pospuso la de vn solo hijo que tenia, de la mesma edad, talle y faciones de Demetrio; hecho digno por cierto de eterna memoria. Tomò pues a su propio hijo, y acostole en la mesma cama de Demetrio, y estando los dos muchachos ya dormidos, sacò a Demetrio de la cama, y dexò a su hijo en su lugar durmiẽdo en ella, sin que nadie supiesse deste hecho, sino solo vn noble; al qual dio al Principe Demetrio, y le mandò le pusiessen en saluo aquella noche, fuera de la tierra, como en efecto lo hizo.

Venido el tiempo en que los matadores que Boris auia embiado, auian de matar al Principe Demetrio, aguardaron las tinieblas de la

noche para executalle, pensando con ellas cubrir esta maldad, y al fin entrando en la fortaleza, se fueron derechos a la cama de Demetrio, y pensando que era el que en ella estaua durmiendo, le ahogaron, y dieron la muerte.

Los criados de casa auiendo sentido el rumor, y algũ grito del niño, corrieron a la cama de Demetrio, y viendo al hijo del Gouernador en ella muerto, creyendo verdaderamẽte era el mesmo Principe Demetrio, començaron a dar grandes bozes, y a llorar amargamente la muerte de su señor. En vn momento corrio la fama desto cruel hecho, por todos los lugares comarcanos; de los quales fue tanto el concurso de gente q̃ acudio a la mañana a la fortaleza, q̃ del aprieto grande fueron ahogados algunos muchachos entre la mucha gẽte. El Gouernador de Demetrio hazia grande sentimiẽto por su muerte, dando exteriores muestras de estar fuera de si; pero juntamente con esto, hazia quantas diligencias podia, porque su hijo muerto no fuesse conocido, y el engaño descubierto; en lo qual cõsistia su vida y honra, y la de Demetrio. Mas Boris ya auisado por los matadores, que se auian escapado, y lleuado le estas alegres nueuas, dudando no se descubriesse este homicidio, hizo luego esparzir fama que la peste auia dado en aquel Castillo, y q̃ el Principe Demetrio, y otros niños, con el del Gouernador, auian muerto della, para cõ esto encubrir su maldad. Y porq̃ los Moscouitas temen en grã manera la peste, se mãdò cerrar el Castillo, y sò graues penas se prohibiò que ninguno se atreuiesse, no solo a salir del, mas ni aun entrar, ni menos llegarse a el. Con esto fingiendo Boris gran temor de q̃ la peste no saliesse del Castillo, y inficionasse toda la tierra, le mãdò poner fuego, y assi fue en breue abrasado, con todos quantos estauan dento del, excepto el Gouernador de Demetrio que antes desto se puso en cobro.

Poco tiempo despues desto, murio Teodoro padre de Demetrio, y su madre; con lo qual pensaua el traydor Boris auer quitado de sobre la tierra todos los estoruos y impedimentos que le podian ser cõtrarios a sus designios; con lo qual fue sin contradicion coronado y aclamado Gran Duque de Moscouia. Hizose este acto con tãta mas voluntad de los Moscouitas, quanto no pensauan q̃ ya vuiesse quedado ninguno de la estirpe y decendencia de los verdaderos y legitimos Principes de Moscouia, vltra de que el mismo Boris, en vida de Teodoro auia gouernado no mal, en el restante de la publica administracion de aquel Reyno.

¶ CAPITVLO IIII. COMO DEMETRIO es criado secretamente por su ayo, y de su muerte, y como antes della le declara quien es, y todo lo que en su criança auia passado. Y como despues desto Demetrio se vino a Lituania y de alli a Polonia.

Siendo pues el Principe Demetrio criado secretemente por su Ayo, o por mejor dezir mas q̃ padre, enseñado, y maestrado por el, cõ toda la diligencia y cuydado que conuenia a tal Principe, y el siendo ya de buena edad, y muy discteto y prudente, con que daua muestras de lo que a delante auia de ser, vino a enfermar el Gouernador grauemente, y viendo q̃ se moria, y que Demetrio tenia capacidad para qualquier empresa, llamãdole en secreto le descubriò quien era, y los acaecimientos de su criança, la traycion de Boris, y finalmente la muerte de su propio hijo, por saluar su vida, encargãdole que con gran recato y secreto se guardasse, hasta q̃ Dios fuesse seruido abrirle camino para recobrar su paterno Imperio, y dandole otros muchos y saludables consejos, como quien lo amaua como a hijo, abraçandolo se despidiò del, con hartas lagrimas de entrambos, con lo qual dentro de breue tiempo muriò. No se puede creer facilmente el sentimiento de Demetrio, el afliction y perplexidad en que se hallaua, el peligro q̃ corria su vida, si se descubria quien era, y para guardalla, y guardarse del tyranno, acordò entrarse en vn monasterio de aquella tierra, en la qual ay algunos monjes, aunque no son catholicos; ni doctos, sino scismaticos; por no ser descubierto, como realmente estuvo a pique de serlo, si Dios nuestro Señor no le guardara, cõ particular prouideucia suya, de otro manifiesto peligro de la vida, la qual sin duda perdiera si el tyranno Boris, le acabara de conocer en este monasterio, por el qual passando vna vez, el Guardian le saliò a recibir con todos los frayles de aquel Conuento, y entre otros saliò tambien Demetrio, en el qual puso luego Boris los ojos, y mirandole atentamente, pregũtò al Guardian, quien era aquel religioso, y de adonde era, porque sin duda se parecia mucho al Principe Demetrio heredero de aquel Reyno, q̃ auia muerto de peste dias auia. Pero el Guardian (que tampoco le conocia por tal) le respondiò, que no era marauilla aquello, pues muchos se parecian a otros, aunque no fuessen deudos, ny de vna mesma tierra, que aquel frayle era natural de aquella Prouincia,

y que

y que no auia que hazer caso del. Cõ esto el tyrano Boris passò adelãte sin mas inquirir quiẽ fuesse Demetrio; el qual por no verse en otro semejãte peligro, acordò passarse deste monasterio a otro, y deste a otro, mudado a menudo cõsejo, de puro miedo (como el despues lo dixo.) Vltimamẽte sin jamas descubrirse a ninguno, se vino a Lituania en cõpañia de vn mõge de otro monasterio, puesto en los cõfines đ Quiouia, dõde no mucho despues se desnudò del abito de mõge, o por no ser conocido, o lo q̃ es mas verisimil por no hazer professiõ, y quedarse siẽpre en la Religiõ, porq̃ otros eran sus intẽtos y designios, y para otras cosas mayores le tenia Dios guardado.

Salido del monasterio y puesto en habito seciar, entrò a seruir al Duque de Ostrogia, y despues a vn señor Polaco llamado Glosqui, al qual se dize q̃ siruiò aun en la cozina. Estando en este baxo y vil estado Demetrio, entẽdiò de muchas personas el odio grande q̃ los Moscouitas auia cõcebido cõtra el tyrano Boris, por auerse alexado del primer modo de gouernarlos, allegandose a vn tyranico y cruel, cõ lo qual era aborrecido de todos. Con esta buena occasiõ deliberò descubrirse a vn señor noble que se llamaua Knes, que es otro tanto que Duque. El qual era yerno del Palatino de Sendomiria, suplicandole que por su medio le alcançasse licencia, para yr a la Corte del Rey de Polonia, en la qual este Palatino residia, para darse a conocer en ella, y ansi mismo dar a entender a todos quan justa era su pretension, en procurar adquerir el Imperio paterno vsurpado de vn tyranno.

Entẽdido esto por el Duq̃ aviẽdose biẽ informado determinò ayudar a Demetrio a su pretensa, y dãdole vestidos, joyas, y preseas, y adornãdo su persona cõforme a su calidad, de todo lo demas necessario, de criados, y cauallos, se vino cõ el a Cracouia Corte del Rey de Polonia. Estãdo aqui y auiendose dado a conocer, suplicò al Rey mãdasse q̃ su causa fuesse oyda y examinada, por algunos Senadores de su Cõsejo de Estado, y al fin lo alcãçò, a los quales diò a entẽder quiẽ era, y lo q̃ pretẽdia, y la razõ y justiça, q̃ para ello tenia. Dende entõces comẽçò a dar muestras de su persona, y a mostrar con sus actiones, la dignidad della, dando indicios y manifiestas señales de quiẽ era, por ser muy conocidas en el desde niño, algunas q̃ en su cuerpo tenia exteriores, que era vna berruga cerca del ojo derecho a la parte de la nariz, y vna mano mas larga que la otra, de suerte que con esto, assi el Rey como el Senado, quedaron conuencidos de

Gustò el Rey de oyrle en publico estas y otras razones, para satisfazerse mas de sus cosas, y justificar su causa; Para lo qual Demetrio le hizo vna larga y elegante oracion, en la qual con razones manifiestas, declarò quien era, que pretendia, y la razon que para ello tenia, y entre otras dixo al Rey.

¶ *Acuerdese V. Magestad, q̃ naciò en prision, estãdo en ella su padre, y madre y siẽdo librado della de Dios nuestro Señor el mismo señor quiere aora, q̃ V. Magestad me libre a mi del destierro que padezco de la tyrannia de mi cruel persiguidor, dende mis tiernos años, y de la priuacion de mi paterno Imperio, y me restituya con su poder y grandeza a la possession del, de lo qual no solo redundarà gloria al mesmo Dios, però muy grande a V. Magestad, y vn benebicio muy particular y inestimable a toda la Christiandad, con el socorro y ayuda q̃ se me puede dar, con el qual conquisstando (como espero en la misericordia de Dios) toda la Moscouia, con el restante de su Imperio, podria despues ayudar, no solo a la mesma Christiandad, y a la propagacion de la santa Fè catholica, pero a V. Magestad, a la recuperacion y conquista de su Reyno de Suecia vsurpado de Carlos su rebelde: y ansi mismo a tener enfrenado el gran Turco, comun enemigo de toda la Christiandad, a que no passasse con sus vitorias mas adelante.*

Dixo esto, y otras muchas cosas, en este acto, tãbien dichas y con tan eficazes razones, q̃ conuenciò, y atraxo con ellas a si los animos de todos, y aun los enterneciò cõ sus palabras, teniendo lastima y conpassion a sus calamidades, desseando verlas remediadas.

Mas para q̃ se entienda mejor la prision del Rey y de sus padres, es de saber, q̃ Iuan III. Rey de Suecia, padre del de Polonia, fue primero q̃ ascendiesse al Reyno y corona de Polonia, preso cõ la Reyna su muger, por Enrique su hermano, que era Rey de Suecia, siẽdo el dicho Iuã gran Duque de Filãdria, y auiendo durado la prision de los sobredichos, quatro años, en ella fue engẽdrado Sigismundo tercero, q̃ aora Reyna en Polonia. Despues de lo qual fue recibido a la corona de aquel Reyno por todos los nobles del, y puso en prision al mesmo Enrique, en la qual le tuvo ocho años, al cabo de los quales muriò, en la carcel adonde estaua, pagando su peccado con la mesma pena que el auia dado a su hermano.

Y boluiendo a nuestra hystoria, es de saber q̃ Demetrio se estuvo tres años despues de lo dicho, en los confines de Lituania, cõ aquellos señores Polacos, en el qual tiẽpo ya auia deprendido la lẽgua Polaca, y algũ tanto de la Latina, y ansi mesmo començò a sentir par-

ticu-

ticular guſto de los ritos y ceremonias de la Igleſia catholica, de ſuerte, que eſtando deſpues en Cracouia, y frequentando los lugares ſagrados, quedò mas aficionado y edificado, y deſſeò mucho ſer mas en particular inſtruydo en las coſas de nueſtra ſanta Fè y Religion Chriſtiana, lo qual entendido del Rey, encomendò el cuydado deſte Principe, y ſu inſtitucion, y endereçò al padre Gaſpar Sanuiquio prepoſito de la caſa profeſſa de la Compañia de Ieſus de Cracouia, Corte del meſmo Rey de Polonia.

No paſſò mucho tiempo que Demetrio, auiendoſe hecho capaz de los myſterios de nueſtra ſancta Fè catholica, con vna ſancta y buena voluntad, eſcreuiò a Clemente Octauo, Pontifice de ſancta memoria, vna carta de ſu propria mano muy diſcreta y elegante, en la qual encomendandoſe en las oraciones de ſu ſanctidad, y pidiendole ſu bendicion, le prometia de hazer todo ſu esfuerço, para que el culto y reuerencia del verdadero Dios y ſeñor nueſtro, ſe propogaſſe en ſu paterno Imperio quando ſu Mageſtad diuina fueſſe ſeruido que le vuieſſe recobrado.

¶ CAPITVLO V. COMO BORIS ASSI *por el remordimiento de ſu mala conciencia, como tã bien por el rumor q̃ corria. de q̃ Demetrio era viuo. procura quanto a lo primero, reconciliarſe con los Principes eſtrangeros, y deſpues impedir los deſignios de Demetrio.*

ENtretanto que el Principe Demetrio ſe ocupaua en lo dicho, auiendo Boris ſabido, que Demetrio ſe auia retirado à Polonia, y auia conmouido los coraçones de muchos Moſcouitas, los quales entendiò q̃ eſtauan aparejados para rebelarſele, tentò varios caminos por los quales Demetrio fueſſe muerto, penſando con eſto reparar los daños que de ſu vida le podian venir, los quales ya la mala conciencia de ſu tyrannia, y ſus meſmos hechos le amenazauan. Y anſi dende el pincipio q̃ començò a Reynar, eſcriuiò cartas à Italia, y otras muchas partes de Europa, eſparziendo fama de q̃ era Principe clemente y magnanimo, combidando con eſto a diuerſas perſonas a paſſar a Moſcouia, a dondẽ participarian de ſu liberalidad, y largueza experimentãdo bien, quan otro era ſu gouierno, d el que auia ſido èl de ſus predeceſſores: el qual auian mas vſado por via de crueldad, que de clemencia.

Embiò aſsi meſmo Embaxadores al Emperador Rodolfo, ofreceindole la continuacion de ſu verdadera y firme amiſtad, y ayu-

da para la guerra que ſuſtentaua en Vngria contra el Turco: y aun deſpues deſto le embiò en preſente vna gran cantidad de martas ceuillinas, de q̃ abunda Moſcouia, la ſumma de las quales, ſi bien ſe eſparziò la fama, q̃ valian vn millon de oro, la verdad es, q̃ no paſſò ni aũ llegò ſu valor a duzẽtos mil ducados, las quales diſtribuydas por el Emperador entre algunos de ſus principales criados, de las demas poca o ninguna ayuda ſacò, pues no le ſuerõ de ſocorro, antes el auer recebido los Embaxadores Moſcouitas, y tornados a deſpachar a Moſcouia cargados de dones, y preſeas, emparejo y aun paſſò el gaſto dellos, de los que de alla auia recebido.

Mas viẽdo Boris deſpues, que crian las ſoſpechas en los ſuyos, y el vezino aparejo de Demetrio, al qual diuerſos Senadores, y ſeñores, concurrian, eſtimulandole a entrar en el Reyno paterno, viò tres medios para reparar el futuro encuentro. El primero fue embiar Embaxadores al Rey de Polonia, a la Dieta que ſe celebraua a la ſazon, por los Polacos en Barſauia, los quales en ella de ſu parte ſe querellaſen de la rota paz, pues ſuſtentauan en aquel Reyno, a ſu capital enemigo, alegando con eſto que Demetrio, no era, ni podia ſer el que ſe fingia, por quanto auia muchos años que el verdadero Demetrio era muerto, ſino que era hijo de vn mal clerigo, engañador y falſario, por lo qual inſtantemente ſuplicaua, que ſe le dieſſen muerto, o viuo en ſus manos, para caſtigarle como ſu loco atreuimiento merecia. El ſegundo fue tratar con algunos ſeñores de aquel Reyno de Polonia, para por ſu medio eſtrouar (ſi pudiera) eſta empreſa, como adelante ſe dirà en ſu lugar. El tercero, fue poner varios preſidios en las fronteras, haziendo juntamente, con eſto echar fama por toda Moſcouia que el que ſe fingia Demetrio, era vn encantador y hechizero, muy conocido en toda aquella tierra. Mas el Rey de Polonia reſpondiò a eſta embaxada, ſabia, y prudentemente, ſin hazer caſo de las calũnias, y amenazas, cõtra Demetrio, las quales auia oydo atendiẽdo mas a proſeguir ſin eſtrepito, en dar la ayuda que juſtamente auia propueſto, dar al Principe Demetrio, que a creer lo que contra ſu perſona ſe dezia falſamente. Pues eſto era a la verdad, conſeruar la paz y el amor, con los Moſcouitas, y cõ ſu verdadero Principe, y ſeñor, q̃ de atras eſtaua aſſentada.

¶ CAPITVLO VI. COMO EL PRINCIPE *Demetrio parte de Cracouia muy bien deſpachado, y ſe encamina àzia Moſcouia.*

SAtisfecho el Rey de Polonia de q̃ el Principe Demetrio era real y verdaderamẽte, el heredero legitimo del grã Ducado de Moscouia, auiẽdo echo para aueriguarlo las deuidas diligencias, a tã grãde empresa necessarias, assi en Polonia, como en Moscouia, en tres años y mas q̃ el Principe Demetrio se detuvo en aquel Reyno, y q̃ Boris era tyranno, y se la tenia vsurpado contra todas leyes diuinas, y humanas, determinò el Rey cõceder al Principe Demetrio, q̃ secretamente leuantasse hasta cincuẽta mil hombres de guerra en su Reyno, los quales marchassen àzia la Moscõuia, y hiziessen toda la massa de el exercito a los cõfines dela Lituania, entre los quales fuessen tãbien algunos soldados, Veteranos, de aquellos q̃ debaxo la cõduta del Rey Estefano ya auian militado en Moscouia, y q̃ ansi mesmo con estos se jũtassen otros cinco mil Cosacos, q̃ suelen estar en los confines de aquel Reyno, los quales por estar acostũbrados a viuir de rapiña, fueron de muy buena gana. Iũtamente cõ esto diò vna buena suma de dineros, al Palatino de Sendomiria, y a Demetrio otra gruessa cantidad, con la qual se pudiesse mantener conforme a la calidad de su estado y persona.

Con este buen despacho se partiò Demetrio àzia Moscouia debaxo la guia y cõduta del dicho Palatino, el qual, para este viaje escogiò dos religiosos Frãciscanos, de aquellos q̃ por la reformacion de S. Bernardino se llaman en Polonia Bernardinos, y ansi mesmo lleuò el Principe Demetrio cõsigo otros dos padres de la cõpañia de Iesus, cõ vn cõpañero, los quales como hõbres de mucha virtud y religiõ, ayudassen con sus oraciones, santos sacrificios, y frequentes exortaciones, como con armas spirituales, defensiuas, y offensiuas, al exercito.

Y auiendose buelto despues de algũ tiempo los padres Bernardinos a sus Cõuentos, los de la Compañia, siempre acompañaron al Principe Demetrio, los quales se llamauan el padre Nicolao Exyrzoosqui, y el padre Andres Lauichio, y despues de coronado Demetrio, està con el y cõ los Polacos en su real Corte de Moscouia.

La massa del exercito se hizo de essotra parte del rio Borissen. Y auiendo partido vn buen numero de soldados para juntarse en este lugar con los demas, fueron auisados q̃ en el camino auia algunos enemigos para estoruarles el passo, los quales los estauan aguardando en varias partes para impedir esta empressa al Principe Demetrio, guiados de vn noble Polaco debaxo el pretesto de seruicio del Rey, y Reyno, y de la paz assentada con Moscouia. Pero no era

esta la causa verdadera de su pretension, sino el estar corrompidos con dones y preseas por el tyranno Boris, como lo auia intentado, y atras queda dicho, mas saliòles en vano su diligencia, con la que los soldados se dieron en escaparse de sus manos, echando por otro camino diferente, con que llegaron a donde estaua el Principe Demetrio con la demas gente de su exercito, sin ningun daño.

Estuvosse desta otra parte del rio Boristen mas tiempo de aquel que se pensò, porq̃ no todos fueron cō la diligencia desseada a juntarse con la massa del exercito, como estaua concertado. Y porque tābien en las prouisiones, y en el passar del rio, que era muy profūdo, era necessario proceder con mucha circunspection y vigilancia vltra de que auiendo de passarlo de fuerça, conuenia mucho saber por qual parte era el mas seguro camino, para passar adelante, mayormente, que si bien el mas acertado era el atrauessar espesas seluas, por espacio de quarenta leguas, cō todo esso eran mas sospechosas las assechanças y engaños, en esta parte de los enemigos, por la maleza y fragosidad del lugar, las quales podiā estar puestas por los saquazes del tyranno, y con mucha razō se deuian y podian temer.

Con todo esso esta tardança de algunas semanas, fue de particular prouidencia del Señor, porq̃ el exercito del Prinicpe Demetrio mayormente los Polacos, tuvieron lugar con el ocio, de oyr la palabra de Dios de los padres de la Cōpañia que yvan en el exertito, como queda atras dicho. Y muchos tābien le tuvieron para ser mejor Instruydos en las cosas de nuestra santa Fè catholica, en la qual erā muy ignorantes, y ansi mesmo de armarse con los santos Sacramentos de la confession, y comunion. Lo qual fue causa despues de tanto animo y fidelidad en algunas grandes empresas que se ofrecierō, que fue de suma importancia, vltra de que los mas valerosos dellos despues continuaron el comulgarse a centanares cada semana, lo qual ha edificado grandemente a los Moscouitas, siruiendose Dios nuestro Señor destas cosas, para abrir la puerta a su tiempo a la catholica Religion, en aquel gran campo Septentrional.

¶ CAPITVLO VII. COMO EL PRINCIPE DEmetrio passa el grā rio Boristen, y entra en Moscouia, a dōde alcança algunas vitorias, y tambien le dan los enemigos vna rota a su gente.

AViendo Demetrio passado el rio seguramente sin peligro alguno con todo su exercito, tomò el camino de la gran selua ... espesura,

espessura, la qual tábien passò, sin hallar enemigo, ni otro impedimiento alguno, con lo qual acercandose a la primera fortaleza de la frõtera de Moscouia, de su propia voluntad se le rédiò, sin aguardar bateria ni assalto, aunque Boris auia puesto dentro della presidio de ochocientos soldados, con bastante municion y artilleria, haziendo ansi mesmo quemar el Burgo, porq̃ Demetrio no se alojasse en el. El qual dexando alli bastante recado de gente q̃ la guardasse, marchò azia la segũda fortaleza q̃ era mas fuerte y mejor, q̃ la primera, y tambien se le rindiò de su voluntad; y auiedo venido a las manos con el exercito de Boris, el qual auia embiado adelante, para defender la cãpaña de aquella tierra, porq̃ no le destruyssen; Demetrio les diò varias rotas, especialmente debaxo la fortaleza de Nouoguardia, de a donde se partiò sin poder dar fin a aquella empresa; porq̃ en su exercito se leuantò a deshora tanta confusion y descõcierto, repentinamente (pero con particular prouidencia de Dios, como se verà a delante) q sin ser de nadie perseguidos, se diuidieron en tres partes. La vna se encaminò àzia Carnouia. La segunda, àzia Pultovia, con determinacion de boluerse ambas a Polonia, como lo hizieron. La primera, con el Palatino de Sinolonuria General del exercito. La segũda cõ sus mesmos Capitanes. La tercera parte restante, se quedò con el mesmo Principe Demetrio, en el dominio y jurisdicion Camarnicense, el qual estãdo aqui cõ esta gẽte, fue al improuiso assaltado de vn numeroso exercito de Boris, en el qual vltra los Moscouitas, auia en el Tartaros, y Germanos, mezclados, con ellos, cõ los quales a los treynta de Henero deste año de 605. vinieron a las manos, y en este echo de armas por culpa de los Cosacos, en los quales demasiadamente se confiaua, se perdiò la vitoria, y fueron desbaratados de tal manera que no pudiendo el Principe Demetrio detener su gente, ny meterla en orden, quedaron tan abatidos y faltos de animo, que cada qual procurò saluarse, encomendandose a sus pies, y a los de sus cauallos, y no pararon hasta llegar a la fortaleza de Risco, que era la segunda que se rindiò a Demetrio, catorze leguas largas donde sucediò este desgraciado hecho.

Aqui se detuvo el Principe Demetrio solos dos dias, recogiendo su gente, y auiendo algũ tanto descãsado, en vn instãte marchò hàzia Pultouia, q̃ està doze leguas de alli, àzia los confines del Reyno de Polonia. Mas los Cosacos, por no aver querido dexarlos entrar en Pultouia, tambien desampararon a Demetrio, y se boluieron a

Zazuriſo, de donde auian venido. Y no parò en eſto el deſmã deſte exercito, mas vna parte de los Polacos que auian quedado con Demetrio, ſe fue de alli a Polonia, y la otra ſe quedò con el, que ſerian haſta ſolos quinientos ſoldados. Pero con eſtos y con otros algunos que le ſiguieron, atendiò a rehazer ſu roto y desbaratado exercito, y a animar a las fortalezas, q̃ ſe auian al principio rendido, embiãdo anſi meſmo a Polonia por nueuo ſocorro, y todo eſto hazia con vn heroyco animo, aũque ſe hallaua en aquel eſtado y conflicto.

¶ CAPITVLO VIII. DE NVEVAS SEñales de la diuina prouidencia en fauor de Demetrio.

MAS nueſtro Señor que hiere, y ſana, mortifica, y viuifica, de tal manera reſuſcitò la eſperança caſi muerta en el Principe Demetrio, y los ſuyos, de proſperos y alegres ſuceſſos, y fin glorioſo de ſu empreſa, que con nueuo animo y valor atendieron a ella. Porq̃ el General de Boris creyendo q̃ toda la gente del exercito de Demetrio, que ſe auia eſcapado de la rota, ſe vuieſſe huydo en Polonia, no los ſiguiò mas q̃ vna jornada, que fue haſta llegar a la fortaleza de Riſco. Eſtaua eſte caſtillo y fuerça de Riſco muy bien pertrechado, la qual (como ſe ha dicho) ſe auia rendido a Demetrio; ſu comarca es muy grande y muy poblada de lugares y gente, cõtra los quales auiẽdo ydo vna parte del exercito de Boris los Cõterraneos, cõ algunos pocos ſoldados q̃ Demetrio les embiò de ſocorro, le ſalierõ al encuentro, y auiendoles muerto haſta mil, y preſo haſta dozientos, de tal manera desbarataron y rompieron el exercito del enemigo, q̃ le forçò a deſamparar ſu eſtancia, y a ſaluarſe cada vno con la huyda lo mejor q̃ pudo. Tomaronles dos cañones de artelleria, y de los pauellones parte robaron, y parte quemaron. Con eſta no penſada victoria, otras cinco fortalezas bien abaſtecidas y apertrechadas de lo neceſſario de ſu propia voluntad ſe rendieron al principe Demetrio, jũtamente con toda ſu comarca, en la vltima de las quales ſe hallaron ciento y cincuenta pieças de artelleria, y prendiendo anſi meſmo a los Gouernadores dellas los lleuaron a Demetrio a Pultouia. Iũtamente permitio nueſtro Señor prendieſſen tãbien vn hõbre maluado y hechizero, q̃ era aquel Mago encantador, del qual auia el tyranno eſparcido fama, que no era Demetrio hijo de Theodoro el q̃ venia con los Polacos, para ocupalle ſu Reyno, ſino eſte encantador; mas por juſto juyzio de Dios, que ſiẽpre permite que

...tura,

que las maldiciones de los maluados, cayan ſobre ſus cabeças, con auer preſo eſte hõbre, ſe entendiò claramente por todos, que vno era aquel Mago, y otro Demetrio Principe legitimo y heredero de el gran Ducado de Moſcouia.

Pocos dias deſpues deſto, otras dos fortalezas con ſus tierras y comarca vinieron de ſu propia y eſpontanea voluntad a rẽdirſe a Demetrio, y dalle la obediencia, eſtas ſe llamauan Selec, y Lepina, de las quales eſta vltima es mayor que la de Pultouia, y para aquel tiẽpo de guerra de mucha mas importãcia, q̃ las otras. Por todo lo qual reconociendo Demetrio que Dios nueſtro Señor auia querido caſtigar algunos peccados de ſu exercito, cõ la rota q̃ auia auido enel antes, cõ todo eſſo queria ſu diuina Mageſtad fauorecerlo en lo reſtãte, con toda diligencia y cuydado, atendiò a darle las gracias deuidas, y aponerſe en ſus manos, de dia y de noche, animado y cõſolado de los padres de la Compañia que nunca ſe apartauan del, con tanta continuacion y perſeuerancia, que los Moſcouitas con ſus ſacerdotes, quedauan con gran marauilla edificados.

Auiendoſe pues rendido al Principe Demetrio, todo el Ducado de Seueria, con otras ocho fortalezas, fuera del dicho Ducado, y eſparziendoſe cada dia mas en Moſcouia la fama de los progreſſos de las coſas de Demetrio, fueron tomadas algunas cartas, q̃ el General de Boris le eſcreuia, el qual ya auia algunas ſemanas q̃ tenia cercada la fortaleza de Cromo, con todo ſu exercito, q̃ era muy importante, la qual ſe auia rendido antes a Demetrio, y pretendia el General en todo caſo tornarla a ganar. En eſtas cartas eſcreuia a Boris, que eſtaua en la Ciudad de Moſcua, que ya no podia mas detener la gẽte de ſu exercito, debaxo de ſu obediencia, porque ſe le huyan, viſtra de que de dia en dia, recebia daño grandiſsimo, de la gente de las fortalezas que ſe auian rendido a Demetrio; por lo qual le ſuplicaua, o que le embiaſſe otro exercito en breue de ſocorro, o que le dieſſe licencia para dar de mano a los que con el eſtauan, cõ lo qual el ſe bolueria a Moſcua.

Anſi meſmo a los ocho de Março de 1605. ſe prendieron tres viejos embiados eſcondidamente a Pultouia de la Ciudad de Moſcua, por Boris, los quales trayan cartas ſuyas al pueblo, por las quales les prometia perdon a todos, de la rebelion que le auian hecho, encomendandoles mucho, que por ſu amor, o mataſſen a Demetrio, o verdaderamente ſe lo embiaſſen preſo, matando tambien o prendiendo a todos los Polacos que con el eſtauan, que en eſto, le

harian

drarian vn señalado seruicio, y gran bien al Reyno de Moscouia. Tābien, estos viejos trayan cartas del Patriarca, o Metropolitano de Moscouia, por las quales los descomulgaua, y maldezia, sino hazian lo que Boris les mandaua. Mas primero que las pudiessen esparzir y publicar entre la gente de Pultouia, fueron tomados con ellas, y puestos a question de tormento, fue descubierto por vno dellos todo el hecho, y de las botas les sacaron las cartas, en las quales las trayan cosidas. Mas auiendolos Demetrio perdonado, escriuieron al tyranno, y al Patriarca, que ellos auian reconocido por verdadero Principe, y señor, al Principe Demetrio, el qual era el legitimo heredero del Imperio de Moscouia, y que ansi en balde se cansauan, encontrastar la contra justicia, y verdad.

Ansi mesmo se descubriò en Pultouia, otra traycion de vn Moscouita, el qual por sus cartas cōbidaua al exercito de Boris, a ponelle en sus manos y poder, viuo a Demetrio, obligandose a ello, con grande asseueracion. Por lo qual puesto el traydor en manos del pueblo, fue traspassado, con varios tyros de arcabuzes, muriendo miserablemēte, con que pagò su traycion y mal intento.

¶ CAPITVLO IX. DE LOS ACTOS DE *piedad y razonamiento de Demetrio, con los de la Compañia, y Polacos que consigo lleuaua, mientras estuvo en Pultouia, entretenido.*

FVE necessario que Demetrio se entretuviesse muchos dias en Pultouia mientras q̃ passò la Quaresma deste año 605. y algunas semanas despues de Pascua, cō lo qual diò nueuas señales de piedad, y deuocion; y como perito en los ritos que vsan los Rutenos, y Moscouitas, razonaua con los suyos, y los exhortaua a toda virtud en modo que les era maestro, y guia. encaminandolos a mejor estado de religion de aquella que exteriormente, con grande ignorancia de las cosas diuinas tenian. Con la sacratissima Virgen Maria mostrò tanta deuocion, que no se passaua dia ninguno, que a delante de vna ymagen suya, no hiziesse larga y feruiente oracion, encomendandose de coraçon la intercession y amparo desta soberana Señora. Truxeronle vna imagen desta santissima Virgen guarnecida de plata y oro y piedras preciosas, de vna fortaleza llamada Cursa. De la qual dizen los Moscouitas, quemandose vn templo donde esta imagen estaua, quedò intacta y sin lesion, ni recebir da-

ñ... ...tura,

ſio alguno del fuego. Sabido por Demetrio, que le trayan eſte rico y precioſo theſoro, ſaliò a recebirlo con ſus ſoldados, y con el pueblo, y ſus Moſcouitas: y con toda reuencia y deuocion la acõpañò hasta el caſtillo de Pultouia, procurando que el dia ſiguiente ſe truxeſſe en procisſion al rededor del caſtillo con grande fieſta y regozijo, con la qual la colocò en el miſmo caſtillo.

Eſtando cerca la fieſta de la Anũciaciõ deſta ſoberana Señora, ſupo q̃ los padres de la Cõpañia de Ieſus, juntamente cõ la ſoldadeſca Polaca la auian de celebrar y regozijar, y luego les embiô otra Imagen de la ſantiſsima Virgen muy antigua y deuota, guarnecida anſi miſmo de oro y piedras precioſas, ſobre vna lamina de plata dorada para q̃ con eſta Imagen la deuocion de los Polacos a eſta ſoberana Virgen ſe augmẽtaſſe y creciesſe màs en ſus coraçones. Y juntamẽte les diò otra algo màs luciada para la fieſta de la Paſcua, y vna beſtidura muy rica de Perſia, la qual ſiruiò para hazer della vna caſulla y frõtal, para adorno del altar, de la qual los religioſos de la Cõpañia ſe aprouecharõ primero para ateuiar el monumẽto y ſepulcro del Señor, q̃ los catholicos ſuelen hazer en la ſemana ſancta.

Celebràron anſi miſmo la Paſcua, la viſpera de la qual en la noche en Polonia ſe ſuele hazer la memoria de la ſantiſsima Reſurreciõ de Chriſto nueſtro Señor, y anſi los ſoldados Polacos la hizierõ en Pultouia eſte año, para la qual ſu maeſtre de cãpo alcãçò de Demetrio licencia para ſacar de la fortaleza algunas pieças de artilleria, parte grueſſa y parte de cãpaña para lleuarlas al pueblo y ponellas jũto a la caſa dõde los padres y los Polacos la celebraua, auiẽdo primero auiſado a los mas principales Moſcouitas dello, para q̃ no ſe eſpãtaſſen, ni ſe cauſaſſe algũ tumulto o alboroto quãdo oyeſſen diſparar la artilleria en eſta ſantiſsima celebridad. Reſonò pues con grãde eſtruendo aquella noche, no ſolo en Pultouia mas muy lexos de alli, por los varios tiros de artilleria q̃ ſe diſpararõ, y el rumor de los atabales, trõpetas, timpanos, y otros inſtrumẽtos, y cantos Eccleſiaſticos, con q̃ en eſta ſantiſsima noche ſe celebrò eſta admirable fieſta, de ſuerte q̃ los Moſcouitas, (aunq̃ atonitos y eſpãtados de tanto eſtruendo y rumor) en vn miſmo tiempo) eſtauan con gran marauilla edifficadiſsimos de la reuerencia y veneracion con que ſe celebraua el culto diuino, con catholica piedad.

Y aunque Demetrio tenia entre las manos vna tan grande y difficultoſa empreſa, y vn enemigo tan poderoſo, del qual le importaua recobrar el paterno Reyno: y anſi mesmo conſeruar en amor y fidelidad las fortalezas y tierras que ſe le auian rendido, y junta-

juntamente pelear en varios lugares con los enemigos que hazian diuersas y espessas correrias, oponiendoseles al encuentro. Vltra de lo qual estar muy a la mira de los signos de Boris, y sobre todo guardarse assi mesmo, de las muchas trayciones y assechanças que de ordinario le aparejauan (como auemos visto) con todo esto es de grande marauilla que este magnanimo Principe estando embuelto entre tantos peligros, cuydados, y congoxas, que por todas partes le cercauan, vltra de la piedad, y deuocion en que se señalaua, y ocupaua, tuviesse tan grande cuydado, desseo, y aprehension de q̃ en Moscouia, algun dia se pudiessen fundar Vniuersidades, Academias Colegios, y Escuelas, en las quales la juventud fuesse instruyda al modo q̃ el auia visto hazerlo en Polonia, a los de la Compañia de Iesus, por lo qual muy a menudo razonaua desto con los mesmos padres, y del modo que para ello se podia tener, y con algunos principales de sus Moscouitas, hazià lo mesmo, llorando la negligencia y rudeza de los Moscouitas, de los quales pocos a penas saben aun leer, y mucho menos las cosas de nuestra santa Fè, entre los quales los frayles viuen con poca sabidoria, y tanta ygnorancia, y mucha libertad, que le parecia era necessaria vna grande y eficaz reformacion en todo. Y ansi dezia, q̃ su designio era, quando Dios fuesse seruido que alcançasse el gran Ducado de Moscouia, hazer venir mancebos forasteros habiles, y de agudo ingenio, y bien instruydos y enseñados, para que con tal estimulo, los muchachos Moscouitas se exercitassen en deprender las buenas artes y disciplina christiana con otras sciencias. No se acabaron con esto los frequentes razonamientos que en esta materia hazia este Principe, pero de ordinario trataua desto, y quiso por algunos pocos dias, mientras el tiẽpo le daua lugar, tomar vn poco de recreacion, en saber lo que los Autores Latinos antiguos, auian escrito acerca de la Rethorica y Philosophia.

¶ CAPITVLO X. DE LA ESPANTOSA y subitanea muerte de Boris, y como su muger y hijos fueron presos, y ella se mata con ponçoña, y muere tambien su hijo.

Mientras el Principe Demetrio se ocupaua en Pultouia en las cosas arriba dichas, Dios Señor de los exercitos, que sufre cõ paciencia, y castiga con justicia, quando mas descuydados estan los pecadores

cadores, peleaua por Demetrio muy de otra manera. Porque a los veynte y nueue de Abril deste año de 605. Auiendo Boris admitido y dado publica Audiencia a ciertos Embaxadores forasteros, en presencia de sus Senadores, y nobleza de su Corte, delante de todos fue al improuiso tocado de la mano del Señor, de manera, que echando abundancia de sangre subitamente por los ojos, narizes, boca, y orejas, cayò en tierra muerto, sin podelle dar remedio, con tan grande espanto, y assombro de todos los circunstantes, q̃ començaron dende entonces, con aquel temeroso espectaculo, a temblar de los juyzios diuinos, y a conocer que la justa causa de Demetrio era del Cielo defendida; Causò tambien grande alboroto en la Corte, caso tan estupendo. Pero la muger de Boris solicitando a vn hijuelo suyo, llamado Teodoro, procuraua que entrasse en el cargo, y lugar del padre, y que se hiziesse gran Duque; pero no pudo salir con su mal intento, antes leuantandose el pueblo en fauor de Demetrio la prendio con su hijo, y vna hija pequeña, y los pusieron a buen recado, cõ animo de entregarlos a Demetrio, para que tomasse dellos la merecida vengança, y les diesse el castigo que sus maldades y trayciones merecian. Lleuò esta nueua al Principe Demetrio (q̃ estaua ya en Tulla, para de alli entrar en Moscouia) vn Capitan Polaco llamado Domarasqui, el qual auiendo sido preso en aquella rota q̃ dieron a Demetrio junto a Nouoguardia, se hallaua al presente en la Regia ciudad de Moscua, de adonde escapãdose, se vino a Demetrio, atestiguando auer visto con sus propios ojos todo lo sobredicho, y que tambien otros muchos Polacos q̃ auian sido presos del mismo pueblo, estauan de camino para venirse a Demetrio; el qual dio infinitas gracias a nuestro Señor, que tan magnificamente auia derribado al cauallo y al cauallero.

La muger de Boris, que era sabidora de la crueldad y tyrannia de su marido, y de sus crueldades y mala vida, estimulada de su propia, y mala cõciencia, acusandola su pecado, por no verse en manos de sus enemigos, y ser oprobrio del pueblo adonde auia sido Reyna y señora, acordò de darse a si propia el castigo, y ser el verdugo y juez de su culpa, con darse la merecida pena, y ansi preparando vn vaso de ponçoña, lo tomò, dandola tambien a sus dos hijos; con lo qual ella murio mala muerte, y lo mesmo hizo el hijo. Pero la hija por la diligencia de los medicos, que con varios remedios le acudieron con tiempo, quedò viua, pagando los demas, justamente con la pena merecida sus delitos.

¶ CAPITVLO XI. COMO SE RINDE a Demetrio vn numerosissimo exercito de Boris, con el qual su Capitan General tenia cercada la fortaleza de Cromo.

AVIA permitido Dios nuestro Señor cõ marauillosa prouidencia suya, que Boris hiziesse vn numeroso exercito, el mayor q jamas tuvo, q̃ passaua de cien mil hombres, y entre ellos yua la flor de Moscouia; el qual auia encomẽdado a Iuan de Hoduno su primo, haziendole General de aquella empresa, mandandole, q̃ con el procurasse expugnar la fortaleza de Cromo, por ser de gran importancia; la qual de Demetrio (al qual se auia rendido, como se à dicho) auiasido socorrida cerca de la Pascua de Pentecostes, auiendo ya sufrido diez brauos assaltos del enemigo. Fue a socorrerla el señor Zaporque con dozientos hombres Polacos de acauallo, de aquellos q̃ juntamente con otras armas, lleuan gruessas lanças con hierros muy agudos y resplandecientes; y con otros cien peones Polacos. Auiendo pues recibido la bendicion, el, y su gente, de los Sacerdotes de la Compañia de Iesus, antes de partirse, se encaminò cõ ella hàzia Cromo, y auiẽdo llegado a dos millas desta fortaleza, se detuvo hasta jũtarse con otros diez mil soldados Moscouitas, q̃ Demetrio le embiaua. Pero en este mismo tiẽpo los Cromeses, auiendo entendido que vna parte del exercito de Boris, se inclinaua al Principe Demetrio, conspirando con ellos, salieron fuera de su fortaleza, y dierõ en los enemigos con tal gana y denuedo, q̃ mataron muchos de los q̃ eran aficionados al tyranno; mas los que lo eran del Principe Demetrio, fingiendo que huyan, dieron lugar a los de Cromo que a su saluo hiziessen destroço en los enemigos, como lo hizieron de muchos. En este tiempo el señor Zaporque despachò vn fingido correo a los de Cromo con algunas cartas, en que los auisaua, como quarẽta mil cauallos ligeros veniã de Polonia en fauor de Demetrio; los quales el dia siguiente auian de pelear cõ el exercito de Boris, con lo qual mal de su grado desampararian el cerco. Con estas cartas se encaminò el correo hàzia donde las centinelas del enemigo estauan; delas quales luego fue preso, junto con las cartas, y las lleuaron y leyeron en el exercito, y puesto el correo en el tormento, afirmò que gran multitud de Polacos estaua muy cerca. Con estas nueuas se alborotò la gẽte del exercito, y se leuantò vn gran rumor junto cõ mucho miedo.

Pero

Pero el General viendo lo que passaua, embiò a gran priessa doziẽtos soldados, y tras ellos otros dos mil, que diessen en la gente de socorro de Demetrio, siguiendolos otro buen golpe de gẽte del exercito de Boris; con lo qual se començò a trabar la escaramuça cõ grãdes alaridos, y bozes de ambas partes. Mas quando los de Boris vieron las lanças de los caualleros Polacos, y q̃ por los lados eran acometidos, heridos y maltratados, de la infanteria de Demetrio, persuadidos q̃ fuesse vn numerosissimo exercito: desesperados de alcãçar la victoria, se rindieron voluntariamente a sus contrarios. Pero lo que fue de mas consideracion, es; Que vn valiente Moscouita llamado Basmanio; el qual debaxo Nouoguardia, auia dado harto en que entender a la gente de Demetrio, fue el primero q̃ se le rindio; El qual con algunos millares de sus soldados, se puso en medio de todo el exercito de Boris, y à altas bozes dixo; Que el Principe Demetrio era su legitimo señor, y heredero de Moscouia, y con juramẽto de fidelidad, y obediencia, se puso en las manos de la gẽte de Demetrio. Con este acto tan a tiempo, el restante del exercito de Boris, embiò al señor Zaporque tres principales caualleros, para q̃ en nombre de todos, se sometiessen a Demetrio; los quales despues cõ otros quinientos de los mas principales del exercito, se fueron a Pultouia adonde estaua el Principe Demetrio; al qual en nõbre de todo el exercito le dieron la obediencia, y prestaron el juramẽto de fidelidad acostumbrado, a los 23. de Mayo deste mismo año de 1605.

El General del exercito Iuan de Hoduno, viendo la mudança tan repentina de su gente, y la buena andãça de Demetrio, por no venir en sus manos procurò saluarse dellas con la huyda, mas de sus mesmos Moscouitas fue preso, y maniatado, le presentaron al Principe Demetrio; al qual nũca quiso inclinar la cabeça, por reuerẽcia, sino por fuerça; y assi fue puesto a buen recado en la fortaleza de Pultouia. Quan grãde aya sido el alegria, fiesta y regozijo, de todos los de Demetrio, por tã gran merced y fauor, recibido de la mano de Dios nuestro Señor, dandole las deuidas gracias por todo el exercito, cõ dificultad, se puede dezir; pero de la importancia del negocio, de la dificultad, de la empresa, y de la felicidad de la victoria, se puede facilmẽte colegir quãta seria, y ansi cõ grã jubilo y cõtẽtamiẽto, muchas vezes dezia a grãdes bozes todo el exercito del Principe Demetrio.

Dios nuestro Señor, y las oraciones de nuestros Padres an rendido los coraçones de nuestros enemigos, y inclinadolos a la obediẽcia de nuestro Serenissimo, y esclarecido Principe Demetrio, que viua y reyne muchos años.

Mas Demetrio con rostro apazible, y con semblante alegre, leuantadas las manos al cielo, de donde le auia venido el ayuda, y la victoria, boluiendose a los Padres de la Compañia à altas bozes les dezia.

O Padres mios, compañeros fieles en mis trabajos, consuelo y consejo en mis aduersidades: Veys aqui, o Padres lo que me anunciastes en el tiempo de aquella lagrimosa huyda, y desgraciado sucesso: lo qual por la misericordia de nuestro buen Dios y Señor, assi a acontecido, y se à cumplido agora en mi, lo q̃ entonces me dixistes para mi consuelo, en tanto desconsuelo que a la medida de los dolores y angustias de mi coraçon, las consolaciones del Señor alegrarian mi alma, y que assi no deuia perder la esperança de alcançar cumplida victoria de mis enemigos, a su diuina Magestad se de la gloria de todo, que todo se à hecho segun sus grandes misericordias. El sea bendito por ello in æternum, & vltra, Amen.

¶ CAPITVLO XII. COMO DEMETRIO *se parte de Pultouia hazia la real ciudad de Moscouia, Metropoli de Moscouia.*

AViendo pues el Principe Demetrio con tan feliz, y dichoso sucesso, sojuzgado enteramẽte el Ducado de Sueria, y los demas Ducados del Imperio; de tal manera, que toda la Moscouia se le auia sujetado y rendido debaxo su dominio; y auiendo ansi mesmo venido, muchos señores Palatinos, assi seglares como eclesiasticos, a darle la obediencia, y reconocerlo por su legitimo Principe y señor, pidiendole humilmente perdon del yerro en que auian estado, siguiẽdo al tyranno (aunq̃ por el engañados.) A los veynte y cinco de Mayo deste mismo año de 605. se partio de Pultouia con vn numeroso acompañamiento, la buelta de la gran ciudad de Moscua, llegò a la fortaleza de Risco en breue, y con grãde alegria y regozijo vniuersal de todos, a los tres de Iunio entrò en Cromo, donde reposò algũ poco de tiempo, con que dio ocasion a los suyos, viendo tan grande multitud de gente junta, de marauillarse, y juntamente de alabar a Dios nuestro Señor; el qual auia permitido q̃ tan numeroso, y grãde exercito, como el que Boris auia juntado, y seguia al presente a Demetrio, perdiesse el animo, y le faltasse el consejo, y aun el juyzio, quando mas le auian menester, y al contrario, le diesse a los Cromeses para defenderse con marauillosa constancia, y fortaleza, con tan

poca

poca gente de tanta multitud, conseruando la fê, y lealtad dada al Principe Demetrio. Porque vltra del exercito del tyranno, q como se a dicho, passaua de cien mil hombres, con que estauan cercados y oprimidos, tenian plantadas setenta pieças gruessas de artilleria, y algunas dellas eran tan grandes, q dos grandes hombres no las abraçauan, con las quales batian amenudo con grã corage la fortaleza; Mas los que dentro della estauan, con profundissimas cabas, y con varias minas q debaxo la tierra hazian con diuersas vocas, ofendian á los enemigos, de tal manera, que sin ser ellos ofendidos, ni recibir daño, lleuauan siempre lo mejor. Vltra desto, auian juntamẽte redoblados los fossos con grande profundidad, fuera de ciertos reparos hechos debaxo la fortaleza, de modo que si el enemigo ocupasse la primera frontera, ellos se defendiessen dentro la fortaleza, hasta perder las fuerças juntamente con la vida.

De alli de Cromo partio Demetrio para Tulla, lugar que dista 36 leguas de la ciudad de Moscua; en el qual hallò. 600. soldados Polacos Veteranos, de aquellos q auian militado debaxo las banderas de Estefano Rey de Polonia, y peleado varias vezes con los Moscouitas. Aqui se detuvo Demetrio dos dias, con particular cuydado de regalar, curar, y acariciar a los enfermos. De aqui se fue a Orla, saliẽdole al camino siempre nueuas gentes; particularmẽte de la ciudad de Moscua, recibiendolos a todos con particular alegria, y afabilidad, con q se hazia mas amable, y a todos mostraua que Dios nuestro Señor le auia guiado, guardado, y dado entera victoria de sus enemigos, y finalmente, con su ayuda y fauor diuino, vencido grandes dificultades, varias insidias y engaños de sus enemigos, y libradole tantas vezes de la muerte, guyandolo con seguridad, hasta ponerlo con su exercito saluo, sin mucho derramamiento de sangre, en la grã ciudad de Moscua. En la qual con el deuido triumpho, y vna inestimable alegria, y aplauso vniuersal, fue aclamado Emperador y señor de toda la Rusia, Gran de Duque de Moscouia, y de todos los demas Ducados, y Cesar (como es costumbre de los Duques de Moscouia llamarse,) de Casano, y Astracano, que son las dos nombradas Prouincias de los Tartaros; las quales (como se à dicho) Iuan de Basilio abuelo de Demetrio, ganò para su Imperio.

¶ El dia de la coronacion de Demetrio, fue el vltimo de Iulio, y el dia siguiẽte el de la fiesta del glorioso Apostol S. Pedro ad vincula; el qual assi como en este dia fue librado de la prisiõ, cadenas, y manos de Herodes; assi tãbien intercedio en el Cielo por Demetrio, al qual

de coraçon se encomendaua, suplicando a nuestro Señor le librasse de las manos crueles de otro Herodes, leuantandole, y colocandole por su misericordia en su paterno Imperio, para mucha gloria de su diuina Magestad, y bien y augmento de su Sancta Iglesia.

¶ CAPITVLO XIII. COMO EL GRAN *Duque Demetrio despues de su coronacion atiende á dar gracias a nuestro Señor, por las mercedes de su mano recebidas: y ansi mesmo a disponer las cosas de su Reyno.*

MAL puede el juyzio humano llegar a cõprehender, cõ quanta humildad y deuocion, Demetrio aya dado las deuidas gracias a Dios nuestro Señor por las mercedes de su larga y liberal mano, recibidas, y ansi mal se puede dezir, ni menos cõ quanta prudencia, sabiduria, y discrecion, començo a disponer, y encaminar las cosas de su Reyno. Pero de lo q̃ en pocas semanas se sabe que hizo, se puede cõgeturar, lo que hara adelante, y lo mucho que se puede esperar deste valeroso Principe, en bien y augmento de nuestra Sancta Fê Catolica, y de la Christiandad, y de sus subditos.

Lo primero, que se sabe es, que auia ya nueue semanas, que pacificamente reynaua, y que ya la moneda se estampaua con las armas y inscricion de Demetrio.

Que el Palatino con toda la ciudad de Plescouia, le auia jurado fidelidad, y obediencia.

Que en las Iglesias, publicamente, se rogaua a Dios por el Gran Duque Demetrio, y se detestaua el nombre Boris.

Que a los Polacos se auia abierto la puerta, para el comercio libremente, y la entrada llana en Moscouia.

Que en el tesoro se auian hallado nueue cofres de joyas de mucho valor, y vn rico tesoro que el tyranno dexò; el qual gastaua el Principe Demetrio en la guerra cõtra los rebeldes del Rey de Polonia, y demas enemigos.

Que setenta y quatro familias que auian seguido la facion de Boris, que las mas dellas eran sus parientes, las auian desterrado en diuersas, y remotas partes de Moscouia; y todos ellos auian sido lleuados desnudos con solas camisas, y maniatados en carros, a vista de toda lo ciudad de Moscua.

Que

Que Demetrio auia escrito a los de Plescouia, concediendo perdon a qualquiera dellos que vuiesse tomado las armas contra el.

Que assi mismo auia escrito a toda la nobleza de Moscouia, que estuviessen aparejados con sus armas, para pelear contra los de Suecia, rebeldes al Rey de Polonia, por quanto le seria presto intimada esta empresa.

Que Demetrio auia hecho sacar de la sepultura de los Grãdes Duques, que està en la Iglesia de S. Miguel, el cuerpo de Boris, y hecho que se enterrasse fuera de Moscua, en vn Monasterio de San Ambrosio.

Que auia embiado a Pedro Basmanosqui con trezientos y treynta y dos personas, y dozientos y sesenta cauallos, por legado al Rey de Polonia, con vna solemne embaxada, assi para congratularse cõ el, como por mostrar señales de agradecimiento, y ligarse mas cõ este Rey y Reyno, con vna perpetua amistad, y allança. La qual embaxada ouia llegado a la ciudad de Cracouia en tiẽpo que el Rey de Polonia estaua ocupado en dar publicamente gracias a Dios nuestro Señor, por la victoria q̃ auia dado tan marauillosa a su exercito en Liuonia; los quales con muy poca gente, auiã muerto nueue mil soldados del Duque Carlos, su rebelde, y deshecho y preso otros quatro mil; entre los quales el Duque de Lucemburg, con sus Germanos, y con vn Cõde de los de Maifelt, y Landerson, Gouernador de Reualia, auiã sido muertos; los quales auian venido en ayuda del Duque Carlo. Y que el mismo Duque mal herido, se auia escapado en sus naues; con las quales se hizo a vela, boluiendose a Suecia.

Que Demetrio desseaua grandemente embiar a Roma al Sũmo Pontifice, otra legacion y embaxada, para que su Santidad le diesse de nueuo su bendicion, sabiendo que no solo Iuan su abuelo, le auia embiado la primera, para alcançar la paz con Polonia, mas tambiẽ la segunda para darle las gracias de la hecha paz,

Que vltra de las amantissimas cartas escritas al Rey de Polonia auia tabien escrito otras tales, al Palatino de Sandomiria, embiãdole quarẽta maços de Martas ceuellinas en presente, y cien mil tallares de oro para su hija; la qual Demetrio le pedia por muger, combidãdolo a lleuarsela lo mas presto que ser pudiesse, como lo hizo. De manera, q̃ casi en vn mismo tiempo, se celebrarian dos grãdes y Regias bodas, del Rey de Polonia, y del Principe Demetrio, con esperança que por medio de tal muger (la qual es Catolica) Demetrio lleuarà adelante la piedad Christiana, y la propagaciõ, y augmento, de

de nuestra Sãcta Fê Catolica, a gloria y hõra de Dios nuestro Señor, que para esto (segun piamẽte se puede creer) lo guardô de tãtos peligros, y lo colocô, y leuantò, a tan alto estado, y grandeza, despues del vil y despreciado, en que se criò y estuvo tantos años, hasta que fue conocido en Polonia, como desta estraña historia se colige.

Sabese por muy cierto, q̃ tiene ya tan ganadas las volutades de sus Moscouitas este Principe, q̃ hara dellos quãto quisiere, porq̃ le amã estraordinariamẽte. Tãbien se sabe q̃ estas bodas se celebrarõ cõ grã de alegria de todos; de dos caualleros hermanos desta Princesa, hijos del Palatino de Sandomiria; los quales por ver tierras y santuarios, dexaron la suya del Polonia, y atrauessando la Francia, y otras tierras, llegarõ a España, y an estado estas fiestas del Corpus en esta ciudad de Valladolid (aunq̃ encubiertos) dela qual partieron para la de Sãtiago, a los 27. deste mes de Mayo, a ver y reuerenciar aquel Santuario, passando por los demas q̃ ay en el camino, y an cõtado en el Colegio Ingles, a los de la Compañia, estas y otras particularidades desta historia. Y para q̃ mejor se entienda la victoria del exercito del Rey de Polonia, arriba referida, pondre aqui dos cartas; por las quales se entẽdera mejor como passò este hecho, q̃ no serà fuera de proposito, ni de la historia. La vna es del mesmo General del exercito del serenissimo Rey de Polonia, escrita al Vicecancelario de su Magestad, y la otra de vn Religioso Bernardino, a su Guardian.

¶ *La del General dize assi, la qual es escrita en Liuonia, a los 29. de Septiembre de 1605.*

LO que se à hecho, y se haze, significarè a V. S. Reuerendissima en la presente, bien fuera delo q̃ yo, y los mios pensauamos. Pero felizmente yo è acabado todo el negocio con nuestro enemigo el Duque Carlo, con el fauor, y ayuda del Cielo. Porque como el entẽdio, q̃ yo auia llegado a Kiresolmo, a los veynte y siete de Septiembre, me vino a buscar, con catorze mil de los suyos, adõde yo estaua con mi gente. De cosas inciertas era tanta su locura, q̃ fingia varios sueños, y quimeras; y es cosa marauillosa, y aun lamentable, ver como auia destruydo y destroçado toda la Liuonia, prometiendose grãdes, y dichosos sucessos, mas la salida de las cosas, no correspondio a su esfuerço. Yo verdaderamẽte le era muy inferior, y desigual, totalmẽte en el numero de soldados, y aparato militar; porq̃ del exercito

de mi

de mi ſereniſsimo Rey, no tuve mas de tres mil y quatrocientos ſoldados, y otros trezientos Germanos a cauallo; con los quales el Duque de Curlandia, ſe auia juntado con noſotros. Con eſte pequeño exercito, me encontrè con el enemigo, a la verdad mas confiado en Dios nueſtro Señor, y en la juſticia de nueſtra cauſa que eſtaua de nueſtra parte, que no en el, y anſi me fauorecieron.

Combatioſe con valeroſo esfuerço, y con todo el poder de ambas partes, y aſsi era dudoſa la victoria. Finalmẽte con vn grã esfuerço de los nueſtros, o por mejor dezir con el de Dios, fueron los enemigos arrãcados del lugar de la batalla; cõ lo qual turbados, y faltos de animo, comẽçaron a desbaratarſe, y a huyr, de manera, q̃ la campaña a lo largo y ancho, quedò bañada de ſu ſangre, cõ la gran matança q̃ en ellos ſe hizo. Carlos ſe saluò tambien huyendo, aunq̃ herido, y los ſuyos le metieron en las naues. Los demas eſparzidos cõ aquella huyda, y temor de la muerte, dieron tãbien en ella, ahogandoſe muchos en el Rio Duna, en Corlandia, y otros muchos perecierõ en las lagunas y cienagos. El Duque de Lucemburg, y Linderſon, General del exercito de Carlo, y otros no pocos Capitanes, y hõbres nobles, fueron muertos en la batalla. Los preſos, paſſan de quatrociẽtos, con ſetenta bãderas, y onze pieças de artilleria. En ſuma eſta victoria no ſe alcançò por medio de nueſtro braço y fuerças, mas la diuina virtud, y ſu dieſtra matò a Faraon. Del exercito del ſereniſsimo Rey, pocos menos de ciento fueron muertos; pero en los cauallos padecieron los nueſtros grande eſtrago, y muchos otros fueron heridos, mas reſpecto del exercito tã numeroſo, qual era el del enemigo, y reſpecto tambien, a tantos tiros de artilleria, y arcabuzeria, como diſparauan contra noſotros, poquiſsimos verdaderamente, ſon los muertos; pero nueſtro Señor Dios me apartaua a mi, y a los mios, de los golpes de la artilleria de nueſtros enemigos, y à enfrenado y abaxado, de tal manera la arrogancia, y orgullo de Carlo, que ni tan preſto, ni tan facilmẽte (a mi parecer) podrà recuperar ſus fuerças. La gloria de todo ſea dada al Señor de los exercitos, de cuya dieſtra nos à venido eſta ſeñada victoria.

¶ *La del Padre Bernardino a ſu Guardian, dize aſsi.*

LA batalla ſe dio el meſmo dia de S. Eſtanislao; en el qual en el Caſtillo, ſe tuvo la oracion de las quarẽta horas en la Igleſia del

 dicho

dicho Santo. Escriuen que Carlo de Sudermania, auia recibido cantidad de dineros para pagar su exercito, de Boris tyranno de Moscouia. Dizen mas, que vno de los Condes de Malter, que estaua con Carlo rebelde, fue muerto: Todo el cãpo, y los pauellones del enemigo, fue saqueados por los nuestros. El Duque de Curlandia llegò solo media hora antes de la batalla, el qual auiendose acercado al Rio Duna, y viendo que los nuestros se ponian en ordẽ para pelear, se echò con su cauallo al Rio, aunque muy profundo, y siguiendo los suyos su exemplo, llegaron en saluo a los nuestros. Nuestro General vino a nuestra Iglesia de Regia, a dar gracias a nuestro Señor por la victoria alcançada,

¶ CAPITVL. XIIII. EN QVE SE TRATA de algunas cosas particulares de Moscouia, y el desseo que el Gran Duque Demetrio tiene de ayudarlos a salir de sus errores y tinieblas, y como lo procura con su Santictidad.

CON cartas de catorze de Nouiẽbre del año passado 1605. que escriuen los de la Compañia, q̃ residen cõ los Polacos en la Corte del Gran Duque Demetrio, auisan como ya toda la Moscouia està sujeta, y debaxo de la obediencia del Principe Demetrio, cõ grande paz, quietud, y contento, de todos sus subditos; el qual grandemẽte dessea su bien, y saluaciõ de sus almas, y que salgan de los errores y tinieblas en q̃ su ignorãcia los tiene puestos, y en particular dessea su institucion, y buena enseñança en los mysterios de nuestra Sãcta Fê Catolica. Y assi entre otras cosas, procura con muchas veras, q̃ para esto se funden Vniuersidades, Academias, y se abran escuelas de los de la Compañia, como en Polonia, y en otras partes de la Europa las tienẽ; en las quales la juvẽtud se crie en virtud, letras, y santas costũbres, como cosa de suma importancia. Y aunq̃ pretẽde mudar la Religion y ritos Griegos, que los Moscouitas professan, y reduzirlos al gremio de la Sãta Iglesia Romana, no se à hasta agora puesto en execucion, por algunos respetos de consideraciõ, hasta disponer las cosas de manera, q̃ no se siga dello algunas alteraciones y inconueniẽtes; lo qual à sido tãbien causa q̃ los de la Compañia aun no traten cõ ellos de las cosas de nuestra Santa Fê, y Catolica Religion, hasta su tiẽpo. Pero ellos, con todo esso, vienen frequentemẽte a su Iglesia, y en ella gustan mucho de oyr los diuinos oficios, y las visperas

que

que los de la Compañia cantan a ſu modo, admirados por vna parte, y edificados por otra, de la veneracion y reuerencia, con q̃ celebran el culto diuino. Lo qual aprouando y eſtimando en mucho, lo prefieren y anteponen a ſus Griegos ritos y ceremonias. Pero ſu ignorancia es tã garde, q̃ el vulgo aun no ſabe rezar la oracion del Pater noſter, y muy pocos dellos, ſaben leer. Y aunq̃ ſe tienen, y eſtiman por verdaderos y buenos Chriſtianos, con q̃ el demonio los tiene ciegos y engeñados. La verdad es, q̃ ninguna coſa tienen de tales, ſino ſolo la frequente veneracion q̃ hazen a las imagines. Y es tanta ſu rudeza en todo lo demas, q̃ aun los Articulos, ni Mandamientos, no ſaben, ni caſi hazerſe la ſeñal de la ſanta Cruz. Y aunq̃ el Gran Duque Demetrio vee, y entiende todo eſto, y llora la ruſticidad de ſus Moſcouitas, cõ todo eſſo ſe va poco apoco, contẽporizando cõ ellos haſta ſu tiempo. Pero en varias ocaſiones q̃ ſe ofrecẽ, y el de propoſito las buſca, trata con ellos de ſu inſtitucion, y los anima y encamina, à que traten cõ los de la Compañia, de la educacion de ſus hijos, y que deprendan dellos las ciencias, y artes liberales; cõ lo qual muchos Moſcouitas lo deſſean harto, y ofrecẽ ya ſus hijos a los padres, para que los inſtruyan, y enſeñen como es dicho.

Para tratar deſto, y de otras coſas de ſuma importãcia apareja vna ſolemne embaxada para ſu Santidad, y quiere que vaya cõ ſu Embaxador por internuncio, vn Padre de la Compañia, de los q̃ vinieron de Polonia a Moſcouia con el, para que trate con ſu beatitud deſtas coſas, y de otras muy neceſſarias al biẽ de ſu Reyno, augmẽto y propagacion de nueſtra Sãta Fê Catolica. Y lo que nos haze tener vna firme y cierta eſperança, de q̃ todo à de ſuceder como eſte Chriſtianiſsimo Principe deſſea, para mucha gloria, y honra de Dios nueſtro Señor, y ſaluacion de las almas deſta pobre y ruda gente, es, q̃ eſte ſereniſsimo Principe, cree, tiene, y confieſſa, indubitablemente, la ſincera, pura, y verdadera Fê Catolica Apoſtolica Romana (aunq̃ en ſecreto) la qual eſtando en Polonia en la ciudad de Craconia, delãte de los Padres de la Compañia de Ieſus de la caſa profeſſa della, dõde fue enſeñado (como atras queda dicho) profeſſò y recibiò, y en ella cõſtantiſsima, y firmemente à perſeuerado y perſeuera, con grandes y marauilloſas mueſtras de ſu gran piedad y religion.

Tambien eſcriuen los de la Compañia con cartas de Abril, deſte año de ſeyſcientos y ſeys, como ya auia llegado a aquella Corte Romana, y quedaua en ella vn Padre de la meſma Compañia Polaco, de los que fueron a Moſcouia con el Principe Demetrio; el qual le auia

de ſpa-

despachado con cartas a su Santidad, dandole particular cuenta de sus cosas, y el buen sucesso dellas, y de otras particulares tocantes al bien de su Reyno. Al qual su Santidad auia recibido con mucha alegria, y dandole grata Audiencia, acariciandole cō grandes muestras de contentamiento por las felices, y alegres nueuas que de aquellas partes le traya, de tanto seruicio de Dios nuestro Señor, y biē y augmento de la Christiandad.

¶ CAPITVLO XV. DE LOS RITOS, ceremonias, y costumbres, de los Moscouitas, con algunas otras cosas particulares de aquel Reyno.

Y Para que mas claramente se vea la ignorancia y ceguedad desta pobre gēte, y la misericordia grāde q nuestro Señor vsa cō ellos, en reduzirlos al gremio de su Santa Iglesia Catolica Apostolica Romana, con tan marauillosa y particular prouidēcia, por vn medio tā extraordinario, y nunca pensado, sucintamēte se diran los ritos y ceremonias q̄ obseruan, q̄ por la mayor parte, son los de los Griegos. Y quanto a lo primero, los Sacerdotes son casados, y sabē poco, y viuen con grande ignorancia. Quādo baptizā los niños tres vezes los meten debaxo el agua. Aunq̄ tienen todos obligaciō de confessarse, con todo esso el vulgo dize, q̄ este sacramento, pertenece mas para los Principes y nobles, q̄ no para ellos. Acabada la cōfession y dada la penitēcia se hazē la señal de la Cruz en la frēte y pechos, y cō grā dolor dizen, Iesu Christo Hijo de Dios; aued misericordia de mi, y esta es su ordinaria oraciō. Comulgā sub vtraq; specie, mezclando el cuerpo cō la sangre, y quādo an de llegarse a este sacramento, passan el Lunes, Miercoles, y Viernes, sin comer, y el Martes, y Iueues, comen vna vez al dia, y auiendose confessado comulgā despues el Sabado. Y quando los niños llegā a siete años los comulgā. Ayunā en la Quaresma siete perpetuas semanas, y tābien las vigilias; pero su ayuno es, el abstenerse de carnes, leche, y hueuos, y delo demas comē quātas vezes quierē al dia. En los dias de fiesta acabada la Missa y diuinos oficios, los varones mas principales vestidos de gala, se dan a la crapula y embriaguez, y los Cortesanos y ricos, traē quātas riquezas y galas ay vestidas, y mudā muchas vezes al dia estas vestiduras. No creen que ay Purgatorio, aunque dizē Missas por sus difunctos. Ninguno toma agua bēdita cō su mano, sino se la echa el Sacerdote.

El

El vulgo y esclauos, por la mayor parte trabajã en los dias de fiesta, diziendo, que el holgar, y abstenerse del trabajo, es solo para los señores, y religiosos. Veneran con gran reuerencia las imagines, assi en las Iglesias, como las que tienen en sus casas. A la Cruz en particular adoran y venerã con particular culto, y deuocion, y la tienen pintada, y puesta en todas partes, y siempre que la veen se apean de sus cauallos para adorarla. Y quando an de salir fuera, hazen sobre si la señal de la Cruz, y lo primero q̃ hazen quando salen de sus casas, o entran, es adorarla, y no comiençan cosa sin primero signarse y santiguarse, y casi todos, o los mas, traẽ colgadas Cruzes al cuello. Contraen matrimonio, y lo conceden a los bigamos, aunque apenas creen que sea legitimo. Admiten el diuocio, y no llaman adulterio, sino al que toma la muger de otro. Es miserrima la condicion de las mugeres, y no creen que sea ninguna honesta, sino viue muy encerrada, y en tanta manera son guardadas, que nunca salen fuera de casa. Raras vezes exercitan la justicia con los ladrones, y el hurto y homicidio, pocas le castigan con pena de muerte. La gẽte es astuta, y mas goza de la seruidumbre que de la libertad, y la plebeya viue y viste miserablemente, y son poco valerosos, assi en paz, como en guerra, y todos se llaman esclauos de los Principes, y tratanlos como a tales, sin consentir jamas que salgan fuera de sus Estados ningun subdito suyo, assi como no tienen noticia de otro mundo, ni de otras partes del, creen que no ay tierra mejor, ni mas habitada, ni otro Principe mas poderoso que el suyo. Y assi, no solo reuerenciã, pero aun casi adoran a sus Reyes. El habito que vsan es vnas tunicas largas sin pliegues, y las mangas estrechas, al modo de los Vngaros. Traen botas por la mayor parte coloradas, y estas tan cortas, que no llegan aun a las rodillas, y las suelas dellas herradas con clauitos.

La grande ignorancia, y poco saber que todos tienen, nace de no tener en toda Moscouia escuelas, Vniuersidades, Academias, ni Maestros que los enseñen, y assi tampoco tienen Medicos, ni Boticarios. Por lo qual es grandissimo el desseo que el Gran Duque Demetrio tiene de que los aya, por la gran importancia, y prouecho que desto redundara en todo su Reyno, para desterrar del la barbariedad en que viuen.

Pocas vezes tienen reposo, por que o traen guerra continua con los de Lituania, o Liuonia, o con los Tartaros, y no teniendo ninguna, se estan en los presidios que tienen cerca de los rios Tanays, y

Occan,

Occan, para dende alli reprimir las correrias robos de los Tartaros, los quales con las entradas que hazen, de ordinario cautiuan, y ponen en hierros gran numero desta gente Moscouita, y despues la venden por esclauos a los Turcos, y a otras naciones, y an llegado a abrasar la mesma ciudad de Moscua. Es esta ciudad la cabeça y Metropoli de Moscouia, y toma el nombre del Rio llamado Mosco, que nace setenta millas mas arriba della. Antes que le sucediesse esta desgracia, tenia esta ciudad mas de ocho millas de circunferencia; pero agora no es tan grande. Ay en ella diez y siete Iglesias, y vn Palacio real de los Grandes Duques, edificado a la Italiana. Sus ayres son tan saludables, que no ay memoria de auer auido peste en ella.

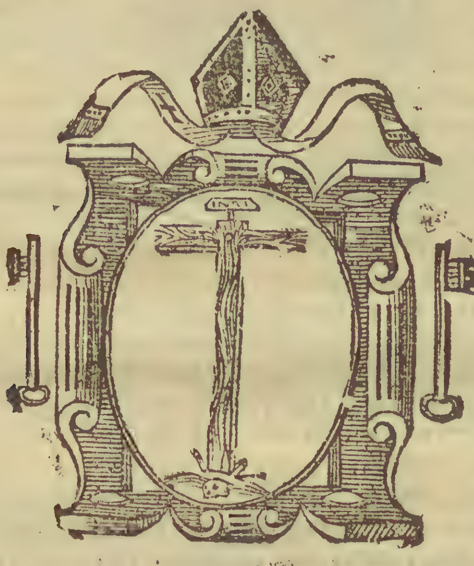
Ay otras muchas ciudades cabeças de Estados, y Señorios de importancia, y entre otras las de Plescouia y Nouoguardia, sobre el lago Iba. Esta es tā populosa, que à ganado nombre de grande. La ciudad de Volga dista cincuenta millas de Moscua, es ciudad muy mercantil, y de grande trato. Toma el nombre del Rio Volga; el qual es muy caudaloso, y corre muchas leguas, porque se deriua de los vltimos terminos de la Lituania, y bolteando por diuersas partes, viene a passar cerca de la ciudad de Astraçá, y despues entra en el Mar Caspio por setenta bocas, y con la comodidad que tiene de ser nauegable, enriquece la Moscouia de oro, y plata, de paños, sedas, y tapicerias que traen a ella entrueque de varias pieles preciosas, de Martas ceuellinas, y otros animales de que abunda esta tierra; la qual es muy montuosa, y de grandes seluas, de las quales sacan grande cantidad de pez y resina, vltra de que en ellas las auejas hallan hechas sus colmenas en las cortezas de los arboles, donde hazē inestimable cātidad de cera y miel. No es muy habitada la Moscouia; lo qual nace parte del rigor de los frios que duran largo tiempo en esta tierra, parte por la grande humedad, que es de manera, q̄ no la puede vencer jamas el calor, y assi es mal acomodada para la generacion. Las partes mas pobladas, son las que estan repuestas, y escondidas, hazia el Septentrion, porque gozan de ayres mas sanos y puros; lo qual nace de la vezindad de la Mar, y tambien porque los Tartaros no se alargan con sus correrias hasta alla.

Vsan de moneda de plata, no redonda sino ouada, las fuerças del Gran Duque consisten en el numero de cauallos (que dizen llegā a dozientoe mil) aunque son poco hazedores. Algunos tienen que el Gran Duque tenga grandes tesoros. Las ciudades no tienen cercas

fossos,

fossos, ni cabas, mas las principales fuerças de su Estado consiste en los pantanos, lagunas, estanques, y varios Rios; de los quales el Duna, como otro Nilo inunda la Prouincia de Duna, cuyo nõbre toma de su Rio, y la fertiliza y engrassa, de manera, que sin ararla siebran las miesses, y crecen, y se sazonan fertilissimamente. Las grandes seluas, y yermos, y la asperez[illegible], que ay en gran parte desta tierra, la haze in accessible, y son las murallas que la guardan y defienden.

LAVS DEO.

¶ Impresso en Lisboa, con licencia de la Sancta Inquisicion, en casa de Antonio Alvarez 1606.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm